

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Doelwit Den Haag? : complotconstructies en systeemhaat in Nederland 2000-2014

Buuren, J. van

Citation

Buuren, J. van. (2016, November 2). *Doelwit Den Haag? : complotconstructies en systeemhaat in Nederland 2000-2014*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/43818>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/43818>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/43818> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Buuren, Jelle van

Title: Doelwit Den Haag? : complotconstructies en systeemhaat in Nederland 2000-2014

Issue Date: 2016-11-02

Doelwit Den Haag?

**Complotconstructies en systeemhaat
in Nederland 2000-2014**

Jelle van Buuren

Doelwit Den Haag?

**Complotconstructies en systeemhaat
in Nederland 2000-2014**

Jelle van Buuren

Doelwit Den Haag?

Complotconstructies en systeemhaat

in Nederland 2000-2014

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van

de graad van doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof. Mr. C.J.J.M Stolker,
volgens het besluit van het College voor Promoties
ter verdediging op woensdag 2 november 2016

klokke 15:00 uur

door

Gabriël Maria van Buuren

Geboren te Noordwijk

in 1963

Promotores:

Prof. dr. E. Bakker

Prof. dr. B.A. de Graaf (Universiteit Utrecht)

Copromoteres:

Prof. dr. P. Nieuwenburg

Dr. P. Abels (NCTV)

Promotiecommissie:

Prof. dr. A.K. Yesilkagit

Prof. dr. A. Timmermans

Prof. dr. J. de Vries (Rijksuniversiteit Groningen)

Prof. dr. M.G.W. den Boer (Vrije Universiteit)

Dr. R.S. Prins

Vormgeving en opmaak: Jacqueline Siebelhoff

Print: Jubels B.V.

Copyright: G.M. van Buuren/Universiteit Leiden 2016

Dit proefschrift is mogelijk gemaakt dankzij een financiële bijdrage van het profileeringsgebied Politieke Legitimiteit van de Universiteit Leiden en de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid

Inhoudsopgave

1. Inleiding	10	
1.1	Systeemhaat	15
1.2	Onderzoeksvraag	18
1.3	Afbakening van het onderzoeksveld	21
1.4	Exploratief onderzoek	25
1.5	Case selectie	28
1.6	Dataverzameling	31
1.7	Wetenschappelijke meerwaarde van het onderzoek	34
1.8	Maatschappelijk belang van het onderzoek	35
1.9	Leeswijzer	36
2. Complotconstructies	38	
2.1	Gecodeerde sociale kritieken	40
2.2	Politiek-sociale functies van complotconstructies	41
2.3	Post-politieke constellaties	44
2.4	De (on)zichtbare vijand	47
2.5	Eclectisch gedachtegoed	48
2.6	Invloed van communicatietechnologieën	50
2.7	Politieke effecten van complotconstructies: systeemhaat in woord	52
2.8	Politieke effecten van complotconstructies: systeemhaat in daad	54
2.9	Analytisch model	56

3. De moord op Pim Fortuyn	64
3.1 De opkomst van Fortuyn	65
3.1.1 Harde verkiezingsstrijd	66
3.2 De complotconstructies	69
3.2.1 Eerste variant van de complotconstructie: het linkse politieke establishment	71
3.2.2 Complotentrepreneurs en certificerende actoren	78
3.2.3 De tweede variant van de complotconstructie: de Joint Strike Fighter	79
3.2.4 Complotentrepreneurs en certificerende actoren	83
3.3 De discursieve arena van de digitale complotgemeenschappen	85
3.3.1 Internet als rizoom	87
3.3.2 Complotconstructies als eclecticisch discours	90
3.4 Injustice frames	92
3.4.1 Delegitimering van de politieke orde	93
3.4.2 Bedreigde waarden	96
3.4.3 Gepercipieerde dreiging	99
3.4.4 Constructie van ‘zij’	100
3.4.5 Constructie van ‘wij’	102
3.5 Actiediscours	104
3.5.1 Bewustmaking	104
3.5.2 Opstand en revolutie	107
3.6 Actieve systeemhaat in daad	108
3.6.1 Bedreigingen	109
3.6.2 Passieve systeemhaat	115
3.7 Tussenconclusie	116

4. Eurabia of de bewuste islamisering van Nederland	119
4.1 De oorsprong van de Eurabia complotconstructie	121
4.2 De introductie van de Eurabia-complotconstructie in Nederland	123
4.2.1 Complotentrepreneurs en certificerende actoren	127
4.3 De discursieve arena van de digitale complotgemeenschappen	131
4.3.1 Internet als rizoom	134
4.3.2 Complotconstructies als eclecticisch discours	138
4.4 Injustice Frames	139
4.4.1 Delegitimering van de politieke orde	140
4.4.2. De Europese Unie: het Vierde Rijk	146
4.4.3 Bedreigde waarden	148
4.4.4 Gepercipieerde dreiging	150
4.4.5 Constructie van ‘zij’	151
4.4.6 Constructie van ‘wij’	152
4.5 Actiediscours	154
4.5.1 Bewustmaking	155
4.5.2 Opstand en revolutie	157
4.5.3 De aanslagen van Anders Behring Breivik	159
4.5.4 Spirituele hulp	163
4.6 Actieve systeemhaat in daad	164
4.6.1 Bedreigingen	167
4.6.2 Passieve systeemhaat in daad	174
4.7 Tussenconclusie	175

5. 'Pedocratie Nederland' - De zaak Joris Demmink	178
5.1 De oorsprong van de Demmink-complotconstructie	180
5.1.1 Uitbreiding van de complotconstructie	184
5.2 Complotentrepreneurs en certificerende actoren	190
5.3 De discursieve arena van de digitale complotgemeenschappen	192
5.3.1 Internet als rizoom	194
5.3.2 Complotconstructies als eclecticisch discours	197
5.4 Injustice frames	199
5.4.1 Delegitimering van de politieke orde	200
5.4.2 Bedreigde waarden	203
5.4.3 Gepercipieerde dreiging	205
5.4.4 Constructie van 'zij'	208
5.4.5 Constructie van 'wij'	210
5.5 Actiediscours	214
5.5.1 Bewustmaking	214
5.5.2 Opstand en revolutie	216
5.5.3 Spirituele hulp	217
5.6 Actieve systeemhaat in daad	218
5.6.1 Gewelddadige acties	223
5.6.2 Bedreigingen	225
5.6.3 Passieve systeemhaat in daad	229
5.7 Tussenconclusie	232
6. Conclusie	235
6.1 In hoeverre bevorderen complotconstructies systeemhaat?	235

6.2	Risico's voor de nationale veiligheid	240
6.2.1	Maatschappelijke onlusten	241
6.2.2	Bedreigingen	243
6.2.3	Passieve systeemhaat	244
6.2.4	Gewelddadige acties van eenlingen	245
6.3	Verklaringen voor het geringe risico voor de nationale veiligheid	247
6.3.1	Eclectisch karakter van systeemhaat	247
6.3.2	Digitale complotgemeenschappen als veilige thuishaven	248
6.3.3	Digitale gemeenschappen als podium voor virtuele heldhaftigheid	248
6.3.4	Het vluchtige en vrijblijvende karakter van sociale media	250
6.4	Reflectie: systeemhaat opnieuw bezien	251
6.5	Reflectie: discursieve delegitimering	255
6.5.1	Lange termijn consequenties van discursieve delegitimering	256
6.5.2	Dynamiek tussen sociale media en het establishment	257
6.6	Beleidsconsequenties	260
6.7	Wetenschappelijke onderzoeksagenda	264
6.7.1	Complotconstructies als gecodeerde sociale kritieken	264
6.7.2	Eclectisch en post-politiek karakter van systeemkritische posities	265
6.7.3	Rol van sociale media	266
6.7.4	Systeemdésertie als post-politieke verzetsnotie	267
	Annex I - Overzicht van gebruikte digitale bronnen	270
	Literatuur	278
	Dankwoord	300
	CURRICULUM VITAE	301
	Summary	302

1. Inleiding

‘De laatste keer dat ik demonstreerde was met miljoenen tegelijk tegen de bom. Die bom kwam er toch. Demonstreren betekend helemaal niets, levert niets op. Wel worden er dan fotos gemaakt, onze paspoorten bekeken door stillen, worden wij gevolgd naar huis, waar wij hond, vrouw en kind weerloos aan de open haard hebben zitten. Ik ga de oorlog mijn huiskamer niet in slepen voor iets on-effectiefs als een demonstratie die toch totaal genegeerd word. Inderdaad, liever anonieme acties. Hardere ook. Veel hardere. Waar ik aan denk kan ik niet eens hier neerschrijven.’¹

Op 30 april 2009 werd Nederland tijdens de viering van Koninginnedag opgeschrikt door een man die met zijn auto de bus probeerde te rammen waarin de koninklijke familie zat. Karst Tates reed dwars door de dranghekken heen en botste uiteindelijk op het monument De Naald, zo’n dertig meter verwijderd van de koninklijke bus. Zeven omstanders lieten het leven, elf anderen raakten gewond. Karst Tates verloor onderweg naar het ziekenhuis het bewustzijn en zou niet veel later overlijden. Agenten ter plaatse die hem nog een paar vragen wisten te stellen, kregen te horen dat hij inderdaad bewust had geprobeerd de bus te rammen en dat prins Willem-Alexander een ‘fascist en een racist’ was (KLPD 2009: 10).

De schok was groot. Niet alleen door de gewonden en doden die vielen in de poging de koninklijke bus te rammen. De schok was ook groot omdat niemand de actie had zien aankomen. Openbaar bestuur, politie en inlichtingen- en veiligheidsdiensten maken bij publieksmanifestaties als Koninginnedag altijd risicoanalyses en winnen informatie in over actiegroepen en individuen die mogelijk iets van plan zijn te ondernemen. Tates kwam in geen enkel register voor en niets wees erop dat hij van plan was iets te gaan doen. Hij was een onbekende voor politie, justitie en de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Even verontrustend voor de autoriteiten was dat het onduidelijk was wat Tates precies bezielde - een onduidelijkheid die tot op de dag van vandaag voortduurt. Onderzoek dat achteraf naar hem werd uitgevoerd, leverde weinig concrete informatie op. Politie en Openbaar Ministerie concludeerden dat het om de daad van een eenling ging en dat het ‘onwaarschijnlijk’ was dat Tates door een ideologie of levensbeschouwing werd gemotiveerd. Tates was maatschappelijk op een zijpad gekomen, leefde een tamelijk geïsoleerd bestaan, scheen weliswaar ‘overal tegen te zijn’ en had in het verleden wel eens blijk gegeven van zijn afkeer van de monarchie, maar was niet politiek geëngageerd. De autoriteiten concludeerden

¹ ‘Bas Koning’ op website *Artikel7*. Indien in dit onderzoek citaten uit webfora worden overgenomen, doen we dat letterlijk dus inclusief eventuele taalfouten

dat het ging om de daad van een ‘getroebleerd persoon, niet geïnspireerd door een ideologie of levensbeschouwing en uitgevoerd zonder noemenswaardige voorbereiding’ (KLPD 2009: 14).

De daad van Tates, hoewel uniek in zijn soort, vond plaats in een maatschappelijk klimaat waarin gezagsdragers al enige jaren het wrange genoeg mochten smaken object te zijn van een aanhoudende stroom van beledigingen en (doods)bedreigingen die vooral op de sociale media welig tierden. Naast directe, op de persoon gerichte beledigingen en bedreigingen, viel in de sociale media een algemener discours te ontwaren waaruit bleek dat politieke gezagsdragers en het systeem dat zij vertegenwoordigden gewantrouwd, verafschuwde en verworpen werden. ‘Eric de Blois’ schreef bijvoorbeeld in november 2010 in een forumdiscussie over het democratische gehalte van Nederland: ‘En dan te bedenken dat de Staat gefinancierd wordt met geld dat geroofd is van de werkende klasse! (...) Wat een smerig stelletje neo-nsb’ers zijn dat! Dat zijn nu verraders van het volk.’²

Conflicten tussen autoriteiten en burgers werden soms hardhandig uitgevochten, waarvan de geblakerde restanten van het gemeentehuis van Waalre een treffende illustratie vormden.³ Minister Ivo Opstelten van Veiligheid en Justitie kwalificeerde de aanslag in Waalre als een ‘aanslag op de democratie’.⁴ Menigeen zag de aanslag echter niet zozeer als bron van zorg, maar als bron van vreugde. Van de driehonderd lezersreacties op de website van *De Telegraaf* getuigden er ruim honderd van begrip voor de daders. ‘Het zal mij niet verbazen, als er binnen niet al te lange tijd een burgeroorlog gaat uitbreken. De mensen zijn meer dan beu om belazert te worden (...) Hopelijk op de derde dinsdag van september de ridderzaal, het liefst met de hele regentenklied erin!!!!,’ luidde een commentaar.⁵ Ook op andere websites kwam de overheid er niet al te best vanaf. ‘Prima, weer een stukje minder overheid,’ viel bijvoorbeeld te beluisteren. ‘Kampers zijn beesten, maar dit is wel een grappige actie van ze,’ reageerde een ander.⁶

2 <http://www.artikel7.nu/?p=41724>

3 In de nacht van 17 op 18 juli 2012 werden twee auto’s het gemeentehuis van Waalre binnengereeden en vervolgens in brand gestoken. Van het gemeentehuis bleef alleen een smeulende puinhoop over. Justitie zocht de daders in kringen van woonwagengebouwen die een hoogoplopend conflict met de gemeente hadden. Tot op heden (zomer 2015) is echter niemand voor de aanslag veroordeeld. Zie onder meer Jeanine Jullien, ‘OM: daders aanslag Waalre bekend, bewijs niet rond te krijgen’, NRC, 31 oktober 2012; Laura Klompenhouwer, ‘Onderzoek aanslag gemeentehuis Waalre beëindigd’, NRC, 29 juni 2015

4 <http://www.volkskrant.nl/archief/raadhuis-totaal-verwoest~a3288518/>

5 <http://www.telegraaf.nl/binnenland/article20913689.ece>

6 <http://www.artikel7.nu/vrijspraak/waalre-burning.html>

Ook als dreigende woorden niet in daden werden omgezet, kon het intimiderende effect groot zijn. Bestuurders gaven aan zich niet meer helemaal vrij te voelen bij het nemen van besluiten. Van de lokale ambtsdragers vond in 2012 achttien procent het moeilijk om beslissingen te nemen wanneer zij daardoor het risico liepen om in aanraking te komen met agressie en geweld. In 2010 lag dat percentage nog op negen procent. In 2012 gaf negen procent van de lokale ambtsdragers aan dat het risico op agressie en geweld daadwerkelijk de eigen beslissingen beïnvloedde - in 2010 was dit nog twee procent (Van den Tillaart e.a. 2012: 39). Diverse politici hebben de afgelopen tien jaar vroegtijdig een punt achter hun carrière gezet vanwege de continue stroom van bedreigingen, zeker als deze bedreigingen zich ook tegen hun gezin richtten (Van Donselaar en Rodrigues 2002: 54-55; zie ook Nijdam, Gersons en Olff 2010). De Nederlandse overheid nam het fenomeen van bedreigingen zo serieus dat men tot tegenmaatregelen besloot. Diverse politici worden al jarenlang zwaar beveiligd, evenals publieksevenementen waar hoogwaardigheidsbekleders hun opwachting maken. Waar ministers vroeger op de fiets door Den Haag peddelden, rijdt nu vaak de gepantserde auto voor en worden bepaalde gezagsdragers continu omringd door persoonsbeveiligers.

De actie van Karst Tate tegen de koninklijke familie in 2009 bracht de problematiek van wat inmiddels in beleidskringen 'solistische dreigers' heette in het brandpunt van de politieke en bestuurlijke belangstelling (NCTB 2010a). De Nederlandse overheid kondigde aan te gaan investeren in onderzoek naar de problematiek van solistische dreigers. Daarvoor werd onder meer samenwerking gezocht met de Britse autoriteiten⁷ die een aanpak hadden ontwikkeld waarin politie- en inlichtingendiensten nauw samenwerkten met de geestelijke gezondheidszorg om 'getroebleerde individuen met een fixatie op personen, de samenleving of de overheid' vroegtijdig te detecteren.⁸ In 2011 werd tot de oprichting van een pilotproject 'Dreigingsmanagement' onder leiding van het Korps Landelijke Politiediensten besloten. De pilot richtte zich op bedreigingen tegen het Koninklijk Huis en de minister-president geuit door 'gemarginaliseerde, getroebleerde en gefixeerde individuen'(Nelen e.a. 2012). Met 'fixatie' werd bedoeld op 'sociaal disfunctioneren gecombineerd met een preoccupatie voor een persoon of een thema, geïnitieerd door een persoonlijk motief voortkomend

7 De Britse autoriteiten richtten in 2006 het Fixated Threat Assessment Centre op waarin politie en geestelijke gezondheidszorg samenwerken om 'verontrustende' boodschappen te analyseren die naar publieke figuren worden gezonden en gezamenlijk te bepalen welke aanpak gevolgd dient te worden om het risico te reduceren.

8 Brief van de ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken aan het parlement betreffende onderzoek naar solistische dreigers, 5657710/10/NCTb, 1 juli 2010; Zie ook Kamerstukken (2009-2010).

uit frustratie, verwardheid, een verlangen naar intimiteit, een schreeuw om hulp of behoefte aan aandacht' (NCTB 2010b). Met behulp van risicotaxatie-instrumenten maakte het pilotteam dreigingsinschattingen en deed voorstellen voor een persoonsgerichte aanpak van de bedreigers (Bogaerts e.a. 2013). Deze persoonsgerichte aanpak hield in dat per geval werd bekeken wat de beste aanpak was. De nadruk lag daarbij op het aanbieden van hulp en zorg op maat, met de inzet van strafrechtelijke middelen als stok achter de deur. In januari 2013 stonden zo'n honderd individuen op de lijst van het pilotteam, waarvan een tiental individuen rond de klok in de gaten werd gehouden en in aanmerking kwam voor een intensieve persoonsgerichte aanpak (Nelen e.a. 2013).

In 2011 werd het risico van 'solistische dreigers' bovendien onderdeel van de nationale contraterrorismestrategie 2011-2015 (Ministerie van Veiligheid en Justitie 2011). De overheid signaleerde in het document het risico dat uitging van geradicaliseerde eenlingen die 'andere dan de traditionele politieke of religieuze motieven' hadden. Daarbij verwees de overheid specifiek naar eenlingen die 'zogenaamde systeemhaat'⁹ aan de dag legden of handelden op grond van 'veronderstelde samenzweringstheorieën'. Ook al was de ideologische motivatie in zulke gevallen 'veelal niet helder te duiden', toch waarschuwde de overheid voor de neiging om deze daders voor gek te verklaren of het geheel af te doen als op zichzelf staande incidenten. De doelwitten van deze dreigers hadden immers een 'daadwerkelijke of symbolische functie' als representanten van een 'door de daders veracht maatschappelijk systeem'. De overheid wees daarbij op een 'bredere teneur in de Nederlandse sa-

9 Het begrip systeemhaat kwam overigens in 2009 voor het eerst in de publiciteit. Op 31 oktober 2009 meldde *De Volkskrant* abusievelijk dat in een nog te verschijnen studie naar radicalisering en polarisatie, geschreven in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken, de Partij voor de Vrijheid (PVV) van Geert Wilders zou worden omschreven als een extreemrechtse partij die systeemhaat tegen de overheid mobiliseerde. Zowel Wilders als zijn aanhangers reageerden furieus en spraken over 'radicaal-linkse fopwetenschappers', 'potentiële oorlogsmisdadigers' en 'linkse democratiebestrijders die een 'moordend plan' bedacht hadden voor een 'afrekening á la de Weimar-Republiek'. 'Merlot' schreef: 'Toen onze vrolijke regentenklasse in de siksties en seffenties zelf tegen het Systeem aanschopte, heette het "soosjale weerbaarheid" en "emancipatie van de burgers". Nu ze zélf het systeem geworden zijn, is het ineens "systeemhaat".' 'Welkom in de nieuwe Heilstaat van de EUSSR', schreef een ander forumdeelnemer, 'waar alle vrijheden ons zijn ontnomen, de uitwassen van de samenleving gepamperd worden en de hardwerkende Jan met de Pet in alles wordt beknot.' Het incident herinnert er hoe dan ook aan dat, zoals Mair (1996: 93) schreef, 'anti-systemness, like beauty, [here] lies in the eyes of the beholder'. Zie onder meer: <http://hoeiboel.blogspot.nl/2009/11/systeemhaat.html>; <http://hvv.amsterdampost.nl/HVV/www.hetvrijevolk.com/indexfb0e.html?pagina=9581>; <http://www.elsevier.nl/Politiek/nieuws/2009/10/Onderzoek-Wilders-gevaarvoor-democratie-en-staatsveiligheid-ELSEVIER249656W>; <http://www.standejong.nl/2009/10/31/dedodendans-om-wilders>; http://www.geenstijl.nl/mt/archieven/2009/11/systeemhaat_nu_ook_al_wereldwi.html; <http://www.geennieuws.com/2009/10/hoe-maken-wij-geert-wilders-af/>

menleving om de overheid of politici verantwoordelijk te houden voor elke vorm van tegenslag'. De overheid vreesde dat 'sommige onfortuinlijke eenlingen' deze teneur als rechtvaardiging konden opvatten om 'zelf het heft in handen te nemen'. Dergelijke gewelddaden hadden in de visie van de Nederlandse overheid door hun motivatie, symboliek van gekozen doelwitten en de bijhorende maatschappelijke effecten, 'alle karaktertrekken van een terroristische daad' (Ministerie van Veiligheid en Justitie 2011: 58-60).

Met de introductie van het concept systeemhaat gaf de Nederlandse overheid te kennen dat er in haar optiek nieuwkomers waren verschenen op het toneel van fundamenteel politiek wantrouwen, weerzin en verzet; nieuwkomers die niet zonder meer met dezelfde conceptuele taal en analyses vielen te begrijpen als eerdere golven van soms radicaal wantrouwen, weerzin en verzet tegen de gevestigde orde, afkomstig uit bijvoorbeeld radicaal-linkse, radicaal-rechtse of jihadistische kringen. Hoe het veronderstelde nieuwe fenomeen begrepen moest worden was echter nog een openstaande vraag. Waarom had een deel van de Nederlandse bevolking kennelijk een zodanige afkeer van, of regelrechte haat tegen het politieke systeem en haar gezagsdragers ontwikkeld, dat men daar niet alleen luidruchtig blijk van gaf maar soms ook overging tot (doods)bedreigingen of gewelddadige acties? Waar kwamen de afkeer en woede vandaan? Hoe konden de afkeer en woede geduid worden? Stond de legitimiteit van het Nederlandse politieke systeem ter discussie?

Het zijn vragen waar de Nederlandse overheid het antwoord nog op zoekt, ook al zijn er inmiddels, zoals hierboven beschreven, beleidsmaatregelen getroffen en werken politieteams, in samenwerking met actoren als de geestelijke gezondheidszorg GGZ, aan de detectie en monitoring van risicovol geachte individuen die een combinatie van persoonlijke grieven en geestelijke gezondheidsproblemen vertonen. In de nationale contraterrorismestrategie (2011: 61) kondigde de overheid aan nader wetenschappelijk onderzoek uit te gaan zetten naar - onder meer - de motivatie en belevingswereld van de solistische dreigers van wie de ideologische motivatie onduidelijk is en die door de overheid in de context van systeemhaat en samenzwerings-theorieën geplaatst worden. Onderhavig promotieonderzoek is uitvloeisel van deze kennisagenda.

1.1 Systeemhaat

In dit onderzoek richten we ons op de assumptie van de Nederlandse overheid dat er nieuwkomers zijn verschenen op het toneel van fundamenteel politiek wantrouwen en verzet; nieuwkomers die niet zonder meer met dezelfde conceptuele taal en analyses vallen te begrijpen als eerdere golven van soms radicaal wantrouwen, weezin en verzet tegen de gevestigde orde, afkomstig uit bijvoorbeeld radicaal-linkse, radicaal-rechtse of jihadistische kringen. Dat er in de samenleving wantrouwen heerst tegen de politiek mag immers geen nieuws heten. Uit onderzoek naar de mate van vertrouwen en wantrouwen in politieke instituties door de jaren heen, blijkt bijvoorbeeld dat zo'n twintig procent van de Nederlandse bevolking nooit al te veel enthousiasme voor de democratie heeft kunnen opbrengen (Bovens en Wille 2010: 30; Van Rossem 2010: 79).¹⁰ Volgens Aerts (2009) is het feitelijk al twee eeuwen homeles tussen volk en politiek en vormen wantrouwen, dedain of onverschilligheid de constanten in de verhouding tussen volk en politiek.

Dat wantrouwen of afkeer kan omslaan in radicaal, al dan niet gewelddadig verzet tegen het politieke systeem, is ook geen nieuw gegeven. De jaren zestig, zeventig en tachtig kenden diverse manifestaties van radicaal verzet tegen de bestaande orde, variërend van politiek geweld door kleine groepen tot grootschalige openbare ordeverstoringen (Buijs 1995; Donselaar 1995; Malkki 2010; Van Buuren en De Graaf 2014). Ook (doods)bedreigingen aan het adres van gezagsdragers zijn geen nieuw fenomeen (Bovenkerk 2005). De vraag is daarmee of huidige manifestaties van woede en weezin tegen politici, bestuurders en het politieke systeem dat zij representeren anders gemotiveerd zijn dan voorheen, zich anders uiten en in hoeverre risico's voor de nationale veiligheid aanwezig zijn. Dat vraagt om bestudering van de maatschappelijke context waarbinnen de politieke woede zich manifesteert (Demant e.a. 2008: 10; Klandermans 1997; Oudenampsen 2011).

De benaming die de Nederlandse overheid voor het veronderstelde nieuwe protestfenomeen heeft gereserveerd is systeemhaat: een 'breder in de Nederlandse samen-

10 Voor discussies over zin en onzin van kwantitatieve gegevens waarmee politiek vertrouwen en gehechtheid aan de democratie wordt gemeten en vooral de interpretatie ervan zie onder meer: Barker 2000: 228; Barker 2001: 69; Beetham 1991: 11; Berger en Luckmann 1966: 112; Dekker 2007; Dekker en Den Ridder 2011: 130; Dekker e.a. 2009: 90; Dryzek 1988: 714; Easton 1965: 278; Edelman 1964: 6; Fossen 2011; Hall en Taylor 1996: 6; Houtman 2003a: 51; Krell-Laluhová en Schneider 2004: 12; Lipset 1959; Luckmann 1987: 110; O'Kane 1993: 475; Parkinson 2003: 184; Schneider 2010: 6; Steffek 2009: 314; Tiemeijer 2010: 212; Van der Brug en Van Praag 2007: 447-452; Van Leeuwen 2008; Van de Walle c.s. 2008: 56; Van Wessel 2009.

leving bestaande teneur' om de politiek elke vorm van tegenslag in het persoonlijke leven aan te rekenen. Deze teneur zou 'eenlingen' de rechtvaardiging kunnen bieden om het heft in eigen handen te nemen. Het begrip 'systeemhaat' valt echter niet direct op deze wijze over te nemen in dit onderzoek. De omschrijving die de overheid hanteert (de teneur om elke vorm van tegenslag in het persoonlijke leven aan de politiek toe te rekenen) is te vaag om als uitgangspunt van het onderzoek te nemen. Bovendien valt zo niet vast te stellen of het hier inderdaad om een nieuw fenomeen gaat. Onderzoek naar politieke legitimiteit vraagt bijvoorbeeld naar het vertrouwen dat burgers hebben in het politieke systeem en actoren als de Tweede Kamer, politieke partijen en politici. De vraag of burgers tegenslag in het persoonlijke leven aan de politiek toeschrijven en daarom woedend op de politiek worden, is echter nooit gesteld.¹¹

Bovendien valt uit de omschrijving die de Nederlandse overheid hanteert niet goed op te maken of systeemhaat als eindstadium van een voorafgaand proces van radicalisering moet worden begrepen ('eenlingen die systeemhaat aan de dag leggen') en daarmee feitelijk een uitingsvorm is, of als radicaliserend mechanisme dat eenlingen inspireert tot geweld (de 'brede teneur' in de samenleving die eenlingen de rechtvaardiging biedt het recht in eigen handen te nemen). In dit onderzoek kiezen we ervoor om systeemhaat op te vatten als uitingsvorm en van een eigen conceptualisering te voorzien die daar recht aan doet. Daarbij is op voorhand aangetekend dat we de term systeemhaat als 'sensitiverend concept' hanteren. In tegenstelling tot definitieve concepten, die heel precies een klasse van objecten definiëren en operationaliseren en specifieke procedures hanteren om het concept in de empirie te onderzoeken, bieden sensitiverende concepten vooral suggesties voor de richtingen waarin te kijken (Blumer 1954: 7; Bowen 2006). Sensitiverende concepten kunnen in de loop van een onderzoek dan ook evolueren of, wanneer er op basis van empirisch onderzoek een definitief concept voorgesteld wordt, van het toneel verdwijnen. Systeemhaat conceptualiseren we als *fundamentele weerzin, wantrouwen en woede in woord en/of daad tegen politieke instituties, hun vertegenwoordigers en symbolen, die niet te plaatsen zijn in bestaande politieke of religieuze ideologieën*.

Met de zinsnede 'fundamentele weerzin, wantrouwen en woede' onderstrepen we dat systeemhaat verder gaat dan teleurstelling in politici die immers altijd in de sa-

11 Daarbij nemen we ook de door Rock (2005) geuite waarschuwing voor 'chronocentrism' serieus: de verslaving van wetenschappers aan het allernieuwste concept zonder dat geheel duidelijk is waarom eerdere concepten niet langer bruikbaar zouden zijn, met de onderliggende assumptie dat wat nieuw is per definitie superieur is aan al het voorafgaande.

menleving aanwezig is. Ook moet er méér aan de hand zijn dan (incidentele) onvrede met specifiek beleid of een zittende regering. Dat zijn immers fluctuaties in politieke steun die als een teken van gezonde en noodzakelijke democratische strijd op te vatten zijn (Bovens en Wille 2010: 22; Capoccia 2002: 13; Dekker & Den Ridder 2011: 84; Dogan 2010: 209; Hibbing en Theiss-Morse 2005; Mouffe 2002: 8-9). Easton (1965) maakte daarom onderscheid naar de *bron* en de *drager* van autoriteit: de drager van autoriteit mag sterk betwist worden, maar de essentie van de regels, de symbolen van autoriteit, en de instituties moeten gerespecteerd en onbedreigd blijven (zie ook Lipset 1994: 8). Easton maakte daarom een hiërarchisch onderscheid naar objecten van legitimiteit: de politieke gemeenschap, het politieke regime en de politieke gezagsdragers (of politieke actoren). Hoe hoger men komt in de hiërarchie, hoe belangrijker steun wordt voor het voortbestaan van de democratie en uiteindelijk de politieke gemeenschap (Thomassen 2010: 19). Een laag vertrouwen (dat geldt als indicator van geringe legitimiteit) in politici is daarmee per definitie minder bedreigend voor politieke stabiliteit dan een laag vertrouwen in democratische waarden of in de politieke gemeenschap. Maar Easton onderkende ook dat specifieke onvrede op het laagste niveau uiteindelijk impact op de steun voor de democratie als geheel heeft (zie ook Den Ridder en Dekker 2015). Daarom kijken we in dit proefschrift naar fundamentele weerzin, wantrouwen en woede in woord en/of daad tegen politieke instituties, hun vertegenwoordigers en symbolen.

Systeemhaat drukt in wezen de verwerping van de politieke legitimiteit van het politieke systeem in Nederland uit. Met het concept 'politieke legitimiteit' wordt bedoeld op een kwaliteit die door politieke subjecten aan een systeem wordt toegeschreven waardoor de uitoefening van macht relatief probleemloos verloopt (Easton 1965: 278; Lipset 1994: 8; Nagel 1987: 218; Steffek 2009: 314; Weber 1956: 23). Legitimiteit is ook wel omschreven als de 'lijm die het systeem bij elkaar houdt' en de 'olie die de beleidsimplementatiemachine smeert' (Dekker e.a. 2009: 95). Burgers en maatschappelijke actoren voegen zich min of meer vrijwillig naar de spelregels van het systeem en accepteren uitkomsten, ook als die tegen hun opvattingen of belangen ingaan, omdat ze het politieke systeem als juist en rechtvaardig beschouwen en er daarom loyaal aan zijn. Politieke subjecten worden dus niet in eerste instantie tot loyaliteit gedreven door angst voor sancties of repressies. Legitimiteit wordt daarom als tegenhanger van overheids geweld gezien in de rol van vormgever van politieke stabiliteit (Lipset 1994: 3). Politieke legitimiteit bevordert zo effectieve beleidsuitvoering, specifiek in tijden van schaarste, crisis of conflict. Legitimiteit fungeert in die zin als een 'reservoir van steun' dat in moeilijke tijden door de machthebbers aangespro-

ken kan worden. Legitimiteitserosie betekent in die zin minder politieke stabiliteit en minder probleemloze uitoefening van macht.

Politieke legitimiteit vatten we met andere woorden op als een sociale en symbolische constructie die tot stand komt in een voortdurende dialectiek tussen legitimerende en delegitimerende narratieven, rituelen en praktijken (Beetham 1991: 11; Berger en Luckmann 1966: 112; Easton 1965: 278; Hall en Taylor 1996; Lipset 1959; Parkinson 2003: 184; Schneider 2010: 6; Steffek 2009: 314; Van Leeuwen 2008). Luckmann (1987: 110) benoemde legitimering als het proces waarmee iets dat is, verschijnt als iets dat ook zo behoort te zijn. In navolging van Barker (2001) stellen we daarom dat legitimering en delegitimering een actief, betwist politiek proces is, dat vraagt om de bestudering van actoren, hun taal en hun acties. Delegitimering of verwerping van de legitimiteit van het bestaande politieke systeem wordt in de literatuur doorgaans als bestandsdeel van elke vorm van extremisme opgevat (zie onder meer Demant e.a. 2008: 4-5).

Met de zinsnede 'in woord en daad' geven we aan zowel geïnteresseerd te zijn in het discours van systeemhaat als in mogelijk daaruit voortvloeiend praktisch handelen - daden.

Met de zinsnede 'niet te plaatsen in bestaande politieke en religieuze ideologieën' geven we aan niet te kijken naar bestaande ideologieën: marxistische, maoïstische of trotskistische ideologieën en andere radicaallinkse en anti-imperialistische varianten hierop; nationalistische, antikoloniale of separatistische bewegingen die streven voor democratisering van autoritaire regimes of zich wensten af te scheiden; een breed scala aan rechtsextremistische groeperingen en milities; en religieus-politieke motivaties zoals jihadisme (Sprinzak 1991: 52-53; Rapoport 2004).

1.2 Onderzoeksvraag

De vraag die vervolgens beantwoord moet worden is waardoor systeemhaat als uitingsvorm aangedreven wordt - de 'andere dan de traditionele politieke of religieuze motieven' in de woorden van de overheid. Fundamenteel wantrouwen, weerzin en woede tegen de politieke orde komen immers niet zo maar uit de lucht vallen, maar worden gevormd. Zijn er sociale mechanismen - (discursieve) processen en structuren die een relatie tot stand brengen tussen fenomenen (Hedström en Swedberg 1998: 7; Gross 2009: 360) - te destilleren die als het ware ervoor zorgen dat regulier ongenoegen met de politiek zich verdicht tot hermetische en fundamentele weerzin,

wantrouwen en woede tegen politieke instituties, hun vertegenwoordigers en symbolen en die buiten de geëigende kanalen van politieke articulatie en participatie treden? Welke mechanismen produceren of bevorderen systeemhaat? Ook hier is het mogelijk om in eerste instantie aansluiting te zoeken bij één van de assumpties van de overheid zoals verwoord in de nationale contraterrorismestrategie: ‘veronderstelde samenzweringstheorieën’ kunnen ‘onfortuinlijke eenlingen’ inspireren tot geweld tegen het politieke systeem. Waar de overheid ‘systeemhaat’ en ‘veronderstelde samenzweringstheorieën’ echter naast elkaar zet als factoren die beiden tot geweld zouden kunnen leiden, denken wij dat het vruchtbaarder en preciezer is om de assumptie te onderzoeken dat samenzweringstheorieën het sociale mechanisme vormen waarlangs ongenoegen met de politiek zich verdicht tot systeemhaat als uitingsvorm. Bovendien maakt deze aanpak het mogelijk om gebruik te maken van de wetenschappelijke *body of knowledge* over samenzweringstheorieën dat niet alleen de relatie tussen samenzweringstheorieën en delegitimering van het politieke systeem theoretiseert, maar ook de mogelijke relatie tussen samenzweringstheorieën en geweld - een *body of knowledge* dat logischerwijs nog niet bestaat voor het nieuwe concept systeemhaat. In hoofdstuk twee zullen we deze literatuur bespreken en het analytisch model verantwoorden dat op basis van de literatuur is gecreëerd om het empirisch onderzoek te verrichten.

De centrale onderzoeksvraag luidt daarmee:

‘In hoeverre bevorderen complotconstructies systeemhaat en in hoeverre gaat hier een risico voor de nationale veiligheid vanuit?’

We gebruiken de term ‘complotconstructies’ in plaats van ‘veronderstelde samenzweringstheorieën’ om aan te geven dat we niet gaan onderzoeken of samenzweringstheorieën wel of niet waar zijn. We zijn louter geïnteresseerd in de maatschappelijke werking, functie en betekenis van complotconstructies in relatie tot systeemhaat. Daarom vatten we complotconstructies neutraal op als ‘constructies die een als onrechtvaardig of onverdraaglijk ervaren individuele of maatschappelijke situatie of ontwikkeling verklaren door deze situatie voor te stellen als het doelbewuste resultaat van een groep mensen die in het geheim samenwerkt met kwade bedoelingen’ (Birchall 2006: 34). Op die manier vermijden we tevens de pejoratieve valkuilen die aan het gebruik van begrippen als ‘complot’ of ‘complottheorie’ verknoopt zitten. Barkun (2003) heeft erop gewezen dat de term complottheorie vaak afwijzend wordt gebruikt om overtuigingen af te doen als de hersenspinsels van individuele gekken of marginale groepen (zie ook Bale 2007: 47; Räikkä 2009: 197). Door die interventie

worden overtuigingen of meningen bij voorbaat buiten de politieke en maatschappelijke discussie geplaatst en zo gedelegeerd.

Systeemhaat conceptualiseren we, zoals hierboven aangegeven, als de 'fundamentele weerzin, wantrouwen en woede in woord en/of daad tegen politieke instituties, hun vertegenwoordigers en symbolen, die niet te plaatsen zijn in bestaande ideologieën.'

Het begrip 'risico's voor de nationale veiligheid' dient ook gepreciseerd te worden. Waaruit bestaan die risico's? En hoe koppelen we dat aan systeemhaat in woord en/of daad? Waar het gaat om systeemhaat in woord gaat het primair om het discours van systeemhaat dat floreert, dat in zichzelf nog geen veiligheidsprobleem hoeft te zijn, maar daar wel de voedingsbodem voor kan zijn. Waar het gaat om systeemhaat in daad nemen we de categorieën over die in de nationale contraterrorismestrategie 2011-2015 worden aangehaald. Ten eerste wordt gewezen op aanslagen die mensenlevens kunnen kosten of grote materiële schade veroorzaken. Daarnaast is de notie te vinden dat maatschappelijke ontwrichting, bijvoorbeeld door de angst voor aanslagen of de toename van grootschalige onlusten, een bedreiging voor de nationale veiligheid kan vormen. Voorts wordt gewezen op de schade die bedreigingen toe kunnen brengen aan het democratisch proces en de democratische rechtsorde. Een tweede categorie van 'daden' die een bedreiging voor de nationale veiligheid kan vormen is door de AIVD omschreven als 'anti-integratief radicalisme': personen of groeperingen die zich afzijdig houden van de maatschappij, soms gepaard gaand met het verketteren van andere groeperingen of het streven naar een parallelle samenleving (AIVD 2004a: 18).¹²

Deze risico's zijn uiteraard lastig te kwantificeren, laat staan dat er een magisch punt is vast te stellen waarop risico's groter zijn dan nog door samenleving en overheid gedragen kunnen worden en de democratische rechtsorde serieus in gevaar is; dit wordt immers mede bepaald door de reacties en weerbaarheid van individuele gezagsdragers, overheid en samenleving.¹³ Daarom onderzoeken we hier alleen of risico's voor

¹² Terugtrekking uit het systeem is in die zin vergelijkbaar met wat Hirschman (1970) 'exit' heeft genoemd en wat Simmons (1999) 'interne migratie' uit een politiek systeem heeft genoemd.

¹³ Zowel Barker (2001: 69) als Dogan (2010) hebben erop gewezen dat de romantische notie dat 'het volk' de bijl zet aan de legitimiteit van machthebbers in werkelijkheid bijna nooit terug te vinden is. Legitimitetscrises ontstaan doorgaans wanneer maatschappelijke groeperingen, die relatief klein in aantal kunnen zijn, zich roeren en een gevoelige snaar onder de bevolking weten te treffen. Pas als ook binnen de maatschappelijke elites diepgravende twisten ontstaan en een deel van de elite zich van het systeem afkeert of zich schaart aan de zijde van oppositionele bewegingen staat een 'breakdown of legitimacy' serieus op de agenda.

de nationale veiligheid voorkomen. Of er sprake is van een risico voor de nationale veiligheid leiden we af van de manifestaties van systeemhaat die we aantreffen. Systeemhaat in woord wordt in kaart gebracht door het discours van systeemhaat te analyseren (zie hoofdstuk twee voor het gebruikte analytische model) en te bezien in hoeverre hierin ook aansporingen te vinden zijn om de daad bij het woord te voegen. Bij systeemhaat in daad onderscheiden we actieve en passieve manifestaties van systeemhaat. Actieve manifestaties van systeemhaat vatten we op als daden die het democratische systeem verstoren, ondermijnen of aantasten. Concreet gaat het dan om (1) gewelddadige aanslagen (2) grootschalige onlusten en (3) (doods)bedreigingen. Passieve manifestaties van systeemhaat verwijzen naar afwijzing van het politieke systeem en terugtrekking uit het systeem - de anti-integratieve dimensie.

1.3 Afbakening van het onderzoeksveld

Om het onderzoek praktisch handen en voeten te geven moet een empirisch veld vastgesteld en afgebakend worden waarin het zinvol en mogelijk is onderzoek te verrichten naar de veronderstelde invloed van complotconstructies op systeemhaat. Op zich zou beredeneerd kunnen worden dat het onderzoek zich specifiek zou moeten richten op wat volgens de Nederlandse overheid de meest gevaarlijke manifestatie van de nieuwe dreiging is: de gewelddadige eenling. Maar er zijn pragmatische, theoretische en methodologische argumenten om eenlingen niet tot hoofdobject van dit onderzoek te maken. Op pragmatisch niveau geldt dat er al wetenschappelijk onderzoek is verricht naar eenlingen die door de politie zijn gearresteerd omdat ze politici bedreigden. Sinds 2004 houdt een speciaal politieteam (Team bedreigde politici - TBP) zich bezig met de opsporing en vervolging van individuen die gezagsdragers bedreigen. Sinds haar oprichting heeft het team jaarlijks zo'n tweehonderd zaken in behandeling genomen en een groot aantal dreigers opgespoord. Uit wetenschappelijk onderzoek naar deze zaken bleek dat de bedreigers een gemêleerd gezelschap vormden, variërend van soms zeer jonge pubers tot oudere individuen met ernstige geestelijke gezondheidsproblemen. Daarnaast bleek dat geen van de dreigers plannen had om de dreigende woorden ook in daden om te zetten (NCTb 2010a). Het valt te betwijfelen of het opnieuw bestuderen van deze dossiers nieuwe kennis genereert. Bovendien gaat het hier om daders waartegen aangifte is gedaan en die zijn opgespoord; aangezien politici en bestuurders verschillend omgaan met het doen van aangifte, kan bestudering van deze groep daders een vertekend beeld opleveren (NCTb 2010a: 10).

Theoretisch en epistemologisch geldt het bezwaar dat het toeschrijven van een gewelddaad aan een eenling niet slechts een feitelijke constatering is, maar ook een perceptie of constructie kan behelzen, al dan niet ingegeven door politieke of maatschappelijke overwegingen van opportuniteit (Jackson en Gable 2011). Bovendien wordt in de wetenschappelijke literatuur in toenemende mate betwijfeld of eenlingen inderdaad geheel en al individueel opereren. Ook al worden eenlingen niet aangestuurd door groeperingen of netwerken, dat wil niet zeggen dat deze eenlingen geen onderdeel uitmaken van een gemeenschap van gelijkgestemden. Onderzoek naar *lone actor* terroristen¹⁴ wijst bijvoorbeeld uit dat, vergeleken met andere terroristen, een iets hogere mate van psychologische stoornis aanwezig is en dat het vaak om sociaal geïsoleerde individuen gaat (Spaaij 2010: 867). Bovendien is er vaak een 'breuk' in de persoonlijke biografie te ontwaren: een ingrijpende persoonlijke gebeurtenis die als een *trigger* werkt (Fein & Vossekuil 1999: 327; Springer 2009: 79-81). Toch benadrukken de onderzoekers dat, ook als psychologische stoornissen en ingrijpende persoonlijke gebeurtenissen een rol spelen, geradicaliseerde eenlingen begrepen moeten worden in het samenspel van individuele, sociale en externe factoren. Volgens Spaaij (2010: 867) gaat het om een sociaal proces dat wezenlijk individueel van aard is maar beïnvloed wordt door specifieke contextfactoren en persoonlijke karaktertrekken. De precieze mix van oorzakelijke factoren is divers en uniek voor elk individu. Politieke en (sub)culturele omstandigheden worden ingeweven in de sociale en psychologische dynamiek waarin het individu verwickeld is.

Bovendien blijkt dat ook de motieven van *lone actors* - voor zover te achterhalen - een mix vertonen van maatschappelijke en idiosyncratische denkbeelden die neerslaan in gepersonaliseerde ideologieën die, hoe uitzonderlijk soms ook, nog steeds wel degelijk een maatschappelijke context en component bevatten (Nesser 2012: 70; COT 2007: 20; Castells 1998; Quillen 2002: 288; Victoroff 2005: 33; Wieviorka 2003: 16; Durodié 2007: 434; De Koning 2011; James c.s. 2007; Meloy c.s. 2011; Mullen 2007; Juergensmeyer 2000: 122-126; Van den Brink 2004: 76; Dekker en Den Ridder 2011: 130; Koenis 2012; Goldberg 2003: 17; Kruglanski e.a. 2009; Fein en Vossekuil 1999; Calhoun en Weston 2003; Rosanvallon 2008: 170; Docters van Leeuwen 2009: 43; Spaaij 2012). Ook de eenling moet dus bestudeerd worden in relatie tot zijn of haar omgeving om tot een goed begrip te komen (Gill, Horgan & Deckert 2014). Dat betekent dat in dit onderzoek de eenling als onderzoeksobject wel relevant is, maar niet methodologisch individualistisch wordt onderzocht; het gaat om de wisselwer-

¹⁴ In de literatuur wordt de benaming *Lone Actors* doorgaans gereserveerd voor individuen die een duidelijke politieke of religieuze motivatie kennen. Zie bijvoorbeeld Bakker en De Graaf 2010.

king tussen eenling en omgeving en de discoursen die binnen gemeenschappen circuleren en eenlingen (kunnen) beïnvloeden.

Daarnaast zou onderzoek naar (geradicaliseerde) eenlingen die op, of over de grenzen van wat wettelijk is toegestaan opereren, de aandacht te veel richten op wat Sprinzak (1991) 'het meest dramatische stadium' noemde van een eerder ingezet politiek proces van delegitimering dat breder in de samenleving speelt. Wie dit 'meest dramatische stadium' wil begrijpen, zal eerst - of bovenal - de onderliggende delegitimeringsprocessen moeten analyseren en duiden - delegitimeringsprocessen die bovendien een breed scala aan 'verzet' of 'oppositie' kunnen genereren. Voor een goed begrip van het 'volledige verhaal' van de risicovolle eenlingen moet daarom niet slechts gekeken worden naar bedreiging en geweld als de climax van een radicaliseringsproces, maar naar het onderliggende delegitimeringsproces in zijn geheel (Sprinzak 1991: 51-52). De veronderstelde relatie tussen complotconstructies en systeemhaat verwijst naar zo'n onderliggend delegitimeringsproces en vraagt in die zin dus ook om bestudering ervan als maatschappelijk fenomeen.

Methodologisch gelden twee bezwaren. Het eerste bezwaar is dat bestudering van eenlingen zou vragen om de bestudering van mechanismen op individueel niveau. Wij willen echter kijken naar het maatschappelijke mechanisme van complotconstructies die systeemhaat opwekken of bevorderen en de invloed die daarvan uitgaat op de politieke verhoudingen. Het onderzoek is daarmee disciplinair binnen het veld van de politieke sociologie gesitueerd. Daarmee samenhangend is het tweede methodologische bezwaar dat als het onderzoek simpelweg 'eenlingen' tot object heeft die schelden op de politiek of dreigende taal uitslaan, een schier onbegrensde heterogeniteit van anonieme eenlingen verschijnt waarvan de bestudering niet vruchtbaar of niet mogelijk is. In plaats van de blik te richten op de heterogene verzameling van eenlingen die schelden en dreigen is het daarom zinvoller nadrukkelijk te kijken naar gemeenschappen waarin complotconstructies floreren en die potentiële bronnen kunnen zijn voor de articulatie en productie van systeemhaat en waartoe eenlingen zich verhouden of waarvan zij zich onderdeel voelen. Dat biedt een beter perspectief op het verwerven van inzicht in de dynamiek tussen gemeenschappen en eenlingen, en meer inzicht in waarom en hoe systeemhaat wordt geproduceerd en wat de effecten ervan zijn.

We nemen als eenheid van analyse daarom gemeenschappen waarbinnen complotconstructies floreren. Daarbij kijken we naar *digitale* gemeenschappen waarin complotconstructies floreren. In de literatuur is geopperd dat de reikwijdte, aantrek-

kingskracht en doorwerking van complotconstructies groter wordt onder invloed van nieuwe informatie- en communicatietechnologieën (De Graaf en Zwierlein 2013: 57-58). Het effect van de recente opkomst van de nieuwe sociale media op complotconstructies is daarom relevant om te onderzoeken. Bovendien biedt dit ook de mogelijkheid om veranderingen in de verhouding tussen individu en gemeenschap te onderzoeken. De opkomst van nieuwe informatie- en communicatietechnologieën speelt een belangrijke mediërende rol in het faciliteren van nieuwe verhoudingen tussen individuen en hun omgeving (Van Buuren 2012). In de literatuur is opgeworpen dat nieuwe sociale media functioneren als een soort surrogaatgemeenschap waarbinnen individuen opereren, geïnspireerd worden en kunnen radicaliseren (Bartlett en Miller 2012: 3; COT 2007). De nieuwe sociale media zouden zo paradoxaal een 'community of loners' (Pantucci 2011: 6) hebben gebaard, of aan de wieg staan van 'breedbandterrorisme' (Feldman 2011; zie ook Jackson en Gable 2011). Virtuele groepsdynamieken beïnvloeden tot op bepaalde hoogte individuen die autonoom opereren - en vice versa (Spaaij 2010: 866). Zeker voor de nieuwe generaties geldt dat de 'melange van virtuele en reële politieke activiteiten' de dominante wijze is waarop individuen zich verhouden tot het maatschappelijke veld (Bartlett, Birdwell en Litter 2011: 15; 30).

Er is echter nog een reden waarom het relevant is te kijken naar digitale gemeenschappen. Ook als de veronderstelling in de literatuur klopt dat nieuwe informatie- en communicatietechnologieën een impuls geven aan de verspreiding van complotconstructies, is daarmee nog niet gezegd dat dit ook leidt tot praktisch handelen. In de literatuur is volop discussie gaande over het politiserende en mobiliserende effect van nieuwe sociale media. Grofweg twee benaderingen staan tegenover elkaar. In de eerste benadering wordt het mobiliserende potentieel van digitale gemeenschappen benadrukt: digitaal protest zal leiden tot meer protest op straat, omdat de sociale media in staat zijn individuen te bereiken en te mobiliseren die niet verbonden (willen) zijn aan activistische organisaties en voorheen daardoor minder makkelijk te bereiken waren (zie bijvoorbeeld Mercea 2011: 154-155). Digitale gemeenschappen zouden bovendien bij uitstek geschikt zijn tot mobilisatie omdat ze aansluiten op de maatschappelijke tendens om politieke kwesties te verknopen met meer vrijblijvende individuele lifestyle-keuzes en gepersonaliseerde politiek. Politiek wordt dan bovenal ervaren als een uitdrukking van persoonlijke hoop, levensstijl en grieven (Bennett en Segerberg 2012: 743).

In de tweede benadering worden deze digitale gepersonaliseerde vormen van poli-

tiek juist als zwakte gezien. Doordat de sociale media het element van persoonlijk contact en vertrouwen missen, dat essentieel wordt geacht om individuen te bewegen de straat op te gaan, zouden deze vormen van ‘connective action’ te vrijblijvend en te diffuus zijn om een sterke politieke beweging te organiseren: de sociale media *zijn* de actie. De vrijblijvendheid van gepersonaliseerde lifestyle-politiek wordt in deze visie juist opgevat als de achilleshiel van ‘digital paths of political individualization’ omdat het mist aan een duidelijke politieke organisatie, richting en boodschap die zich op straat vertaalt (Bennet en Segerberg 2009; Bennet en Serberg 2012). Digitale gemeenschappen functioneren als een rizoom¹⁵: een autonoom voortwoekerd, ‘self-mediated’ proces (Castells 2012: 116) waarin het onderscheid tussen ‘leiders’ en ‘volgelingen’, en ‘producenten’ en ‘consumenten’ grotendeels vervaagt; een verbondenheid zonder samenhang. Castells (2012: 6) noemde dit *mass self-communication*: boodschappen en ideeën verspreiden zich digitaal op een wijze waarop de originele producenten weinig tot geen controle hebben (zie ook Bratich 2014: 5; Taffel 2013; Tinnell 2011: 51; Goddard 2011: 11; Man Kong Lum 2000: 1-2). Digitale gemeenschappen vertegenwoordigen in die zin niet een klassieke organisatie; Ze hebben geen zichtbaar centrum, leiderschap of vaste vorm en zijn in die zin per definitie instabiel. In een digitale gemeenschap is het vergeefs zoeken naar lidmaatschapskaarten, statuten, ledenvergaderingen, procedures en protocollen, bestuur, redactie of commissies.

1.4 Exploratief onderzoek

Een laatste afbakening van het onderzoek ligt in de keuze voor exploratief kwalitatief onderzoek in de vorm van case studies. In Nederland is kwantitatief onderzoek naar de prevalentie van complotdenken sporadisch verricht. André Krouwel en Jan-Willem van Prooijen (beiden verbonden aan de VU) onderzochten in 2013 het geloof in een aantal complotconstructies.¹⁶ Hieronder geven we de resultaten weer.

15 Gilles Deleuze en Félix Guattari worden beschouwd als de grondleggers van het ‘rizomatisch’ denken en analyseren in de filosofie. Zie Deleuze en Guattari (1976; 1980)

16 <http://www.trouw.nl/tr/nl/4500/Politiek/article/detail/3445352/2013/05/22/Complotdenkers-per-partij.dhtml>

Stelling	Percentage instemmend
De politiek was geïnfiltrerd door oliemaatschappijen bij het maken van de beslissing over de oorlog in Irak	35%
Politici hebben vaak banden met criminelen	24%
De moord op Pim Fortuyn was een samenzwering vanuit de gevestigde politiek	17%
De financiële crisis is bewust veroorzaakt door bankiers om daar zelf van te profiteren	35%
De mannen in witte pakken bij de Bijlmerramp waren daar om bewijsmateriaal te verduisteren	19%
Politici worden regelmatig omgekocht door grote bedrijven en belangengroepen	41%
Het Britse Koningshuis of de Secret Service zat achter het auto-ongeluk waarbij prinses Diana omkwam	22%
De opwarming van de aarde wordt bewust overdreven door klimaatonderzoekers	36%
Overal ter wereld landen met regelmaat UFO's. De overheden doen er alles aan om dit tegen te spreken.	12%

In 2015 onderzocht Jan-Willem van Prooijen met behulp van het on-line panel van het wetenschapsblad *Quest* (3.800 deelnemers) opnieuw het geloof in complotconstructies.¹⁷ De resultaten geven we hieronder weer.

Stelling	Percentage instemmend
De farmaceutische industrie kan allang geneesmiddelen tegen ernstige ziekten ontwikkelen, maar heeft er meer belang bij om die ziekten in stand te houden zodat er meer pillen worden verkocht	38,2%
De overheid en de media maken met elkaar afspraken over welk nieuws naar buiten wordt gebracht en op welke manier	38%
Er is allang een gratis energiebron maar de olie-industrie probeert dit geheim te houden	34,7%
Er is een geheime wereldregering die achter de schermen aan de touwtjes trekt en de belangrijkste besluiten neemt	20,3%
Er is een geheime organisatie, de Illuminati, die wereldheerschappij nastreeft	20%

¹⁷ <http://www.quest.nl/artikel/ruim-40-procent-geloof-de-overheid-volgt-stiekem-alles-wat-we-op-internet-doen>

Stelling	Percentage instemmend
De Amerikaanse regering zat achter de aanslagen van 11 september 2001, of had er in elk geval concrete voorkennis van	19,5%
Alles wat we op internet doen, wordt nauwgezet gevolgd door een geheime overheidsorganisatie	41,7%

Het nadeel van deze vorm van kwantitatief onderzoek naar de prevalentie van complotconstructies is dat het onvoldoende rijke informatie oplevert voor het doel van dit proefschrift, omdat het geen inzicht biedt in de achterliggende delegitimerende mechanismen die de aantrekkingskracht van complotconstructies kunnen verklaren, wanneer en hoe dit zich verdicht tot systeemhaat en in hoeverre dat niet alleen het denken, maar ook het handelen beïnvloedt. Kwalitatief onderzoek maakt het daar-entegen wel mogelijk om de delegitimerende narratieven, rituelen en praktijken van complotconstructies te onderzoeken. In navolging van Barker (2001) stellen we dat legitimering en delegitimering een actief, betwist politiek proces vormen, dat vraagt om de bestudering van actoren, hun taal en hun acties. Analoog betekent dat ook dat het bestuderen van complotconstructies in relatie tot systeemhaat vraagt om bestudering van delegitimerende narratieven en acties. Exploratief onderzoek is geëigend als er wetenschappelijk gesproken nog weinig bekend is over een groep, proces, activiteit of fenomeen (Stebbins 2011; Strauss en Corbin 1998). In de literatuur (zoals in het volgende hoofdstuk zal worden beschreven) zijn weliswaar theoretische noties te vinden over de delegitimerende effecten van complotconstructies en de relatie met geweld, maar deze zijn nogal rudimentair van aard. Een theoretietoetsend onderzoek vraagt om een meer uitgewerkt ideeënstelsel van variabelen, indicatoren en de richting van causaliteit. Daarnaast is het de vraag of bij het bestuderen van ‘human affairs’ überhaupt context-onafhankelijke kennis kan worden gegenereerd die zich laat vangen in theoretische wetten gebaseerd op universele variabelen (Flyvbjerg 2001). Gezien de nog rudimentaire kennis over de werking en functies van complotconstructies - zeker in relatie tot systeemhaat - is het genereren van concrete, praktische en context-afhankelijke kennis op dit moment noodzakelijk om in een later stadium eventueel over te kunnen gaan tot het genereren van algemene, theoretische en context-onafhankelijke kennis (Flyvbjerg 2006: 221).

Een case study is een geëigend onderzoeksontwerp om kwalitatief onderzoek in te gieten. De essentie van case studies is immers dat ze een ‘cultural system of action’ in zijn geheel proberen te begrijpen (Tellis 1997). Een ‘cultureel systeem van actie’

verwijst naar de samenhangende activiteiten en interactie van actoren in een sociale situatie. Door zo veel mogelijk tot in detail een case uit te diepen, wordt voorkomen dat te gemakkelijk relaties worden gelegd, tegenstrijdigheden worden weg verklaard, ambiguïteit verloren gaat of een 'bias towards verification' (Flyvbjerg 2006: 234) ontstaat. Case studies bieden zo een gedetailleerde en genuanceerde kijk op de sociale realiteit. Volgens Yin (1994: 13) is een case study bij uitstek geschikt om hedendaagse fenomenen in hun context te bestuderen. In het concluderende hoofdstuk zullen we op basis van het exploratieve onderzoek aanzetten tot nadere analyse en theorievorming geven.

1.5 Case selectie

Bij de selectie van de te onderzoeken cases hebben we ons door de volgende overwegingen laten leiden. Ten eerste de keuze om meerdere cases te onderzoeken. Deze keuze is niet ingegeven door de wens om de cases te kunnen vergelijken op *verschillen* en vervolgens de uitkomst te kunnen verklaren - bijvoorbeeld door bewust te variëren op de onafhankelijke of afhankelijke variabele van de cases of cases in verschillende landen of tijdspannen te onderzoeken. Dat zou namelijk veronderstellen dat in de literatuur over complotconstructies al uitgewerkte ideeën bestaan over de (waarschijnlijke) invloed van variabelen. We kiezen voor meerdere cases om tot replicatie binnen het onderzoek te komen, volgens de 'method of structured, focused comparison' (George en Bennet 2005: 67) waarbij elke case aan de hand van dezelfde vragen wordt onderzocht om tot de gewenste replicatie binnen het onderzoeksproject te komen. Bij de selectie is het dus belangrijk om cases te onderzoeken die zo veel mogelijk op elkaar lijken - uiteraard voor zover dat bij aanvang het onderzoek vast te stellen is - en ingebed in de onderzoeksinteresse. Dat betekent niet dat er geen verschillende analytische uitkomsten kunnen ontstaan, maar die zijn dan het resultaat van het explorerend onderzoek en kunnen bij uitstek interessante aanknopingspunten opleveren voor nadere analyse of theorievorming.

Bij de selectie van de te onderzoeken complotconstructies en de digitale gemeenschappen waarin deze constructies circuleren, zijn de volgende overwegingen in acht genomen. Ten eerste hebben we cases geselecteerd op hun politiek-maatschappelijke inbedding; complotconstructies waarin bijvoorbeeld primair marsmannetjes, buitenaards leven of reptielen figuren, zijn op het eerste gezicht minder interessant waar het gaat om delegitimerende processen van complotconstructies en de articulatie van systeemhaat die daarbinnen kan plaatsvinden. Voorts hebben

we de cases geselecteerd naar het bestanddeel ‘niet heldere politieke ideologie of religie’ - dat vormt immers een centraal element van onze conceptuele definitie van systeemhaat. Complotconstructies die vooral floreren in ‘bekende’ ideologische omgevingen, zoals bijvoorbeeld ‘het Joods complot’ in extreemrechtse of jihadistische kringen, vielen daarom af.

Ten tweede concentreren we ons op complotconstructies die in Nederland zijn ontstaan dan wel in Nederland ingang hebben gevonden. We willen immers complotconstructies en systeemhaat in de Nederlandse context onderzoeken. Complotconstructies die geen directe verbinding met de Nederlandse context hebben, zoals bijvoorbeeld de Illuminati¹⁸, zijn daarom minder interessant voor ons onderzoek. Mocht tijdens het onderzoek echter blijken dat er verbindingen bestaan met dergelijke complotconstructies en dat die verbindingen relevant zijn voor een goed begrip van de delegitimerende dynamiek van complotconstructies en de articulatie van systeemhaat, dan zullen we dat uiteraard bij het onderzoek betrekken.

Ten derde beperken we ons tot het tijdvak 2000-2014. We kiezen voor dit tijdvak omdat een van de relevante factoren in dit onderzoek de opkomst van nieuwe sociale media is, op grond van de veronderstelling dat nieuwe informatie- en communicatie-technologieën een rol spelen in de verspreiding, aantrekkingskracht en doorwerking van complotconstructies. Het heeft daarom weinig zin oudere complotconstructies onder de loep te nemen. In Nederland bood de Nederlandse internetprovider XS4ALL in 1994 als eerste publiekelijk toegang tot internet aan. Sinds het einde van de jaren negentig nam het aantal internetaansluitingen in Nederland snel toe (momenteel heeft 96 procent van de Nederlandse huishoudens een internetaansluiting) en ontstonden ook de eerste webfora, later gevolgd door wat nu sociale media worden genoemd. In tegenstelling tot websites gaven webfora als eerste de mogelijkheid aan gebruikers om direct te reageren en zelfstandig inhoud te plaatsen, waardoor de eerste vormen van interactiviteit ontstonden en digitale gemeenschappen vorm kregen.

Op deze manier hebben we cases geselecteerd die voldoen aan de eerder aangehaalde ‘structured focused comparison-method’: door elke casus met dezelfde onderzoeksvragen te analyseren ontstaat cumulatie van kennis binnen het onderzoek. Cases die te veel van elkaar afwijken zouden dit doel kunnen verstoren (George

18 De ‘Illuminati’ is de aanduiding voor verschillende historische ‘geheime’ genootschappen. In het Latijn betekent Illuminati ‘de verlichten’. Mystiek was een belangrijk onderdeel van deze genootschappen, hetgeen hen regelmatig in aanvaring bracht met de Katholieke Kerk en andere autoriteiten. Zie onder meer Waterman 2005.

en Bennett 2005: 75). Nadat via de sneeuwbal methode, gebruikmakend van zowel krantenarchieven als internet, een overzicht is vervaardigd van in Nederland circulerende complotconstructies, hebben we voor de volgende drie cases gekozen.

1. De complotconstructies over de moord op Pim Fortuyn

Nadat Pim Fortuyn ¹⁹op 6 mei 2002 was vermoord door Volkert van der Graaf ontstonden veel complotconstructies over de moord. De officiële verklaring van de overheid, dat de moord de daad van een eenling was, werd niet door iedereen geloofd. Machten achter de schermen, variërend van het linkse politieke establishment tot het militair-industriële complex, zouden in werkelijkheid de hand in de moord hebben gehad.

2. De complotconstructies over ‘Eurabia’ of de bewuste islamisering van Europa

De oorspronkelijk in de Verenigde Staten gelanceerde complotconstructie dat de ‘islamisering van Europa’ het resultaat was van een samenzwering tussen de Europese en Arabische elites landde in 2005 op Nederlandse bodem en kon zich op een zekere populariteit verheugen. ‘Eurabia’ staat voor een discursief complex van verraad van de linkse elites, onderdrukking van de vrijheid van meningsuiting, de degradatie van Nederlanders tot tweederangsburgers en de islamitische overname van het Avondland.

3. De complotconstructies over Joris Demmink of de pedofiellenetwerken van de elite

De complotconstructie rond de Haagse topambtenaar van het ministerie van Veiligheid en Justitie, Joris Demmink, draait rond verdachtmakingen en beschuldigingen van betrokkenheid bij pedoseksualiteit. In eerste instantie richtte de complotconstructie zich exclusief tegen Demmink. Later zou de complotconstructie zich richten tegen de Nederlandse politieke elite die in zijn geheel betrokken zou zijn bij pedofiellenetwerken voor de elite, inclusief leden van het Koninklijk Huis.

¹⁹ Fortuyn heette eigenlijk Fortuijn. Omdat hij zelf de naam ‘Fortuyn’ hanteerde en zo ook overal bekend is, nemen we deze schrijfwijze van zijn naam over. Zie: Wansink (2004).

1.6 Dataverzameling

Het empirisch onderzoek is grotendeels digitaal verricht, maar waar noodzakelijk en mogelijk zijn ook ‘analoge’ data bestudeerd, zoals boeken en kranten. De digitale speurtocht omvatte zowel reguliere media, zoals de digitale archieven van kranten en weekbladen (via LexisNexis), parlementaire archieven (via Parlendo), beleidsstukken van ministeries, als de sociale media waarin complotconstructies circuleren. Bij de sociale media is de zoektocht, gebaseerd op zoektermen met de naam of namen van de complotconstructie, beperkt tot internetpagina’s uit Nederland. Nadat aldus een eerste overzicht van relevante websites, webfora en blogs (hierna samengevat onder de noemer webfora) ontstond, zijn er zowel fora verwijderd als toegevoegd. De webfora die verwijderd werden deden of niet ter zake, of besteedden slechts een enkele keer aandacht aan de complotconstructies.²⁰

De webfora die zijn toegevoegd kwamen onder de aandacht doordat andere webfora er bijvoorbeeld naar verwezen, doorlinkten of artikelen ervan doorplaatsten. Met behulp van de tool *Way Back Machine* zijn deze webfora - die vaak niet meer via de gewone wijze op internet te vinden waren - gereconstrueerd en bij de analyse betrokken.

De geselecteerde webfora zijn handmatig van voor naar achteren doorgespit. Voor het onderzoek relevante informatie werd opgeslagen in een format gebaseerd op het analytische onderzoeksmodel (zie hoofdstuk twee). De handmatige werkwijze was in eerste instantie vooral een keuze geboren uit noodzaak, bij ontstentenis van software die webfora geautomatiseerd kon analyseren op een wijze die recht zou doen aan onze onderzoeksinteresse. Maar gaandeweg bleken er ook voordelen te zitten aan de ambachtelijke werkwijze. Door je als onderzoeker langdurig te verdiepen in webfora worden op een gegeven moment de cultuur, de sfeer, maar ook de opbouw en structuur helderder, en krijgen uitdrukkingen, plaatjes of symbolen meer betekenis. Bovendien ontstaat zo meer inzicht in de complexiteit en tegenstrijdigheden van het discours en de diversiteit van de forumdeelnemers. Het is maar de vraag of een geautomatiseerde analyse een vergelijkbaar rijk geschakeerd, gelaagd en gecontextualiseerd inzicht had weten te bewerkstelligen. Het nadeel van de gehanteerde werkwijze is uiteraard wel dat het zeer arbeidsintensief en daarmee tijdrovend is.

²⁰ Bij het onderzoek naar de Eurabia-complotconstructie zijn bijvoorbeeld verwijzingen naar studentenvereniging Eurabia, het eethuisje Eurabia, en online boekhandels die het ‘moederboek’ over Eurabia van Bat Ye’or verkochten, verwijderd.

Internetonderzoek heeft een aantal problematische kanten. Ten eerste heeft de tool *Way Back Machine*, naast grote voordelen, ook beperkingen waar het gaat om de historische reconstructie van digitale inhoud. De tool maakt zogenaamde snapshots van webfora door de jaren heen, maar is meestal niet in staat om de gehele inhoud van webfora zichtbaar te maken. De inhoud is dus slechts ten dele gereconstrueerd. Daarnaast kunnen de eigenaren of beheerders van webfora indexering door *Way Back Machine* met een eenvoudig digitaal slotje blokkeren, waardoor de inhoud in zijn geheel niet meer beschikbaar is.

Ten tweede ontstaan er dilemma's door het anonieme en virtuele karakter van internet. Iedereen kan zich op internet met willekeurig welke identiteit presenteren. Voor een wetenschappelijk onderzoeker is het lastig, zo niet onmogelijk, vast te stellen wie er achter internetidentiteiten schuil gaan; eveneens is het lastig of onmogelijk om vast te stellen of achter verschillende identiteiten één en dezelfde persoon schuilgaat en wie de eigenaar en/of moderator is van webfora. Bovendien zijn schijn en werkelijkheid inherent verweven in de digitale wereld en zeggen internetidentiteiten of -representaties weinig over de persoon die erachter schuilgaat; virtuele identiteiten zijn immer 'people's online performances of who they want others to think they are' (Blee en Creasap 2010: 277). De precieze verhouding en dynamiek tussen online en offline identiteiten en -gedrag is een nog grotendeels onverkend wetenschappelijk terrein (De Koster en Houtman 2008; zie ook Edwards en Gribbon 2013). Voor dit onderzoek hoeft deze problematiek geen grote problemen op te leveren. We zijn immers geïnteresseerd in de maatschappelijke werking van complotconstructies in relatie tot systeemhaat en niet in eerste instantie in individuen. Een ander probleem is het verschijnsel van de 'trol' (Shachaf & Hara 2010). Trollen op internet zijn personen die doelbewust discussies provoceren, extreme standpunten innemen of anderszins in virtuele discussies interveniëren, meestal met het doel om een webforum in een kwaad daglicht te stellen of discussies te frustreren. Trollen kunnen dus een vertekend beeld van webfora en webdiscussies geven.

In dit onderzoek hebben we ervoor gekozen om de forumdeelnemers die geciteerd worden, consequent met hun internetidentiteit aan te duiden (waarbij de naam tussen aanhalingstekens wordt gezet) ook wanneer gaandeweg het onderzoek de waarschijnlijk echte identiteit bekend werd. Waar forumdeelnemers echter op voor iedereen toegankelijke internetfora onder hun eigen naam aan de discussie meedoen, of anderszins duidelijk is dat de deelnemers bewust hun eigen naam gebruiken, gebruiken we ook die naam.

Ten derde is het ingewikkeld om webfora kwantitatief te duiden, bijvoorbeeld waar het gaat om bezoekersaantallen, forumleden of actieve deelnemers aan discussies. Sommige fora publiceren deze gegevens zelf, maar het is niet duidelijk of deze cijfers betrouwbaar zijn. Sommige fora worden extern geanalyseerd door marketingbedrijven, maar deze beperken zich tot de grootste fora ter wereld, waardoor de meeste voor dit onderzoek relevante fora buiten beeld vallen. Ook zijn de wel beschikbare cijfers vaak onvolledig. Zo geven websites soms wel aan hoeveel pageviews er per dag zijn, maar dit zegt niets over het aantal bezoekers. Bovendien veranderen door technologische ontwikkelingen de digitale gemeenschappen voortdurend van karakter. Waar op websites vroeger bijvoorbeeld haast altijd een rubriekje stond waarin naar andere websites werd doorgelinkt, of het aantal unieke bezoekers werd bijgehouden, zijn deze categorieën grotendeels in het ongereede geraakt bij de overgang van websites naar webfora en blogs. Met de opmars van sociale media zoals Hyves, Facebook en Twitter zijn de digitale gemeenschappen wederom van karakter veranderd, waardoor er breuken in de continuïteit ontstaan en kwantitatieve analytische vergelijkingen lastiger worden (Bessi e.a. 2015).²¹

Waar mogelijk zullen we wel een poging doen iets te zeggen over omvang en bereik van de webfora. In Annex I hebben we de kwantitatieve gegevens bovendien op een rijtje gezet.

Bij de beoordeling van de validiteit van de verzamelde en geanalyseerde data moeten deze inherente beperkingen in het oog worden gehouden. Er bestaat helaas geen methodologisch medicijn tegen deze kwalen. Om zoveel mogelijk tegemoet te komen aan de eisen van validiteit en controleerbaarheid zijn twee wegen bewandeld. Enerzijds zijn van sommige webfora zelf 'spiegels' vervaardigd met behulp van *HT-Track Website Copier*. Deze software laadt de gehele inhoud van webfora naar de harde schijf van de onderzoeker. Maar aangezien veel fora zichzelf beschermd hebben tegen deze methode, is dat bij lang niet alle fora mogelijk gebleken. Daarom zijn de belangrijkste inhoudelijke delen van webfora ook gekopieerd en opgeslagen in Word-documenten. Op die manier is het voor derden mogelijk om te controleren of de keuze die de onderzoeker heeft gemaakt in citaten die ter illustratie worden opgevoerd te rechtvaardigen is. De keuze voor citaten heeft uiteraard altijd een subjectieve dimensie: het vormt in de beleving en naar het oordeel van de onderzoeker een passende illustratie die een analyse of observatie van onderbouwing voorziet.

Ten slotte zijn er nog ethische grenzen aan het onderzoek. Meer dan het passief bekijken en analyseren van publiekelijk toegankelijke *online content* is lastig. Op ver-

21 Zie ook: <http://arxiv.org/abs/1504.05163>

schillende webfora zijn afgesloten delen die alleen toegankelijk zijn voor geregistreerde forumleden. Voorwaarde voor registratie is actieve deelname aan de discussies op het forum. Dat zou de onderzoeker in een moeilijke ethische positie brengen, omdat hij zich actief met discussies moet bemoeien en op die manier de discussies zou kunnen beïnvloeden. Daarnaast blijkt dat forumleden soms contact met elkaar zoeken via direct e-mailcontact of Skype om buiten het publiek toegankelijke domein informatie uit te wisselen. Ook dat - potentieel interessante - onderzoeksmateriaal is voor wetenschappelijk onderzoekers niet toegankelijk. Dit geldt eens te meer voor die delen van het internet die niet via zoekmachines toegankelijk zijn. Deze meer besloten virtuele plekken maken voor een belangrijk deel onderdeel uit van het *Invisible Web* (ook wel aangeduid als het *Deep Web*, *Darknet* of *Undernet*). Dit onzichtbare web refereert aan dat deel van het *world wide web* dat (nog) niet is geïndexeerd en niet te vinden is met behulp van openbaar toegankelijke zoekmachines (AIVD 2012). Het kan niet uitgesloten worden dat een deel van het complotdiscours zich virtueel manifesteert op voor de onderzoeker onbereikbare plekken. Ten slotte valt niet uit te sluiten dat sommige complotpublieken doelbewust de sociale media mijden, uit angst afgeluisterd en gemonitord te worden.

1.7 Wetenschappelijke meerwaarde van het onderzoek

De wetenschappelijke meerwaarde van dit onderzoek ligt op meerdere gebieden. Ten eerste zal het onderzoek kennis genereren over complotconstructies die in Nederland floreren en hun maatschappelijke werking. In Nederland zijn complotconstructies een nog nauwelijks ontgonnen wetenschappelijk gebied. De meeste wetenschappelijke literatuur over complotconstructies is afkomstig uit de Verenigde Staten. Uitzondering is het wetenschappelijke werk van Aupers (onder meer 2002; 2012), Van Prooijen en Van Lange (onder meer 2014), Van Prooijen en Jostmann (onder meer 2013), Van Prooijen en Van Dijk (onder meer 2014) en Burger (onder meer 2014). De aanpak van deze auteurs verschilt echter van onderhavig onderzoek. Aupers bestudeert vooral post-traditionele vormen van religie, spiritualiteit en paranoia en de wijze waarop deze gemediatiseerd zijn; Van Prooijen en zijn co-auteurs richten zich vooral vanuit een sociaal-psychologische invalshoek op psychologische factoren die kunnen verklaren en voorspellen welke individuen geneigd zijn complotconstructies te geloven; Burger concentreert zich vooral op de epistemologische regulering en retorische constructie van waarheid. Ondanks de raakvlakken die er uiteraard zijn, richt onderhavig onderzoek zich echter exclusief op de relatie en maatschappelijke

dynamiek tussen complotconstructies, systeemhaat en de mogelijke risico's voor de nationale veiligheid en draagt zo bij aan de verdere ontwikkeling van het ontluikende Nederlandse onderzoek naar complotconstructies.

Ten tweede wordt voor het eerst uitgebreid onderzoek verricht naar het veronderstelde nieuwe maatschappelijke fenomeen van systeemhaat. Op het gebied van afbrokkelend gezag, legitimiteitsproblemen en de veranderende rol tussen burgers en politiek bestel is uiteraard al veel onderzoek verricht, onder andere door Voerman en Lucardie (2012), Koole (2010; 2011), Ankersmit en Te Velde (2005) en Te Velde (2010). Dit onderzoek richt zich echter op het veronderstelde nieuwe maatschappelijke fenomeen van systeemhaat aan de hand van de rol die complotconstructies daarin spelen, inclusief mogelijke risico's voor de nationale veiligheid. Dat zal leiden tot een rijkere kennis over en begrip van nieuwe maatschappelijke actoren op het toneel van politiek wantrouwen, weerszin en woede, processen van delegitimering en actuele manifestaties van politieke onvrede en politiek verzet. Door nauwkeurig te bezien hoe binnen digitale complotgemeenschappen betekenis aan de huidige Nederlandse samenleving wordt geven, ontstaat zicht op de onderliggende normatieve uitgangspunten, de concrete ervaringen, en de processen waarin deze overtuigingen ontstaan, uitdrukking vinden en veranderen. Bovendien zal het onderzoek uitwijzen in hoeverre de nieuwe conceptuele taal van systeemhaat voldoet om het nieuwe protestfenomeen van betekenis te voorzien of wellicht bewerking behoeft; we hantieren systeemhaat immers als sensitiverend concept dat na afloop van het onderzoek aangepast kan worden.

Ten derde zal het onderzoek kennis opleveren over digitale gemeenschappen. Hoe digitale gemeenschappen precies werken, wat voor nieuwe verbindingen er tussen individu en gemeenschap tot stand komen en welke functies digitale gemeenschappen vervullen in nieuwe manifestaties van politieke onvrede zijn wederom vragen die zich bevinden op een wetenschappelijk terrein dat nog volop in ontwikkeling is. Ook aan deze kennisontwikkeling kan dit proefschrift een bijdrage leveren.

1.8 Maatschappelijk belang van het onderzoek

Het maatschappelijk belang van het onderzoek ligt in betere kennis over het fenomeen van complotconstructies en systeemhaat. De vele (doods)bedreigingen aan het adres van politieke gezagsdragers hebben een intimiderend effect, met soms grote gevolgen voor het persoonlijke leven van politieke gezagsdragers. De voortdu-

rende delegitimering van het Nederlandse politieke bestel die het gevolg kan zijn van de articulatie van systeemhaat kan het functioneren van instituties ondergraven. Of systeemhaat moet worden geïnterpreteerd als een wellicht onwenselijk en onaangenaam maatschappelijk verschijnsel dat in de praktijk echter weinig gevolgen heeft, of als een serieuze bedreiging voor het functioneren van het Nederlandse politieke regiem en gezagsdragers en een gevaar voor de nationale veiligheid, is nu vooral voer voor speculatie. Ook daar hoopt dit proefschrift verandering in te brengen, door een onderbouwde inschatting te geven van wat er wel of niet op het spel staat. Uiteraard omvat dit proefschrift niet het hele spectrum van systeemhaat en bijhorende actoren en motivaties. Individuen kunnen ook op andere gronden dan complotconstructies haat tegen het politieke systeem ontwikkelen. Maar door op een deelterrein meer kennis te genereren wordt wel een bijdrage geleverd aan een beter begrip van het huidige wantrouwen in en haat tegen het Nederlandse politieke systeem en haar gezagsdragers. We zien, in navolging van Flyvbjerg (2001: 4), sociale wetenschap als een praktische, intellectuele activiteit gericht op het verhelderen van de problemen, risico's en mogelijkheden waarmee individuen en samenlevingen in een concrete historische periode worden geconfronteerd. Hans Eysenck (1976: 9) beschreef de essentie van sociaal-wetenschappelijk onderzoek als het met een open blik nauwkeurig naar concrete zaken kijken - 'Not in the hope of proving anything, but rather in the hope of learning something'. Hopelijk draagt dit proefschrift daaraan bij.

1.9 Leeswijzer

In hoofdstuk twee wordt de stand van zaken in de wetenschappelijke literatuur weergegeven waar het om complotconstructies gaat. We concentreren ons daarbij op de verklaringen die in de wetenschap worden aangedragen voor de prevalentie van complotconstructies, de sociaal-politieke functies van complotconstructies en de manier waarop ze verschillende publieken kunnen aanspreken. Vervolgens bespreken we de in de literatuur geopperde mechanismen tussen complotconstructies en dreiging in woord en daad in termen van nationale veiligheid. Op basis van de bespreking van de literatuur zullen we aangeven hoe we de cases gaan analyseren. Om niet geheel stuurloos het onderzoek in te gaan met het gerede risico door de bomen het bos niet meer te kunnen zien, is het immers nodig om een analytisch model te ontwerpen dat richting geeft aan het onderzoek en waarbij oog is voor mechanismen die relevant kunnen zijn om de relatie tussen complotconstructies en systeemhaat te kunnen analyseren.

De daaropvolgende drie hoofdstukken bevatten de beschrijving en analyse van de empirische cases. In het afsluitende hoofdstuk zullen we de hoofdvraag van dit onderzoek beantwoorden: 'In hoeverre bevorderen complotconstructies systeemhaat en in hoeverre gaat hier een risico voor de nationale veiligheid vanuit?' Vervolgens zullen we reflecteren op het concept systeemhaat en een aanzet geven tot nadere ideeënvorming.

2. Complotconstructies

*'De waarheid, en de zoeker naar waarheid, worden hier stelselmatig ontkend en belachelijk gemaakt. Dat is een methode om het duistere systeem in takt te houden. Wij, de "complotdenkers" zijn heel gevaarlijk voor hen. We zijn de zoekers naar waarheid en met pijn en moeite dringt die tot ons door. Wij zijn de helden in deze tijd van duisternis die daardoor een enorme transformatie kan ondergaan. Wij zullen uiteindelijk de prijs in ontvangst nemen die we verdienen.'*²²

In dit hoofdstuk geven we de belangrijkste bevindingen weer uit de literatuur over complotconstructies. De literatuur kent verschillende disciplinaire achtergronden - er bestaat geen afzonderlijke discipline die zich als het ware over complotconstructies heeft ontfermd. Geschiedswetenschappen, sociologie, politicologie, sociale psychologie en mediastudies zijn een aantal van de disciplines waarbinnen aandacht aan complotconstructies is geschonken. Omdat we vooral geïnteresseerd zijn in de sociale en politieke functies van complotconstructies - het mechanisme waardoor diffuus politiek ongenoegen zich kan verdichten tot systeemhaat - concentreren we ons op wat de wetenschappelijke literatuur daarover heeft te melden. Psychologische studies waarin wordt geprobeerd te achterhalen welke individuen vatbaar zijn voor complotconstructies laten we daarom bijvoorbeeld buiten beschouwing; we zijn immers vooral geïnteresseerd in systeemhaat als maatschappelijk verschijnsel. Literatuur waarin complotconstructies vooral object van hoon en spot waren (zie bijvoorbeeld Hofstadter 1996, Bale 2007, Keely 1999, Landes 2006; Mintz 1985; Pipes 1997: 38-49; Stewart e.a. 1994: 52-53) zijn om die reden ook minder interessant voor dit onderzoek. Niet omdat complotconstructies geen kritische benadering zouden verdienen. Maar in dit proefschrift geven we geen waardeoordeel over specifieke complotconstructies, noch gaan we onderzoeken of ze 'waar' zijn. We zijn louter geïnteresseerd in de sociale en politieke functies van complotconstructies. Een bij voorbaat pejoratieve benadering is niet dienstig aan dit onderzoeksdoel.

Bovendien erkennen ook bovengenoemde auteurs dat complotten hebben bestaan in de wereldgeschiedenis. Ze verzetten zich vooral tegen het idee dat complotten omnipresent - in bereik en tijd allesomvattend - en onnipotent zouden kunnen zijn: in staat wereldrijken, natiestaten, samenlevingen, beschavingen en culturen te corrumperen en omver te werpen. Het gaat deze auteurs feitelijk om maatvoering: complotten bestaan, maar zijn klein en onvolmaakt, bereiken vrijwel nooit hun doel en komen vroeg of laat in de openbaarheid. Juist de onthulde complotten zijn voor deze

²² 'Johanna' op <http://olympiczion.nl/index.php/complot-theorieen-bestaan-niet-de-media-en-desinformanten-maken-zichzelf-belachelijk>

auteurs het bewijs dat complotconstructies geen hout snijden: het is in de huidige samenleving onmogelijk een complot van enige omvang geheim te houden. Moderne wetenschappelijke inzichten over de rivaliteit tussen politieke en economische belangengroeperingen, de mechanismen voor transparantie, toezicht en verantwoording die in het politieke en economische systeem zijn ingebouwd, de vrije pers en andere *countervailing powers* maken het volgens deze auteurs volstrekt ongeloofwaardig te denken dat dergelijke grootse complotten zich daadwerkelijk zouden kunnen afspeelen zonder dat er iets van naar buiten lekt - voor zover er überhaupt al een snipper bewijs voor te vinden is. En mochten er al grotere complotten in gang zijn gezet, dan slaagden deze zelden en waren al helemaal niet in staat de loop der geschiedenis te bepalen.

We scharen ons echter achter auteurs die betwijfelen of epistemologisch loepzuiver is vast te stellen of en wanneer een complotconstructie de grenzen van het voorstelbare of waarschijnlijke overschrijdt (Basham 2001; Miller 2002). Deels nemen deze auteurs een meer kritische positie in ten opzichte van de instituties van de liberale parlementaire democratie. Basham (2001) stelde bijvoorbeeld dat het wantrouwen en de scepsis die complotconstructies karakteriseren over het algemeen gerechtvaardigd zijn. Volgens Basham borduren complotdenkers voort op een al langer bestaande - en in zijn ogen terechte - twijfel aan de betrouwbaarheid en integriteit van instituties en kennisproducerende instellingen, zeker op het moment dat essentiële belangen van de heersende machten op het spel staan (2001: 270; zie ook Goldzwig 2002: 495). Volgens Basham kennen ook de democratische politieke instituties een lange geschiedenis van list en bedrog, manipulatie, intriges en samenzweringen, geweld en clandestiene operaties, afpersing en chantage. Geloof hechten aan een complotconstructie is volgens Basham feitelijk niets anders dan een redelijke veronderstelling over hoe politieke en economische belangengroepen hun belangen veiligstellen, gebaseerd op historische ervaring.

Fundamenteler is echter het andere perspectief dat deze auteurs propageren om naar complotconstructies te kijken. Bratich (2008: 3-4) onderscheidde naar de interne en de externe betekenis van complotconstructies. De interne betekenis richt zich op het waarheidsgehalte van een complotconstructie. De externe betekenis richt de aandacht op een meer fundamentele discussie over de status van kennis, waarheid en macht in een samenleving: wanneer wordt een voorstelling van zaken gezien als een complotconstructie en wie bepaalt dat? Holm (2009: 39) plaatste complotconstructies in de context van de 'mechanismen van institutionele validatie' die bepalen

of kennis in een samenleving wel of niet als legitiem wordt beschouwd. Mechanismen van institutionele validatie verwijzen naar de verdeling van ideologische macht en epistemologische regulering in een samenleving. Kennis is in die opvatting niet een objectieve grootheid die slechts geduldig ligt te wachten op ontdekking door de wetenschap, maar een sociale constructie die onder meer samenhangt met de machtsposities van degenen die in staat zijn te bepalen wat 'echte' kennis is. Kennis is met andere woorden sociaal gevormd; kennis wordt gevormd door de maatschappij en vormt op haar beurt ook weer de maatschappij. 'Waarheden' zijn daarmee niet onveranderlijk, maar onderhevig aan historische verschuivingen.

Volgens Holm (2009: 39) drukken deze historische verschuivingen in perceptie de dominante ideologie van tijd en plaats uit. Of een standpunt dat historisch gezien als paranoia werd weggezet later als terechte verdachtmaking in de geschiedenisboeken of het collectieve geheugen verschijnt, hangt zowel samen met algemenere sociale claims over normaliteit, als met concurrerende politieke posities en projecten. Complotconstructies die nu van de hand worden gewezen, kunnen later dus geïnterpreteerd worden als 'paranoia within reason' (Marcus 1999: 7): onder bepaalde sociale en politieke omstandigheden is een flinke dosis paranoia niet alleen niet irrationeel, maar zelfs de meest rationele reactie die mogelijk is. In en met complotconstructies vindt volgens deze auteurs een ideologisch en politiek geladen strijd plaats over de betrouwbaarheid en legitimiteit van politieke en sociale instituties en over de vraag wie bepaalt wat geldige kennis en waarheid is.

2.1 Gecodeerde sociale kritieken

In dit proefschrift volgen we bovengenoemde sociaal-constructivistische benadering van complotconstructies. We willen immers meer kennis vergaren over de delegitimerende mechanismen van complotconstructies, of en hoe ze politiek wantrouwen kunnen verdichten tot systeemhaat en het risico dat er vanuit kan gaan in termen van nationale veiligheid. In lijn met de sociaal-constructivistische benadering vatten we complotconstructies op als 'gecodeerde sociale kritieken' (Miller 2002) waarin niet alleen of zozeer over de onderliggende feiten wordt getwist, maar vooral over het ethos en de legitimiteit van verschillende instituties in een samenleving. Daaronder vallen dus ook de hierboven aangehaalde 'mechanismen van institutionele validatie' en 'epistemologische regulering' in een samenleving. Volgens Miller kunnen complotconstructies daarom ook een positieve, productieve kracht bezitten: ze creëren

ruimte voor kritische narratieven, bieden de mogelijkheid om publieke controverses te bewerkstelligen waarin bestaande ideeën over wie gezaghebbend mogen spreken, wat als bewijs of vaststaand wordt aangenomen, welke taal gezaghebbend is, wie als deskundig geldt en welke argumenten geaccepteerd worden, ter discussie worden gesteld. Op die manier wordt publieke ruimte gecreëerd voor stemmen die normaliter geen plek krijgen in publieke debatten. Complotconstructies zijn dan op te vatten als ‘counter narratives’ (Birchall 2001: 73-74; Bhabha 1990; Räikkä 2007: 199-200) die gevestigde ideeën en machtsposities in een samenleving bekritisieren. Gosa (2011: 195) stelde dat de wetenschappelijke aandacht zich daarom meer zou moeten richten op de subteksten van complotconstructies. Empirisch gesproken kunnen complotconstructies wellicht de plank volledig misslaan, maar ze stellen vaak wel vragen naar macht en manipulatie in een samenleving. Het feit dat dergelijke alternatieve verklaringen opgang doen, is wat telt en waarom er serieus naar moet worden gekeken: wat zegt het over de samenleving? Op vergelijkbare wijze stelde Fenster (1999: 109) dat een complotconstructie opgevat moet als een culturele praktijk die in kaart probeert te brengen en te bekritisieren hoe macht in een samenleving wordt gevestigd en wat de effecten ervan zijn.

De aandacht voor de sociaal-constructivistische betekenis en werking van complotconstructies en hun plaatsing binnen een ideologische strijd om het ethos en de legitimiteit van instituties en de vraag naar waarheidsproductie in een samenleving, maakt het mogelijk om in dit onderzoek gericht naar de politiek-sociale functies en werking van complotconstructies te kijken. Daarbij interesseren ons in de lijn van ons onderzoek in ieder geval de volgende vragen. Welke politiek-sociale functies vervullen complotconstructies? Welke publieken worden er door aangesproken? Onder welke condities kunnen complotconstructies aan kracht winnen? Wat zijn de - mogelijk negatieve - politiek-maatschappelijke effecten van complotconstructies?

2.2 Politiek-sociale functies van complotconstructies

Complotconstructies zijn een voertuig om op ‘gecodeerde’ wijze politiek-sociale kritiek te ventileren op machtsverhoudingen in een samenleving. Complotconstructies brengen orde en structuur aan in een ogenschijnlijk chaotische wereld en vormen zo een masternarratief, een groot verhaal dat in staat is verschillende complexe gebeurtenissen te verklaren en daarmee van betekenis te voorzien (Melly 2000: 8). Jameson (1998: 356) omschreef complotconstructies daarom als een soort ‘epistemological

shortcut' waarmee de werkelijkheid versimpeld wordt en op die manier weer kenbaar en begrijpelijk wordt gemaakt. Dat betekent dat complotconstructies inherent verbonden zijn aan zingeving en betekenisgeving. Complotconstructies verlenen betekenis aan een ogenschijnlijk chaotische en onbegrijpelijke werkelijkheid - de notie dat het leven vooral toevallig, betekenisloos, absurdistisch en ongecontroleerd is wordt in complotconstructies verworpen (Holm 2009: 45; Keely 1999: 123; Goldzwig 2002: 459). 'Wie wil nu in zo'n chaotische en ongeorganiseerde wereld leven,' vroeg Rääkkä retorisch (2009: 197). 'Hoe zouden belangrijke gebeurtenissen onbelangrijke oorzaken kunnen hebben?' Complotconstructies geven zin aan een verwarrende en soms als vijandig ervaren realiteit, rationaliseren problemen en tegenslagen en verminderen daarmee gevoelens van hulpeloosheid (Bale 2007; Minz 1985; McArthur 1995: 39).

Volgens McArthur (1995) maken deze politieke en sociale functies van complotconstructies dat specifieke bevolkingsgroepen ertoe aangetrokken worden. McArthur onderscheidt enerzijds onderdrukte en gemarginaliseerde minderheden die de overtuiging hebben dat ze slachtoffer zijn van een georganiseerde aanval door kwaadwillende anderen. 'Waarschijnlijk is er geen minderheidsgroep die nooit dit soort gedachten heeft gekoesterd,' stelt McArthur. In de Verenigde Staten is de zwarte gemeenschap een goed voorbeeld van een publiek waarin complotconstructies welig tieren, variërend van de complotconstructie dat maaltijden van *Church's Chicken Restaurants* toevoegingen bevatten die zwarte mannen onvruchtbaar maken, tot de complotconstructie dat AIDS en crack actief en bewust door de autoriteiten worden verspreid om de zwarte gemeenschappen te ondermijnen en te vernietigen (zie voor meer complotconstructies die in de Amerikaanse zwarte gemeenschap floreren Turner 1993). Complotconstructies zijn in die zin een vorm van productieve 'counter-knowledge' (Holm 2009) of 'stigmatized knowledge' (Gosa 2011: 202). Complotconstructies fungeren als een alternatief kennissysteem dat de positie waarin minderheden zich bevinden articuleert als het resultaat van institutioneel racisme en niet als het resultaat van individueel of collectief falen - de schuld ligt bij 'externen'.

De sociale functies van complotconstructies kunnen zich zo vermengen met politieke functies: complotconstructies zijn een instrument om een politieke identiteit te vestigen. Gosa (2011: 202) wijst op vergelijkbare wijze op de functie van complotdenken in het bewerkstelligen van sociale cohesie en groepssolidariteit en als een instrument om de positie van minderheden te politiseren. Complotconstructies vormen een alternatief narratief om (raciale) verschillen en ongelijkheden te begrijpen, een narratief dat zich verzet tegen het dominante liberale discours van kansengelijkheid en een

zogenaamd kleurenblinde samenleving. Dat heeft ook een sociaalpsychologische component. Voor groepen die gestigmatiseerd en onderdrukt zijn kan een bepaalde mate van paranoia zelfs gezond zijn: niet alleen als een logische reactie op structurele en systematische onderdrukking, achterstelling en discriminatie, maar ook als een psychologisch overlevingsmechanisme (Cooke 2011: 613).

Het tweede traditionele complotpubliek wordt volgens McArthur (1995: 41) gevormd door de 'zwijgende meerderheid' die meent de ware vaandeldrager van de oorspronkelijke normen en waarden van een cultuur te zijn, maar zich in haar existentie bedreigd voelt door krachten van zowel bovenaf als onderop. Degenen die zich geneeerd voelen door de politiek of zichzelf als machteloos, onbetekenend en stemloos ervaren, vinden een krachtige verklaring voor hun gevoelens van onbehagen in de retoriek van complotconstructies (Goldzwig 2002: 496). Fenster (1999) stelt dat complotconstructies daarmee een middel zijn voor degenen die geen toegang hebben tot traditionele en formele politieke kanalen of de politiek onbegrijpelijk vinden en omgeven met geheimzinnigheid, om toch politiek relevant te worden. Fenster stelt, analoog aan Gosa, dat complotconstructies, ook al kloppen ze empirisch gesproken niet, wel degelijk kunnen verwijzen naar reëel bestaande structurele ongelijkheden. Complotconstructies zijn daarmee het antwoord van politieke subjecten die zich politiek en economisch uitgerangeerd voelen en geen andere mogelijkheid zien om herkend en erkend te worden en een betekenisvolle rol te spelen in de publieke sfeer (1999: 67).

Volgens Fenster bestaat er daarom een innige verwantschap tussen complotconstructies en populisme; beiden articuleren immers in de kern van het denken een harde scheiding tussen een homogeen en zuiver volk en een homogene, kwaadaardige elite (1999: xiii; zie ook Vossen 2012: 32; Hardisty 2000; Mudde 1996: 267; 2004; Hay en Stoker 2009: 226; Stoker 2006: 47-48; Houtman en Achterberg 2010a: 64-74; 2010b: 105; 2010c: 11; Van der Waal, Achterberg en Houtman 2007: 409). Boym (1999: 98) heeft voorts gewezen op het wezenlijk nostalgische karakter van complotconstructies en verbindt dit aan het feit dat complotconstructies vooral floreren in tijden van snelle politieke en sociale veranderingen waarin het verlangen de kop opsteekt naar een geïdealiseerd, zuiver en onschuldig verleden. Waar populisme een rechtse invulling krijgt, verschijnen in de bijhorende complotconstructies meestal twee vijanden: enerzijds minderheden, anderzijds de politieke elite die ervan wordt beschuldigd de eigen bevolking te verraden ten faveure van minderheden (Sprinzak 1991: 64; Kirby 1997: 5; Goldzwig 2002: 494).

2.3 Post-politieke constellaties

Diverse auteurs stellen echter dat complotconstructies niet langer voorbehouden zijn aan achtergestelde minderheden of aan secties binnen het rechts-populistische ‘heartland’, maar inmiddels breder resoneren binnen de samenleving. In de literatuur wordt ter verklaring gewezen op de wegvallende zingevende kaders van religie, ideologie en wetenschap die identieke onzekerheid, angst, onzekerheid en wantrouwen hebben ingeschreven in de haarvaten van de samenleving (Aupers 2002: 324). Op structureel niveau leeft de angst om autonomie te verliezen aan schijnbaar verzelfstandigde sociale en politieke structuren, zoals een ondoordringbare bureaucratie en autonoom opererende financieel-economische systemen. De moderne samenleving lijkt gedetermineerd door anonieme mechanismen: systemen, markten en onpersoonlijke bureaucratieën, zonder organiserend centrum en schijnbaar zonder moraliteit (Heins 2007: 787). Binnen deze verklaring worden echter verschillende accenten gelegd. Sommige auteurs benadrukken de sociaaleconomische onzekerheid die wordt gegenereerd door het neoliberale kapitalisme, dat essentiële levensvoorwaarden precair heeft gemaakt en individuen op zichzelf heeft teruggeworpen. Het resultaat is een ‘claustrofobisch solipsisme’ (Featherstone 2001: 31), dat mensen in een paranoïde zoektocht naar betekenis drijft middels het instrument van complotconstructies. Jameson (1988: 356) heeft op vergelijkbare wijze complotconstructies omschreven als ‘poor person’s cognitive mapping in the postmodern age’, aangewakkerd door de onzekerheden en ongelijkheden van het neoliberale kapitalisme.

Andere auteurs leggen meer nadruk op politieke veranderingen van de afgelopen decennia die een ‘post-politieke constellatie’ hebben opgeleverd. Met ‘post-politiek’ wordt gerefereerd aan het verdwijnen van politiek-ideologische tegenstellingen. Het ‘einde van de geschiedenis’, zoals verkondigd door Fukuyama (1992), was het schoolvoorbeeld van de enigszins triomfantelijke ideologische articulatie dat er niet langer politiek-ideologische concurrenten bestonden voor een op het kapitalisme gebaseerde liberale democratie en dat er in die zin een universele consensus bestond over de politieke en economische ordening van samenlevingen. Politiek-ideologische strijd werd daarmee weggezet in het museum van de geschiedenis: iets van voorbije tijden. Maatschappelijke tegenstellingen, voor zover nog aanwezig en relevant, zouden binnen dit systeem opgelost kunnen worden. De strijdkreet van de Britse premier Margaret Thatcher uit 1980 waarmee deze nieuwe ideologische hegemonie werd gevestigd liet weinig ruimte voor verbeelding over: ‘There is no Alternative.’²³

23 <http://blog.oxforddictionaries.com/2013/04/margaretthatcher/>

In de analyse van denkers als Žižek (1999; 2006; 2011), Rancière (2004; 2006), Crouch (2001; 2004) en Mouffe (2002) betekende dit geproclameerde einde der ideologieën een geforceerde uitsluiting van het 'ware politieke'. Met het 'ware politieke' verwezen deze auteurs naar de ontologische dimensie van politiek, die in hun opvatting in de kern bestaat uit antagonismen: de formatie van een 'wij' en 'zij' waardoor politieke subjectiviteiten en sociale formaties tot stand komen. In plaats van als 'ware politiek' verscheen politiek in toenemende mate als het management van de bestaande orde en een afgedwongen consensus - er is geen alternatief. Het politieke werd zo gereduceerd tot een kwestie van bestuur, beleid en management waar ogenschijnlijk geen concurrerende politieke keuzes en belangen mee gemoeid waren. De politieke consensus die in de jaren negentig door de politieke, economische en maatschappelijke elites, van links tot rechts, niet als ideologische keuze maar als onvermijdelijk en daarmee onbetwistbaar werd gearticuleerd, bestond uit een mix van neoliberalisme, verlicht humanisme en kosmopolitisme (Swyngedouw 2010; Žižek 2006). De belangrijkste taak en betekenis van politiek - het 'politieke moment' in de woorden van Mouffe (2002: 13) - werd daarmee geherdefinieerd tot het creëren van de noodzakelijke lokale condities waaronder globale markten soepel konden functioneren.

Volgens Mouffe (2002: 8) werd daarmee bovendien een andere essentiële dimensie van het politieke en het democratische begraven: passie en emotie zijn essentieel in de creatie van collectieve politieke identiteiten en politieke subjectiviteit; ze zijn de *moving force* in het politieke veld. Het 'zielloze gehamer' op redelijkheid, technocratie, rationaliteit, consensus en efficiëntie ontkent het belang van dromen en fantasieën, het belang van woede, retoriek, passie en het verlangen naar een betere toekomst als constituerende politieke kracht (2002: 8; 22). Mouffe ziet de kern van democratische politiek gelegen in de vertaling van antagonismen - die altijd aanwezig zijn - in agonismen. Waar in antagonistische relaties de 'ander' wordt gezien als een vijand die vernietigd moet worden, verschijnt de ander in agonistische relaties als 'tegenstander' waarvan de ideeën bestreden (moeten) worden, maar waarbij het recht om deze ideeën te hebben en te verkondigen nooit ter discussie wordt gesteld (2002: 8-9).

De consensus tussen de politiek-maatschappelijke elites deed uiteraard sociale tegenstellingen en antagonistische relaties niet als sneeuw voor de zon verdwijnen. De eerste signalen dat de stelling dat er 'geen alternatief' bestond bovenal een ideologische constructie was, konden in de jaren negentig worden waargenomen. Door Ignazi (1992) is dit getypeerd als de 'stille contrarevolutie': de opkomst van anti-es-

tablistmentpartijen van rechts-populistische snit. Nieuwe politiek-culturele scheidslijnen rond migratie, angst voor het verlies van (nationale) identiteit, het wegvallen van oude vijandsbeelden zoals het communisme en wijdverbreide gevoelens van crisis en malaise, en van frustratie onder de ‘moderniseringsverliezers’ als gevolg van de overgang van een industriële samenleving naar een postindustriële kennissamenleving vormden het ‘populistisch moment’: de specifieke constellatie van condities waaronder populisme in staat is als politieke kracht te verschijnen (Cuperus 2003: 85; Van der Waal, Achterberg en Houtman 2007: 409; Vossen 2010). Het populisme vormde het verzet tegen een wereld in verandering; een ‘boze, angstige schreeuw ter behoud van een bekende manier van leven en identiteit’ (Cuperus 2003: 84).

Het ontbrak echter wel in toenemende mate aan geloofwaardige politieke organisaties, mechanismen en kanalen om die tegenstellingen tot uitdrukking te brengen omdat de politieke en maatschappelijke elites geen concurrerende politieke posities meer innamen. Colin Crouch (2001; 2004) heeft dit als ‘post-democratie’ benoemd. Post-democratie moet nadrukkelijk niet begrepen worden als het tegenovergestelde van democratie, in de zin van een autoritaire of niet-democratische politieke constellatie (2001: 2). In een post-democratische constellatie zijn nationale democratische instituties en procedures nog steeds volop aanwezig. Vrije, algemene verkiezingen bieden burgers de kans om eens in de zoveel jaar te bepalen welke politieke partijen de regering mogen vormen. Vrijheid van meningsuiting en vereniging zijn door de wet gegarandeerd, de wetgevende, uitvoerende en controlerende machten zijn gescheiden en het optreden van overheden wordt door de wet gereguleerd en ingeperkt.

Het politieke keuzemenu zelf is in een post-democratische constellatie echter sterk ingeperkt. Formeel behouden politieke instituties hun centraliteit in de samenleving, maar feitelijk is hun macht afgenomen (zie ook Rosanvallon 2008: 115-117; Dijkstra en Holtslag 2010: 28). Financiële markten, multinationals, internationale instituten als het IMF en politieke entiteiten als de Europese Unie bepalen het politiek-economische speelveld en de speelruimte die bevolkingen en in het verlengde daarvan overheden nog hebben om een eigen visie op de gewenste samenleving vorm te geven. Deels hebben deze actoren zich vrijgemaakt van democratische controle en beïnvloeding; deels zijn het anonieme instituten zonder organische verbinding met partijen, organisaties of sociale formaties die op lokaal en nationaal niveau opereren. Zoals Rancière (2006) stelde: ‘According to this vision, our basic reality does not leave us the choice to interpret it and merely requires responses adapted to the circumstances, responses which are generally the same, whatever our opin-

ions and aspirations. This reality is called the economy; in other words, the unlimited power of wealth.'

De Nederlandse Raad van State duidde in 2013 hetzelfde fenomeen aan met 'democratische vervreemding', toegespitst op de legitimiteit van de Europese Unie. 'Be-doeld is het verschijnsel dat zich op dit moment overigens in vele democratieën voordoet, dat een groeiend deel van de burgers zich in afnemende mate verantwoordelijk weet voor en vertegenwoordigd voelt bij de besluitvorming door wetgever of bestuur, hoezeer die ook volgens democratische procedures plaatsvindt' (Raad van State 2013). Swami en Furnham (2014: 228) concluderen dan ook dat complotconstructies een goed inzicht bieden in het functioneren van de samenleving. Ze zijn een krachtige indicator voor ontevredenheid met (delen) van het openbaar bestuur, de samenleving en het politieke systeem.

2.4 De (on)zichtbare vijand

Complotconstructies bieden een alternatief voor de democratische vervreemding die post-politieke constellaties produceren. Belangrijk daarbij is het vermogen van complotconstructies om een antagonistische relatie te produceren die in het post-politieke discours niet langer gearticuleerd kan worden. Complotconstructies zijn buitengewoon dienstig aan het situeren van de 'vijand': een 'vijand' die onder post-politieke condities lastig te definiëren is omdat de macht opgelost lijkt te zijn in een amorf en wereldomspannend economisch, sociaal en cultureel systeem dat geen duidelijke gezagvoerder meer kent (Van Oenen 2002). Mede daardoor raakten burgers hun stem kwijt: ze weten niet meer tegen wie ze zich zouden moeten richten. De tegenspraak is daarmee zijn stem kwijtgeraakt. De Groningse filosoof Ankersmit sprak in dit verband over een 'nemocratie': we leven in een anonieme autocratie, we worden geregeerd door een onzichtbare macht.²⁴ De diffuse gevoelens van ongenoegen en het wegvallen van constituerende politieke en maatschappelijke mechanismen waarin dit ongenoegen zich politiek kon uiten, maakten de weg vrij voor alternatieve politieke articulaties.

Omdat binnen de parlementair-democratische arena geen wezenlijk concurrerende politieke posities meer gearticuleerd en bevochten konden worden, werd het politieke systeem zélf partij in nieuwe antagonismen: het systeem werd buiten en tegenover het volk gepositioneerd als een vijandige entiteit. Knight (2000: 233) verklaarde

²⁴ Leon Heuts, 'Kogelbrieven in een neurotische samenleving', *Filosofie Magazine*, september 2002

uit deze ontwikkeling de opkomst van *insecure paranoia*: wat overheerst is een vage algemene verdenking dat complotkrachten aan het werk zijn - een verdenking die zich daarom ook tegen de eigen overheid richt. De overheid wordt ervaren als een *invisible government*, een autonoom opererende entiteit met een geheime agenda (Knight 2000: 28). Daarom zouden momenteel veel complotconstructies zich specifiek tegen overheden, politici en het politieke systeem richten en een gevoel van miskennis en verraad articuleren. Ook andere auteurs wijzen op het verdwijnen van herkenbare macht en tegenmacht als verklaring voor de opkomst van complotconstructies als substituutideologie, diffuse woede en geweld en de zoektocht naar een radicale, alternatieve identiteit. Zo voorspelde Castells (1997) 'outbursts of revolt and violence without a clear meaning, direction or ideological motivation - diffuse anger, resentment, unease, conspiracism.'

Ook Žižek (1999) voorzag de opkomst van complotdenken als onvermijdelijk bijeffect van de post-politieke constellatie. Žižek ziet complotdenken als sociale pathologie: de zoektocht naar een symbolische 'Big Other' die achter de schermen aan de touwtjes trekt en alles bepaalt. Het complot vertegenwoordigt de nieuwe symbolische orde die de realiteit structureert nu de oude politieke en sociale verbanden vergaand zijn gefragmenteerd. Žižek (2011) koppelde net als Castells complotconstructies als alternatief narratief aan uitbarstingen van richtingloos geweld. Naar aanleiding van de rellen die in 2011 in verschillende Britse steden uitbraken constateerde hij dat de uitbarsting van geweld slechts één politiek relevante dimensie bezat: het totaal ontbreken van wat voor politieke eisen dan ook. Volgens Žižek reflecteerden de rellen daarmee de post-politieke constellatie van de Europese democratieën: 'This was zero-degree protest, a violent action demanding nothing (...) We live in a society which celebrates choice but in which the only available alternative to enforced democratic consensus is a blind acting out. Opposition to the system can no longer articulate itself in the form of a realistic alternative, or even as a utopian project, but can only take the shape of a meaningless outburst.' Volgens Žižek tekende dit de 'fatale zwakte' van zulke protesten: ze drukten een authentieke razernij uit die echter niet in staat was zichzelf te transformeren in een 'positief programma van sociaal-politieke verandering'. Ze drukten een 'geest van revolte uit zonder revolutie.'

2.5 Eclectisch gedachtegoed

Het wegvallen van traditionele zingevende kaders als religie, ideologie, politiek en

wetenschap maakte de weg vrij voor alternatieve articulaties in de vorm van complotconstructies als uitdrukking van 'diffuse woede en ressentiment'. Complotconstructies lijken bij uitstek geschikt om gevuld te worden met 'diffuse woede' omdat het wezenlijk 'empty signifiers' (Laclau 2005: 81) zijn: ze kunnen met een veelvoud aan betekenissen worden opgevuld. Het onderliggende culturele script is weliswaar eenduidig - een elitaire, kwaadaardige vijand die het volk knecht, uitbuit en vernedert - maar laat zich bereidwillig met allerlei betekenissen vullen. 'Like Russian nesting dolls, old conspiracies theories fit neatly within new ones,' stelde McArthur (1995: 44). Wel zijn er 'oerthema's' aan te wijzen, met vaak religieuze connotaties. Berlet (1998) stelt dat complotdenken wezenlijk religieus is en terug te voeren valt op Bijbelse profetieën. In het boek *Openbaringen* wordt gesteld dat het einde der tijden zich aankondigt door een satanisch complot waarbij hoge regeringsfunctionarissen zijn betrokken die de fatsoenlijke, gelovige en hardwerkende burgers verraden, terwijl tegelijkertijd zondige en subversieve werktuigen van de duivel van onderop aan de samenleving knagen.

Dit oeroude thema is volgens Berlet in complotdenken springlevend omdat sociale en politieke conflicten worden begrepen in termen van de krachten van het goede tegen de krachten van het Kwaad. Het basisplot blijft hetzelfde, maar wordt aan tijd en plaats aangepast en geïnterpreteerd en verklaart zaken die mensen over het algemeen genomen bedreigend vinden: oorlog, werkloosheid, armoede, uitbuiting en onderdrukking. Complotconstructies kunnen daarom met allerlei ongenoegen gevuld worden en moeiteloos van de ene religieuze naar de andere seculiere invulling springen (Boym 1999: 199; Hasian 1997: 209). Mayer (2001) heeft voorts gewezen op de vermenging die de afgelopen decennia plaats heeft gevonden tussen religieus fundamentalisme, apocalyptische fantasieën, religieuze cults, millenium-denken en complotconstructies. Gosa (2011) spreekt in dat verband over de opkomst van een *cultic milieu*: een culturele *underground* die de wereld van het complot verbindt met de wereld van het occulte, het magische en het spirituele.

Ward en Vaos (2011) hebben de vermenging van complotconstructies en spiritualiteit - waarvan ze de opkomst situeren in het midden van de jaren negentig - geduid als de opkomst van 'conspirituality': een vermenging van het idee - meestal door mannen aangehangen - dat een geheime groep in het geniep de politieke en sociale orde controleert, en het idee - meestal door vrouwen aangehangen - dat de mensheid op het gebied van bewustzijn een paradigmawisseling ondergaat. Het harde politieke cynisme dat uit veel complotconstructies spreekt, vermengt zich zo met

spiritueel optimisme gericht op maatschappelijke en individuele transformatie. De ‘duistere krachten’ waarvan vermoed wordt dat ze achter staatsgrepen, oorlogen, hongersnood, terrorisme en vernietiging zitten, kunnen ondanks hun ogenschijnlijk onaantastbare macht verslagen worden door positivisme, nieuwe bewustzijnsvormen, spirituele kracht en kosmische energie.

Doordat complotconstructies wezenlijk ‘leeg’ zijn, hebben ze bij uitstek de potentie om allerlei verschillende, deels tegenstrijdige grieven, tegenstellingen en verlangens samen te binden onder de centrale en fundamentele en feitelijk totaliserende tegenstelling tussen het volk en de elite. Complotconstructies creëren zo een discursieve arena waarin een ratjetoe aan politieke eisen en verlangens die buiten de geïnstitutionaliseerde politieke orde zijn verklaard, gearticuleerd kunnen worden.

2.6 Invloed van communicatietechnologieën

Complotconstructies zijn niet van vandaag of gisteren. Onder welke condities krijgen complotconstructies een sterke aantrekkingskracht of vervullen ze specifieke functies in een samenleving? Een aantal hedendaagse indicatoren uit de literatuur is hierboven al weergegeven: snelle en ingrijpende economische en politieke veranderingen, het wegvallen van traditionele betekenisgevende kaders, de opkomst van populisme en de vorming van post-politieke constellaties. Andere auteurs postuleren een relatie met innovaties in informatie- en communicatietechnologieën. Zo stellen De Graaf en Zwierlein (2013: 57-58) dat de opkomst en aantrekkingskracht van (nieuwe) complotconstructies vrijwel altijd gerelateerd is aan de introductie en professionalisering van nieuwe informatie- en communicatietechnologieën die het mogelijk maken het ‘gezicht van de vijand’ te verbeelden en te verspreiden onder diverse publieken. De opkomst van internet en nieuwe sociale media is in die zin relevant om nader te beschouwen. Internettechnologie heeft langzaam maar zeker kennisproductie en kennisdistributie gedecentraliseerd en gedemocratiseerd. Daarmee zijn de ‘mechanismen van institutionele validatie’ en ‘epistemologische regulering’ danig veranderd. De nieuwe technologieën brengen kleinschalige en goedkope productie en distributie van allerlei denkbeelden binnen handbereik (Birchall 2001: 69).

De traditionele poortwachters van de media die nieuws beoordelen en selecteren op maatschappelijke relevantie en waarheidsgehalte, worden aan alle kanten voorbij gelopen door de autonome producenten van nieuws die moeiteloos een miljoenenpubliek kunnen bereiken. Tegelijkertijd is er sprake van een gezagscrisis van ‘kennis’.

Het vertrouwen in instituties als de leveranciers van betrouwbare, gezaghebbende kennis is sterk gedaald. Niemand geniet inmiddels nog het privilege als legitieme en betrouwbare kennisproducent te worden gezien, of het nu gaat om universiteiten, kerken, deskundigen, de overheid of de media. Aupers (2002: 318) spreekt van een 'epistemologisch moeras' dat complotconstructies voedt: de postmoderne cultuur met een ironische distantie tot waarheidsclaims van autoriteiten biedt volop ruimte aan eigen, alternatieve interpretaties van de werkelijkheid. De scepsis bij wetenschappelijke pretenties wordt bijvoorbeeld veroorzaakt door de overvloed aan tegenstrijdige informatie die de moderne mens ter beschikking staat.

Alternatieve interpretaties van actuele en historische gebeurtenissen zijn volop te vinden op internet en voor iedereen met een internetaansluiting te lezen. Bovendien kan iedereen zijn of haar eigen interpretatie publiceren en onder de aandacht brengen van een wereldwijd (potentieel) miljoenenpubliek. Volgens Heins (2007: 798) ontstaat zo een zichzelf versterkend proces. De nieuwe sociale media maken een ongekende vrijheid van meningsuiting mogelijk die door geen enkele traditionele poortwachter meer is te kanaliseren; en door de overstelpende hoeveelheid alternatieve informatie wordt de legitimiteit van de formele kennisproducerende instituties verder ondergraven. In deze parallele digitale wereld vervangen complotconstructies de officiële geschiedenis en geven het leven orde en betekenis.

Volgens Miller (2002) is daarbij ook van belang dat de aantrekkingskracht van complotconstructies mede afhankelijk is van de voortdurende herhaling van standpunten en aangedragen bewijzen. Internet heeft deze karakteristieken naar een kwalitatief hoger plan getild. Miljoenen internetpagina's herhalen voortdurend de bewijzen, ondersteunen de standpunten en verwijzen naar elkaar. Bovendien maken de nieuwe sociale media een 'coproductie' van complotconstructies mogelijk. Heins (2007: 795) waarschuwde al dat complotconstructies niet simpelweg voor te stellen zijn als van bovenaf opgelegde verhalen die passief door een publiek worden ontvangen. Publieken zijn niet slechts passieve ontvangers maar gaan zelf ook actief met teksten aan de haal. Juist nieuwe sociale media faciliteren dit. Complotconstructies kunnen verschillende verhalen bevatten en iedereen die ontevreden is met de formele verklaringen voor persoonlijke of gemeenschappelijke tragedies kan er zijn eigen verklaring en bijhorende vijand uit destilleren (Hasian 1997: 199). Een complotconstructie kan daarmee verschillende publieken dienen door fragmenten aan te bieden die door verschillende publieken - of individuen - verschillend kunnen worden geïnterpreteerd, geassembleerd en verder ontwikkeld en verspreid. De nieuwe informatie- en com-

municatietechnologieën zouden er dus ook voor zorgen dat complotconstructies in het huidige tijdsvlak op bredere schaal ingang vinden bij de bevolking.

2.7 Politieke effecten van complotconstructies: systeemhaat in woord

Tot nu toe hebben we in dit hoofdstuk gekeken naar verklaringen in de wetenschappelijke literatuur over de politiek-sociale functies van complotconstructies en de aantrekkingskracht op verschillende delen van de bevolking, alsmede naar de invloed van nieuwe informatie- en communicatietechnologieën op de ontwikkeling en doorwerking van complotconstructies. We richten nu de aandacht op wat de literatuur te melden heeft over de politieke effecten van complotconstructies: verdichten complotconstructies politiek ongenoegen tot systeemhaat in woord en zo ja, hoe? En wat kunnen de effecten daarvan zijn?

In de literatuur bestaan tegenovergestelde opvattingen over de maatschappelijke en politieke effecten van door complotconstructies aangedreven systeemhaat. Diverse auteurs stellen dat complotconstructies onschuldig kunnen zijn en geen politieke effecten produceren. McArthur (1995: 39) stelde bijvoorbeeld dat complotconstructies voor veel mensen een bron van vermaak zijn met op zijn hoogst een ‘milde’ ideologische component: het reflecteert het ressentiment tegen machtige of gestigmatiseerde groepen dat altijd heeft en altijd zal bestaan. Veel aanhangers van complotconstructies zullen tevreden zijn met het idee dat ze alles snappen wat in de wereld omgaat en voelen geen noodzaak om tot actie over te gaan (zie ook Mayer 2001: 372). Ook Heins (2007: 791) stelde dat complotconstructies niet noodzakelijkerwijs enig politiek effect hoeven te sorteren; het gaat dan om complotconstructies over ‘the usual scams and shady dealings involving the rich and powerfull’. Indien complotconstructies hoofdzakelijk dergelijke ‘milde’ connotaties bevatten zullen ze niet snel het mechanisme vormen waarmee ongenoegen wordt verdicht tot systeemhaat. Maar complotconstructies die het ontwaarde complot voorstellen als een bedreiging voor het wezen van de samenleving, kunnen wel een politiek-moreel symbool worden waarmee politiek gemobiliseerd kan worden. Of dat problematisch is, is voer voor discussie in de literatuur. Diverse auteurs hebben gewezen op de potentieel positieve sociaal-politieke effecten van complotconstructies. Het kunnen instrumenten zijn om een positieve politieke identiteit te vestigen voor gemarginaliseerde groeperingen en een stem te geven aan hen die anders onmondig aan de politieke zijlijn staan. Ook stellen diverse auteurs dat het bekritisieren en ter discussie stellen van de regulering

van macht en kennisproductie in een samenleving en het ethos en de legitimiteit van instituties, een heilzaam effect kan hebben in democratische samenlevingen (zie bijvoorbeeld Rääkkä 2007: 199-200).

Andere auteurs benadrukken echter de ongewenste maatschappelijke en politieke effecten van complotconstructies. Complotconstructies zijn zowel uitdrukking van toenemend wantrouwen als aanjager en verdieper van dat wantrouwen (Aupers 2002: 320; McArthur 1995: 38). Centraal in deze argumentatie staat dat hermetisch wantrouwen knaagt aan de fundamenten van de samenleving, de rechtsorde en het politieke bestel. Ook al erkennen deze auteurs dat wantrouwen tegen autoriteiten en instituties een legitieme functie heeft in democratische samenlevingen, toch waar- schuwen ze tegen een te grote mate van hermetisch wantrouwen - systeemhaat in de bewoordingen van dit proefschrift. Systematisch en fundamenteel wantrouwen tegen maatschappelijke instituties kan een samenleving zijn samenhang doen verliezen, maakt bestuur onmogelijk, veroorzaakt politieke en sociale instabiliteit en bedreigt op termijn de rechtsorde; zeker als het gaat om een diverse of multicultu- rele samenleving (Bartlett en Miller 2010; Goldberg 2010; Goldzwig 2002: 499; Keely 1999: 117-118; McArthur 1995: 38).

Rosanvallon (2008: 8) heeft dit verschil geprobeerd te definiëren door te onderschei- den naar 'democratisch wantrouwen' en 'antidemocratisch wantrouwen'. Waar de eerste vorm van wantrouwen een noodzakelijk tegenwicht vormt tegen de 'episodi- sche democratie' geformeerd rond verkiezingen en daarmee in feite de democratie versterkt, zou antidemocratisch wantrouwen vooral destructieve gevolgen hebben. Antidemocratisch wantrouwen gaat niet uit van een positieve notie van een geza- menlijke toekomst, maar behelst alleen nog maar uitingen van rauwe onvrede die de 'krachten van obstructie' voeden (2008: 170). De 'negatieve burgers' weigeren om constructief mee te doen; volgens Rosanvallon geven ze op een chaotische en boze manier uitdrukking aan hun eigen onvermogen om iets zinvol te maken van de wereld om hen heen en een zinvolle plek in de wereld te verkrijgen. Om te bestaan moeten ze hun woede richten op anderen: buitenlanders, immigranten, de elites, het systeem. Hun enige hoop ligt in haat. Democratisch wantrouwen is volgens Ro- sanvallon zo omgeslagen van een gezonde en noodzakelijke vorm van kritiek in een banale vorm van oppositie tegen de democratie zelf. In plaats van toezicht en kritiek in te zetten om medeburgers actiever bij de publieke zaak te betrekken, keert antide- mocratisch wantrouwen zich tegen de publieke zaak (2008: 190).

2.8 Politieke effecten van complotconstructies: systeemhaat in daad

Bovenstaande weergave van de literatuur laat zien hoe auteurs hebben beredeneerd dat complotconstructies een sterk delegitimerend effect kunnen genereren dat veel verder gaat dan democratische kritiek of democratisch wantrouwen. Een overdaad aan hermetisch wantrouwen of haat tegen het systeem kan instituties destabiliseren en de politieke en maatschappelijke cohesie aantasten. Deze effecten vatten we op als systeemhaat in woord: een discours dat fundamenteel weerzin, wantrouwen en woede tegen de instituties en symbolen van de politieke orde articuleert. De vraag die nog open staat is of systeemhaat in woord ook tot systeemhaat in daad leidt. Ook hier lopen de meningen uiteen. Een aantal auteurs stelt dat complotconstructies, ook als ze haatdragend zijn en zondebokken produceren, eerder leiden tot apathie dan tot politiek handelen omdat ze vooral politieke vervreemding produceren. Zo stelt Heinz (2007: 794-795) dat complotconstructies weliswaar ertoe kunnen leiden dat individuen het gehele politieke systeem verwerpen, maar dat dit vooral leidt tot apathie en fatalisme omdat complotconstructies uitgaan van grote, machtige actoren die achter de schermen aan de touwtjes trekken en onmogelijk te bestrijden zijn. Het idee dat het vervreemde politieke subject door heeft hoe 'de' macht werkt, zich niets op de mouw laat spelden en weet dat zijn of haar positie het gevolg is van obscure conspiratieve krachten, is op zich voldoende om het leven draaglijk te maken en daagt niet uit tot verder politiek handelen.

Ook Fenster (1999: xv) stelt dat complotconstructies in theorie een symbolische voorbereiding op meer concrete vormen van politiek protest kunnen betekenen. Maar volgens hem is het politieke potentieel dat in complotconstructies zit ingebakken 'teleurstellend mager' en maakt het mensen in feite alleen maar onmachtiger. Complotconstructies geven nooit aan hoe van het ontdekte complot naar het begin van een politieke beweging te komen, en lokaliseren geen enkele materiële positie waarop gestart kan worden met het organiseren van mensen in een wereld die verdeeld is door complexe breuklijnen gebaseerd op ras, klasse, gender of andere sociale antagonismen (1999: 226). Complotconstructies signaleren volgens Fenster weinig meer dan 'a thrill for a bored subculture' (1999: xxi).

Goldzwig (2002: 499) stelt daarentegen dat complotconstructies wel degelijk een inspiratiebron voor gewelddadig politiek en sociaal handelen kunnen vormen. Ook Berlet (1998) stelt dat retoriek makkelijk kan omslaan in geweld. Door specifieke groepen te demoniseren en symbolisch buiten de samenleving te plaatsen worden

mensen geobjectiveerd en gedehumaniseerd; zo wordt de drempel verlaagd om geweld tegen hen te gebruiken en wordt dit geweld gerechtvaardigd. Kirby (1997: 5) schildert een somber beeld van het Amerikaanse *heartland* waarin complotconstructies over de federale overheid die de VS heeft bezet floreren. In het *heartland* ontwaart Kirby de gewelddadige milities, burgerlijke daden van ongehoorzaamheid als belastingontduiking, de apocalyptische groeperingen en de individuen die abortusklinieken bombarderen; het is het milieu 'waarin het terrorisme groeit en bloeit'.

Het feit dat extremistische groeperingen doorgaans doortrokken zijn van complotdenken en dat inmiddels veel voorbeelden bekend zijn van aanslagen waarin complotconstructies een rol speelden, vormt de grootste zorg voor andere auteurs (White 2001: 940; Bartlett en Miller 2010: 21). Als voorbeelden wordt vaak verwezen naar de gewelddadige confrontaties tussen de *Branch Davidians* en de Amerikaanse autoriteiten in 1993²⁵ en de bomaanslagen in Oklahoma in 1995 door Timothy McVeigh en Terry Nichols. Deze vormen van geweld hadden politiek-ideologische stempels, maar ook diffuse en paranoïde motieven die afkomstig waren uit de wereld van de complotconstructies. Volgens Mayer (2001) ligt het grootste risico in de hybridisering van complotconstructies: als complotdenken zich vermengd met fundamentalistische religieuze opvattingen, politieke motieven en/of culten waarin een apocalyptisch gedachtegoed wordt omarmd. Vooral apocalyptische perspectieven kunnen dienstig zijn aan de legitimatie van geweld omdat de 'oude wereld' op het punt staat vervangen te worden door een nieuwe wereld (2001: 362); zeker als het vermengd wordt met oernoties over ras en natie en assumpties over het kwaadaardige karakter van de overheid en de controle die ze via sinistere machten uitoefent en zo samenzweert tegen de individuele vrijheid. Complotconstructies kunnen op vergelijkbare wijze een gemoedstoestand opwekken die geweld legitimeert: als het idee postvat dat existentiële belangen op het spel staan tegenover de machtige krachten van het Duister, werkzaam in een wereldwijd complot, wordt geweld een kwestie van zelfverdediging tegen een overheid die uit is op vernietiging (2001: 367-372).

Het mogelijke geweld dat hieruit voortvloeit moet volgens Juergensmeyer (2000: 122-126) begrepen worden als 'performance violence': niet gericht op het bereiken van een strategisch politiek doel, maar bedoeld om een symbolisch statement te ma-

25 De Branch Davidians is de naam van een religieuze sekte die hun kerk hadden in de Amerikaanse stad Waco (Texas) en onder leiding stond van David Koresh. Tijdens een inval in 1993 door federale agenten ontstond een vuurgevecht, gevolgd door een wekenlange belegering. Bij de uiteindelijke bestorming brak een vuurgevecht uit en ontstond brand. 55 volwassenen en 21 kinderen vonden de dood.

ken gericht op verschillende publieken. Dit performatieve geweld kan zich zowel naar buiten als naar binnen richten, of allebei tegelijk. Bartlett en Miller (2010: 21; zie ook White 2001: 940) stellen dat complotconstructies opgevat moeten worden als 'radicalising multipliers' (2010: 24) die ertoe leiden dat er (1) een uitvergroting plaatsvindt van het wij-zij denken en vijanden gelokaliseerd worden; (2) delegitimering van gematigde opvattingen plaatsvindt door ze voor te stellen als onderdeel van het complot; en (3) een retorisch instrument wordt gevormd om het doden van onschuldigen te rechtvaardigen, vaak bedoeld om het volk wakker te schudden. Hierin zien zij het gewelddadige potentieel van complotconstructies liggen.

2.9 Analytisch model

Uit de literatuurbespreking blijkt dat complotconstructies een alternatief zin- en betekenisgevend narratief vormen waarmee een ideologisch en politiek geladen strijd plaatsvindt over de betrouwbaarheid en legitimiteit van politieke en sociale instituties en over de vraag wie bepaalt wat geldige kennis en waarheid is. Complotconstructies definiëren goed en fout, vriend en vijand en maken macht zichtbaar - en vullen daarmee het vacuüm dat is achtergelaten door traditionele zingevende krachten als religie, ideologie, politiek en wetenschap. Daarmee vervullen complotconstructies politieke en sociale functies: het is een masternarratief om de wereld te verklaren en inzichtelijk te maken en de eigen positie als individu of groep te verduidelijken. Complotconstructies constitueren daarmee ook alternatieve politieke en sociale identiteiten: ze bieden een verklaring voor ongewenste maatschappelijke of persoonlijke ontwikkelingen of posities door een macht van buiten te benoemen die daarvoor verantwoordelijk is. Complotconstructies bieden een cultureel script dat naar believen ingevuld kan worden met stenen des aanstoots en vijanden; in die zin zijn ze 'leeg'.

De aantrekkingskracht van complotconstructies kan specifieke groepen raken - minderheden of de 'zwijgende meerderheid' die zich door de eigen overheid verraden voelt - maar ook bredere publieken aanspreken die zich niet langer herkennen in een snel veranderende wereld en niet aangesproken worden door de verhalen en verklaringen van autoriteiten. In een post-politieke constellatie waarin ideologische tegenstellingen niet langer gearticuleerd worden, maar vervangen zijn door een technocratisch beheer van de bestaande orde, vormen complotconstructies een aantrekkelijk alternatief omdat ze niet alleen een radicaal alternatief verhaal produceren en vriend en vijand aanwijzen, maar ook de emotie, hoop en passie reflecteren die niet

langer te vinden is in de formele democratische en politieke instituties en mechanismen. Onder invloed van de sociale media zouden complotconstructies bovendien een groter publiek kunnen bereiken en een stevige concurrent vormen voor de kennisproducerende instituties die lange tijd een monopolie hadden op epistemologische regulering.

Auteurs die potentieel gevaarlijke aspecten aan complotconstructies attribueren wijzen enerzijds op de langdurige en systematische delegitimering van democratische instituties die er het gevolg van is - complotconstructies verdichten diffuus ongenoegen tot systeemhaat die zich tegen de gehele politieke orde richt. Anderzijds vrezen ze het gewelddadige potentieel van complotconstructies door de uitvergroting van tegenstellingen die tot de kern behoort, evenals het hermetische wij-zij denken waarmee zondebokken worden geproduceerd die bovendien worden gedehumaniseerd. Op basis van deze inzichten stellen we het volgende analytische model voor om de in dit proefschrift empirisch te onderzoeken complotconstructies te beschrijven en te analyseren.

Elk hoofdstuk begint met een beknopte weergave van de complotconstructie. Daarbij bezien we of er een specifiek moment valt aan te wijzen waardoor de complotconstructie in zwang raakte, of er in de loop der tijd veranderingen optraden in de complotconstructie en wat de centrale elementen van de complotconstructie zijn. De veronderstelling is dat 'gebeurtenissen', in de woorden van Tarrow (2001: 10) 'unique happenings full of accident, contingency and sudden, unexpected transformations', van grote invloed kunnen zijn op de ontwikkeling van complotconstructies en digitale complotgemeenschappen. De schok die een gebeurtenis in een samenleving veroorzaakt kan de aanzet vormen voor het zoeken naar, zoals Rääkka (2009: 197) het verwoordde, grote verklaringen voor grote gebeurtenissen, zeker als er zaken onopgehelderd blijven: de zogenaamde 'errant data' (Keely 1999: 117-118) die in de ogen van complotpublieken in de officiële verklaringen van de autoriteiten niet afdoende verklaard worden en daarmee een belangrijke kracht vormen die complotconstructies aandrijven.

Daarna analyseren we hoe en door wie de complotconstructies werden gelanceerd, of en hoe ze vervolgens hun weg vonden in de politiek, de reguliere media en op internet en of er herkenbare digitale complotgemeenschappen ontstonden en zijn te onderscheiden. Met andere woorden: zijn er complotentrepreneurs te onderkennen

die 'certificerende actoren' vormden omdat ze door hun maatschappelijke positie en/of toegang tot de reguliere media en het politieke bestel de politieke ideeën, grieven en eisen verrat in de complotconstructies een zekere geloofwaardigheid en legitimiteit verschaffen - en daar wellicht een eigenbelang bij hebben (Tilly en Tarrow 2007: 34)?

Vervolgens analyseren we de digitale complotgemeenschappen. In de literatuur is geopperd dat complotconstructies door hun in wezen lege kern de potentie hebben om een discursieve arena te vormen voor een ratjetoe aan politieke grieven, verlangens en eisen die buiten de geïnstitutionaliseerde politieke orde zijn verklaard. Dit zou nog eens versterkt worden door het digitale karakter van de complotgemeenschappen: dergelijke digitale gemeenschappen zouden voortwoekeren als een rizoom, zonder sturend centrum en ook daardoor een hybride inhoud weerspiegelen. We analyseren daarbij hoe digitale gemeenschappen zich ontwikkelen. Vallen er herkenbare 'publieken' te destilleren? Ontstaan er (nieuwe) verbindingen tussen verschillende publieken of vallen gemeenschappen snel weer uit elkaar? Valt er nog iets van organisatie of hiërarchie te ontwaren in de digitale gemeenschappen of woekeren de digitale gemeenschappen inderdaad voort als een rizoom, zonder sturend centrum?

Daarna analyseren we de *injustice frames* in de digitale complotgemeenschappen, indachtig het uitgangspunt in de literatuur dat complotconstructies als gecodeerde sociale kritieken dienen te worden opgevat die de epistemologische regulering in de samenleving bekritisieren, evenals de legitimiteit van de politieke instituties. Een *injustice frame* is een verzameling van ideeën en symbolen die illustreert hoe ernstig het probleem is en wat gedaan kan en moet worden om het probleem op te lossen. Symbolen, beelden en argumenten worden in een *injustice frame* met elkaar verbonden in een onderliggend centraal idee dat aangeeft waarom er essentiële waarden op het spel staan en geeft daarmee richting aan denken en handelen (Ryan en Gamson 2006: 13-18). Onrechtvaardigheid en verontwaardiging zijn sterke aanjagers voor de vorming van oppositionele bewegingen (Smith & Ortiz, 2002; van Zomeren, Postmes & Spears, 2008). De *injustice frames* analyseren we ook om te bezien of complotconstructies inderdaad diffuus ongenoegen en diffuse woede verdichten tot systeemhaat.

Het *injustice frame* analyseren we in een aantal stappen. Ten eerste kijken we naar de inhoudelijke kritiek die wordt geformuleerd op de bestaande politieke orde, in-

stituties en symbolen om de delegitimerende processen te kunnen analyseren. We bezien daarbij ook of we de politieke en sociale functies van complotconstructies, zoals verondersteld in de literatuur, terugzien: een manier om orde aan te brengen in een complexe wereld waarin ideologieën en religies niet langer zin en betekenis geven; een ideologische revitalisering in reactie op de post-politieke constellatie waarin een nieuw antagonistisch ‘wij’ en ‘zij’ wordt geproduceerd. Daarbij bekijken we specifiek of complotconstructies op die manier wantrouwen en afkeer verdichten tot systeemhaat. Analytische aandacht zal er ook zijn voor de waarden die volgens de complotgemeenschappen op het spel staan. In de literatuur is geopperd dat als de bedreigde waarden van existentieel belang worden geacht, de kans groter is dat complotconstructies een impuls tot al dan niet gewelddadig handelen betekenen.

Ook analyseren we of de digitale complotgemeenschappen menen dat er sprake is van een directe dreiging: ook dat zou volgens de literatuur een stimulans tot politieke actie of geweld kunnen zijn. Volgens Mayer (2001) neemt het risico op geweld toe als de complotconstructies apocalyptische elementen bevatten die een notie van ‘direct gevaar’ oproepen, zeker als het vermengd wordt met oernoties over ras en natie en assumpties over het kwaadaardige karakter van de overheid en de controle die ze via sinistere machten uitoefent en zo samenzweert tegen de individuele vrijheid (2001: 362). Als het gevoel postvat dat men object is van een massieve samenzwering, wordt geweld een kwestie van zelfverdediging tegen een overheid die uit is op vernietiging (2001: 367). De combinatie van complotdenken en apocalyptische elementen creëert een atmosfeer van urgentie die noodzakelijk is om mensen in actie te krijgen en schetst een kosmisch gevecht tussen goed en kwaad, een strijd tussen de kinderen van God en de kinderen van de duivel (2001: 368-369). We analyseren zowel of het idee van een direct gevaar op maatschappelijk niveau wordt gesitueerd of dat het ook als een individuele bedreiging wordt ervaren.

Vervolgens analyseren we specifiek de constructie van het ‘wij’ en ‘zij’ ofwel ‘vriend’ en ‘vijand’ en daarmee de scheidslijn tussen goed en kwaad en vriend en vijand. Zowel ervaren onrecht (Smith, Pettigrew, Pippin & Bialosiewicz, 2012) als een sterk wij-zij-denken waarin de politieke opponent wordt gedelegeitimeerd (Tajfel & Turner, 1979; Van Zomeren, Postmes, & Spears, 2008) spelen een belangrijke rol in de ontwikkeling en kracht van protestbewegingen. Welke vijanden worden in de digitale gemeenschappen geconstrueerd op basis van de complotconstructies? Zijn het afgebakende, ‘herkenbare’ vijanden of zien we ‘onzekere paranoia’ ontstaan waarin de vijand onherkenbaar en vrijwel onzichtbaar is? Hoe en waarom wordt de politieke

orde of de politieke elite tot vijand geconstrueerd? Ook bezien we of de 'vijand' ge-dehumaniseerd wordt; dehumanisering wordt in de literatuur immers opgevat als een indicator voor mogelijk extremisme.

Daarna kijken we naar de vorming van het 'wij'. We analyseren of er zich in de digitale gemeenschappen nieuwe politieke subjectiviteiten en identiteiten ontwikkelen. Politieke subjectiviteit en de constitutie van politieke identiteiten is een essentieel, maar wetenschappelijk ondergewaardeerd element in de constituering van oppositionele bewegingen (Tarrow 1993; Aminzade en McAdam 2001: 14-50). Individuen sluiten zich immers niet alleen op basis van rationele overwegingen aan bij (digitale) bewegingen of gemeenschappen noch ligt daaraan alleen een instrumentele kosten-batenanalyse ten grondslag. Emoties spelen een belangrijke rol in de aantrekkingskracht van protestbewegingen - de 'hot button that motivates people to act' (Aminzade en McAdam 2001: 31), maar vervullen ook een essentiële intrinsieke functie: deelname aan bewegingen kan een waarde op zich zijn, onafhankelijk van de precieze politieke doelen en uitkomsten. Protest kan ook een manier om iets over jezelf uit te drukken en plezier en trots te beleven; het 'plezier van protest'. Deelname kan dan ook een individuele betrokkenheid en identiteit uitdrukken, en de uitdrukking van bepaalde waarden als voornaamste doel hebben. Persoonlijke identiteiten vervangen dan deels collectieve identiteiten als basis voor betrokkenheid, maar kunnen ook leiden tot een gezamenlijke 'bewegingsidentiteit' met gedeelde narratieven (Mercea 2011: 158). Dit 'gepersonaliseerde' discours weerspiegelt vaak individuele emoties als boosheid, slachtofferschap en frustratie, maar ook solidariteit, trots en loyaliteit (Emirbayer en Goldberg 2005; Jasper 1998; Ost 2004; Walgrave en Verhulst 2006; Wright-Neville en Smith 2009).

Vervolgens analyseren we het actiediscours in de *injustice frames*: wordt er gediscussieerd over manieren om het geconstateerde onrecht teniet te doen? Worden politieke doelen geformuleerd en zo ja, hoe denken de digitale complotgemeenschappen deze te bereiken? Vinden er discussies plaats over tactiek en strategie? Wordt er gediscussieerd over, of opgeroepen tot opstand en revolutie en het gebruik van geweld? We zullen analyseren of hoop of desillusie overheerst in de digitale complotgemeenschappen. Ziet men voldoende effect en perspectief van het eigen handelen, hetgeen een impuls kan zijn om door te gaan, of overheerst desillusie en wanhoop, hetgeen een beweging haar kracht zou kunnen doen verliezen? Zien de deelnemers perspectief in hun politiek, raken ze teleurgesteld in de resultaten die ze (niet) bereiken, en wat voor effect heeft dat? Haken deelnemers af, verschrompelen de digitale

gemeenschappen, of zoeken sommigen hun heil in meer geïnstitutionaliseerde vormen van politiek?

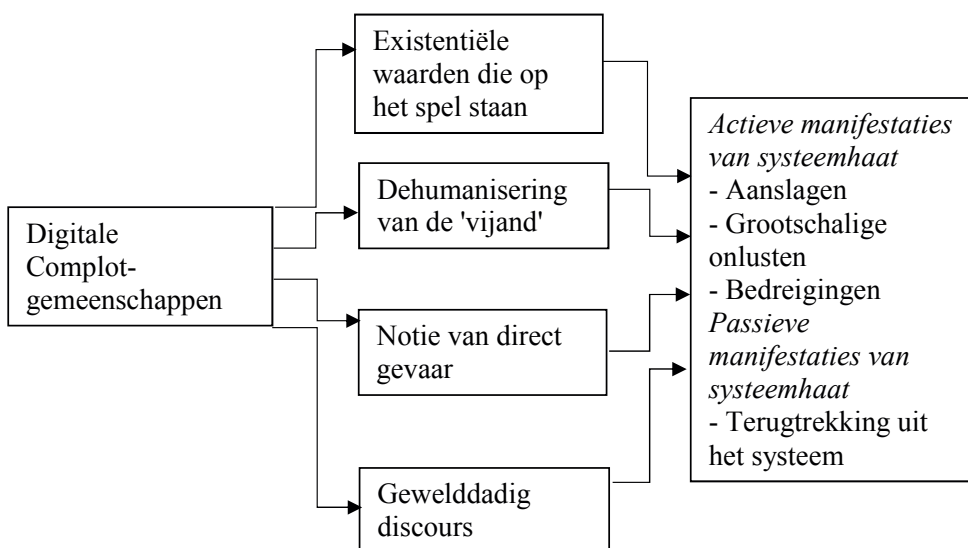
Ten slotte analyseren we wat de complotgemeenschappen in de praktijk doen: volgt op systeemhaat in woord ook systeemhaat in daad in de vorm van aanslagen, groot-schalige onlusten of bedreigingen? We willen immers in dit onderzoek de vraag beantwoorden of van door complotconstructies aangedreven systeemhaat ook risico's voor de nationale veiligheid uitgaan. In de literatuur is door verschillende auteurs de stelling betrokken dat complotconstructies een gewelddadig potentieel hebben. Daarbij bezien we ook het digitale karakter van de complotgemeenschappen: in de literatuur wordt immers verschillend gedacht over het mobiliserend potentieel van sociale media. Tegenover een stroming in de literatuur die hoog opgeeft over het mobiliserende effect van sociale media en de politieke invloed die daarvan uitgaat, staat een meer sceptische stroming die poneert dat sociale media vooral vrijblijvende vormen van politieke betrokkenheid produceren die niet in staat zijn structurele veranderingen te bewerkstelligen. Daarbij onderscheiden we, zoals ook in de inleiding aangegeven, actieve en passieve manifestaties van systeemhaat. Onder actieve manifestaties van systeemhaat verstaan we (1) gewelddadige aanslagen (2) groot-schalige onlusten en (3) bedreigingen. Bij passieve manifestaties van systeemhaat gaat het dan om afwijzing van het politieke systeem en terugtrekking uit het systeem. Op basis van de literatuur is een viertal mechanismen gedestilleerd die de verwachting uitspreken dat complotconstructies niet alleen tot systeemhaat in woord leiden, maar ook tot systeemhaat in daad.

1. Naarmate de waarden die bedreigd worden in de perceptie van de digitale complotgemeenschappen existentieel zijn of anderszins gelden als kernstukken van een in de ogen van de digitale complotgemeenschappen rechtvaardige samenleving, zal het risico voor de nationale veiligheid toenemen. Complotconstructies die in een meer radicale interpretatie worden voorgesteld als een bedreiging van het hart van de samenleving, functioneren als een moreel symbool waarmee politieke mobilisatie voor politieke verandering wordt gestimuleerd en vormen een legitimatie voor manifestaties van systeemhaat in daad.
2. Naarmate de constructie van 'wij' en 'zij' in de digitale complotgemeenschappen absolute vormen aanneemt en de tegenstander wordt gedehumaniseerd, zal het risico voor de nationale veiligheid toenemen. Door opponenten voor te stellen als het absolute kwaad, hen op die wijze te demoniseren en symbolisch buiten de sa-

menleving te plaatsen, worden opponenten geobjectiveerd en gedehumaniseerd; zo wordt de drempel verlaagd voor manifestaties van systeemhaat in daad en worden deze manifestaties van systeemhaat tevens gerechtvaardigd.

3. Naarmate in de digitale complotgemeenschappen een notie van direct gevaar wordt gearticuleerd, zal het gevaar voor de nationale veiligheid toenemen. Zeker als het gevoel postvat dat men object is van een massieve samenzwering, worden manifestaties van systeemhaat in daad een kwestie van zelfverdediging tegen een overheid die uit is op vernietiging en wordt een atmosfeer van urgentie gecreëerd die noodzakelijk is om mensen in actie te krijgen. Vooral apocalyptische perspectieven kunnen dienstig zijn aan de legitimatie van manifestaties van systeemhaat in daad omdat de 'oude wereld' op het punt staat vervangen te worden door een nieuwe wereld.
4. Naarmate in de digitale complotgemeenschappen een gewelddadiger discours en handelingsperspectief circuleert, zal het gevaar voor de nationale veiligheid toenemen. Oproepen tot geweld of andere manifestaties van systeemhaat in daad en de articulatie van de notie dat alleen dergelijke methoden nog een handelingsperspectief in zich dragen kunnen individuen of groepen ertoe brengen het heft in eigen hand te nemen. Het gewelddadige discours is een retorisch instrument dat manifestaties van systeemhaat in daad legitimeert.

Schematisch ziet dat er als volgt uit:

Door te bezien of uit systeemhaat in woord ook systeemhaat in daad voortvloeit, kunnen we niet alleen een betere inschatting geven van de mogelijke risico's die van systeemhaat uitgaan, maar ook meer kennis vergaren over de manier waarop digitale gemeenschappen wel of niet een sterk potentieel tot politieke mobilisatie bezitten. Uiteraard bezien we ook mogelijke passieve manifestaties van systeemhaat.

Schematisch ziet het analytische model dat we hanteren in de empirische hoofdstukken er als volgt uit:

Complotconstructies	<ul style="list-style-type: none"> - Maatschappelijke context - Aanleiding - Onbeantwoorde vragen
Discursieve arena van digitale complotgemeenschappen	<ul style="list-style-type: none"> - Complotentrepreneurs - Certificerende actoren - Rizomatisch karakter van digitale complotgemeenschappen
Injustice Frames	<ul style="list-style-type: none"> - Delegitimering van de bestaande orde - Bedreigde waarden - Gepercipieerde dreiging - Constructie van 'zij' - Constructie van 'wij' - Actiediscours
Systeemhaat in daad	<ul style="list-style-type: none"> - Actieve manifestaties van systeemhaat - Passieve manifestaties van systeemhaat
Tussenconclusie	

3. De moord op Pim Fortuyn

*'Pim was te slim voor de Nederlandse politieke marionetten club en moest dood. De geheime regering, zoals de bilderbergers en de vrijmetselarij hebben door dat hij een bedreiging vormt voor het systeem. Dus hij wordt vermoord door ene volkert van de G. volkert van de G, een doorgedraaide fanatiekeling of een gemind-controllde assasin doot de AIVD??'*²⁶

De aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen van 2002 verliep op een voor Nederland ongekend felle wijze. Op lokaal niveau kende Nederland vanaf begin jaren negentig de opkomst van leefbaarheidspartijen.²⁷ Vanuit het niets wonnen leefbaarheidspartijen in Hilversum en Utrecht in 1998 veel zetels: in Utrecht werden negen van de vijfenveertig zetels binnengehaald, in Hilversum veertien van de zevenendertig (Van Ostaaijen 2012; 200). Onvrede over het gemeentelijk beleid en het functioneren van de democratie waren de belangrijkste factoren om nieuwe partijen op te richten (Van Ostaaijen 2012: 205). De leefbaarheidspartijen vonden elkaar in een pleidooi voor een 'andere politiek', voor een grotere openheid van het bestuur, voor het verbeteren van klachtenprocedures, het instellen van lokale ombudsmannen en voor interactief bestuur. Vaak waren lokale partijen in eerste instantie dan ook 'tegen': a-politiek of zelfs anti-politiek. Lokale partijen zetten zich frequent af tegen de landelijke politieke partijen (Derksen 2003: 129), refereerden aan een gemeenschapsgevoel en bijhorende nostalgie, vaak gepaard gaand met negatieve sentimenten ten opzichte van migranten (2003: 138-139).

In 1999 werd vanuit lokale leefbaarheidspartijen de landelijke partij *Leefbaar Nederland* (LN) opgericht (Van Praag 2003: 98). LN verklaarde de oude partijpolitiek failliet en wilde nadrukkelijk niet met de oude begrippen 'links' of 'rechts' geassocieerd worden. LN definieerde zichzelf als politieke vernieuwingsbeweging die van oordeel was dat de gevestigde politiek teveel met de rug naar de toekomst stond en pleitte voor democratisering van het politieke bestel. LN richtte zich in eerste instantie vooral op kiezers uit het politieke midden en gematigde kiezers links van het midden. LN kon op

26 <http://www.argusoog.org/mind-control-als-techniek-i/>; het artikel werd onder andere doorgeplaatst op <http://hetuurvandewaarheid.info/?p=26140> en http://www.anarchiel.com/display/mind-control_in_nederland_1

27 Zie voor de opkomst van de lokale leefbaarheidspartijen die aan de weg stonden van *Leefbaar Nederland* onder meer Van Ostaaijen 2010; Derksen 2003; Van Praag 2003. Voor een analyse van eerdere populistische partijen in Nederland zie Vossen 2006, 2010a, 2010b en 2012; Lucardie 2000; Fennema en Van der Brug 2006

dat moment gekarakteriseerd worden als een ‘anti-establishment partij met een links-populistisch programma’ (Van Praag 2003: 99). Dat veranderde met de verkiezing van Pim Fortuyn tot lijsttrekker op het congres van 25 november 2001. Fortuyn verlegde de koers van LN naar een rechts-populistische richting. LN en Fortuyn gingen een ‘monsterverbond’ aan: Fortuyn had een politiek vehikel nodig om het politieke systeem binnen te dringen, LN had behoefte aan een charismatische kopman (Van Rossem 2010).

3.1 De opkomst van Fortuyn

De verschijning van Pim Fortuyn op het landelijke politieke toneel is wel aangeduid als ‘het laatste essentiële ontbrekende puzzelstukje’ in het Hollandse populisme (Vossen 2012: 49). Fortuyn was de juiste man die op het juiste moment op de juiste plaats kwam (Vossen 2012: 51; Ellemers 2002: 258; Holsteyn en Galen 2003: 49; Koopmans en Muis 2009: 651; Galen en Van Holsteyn 2003: 31; Pennings en Keman 2002; Voerman en Lucardie 2002). Naast de voorradige ingrediënten uit het ‘Handboek voor Populisme’ (Cuperus 2003: 87) speelde in Nederland het verdwijnen van de ideologische confrontatie in de politiek en een sterk gedepolitiseerd klimaat onder de paarse kabinetten²⁸ een belangrijke rol. De Nederlandse ‘karteldemocratie’ - waarin politieke tegenstellingen door de politieke elites gedepolitiseerd werden - verloor zijn stabiliserende functie omdat de klassieke maatschappelijke tegenstellingen in politieke zin hun scherpe kanten verloren. De politicoloog Lijphart (1968: 206-210) voorspelde al in de jaren zestig dat zo’n ontwikkeling tot politieke instabiliteit en ongenoegen zou leiden. Wanneer de kiezers immers geen verschillen meer zien tussen politieke partijen, kan onvrede over beleid zich vertalen in negatieve gevoelens over het politieke stelsel in zijn geheel, in onvrede met ‘de politiek’. Onvrede met beleid kon zo makkelijk omslaan in steun voor anti-systeempartijen (Thomassen 2000: 206-210; 2010: 40). Ook andere wetenschappers waarschuwden eerder al voor het ontstaan van de ‘één-partijstaat Nederland’²⁹ (zie ook Voerman en Lucardie 2002) of omschreven het Nederlandse politieke bestel als een ‘Potemkin-facade’³⁰ en de politiek onder de paarse kabinetten als ‘onder narcose’ (Schoo 2004: 96). Aldus schiepen de paarse kabinetten ruimte voor een andere, populistische tegenstelling: tussen (slechte) elite en (goed) volk.

28 De kabinetten Kok I (1994-1998) en Kok II (1998-2002)

29 J.W. Oerlemans, ‘Eén-partijstaat Nederland’, *NRC*, 14 februari 1990

30 H.J. Schoo, ‘Nooit meer normaal; Met Pim Fortuyn zijn de rollen van links en rechts omgedraaid’, *De Volkskrant*, 3 mei 2003. Met een ‘Potemkin-facade’ wordt bedoeld op een fraai uiterlijk dat een vermolmde werkelijkheid aan het zicht onttrekt

Fortuyn politiseerde en personifieerde succesvol het idee van de ‘buitenstaander’ tegenover het gesloten politieke kartel (‘Ons Soort Mensen’), ventte het idee van een ‘grote schoonmaak’ uit, droeg zijn geloof in utopische vergezichten uit en keerde zich in harde woorden tegen de visieloze technocratie van de paarse kabinetten (Pels 2003: 42). In alles vertegenwoordigde Fortuyn het tegenovergestelde van de politieke elite. Pels (2003: 59) heeft gewezen op de herwaardering van de emotionele kanten van politiek en de herwaardering van de rol van sentiment en intuïtie in de politiek die Fortuyn uitdroeg, waarbij hij niet terugschrok voor gepersonaliseerde politiek en narcisme; Fortuyn leek goed te beseffen dat in ‘partycentrum Nederland’ politici bovenal amusementswaarde moesten hebben (Pels 2003: 250). Hendriks (2009: 482) heeft erop gewezen dat Nederland in de jaren negentig en daarna ‘emotioneel kampioen van Europa’ werd: net zoals de eerdere *compression of emotion* in Nederland verder ging dan elders, gold dat ook voor de *decompression of emotion* (zie ook Van Stokkom 2010; NCTb 2010a: 74-78). Nederlanders werden zeer ontvankelijk voor passievolle expressie en authenticiteit (d’Anjou 2005; Roeland, Aupers en Houtman 2010). De Nederlandse consensusdemocratie met een ‘beperkt emotioneel repertoire’ was slecht ingericht en voorbereid op de meer personalistische, emotionele en expressieve politiek van de dramademocratie (Elchardus 2002).

De aanslagen van 11 september 2001 door Al Qaida op de Twin Towers in New York speelden daarnaast een belangrijke rol omdat ze fungeerden als katalysator voor de scherpe anti-islamkritiek van Fortuyn. De aanslagen van 11 september werden, in de woorden van socioloog en oud-*Elsevier* hoofdredacteur Hendrik Jan Schoo, een ‘wij/zij-test’ en vormden daarmee een ‘existentiële breuklijn’. Met een ‘zekere opluchting’, zoals Schoo het noemde, kwamen na 9/11 allerlei ‘halve en hele tribale sentimenten’ uit de kast en werd volop uitdrukking gegeven aan onderdrukte groepsgevoelens (Schoo 2008: 112-113). Dat gebeurde niet alleen verbaal; in het najaar van 2001 werden moskeeën vijftig keer doelwit van vernieling en brandstichting (Van der Valk 2012:77).

3.1.1 Harde verkiezingsstrijd

Fortuyn deed tijdens de verkiezingscampagne van 2002 straffe uitspraken over de islam en zijn politieke opponenten. Uitspraken als ‘Ik ben voor een Koude Oorlog tegen de islam. De islam vormt een serieuze bedreiging voor onze samenleving’³¹,

31 *Rotterdams Dagblad* 2001

‘Moskees moeten begrepen worden als frontorganisaties waarin martelaren worden gekweekt’³² en ‘Ik vind de islam een achterlijke cultuur’³³, lokten heftige protesten en diverse rechtszaken uit. Zijn politieke opposenten van de PvdA, VVD, D66 en GroenLinks lieten zich omgekeerd ook bepaald niet onbetuigd en diskwalificeerden Fortuyn als ‘gevaarlijk’, een ‘Polder-Mussolini’, een ‘rechts-extremist’, een ‘egotripper’, een ‘politieke wildplasser’, een ‘racist’, dan wel als een ‘narcist’.³⁴

Fortuyns spectaculaire electorale opkomst ging vanaf het eerste moment vergezeld van complotbeschuldigingen. In februari 2002 werd Fortuyn door het bestuur van LN naar huis gestuurd nadat hij in een interview in *De Volkskrant* had gepleit voor afschaffing van artikel 1 van de Grondwet waarin de antidiscriminatiewetbepaling is opgenomen. Ook al had Fortuyn het interview voor publicatie ingezien en geacordeerd, toch stelde hij het slachtoffer van een samenzwering te zijn. De voorzitter van LN, Jan Nagel, wees ook in de richting van een complot toen hij stelde dat de *Volkskrant*-journalisten die het interview hadden afgenomen, samen met andere journalisten lid waren van een denktank gelieerd aan de PvdA. Deze journalisten werden ervan beschuldigd tegen LN samen te zweren en hun kranten te gebruiken om LN in een slecht daglicht te plaatsen. Het interview dat leidde tot de breuk tussen LN en Fortuyn werd zo geframed als onderdeel van een complot tussen de PvdA en ‘linkse journalisten’.³⁵

Enkele dagen na zijn gedwongen vertrek uit Leefbaar Nederland richtte Fortuyn samen met vrienden uit de zakenwereld³⁶ de Politieke Vereniging Lijst Pim Fortuyn (LPF) op. Als doel van de vereniging gold ‘het land terug te geven aan de mensen in het land’. In de peilingen bleef Fortuyn onverminderd populair. Maar ook de LPF verkeerde vanaf het prille begin in roerig water. Fortuyn bleek een particulier recher-

32 Column van Pim Fortuyn in *Elsevier*, 1 september 2001

33 *De Volkskrant*, ‘De Islam is een achterlijke cultuur’, 9 februari 2002

34 P. Meershoek en A. Schulte, ‘Minister kan nog altijd op de fiets naar het werk; Zes keer bedreigd in achtduizend e-mails’, *Parool*, 18 december 2002

35 Vervolgens brak een debat uit over de vraag of journalisten zitting konden nemen in denktanks gelieerd aan politieke partijen. Zie onder meer: *Trouw*, ‘Helpen journalisten de PvdA?’, 11 februari 2002; Willem Breedveld, ‘Schijn des kwaads’, *Trouw*, 15 februari 2002; Jos Klaassen, ‘Lezer heeft ook recht om nonsens te horen’, *De Volkskrant*, 16 februari 2002; Bart Tromp, ‘Journalistiek en complotten’, *Het Parool*, 21 februari 2002

36 Vastgoedondernemers als Chris Thünnessen, Ed Maas, Harry Mens, John Dost en Ed de Kroes waren vanaf het begin als financier bij de LPF betrokken; zie Ellemers 2002: 257

chebureau te hebben ingeschakeld om de kandidaten van de LPF te screenen.³⁷ Fortuyn scheen geschokt te zijn door de uitkomsten; minstens vier kandidaten hadden serieuze integriteitsproblemen. Eerder was één van de kandidaten, oud-politieman Martin Kievits, al van de lijst verwijderd na beschuldigingen van seksuele intimidatie op de Politieacademie. Kievits suggereerde dat de top van de Nederlandse politie de beschuldigingen bewust had gelekt. 'Ze moesten me kapotmaken omdat ik als Tweede Kamerlid te gevaarlijk voor ze zou zijn.'³⁸ LPF-Kamerlid Jim Janssen van Raay suggereerde ook een complot toen aspirant-Kamerlid en oud-marechaussee-commandant André Peperkoorn zich op het laatste moment terugtrok als Kamerlid. Peperkoorn verklaarde dat hij geschrokken was van de berichten over seksuele intimidatie bij de LPF. Janssen Van Raay achtte het waarschijnlijker dat Peperkoorn over informatie beschikte dat er een complot tegen de LPF werd beraamd: 'Daardoor zou de man gemakkelijk in een gewetensconflict raken omdat hij er niets over kan zeggen tegen zijn collega's in de Kamer. Dat lijkt me een voor de hand liggende reden,' aldus de LPF-politicus.³⁹

Fortuyn beklagde zich ondertussen steeds meer over de toon die zijn politieke tegenstanders aansloegen. Hij stelde 'gedemoniseerd' te worden en verwees naar de gevolgen daarvan: op straat werd hij lastiggevallen en hij ontving verschillende doodsbedreigingen. Geruchtmakend was het 'taartincident' tijdens de presentatie van zijn boek 'De puinhopen van Paars' op 14 maart 2002, dat tevens als verkiezingsprogramma van de LPF diende. Activisten duwden Fortuyn een taart met stinkende inhoud in zijn gezicht en wisten na hun actie te ontkomen.⁴⁰ Fortuyn speculeerde openlijk over mogelijke gewelddadige acties tegen hem als gevolg van de demonisering door zijn politieke tegenstanders, waarmee hij vooral PvdA-prominenten Wim Kok en Ad Melkert en GroenLinks-politici bedoelde. 'Als mij iets overkomt dan zijn zij verantwoordelijk', stelde hij in de talkshow 'Jensen' in maart 2002. 'Ze hebben dan weliswaar niet de trekker overgehaald, maar zij hebben het klimaat gecreëerd. Het moet stoppen. Deze demonisering moet stoppen.'

37 *Het Parool*, 'Fortuyn zette detective op zijn mensen', 13 mei 2002

38 L. Cornelisse, 'De politie brengt ineens onbeduidende zaken naar buiten', *Trouw*, 31 mei 2002

39 *NRC Handelsblad*, 'LPF, CDA beginnen met lege stoelen', 23 mei 2002

40 Op 14 mei 2002 werden de activisten alsnog gearresteerd door de politie. Volgens het OM bleek echter van geen enkele betrokkenheid van de activisten bij de moord op Fortuyn. Zie: *NRC Handelsblad*, 'Justitie houdt taartgooiers Fortuyn aan; onderzoek naar beveiliging', 14 mei 2002

Vlak daarna, op 6 mei 2002, ruim een week voor de Tweede Kamerverkiezingen die op 15 mei 2002 zouden plaatsvinden, werd Pim Fortuyn om 18.00 doodgeschoten op het Mediapark in Hilversum. De dader, milieuactivist Volkert van der Graaf, probeerde te vluchten maar werd zes minuten later gearresteerd door de politie. Diezelfde avond braken her en der in het land relletjes uit. Woedende Fortuyn-aanhangers verzamelden zich op het Binnenhof en belegerden de parlamentsgebouwen. Een tiental politici werd in allerijl in *safe-houses* ondergebracht. Vooral linkse politici moesten het ontgelden. De relletjes waren snel voorbij, maar in de weken daarna werden politici overspoeld met doodsbedreigingen. In de maand mei van 2002 werden meer dan duizend doodsbedreigingen geuit per telefoon, fax, brief of e-mail.⁴¹ De politiek leider van de PvdA, Ad Melkert, kreeg per post een doorgeladen pistool toegestuurd. De Dienst Koninklijke en Diplomatieke Beveiliging (DKDB) en de Brigade Speciale Beveiligingsopdrachten (BSB) draaiden die meimaand overuren om voor, tijdens en na de verkiezingen politici te beveiligen.⁴²

3.2 De complotconstructies

Vrijwel direct na de moord op Pim Fortuyn op 6 mei 2002 ontwikkelden zich de eerste complotconstructies, zowel in de reguliere media als op internet. De complotconstructies werden door een tweetal factoren aangedreven. Ten eerste de welhaast onvoorstelbare politieke moord zelf. In de Nederlandse geschiedenis zijn politieke moorden immers uitzonderlijk. Een dergelijke nauwelijks te vatten gebeurtenis schreeuwt als het ware om een 'grote' verklaring. Ten tweede een steeds langere lijst van vragen rond de moord die - in de ogen van de complotpublieken - niet afdoende of geloofwaardig werden beantwoord door de autoriteiten. Bij deze 'onopgehelderde zaken' ging het onder meer om de snelle arrestatie van Volkert van der Graaf door agenten in kogelvrije vesten met politiehonden, de aanwezigheid van een peloton ME bij het Mediapark, de dodelijke precisie waarmee Van der Graaf had geschoten, getuigen die spraken over meerdere daders, vluchtauto's hadden gezien of een heel andere beschrijving van het uiterlijk van de dader hadden gegeven, het niet opengaan van het hek van het Mediapark waardoor de ambulance naar binnen moest, en het niet onmiddellijk verhoren van de getuigen die de moord voor hun ogen hadden zien gebeuren. De officiële verklaring die minister Klaas de Vries van Binnenlandse Zaken op de avond van de moord gaf - bij de overheid waren geen concrete drei-

41 ANO, 'Politiek in mei bijna 1000 keer bedreigd of beledigd', 4 juli 2002

42 NRC *Handelsblad*, 'Beveiliging politici nu verminderd; Dreigementen ebben weg', 25 mei 2002

gingen tegen Fortuyn bekend en de moord was het werk van een individuele dader - werd door velen niet geloofd. Diezelfde avond besloot het kabinet tot oprichting van een onderzoekscommissie die de beveiliging van Fortuyn moest gaan onderzoeken (zie de paragraaf 'De onderzoekscommissie Van den Haak').

De complotconstructies die ontstonden verschilden op enkele belangrijke details, maar verwierpen allemaal het idee dat het hier inderdaad om het werk van een eenling ging. In de eerste variant zou achter de moord het linkse establishment zitten, dat bewust wegkeek voor de dreiging tegen Fortuyn of zelf verantwoordelijk was voor de moord. In de tweede variant zouden belanghebbenden bij de aankoop door Nederland van het nieuwe Amerikaanse gevechtsvliegtuig *Joint Strike Fighter* (JSF) de hand in de moord hebben gehad. Hieronder zullen we de twee complotconstructies kort inhoudelijk weergeven. Daarbij analyseren we hoe en door wie de complotconstructies werden gelanceerd, of en hoe ze vervolgens hun weg vonden in de politiek, de reguliere media en op internet en of er herkenbare digitale complotgemeenschappen ontstonden en zijn te onderscheiden. Met andere woorden: zijn er complotentrepreneurs te onderkennen die 'certificerende actoren' vormden omdat ze door hun maatschappelijke positie en/of toegang tot de reguliere media en het politieke bestel de politieke ideeën, grieven en eisen vervat in de complotconstructies een zekere geloofwaardigheid en legitimiteit verschaffen? Daarna analyseren we in paragraaf 3.3 de digitale complotgemeenschappen. In de literatuur is geopperd dat complotconstructies door hun in wezen lege kern de potentie hebben om een discursieve arena te vormen voor een ratjetoe aan politieke grieven, verlangens en eisen die buiten de geïnstitutionaliseerde politieke orde zijn verklaard. Dit zou nog eens versterkt worden door het digitale karakter van de complotgemeenschappen: dergelijke digitale gemeenschappen zouden voortwoekeren als een rizoom, zonder sturend centrum en ook daardoor een hybride inhoud weerspiegelen.

Vervolgens (paragraaf 3.4) analyseren we de *injustice frames* in de complotgemeenschappen indachtig het uitgangspunt in de literatuur dat complotconstructies als gecodeerde sociale kritieken dienen te worden opgevat die onder meer de epistemologische regulering in de samenleving bekritisieren, evenals de legitimiteit van de politieke instituties. We bezien daarbij ook of we de politieke en sociale functies van complotconstructies, zoals verondersteld in de literatuur, terugzien: een manier om orde aan te brengen in een complexe wereld waarin ideologieën en religies niet lan-

ger zin en betekenis geven; een ideologische revitalisering in reactie op de post-politieke constellatie waarin een nieuw antagonistisch ‘wij’ en ‘zij’ wordt geproduceerd. Daarbij bekijken we specifiek of complotconstructies op die manier wantrouwen en afkeer verdichten tot systeemhaat. In paragraaf 3.5 bezien we het actiediscours in de digitale gemeenschappen: hoe dachten ze hun doelen te verwezenlijken? Daarna analyseren we in paragraaf 3.6 wat de complotgemeenschappen in de praktijk doen: volgt op systeemhaat in woord ook systeemhaat in daad in de vorm van aanslagen, grootschalige onlusten of bedreigingen? We willen immers in dit onderzoek de vraag beantwoorden of van door complotconstructies aangedreven systeemhaat ook risico’s voor de nationale veiligheid uitgaan. In de literatuur is door verschillende auteurs de stelling betrokken dat complotconstructies een gewelddadig potentieel hebben. Daarbij bezien we ook het digitale karakter van de complotgemeenschappen: in de literatuur wordt immers verschillend gedacht over het mobiliserend potentieel van zowel complotconstructies als sociale media. In paragraaf 3.7 vatten we de belangrijkste bevindingen van het hoofdstuk samen.

3.2.1 Eerste variant van de complotconstructie: het linkse politieke establishment

De complotconstructie waarin het linkse politieke establishment verantwoordelijk was voor de moord op Fortuyn - door demonisering, het weigeren van persoonsbeveiliging en het bewust wegkijken bij signalen van dreiging of het zelf organiseren van de aanslag - werd op de avond van de moord op zes mei 2002 direct gearticuleerd door de woordvoerder van Pim Fortuyn, Mat Herben. Herben stelde het politieke establishment daarbij gelijk aan linkse politici. Herben verklaarde op televisie dat er een duidelijk verband bestond tussen de moord en de ‘politieke heksenjacht’ gelanceerd door Fortuyns politieke oppositie. ‘Deze moord is duidelijk het resultaat van de haatcampagnes gevoerd door links, met de PvdA voorop.’⁴³ Op 13 mei 2002 herhaalde LPF-voorzitter Peter Langedam de beschuldiging dat PvdA en GroenLinks verantwoordelijk waren voor het klimaat waarin de moord kon plaatsvinden.⁴⁴ Tegelijkertijd kondigden Fortuyns advocaten Oscar Hammerstein en Gerard Spong aan te onderzoeken of de politici die haatdragend tegen Fortuyn waren geweest vervolgd konden worden; daarnaast kondigden ze onderzoek aan naar mogelijk falen van de overheid bij het beschermen van Fortuyn, onder andere in verband met het eerder

43 J. Alberts en E. Kalse, ‘Pantser, pizza’s en parkeerplaatsen; De benauwde dagen in de Haagse politiek tussen de moord op Fortuyn en de verkiezingen’, *NRC Handelsblad*, 15 juni 2002

44 H. van Lierop, ‘Kok: Langedam overschrijdt een grens’, *ANP*, 13 mei 2002

genoemde 'taartincident'.⁴⁵ Volgens de advocaten had Fortuyn vlak voor zijn dood hen gevraagd deze zaken grondig uit te zoeken, mocht hem iets overkomen, en daarbij vooral te kijken naar de 'demonisering' door Wim Kok en Ad Melkert.

Deze complotconstructie werd ook door andere min of meer bekende Nederlanders gevoed. Daarbij werd naast het linkse politieke establishment ook naar de inlichtingendiensten gewezen. Zo verkondigde advocaat en opiniemaker Prem Radhakishun op 9 mei 2002 in de goed bekeken talkshow *Barend en Van Dorp* dat de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) achter de moord zat.⁴⁶ Fortuyn was een bedreiging voor de traditionele machthebbers en moest dus uit de weg geruimd worden.⁴⁷ Een vergelijkbare beschuldiging werd een dag later, op 10 mei 2002, gelanceerd door columniste Pamela Hemelrijk⁴⁸, die zich volop achter Fortuyn had geschaard. In het *Algemeen Dagblad* schilderde ze Van der Graaf af als een werktuig in handen van de inlichtingendiensten, ingezet omdat het politieke establishment in Fortuyn een bedreiging zag. Volgens Hemelrijk was het duidelijk wie er belang hadden bij de moord: 'De landmacht, de luchtmacht, 250.000 ambtenaren, 15 ministers, 14 staatssecretarissen, 150 kamerleden, 99 gedeputeerden, 759 statenleden, 31 Europarlementariërs, 12 commissarissen der koningin, 496 burgemeesters.'⁴⁹ Op 13 mei 2002 verklaarde ook opiniemaker en regisseur Theo van Gogh, een politiek geestverwant van Fortuyn, in een column uitgesproken op Radio 1 dat er sprake was van een complot: '(...) De kennelijke opluchting waarmee Paars ervan uitgaat dat de dader van de moord op Fortuyn een eenling is, zou het diepste wantrouwen moeten veroorzaken bij de jongens en meisjes van de pers. Maar de Nederlandse pers blinkt vooral uit in het aanschurken bij de macht, niet in machthebbers kritisch volgen. De moordeenaar had één kogel over, een gewoonte die alleen professionals zich eigen maken. Ik voorspel U dat 't hier niet om één gek gaat, maar om een complot, hoe paranoïde dat ook klinkt.'⁵⁰

45 D. Weesie, 'Pim Fortuyn klaagt posthuum politici aan', *De Telegraaf*, 11 mei 2002

46 Barend & Van Dorp werd in 1999 door gemiddeld zo'n 300.000 mensen bekeken. Dat aantal was in 2001 opgelopen tot een gemiddelde van 515.000, blijkt uit cijfers van KijkOnderzoek. Na 2002 steeg het aantal kijkers regelmatig naar een miljoen.

47 <http://www.barendenvandorp.nl/uitzendingen/uitzending-09-05-2002-villa-bvd>

48 Pamela Hemelrijk overleed op 28 september 2009

49 Pamela Hemelrijk, 'Wie heeft er belang bij, Watson?', column oorspronkelijk geplaatst in het AD, later veelvuldig doorgeplaatst op websites, zoals bijvoorbeeld op <http://www.pimfortuyn.com/asp/default.asp?t=show&id=1447>

50 Column van Theo van Gogh uitgesproken voor het programma Nachtlucht, uitgezonden 13 mei 2002. Geciteerd in <http://www.daanspeak.nl/1/MoordFortuyn.html>. Volledige tekst op: <http://www.theo-vangogh.nl/RADIOC.html>

De journalisten Henk Rijkers en Dick Berts van het *Katholiek Nieuwsblad*⁵¹ schreven op 24 mei 2002 dat ze ‘geen cent meer gaven voor de zogenaamde Nederlandse democratie’. ‘Wie in dit land ook maar suggereert dat achter de moord op Fortuyn wel eens een politiek complot zou kunnen zitten, wordt keihard uitgelachen en tot complotgek bestempeld. De wijd verbreide opvatting dat complotten in dit land gewoon niet voor komen, vormt nu juist de perfecte voedingsbodem voor samenzweringen, omdat ieder correctiemechanisme daardoor per definitie wordt uitgesloten.’⁵²

Een netwerk van milieuactivisten

In een variant op de complotconstructie waarin het linkse politieke establishment verantwoordelijk werd gehouden voor de moord op Pim Fortuyn, richtten het grootste dagblad van Nederland, *De Telegraaf*, en het grootste weekblad van Nederland, *Elsevier*, de pijlen vooral op een netwerk van milieuactivisten waartoe Van der Graaf behoorde. Op 11 mei 2002 had LPF-woordvoerder Mat Herben al gesteld dat Van der Graaf deel uitmaakte van een ‘zeer gevaarlijk groepje van vijf personen’. Volgens Herben hadden de ‘vijf gevaarlijke mensen’ in het verleden al eerder iemand vermoord. Maar volgens hem was dit in de doofpot gestopt.⁵³ Later bleek dat hier door Herben werd bedoeld op de nooit opgeloste moord in 1996 op milieuambtenaar Chris van de Werken, die regelmatig juridische conflicten met Volkert van der Graaf uitvocht. Van der Graaf zou de hand in de moord hebben gehad. Ook dook via de journalisten Evert Santegoeds van de *Privé* en Martijn Koolhoven van *De Telegraaf* het gerucht op dat Van der Graaf enkele jaren eerder door de BVD verdacht was van het plannen van een aanslag op minister Laurens Jan Brinkhorst vanwege zijn besluit tijdens de MKZ-crisis 270.000 dieren te laten ruimen. Fred Teeven, de lijsttrekker van *Leefbaar Nederland*, achtte het op 13 mei 2002 in het televisieprogramma *Buitenhof* ondenkbaar dat er niet meer mensen betrokken waren bij de moord op Pim Fortuyn. Op basis van wat Justitie bekend had gemaakt over de moord en Teevens eigen ervaring als officier van justitie noemde hij het ‘vrijwel uitgesloten’ dat de dader alleen werkte.⁵⁴

51 Het *Katholiek Nieuwsblad* is een weekblad. Het weekblad had in 2002 een oplage van ongeveer 10.000 exemplaren en in 2005 ongeveer 12.000. Begin 2013 had het weekblad 8.314 abonnees. De website trok in 2009 ongeveer 15.000 bezoekers per maand.

52 Dick Berts, ‘De Moord op Fortuyn en de Kunst van het Liegen’, geplaatst in het *Katholiek Nieuwsblad* van eind mei 2002 (precieze datum onbekend) en doorgeplaatst op <http://www.pimfortuyn.com/asp/default.asp?t=show&id=1404>

53 Dit nieuwsbericht stond zonder verdere aanduiding van het medium op de website *Darkisland*

54 *Leeuwarder Courant*, ‘Verdachte had hulp van buiten’, 13 mei 2002

Deze complotconstructie won sterk aan kracht toen eind 2002 door de onderzoekscommissie die onderzoek deed naar de beveiliging van Fortuyn onthuld werd dat in een afgetapt telefoongesprek van 7 januari 2002 twee milieuactivisten hadden gezegd dat 'Fortuyn dood moest' (Commissie feitenonderzoek 2002: 189). Het researcheteam 'Escape' dat de gesprekken had opgevangen nam de doodsb bedreiging echter niet serieus en speelde het gesprek niet door naar de veiligheidsdienst BVD. Pas na de moord op Fortuyn doken de tapverslagen op. De activisten die werden getapt, kwamen uit dezelfde regio als Van der Graaf en verkeerden in dezelfde activistische kringen. De achtergehouden tapverslagen, plus het feit dat het speciale researcheteam dat al maandenlang het netwerk van radicale dierenrechtenactivisten onderzocht, twee maanden voor de moord op Fortuyn was ontbonden, voedden de geruchten dat politie, justitie, de BVD en dus de politiek wel degelijk op de hoogte waren van moordplannen tegen Fortuyn, maar bewust niet hadden ingegrepen.⁵⁵

Onderzoeksartikelen in de landelijke media werkten het idee dat de moord op Fortuyn het werk was van een groepje milieuactivisten, dat de hand boven het hoofd werd gehouden door de linkse autoriteiten, verder uit. Een artikel in *De Telegraaf* van 18 januari 2013 zette de kring van radicale milieuactivisten waartoe Van der Graaf ook behoorde in de schijnwerpers.⁵⁶ In een uitgebreid artikel stond het netwerk van activisten en politici van GroenLinks in Wageningen centraal, waar Volkert van der Graaf lange tijd woonde en werkte. Vooral GroenLinks moest het in het artikel ontgelden. In de jaren negentig had partijlid Jack Borgers al een keer een infiltratiepoging van de BVD in milieukringen in Wageningen openbaar gemaakt. 'Het zou de kans zijn geweest voor de BVD om al in een vroeg stadium zicht te krijgen op de activiteiten en radicale denkbeelden van de latere moordenaar van Pim Fortuyn,' stelde *De Telegraaf*. Diezelfde Jack Borgers, in 2002 inmiddels wethouder en locoburgemeester, speelde na de moord op Fortuyn de dan nog vertrouwelijke informatie dat Volkert van der Graaf de dader was, door aan de collega's van Van der Graaf bij Milieu Offensief. 'De politie kreeg daardoor geen schijn van kans om als eerste in contact te komen met de omstreden milieuactivisten, waardoor er mogelijk nog dezelfde avond belastend materiaal uit het kantoorpand van de VMO in Wageningen is verdwenen. Actie "bescherming milieuvrienden"', concludeerde *De Telegraaf*.

55 Martijn Koolhoven, 'Afgetapte gesprekken te laat doorgegeven', *De Telegraaf*, 18 december 2002

56 Martijn Koolhoven, 'Het broeinest van Volkert', *De Telegraaf*, 18 januari 2003

Een artikel in *Elsevier* van 28 juni 2003 werkte het thema verder uit. In het artikel werd geschetst dat dierenrechtenactivisten steeds gewelddadiger werden en dat politie, justitie en inlichtingendiensten niets ondernamen of zelfs door de politiek werden teruggefloten. ‘Volkert van der Graaf is geen eenling’, schreef het blad. ‘Hij komt voort uit een beweging die jaar in jaar uit, dag in dag uit, de wet aan haar laars lapt.’ Volgens *Elsevier* konden boeren, nertsenfokkers, slaggers, en zelfs gewone burgers die bij McDonald’s een hamburger kwamen eten, allemaal worden getroffen door een aanslag of brandstichting. ‘Dat er door deze aanslagen tot nu toe slechts een dode is gevallen (Pim Fortuyn) is toeval’, concludeerde het weekblad. Verder besteedde het weekblad veel aandacht aan de verbanden tussen de ‘bovengrondse’ en ‘ondergrondse wereld’ van het activisme. ‘Voor terroristen, en dus ook dierenrechtterroristen, is Nederland een paradijs,’ concludeerde *Elsevier*. Het rechteam ‘Escape’ werd volgens het weekblad ontbonden omdat het te dicht in de buurt kwam van bovengrondse actiegroepen als Milieudefensie.⁵⁷

De artikelen kregen politieke doorwerking. Het CDA was door de artikelen ‘gesterkt’ in haar opvatting dat er te weinig tegen dierenactivisten werd opgetreden. ‘Het is zo langzamerhand duidelijk dat het gaat om een groep mensen die op een speciale manier in de gaten moet worden gehouden,’ vond woordvoerder Wim van Fessem. Joost Eerdmans (LPF): ‘Het artikel voedt de indruk die ik al had, dat wanneer het Escape-team niet was opgeheven, Pim Fortuyn nog zou hebben geleefd.’ *Elsevier* noemde het in een terugblik op haar eigen onderzoeksartikelen en de politieke reacties daarop ‘opmerkelijk’ dat linkse politici niet ook aandrongen op een hardere aanpak. ‘Het wekt de indruk dat linkse politici het gebruik van geweld door linkse actievoerders niet wensen te veroordelen,’ aldus het weekblad. CDA’er Van Fessem: ‘In het verleden is alles wat links en progressief was heilig verklaard. In het verlengde daarvan werden linkse misdaden vergoelijkt.’ Joost Eerdmans (LPF): ‘De afgelopen jaren is er geen aandacht geweest voor de gevaren van links geweld. Zelfs de AIVD heeft nog steeds de neiging om meer naar rechts te kijken dan naar links.’⁵⁸

Begin december 2003 pakte het dagblad *NRC Handelsblad* uit met een serie artikelen over de opsporing en vervolging van dierenrechtenactivisten. Het afgetapte gesprek tussen dierenrechtenactivisten figureerde wederom prominent in de recon-

57 Simon Roozendaal, ‘Beesten van mensen; Volkert en zijn vrienden’, *Elsevier*, 28 juni 2003

58 Simon Roozendaal, ‘Beesten van mensen’, *Elsevier*, 5 juli 2003

structie. Volgens de krant kregen politie en justitie geen vat op de harde kern van dierenrechtenactivisten. Zesduizend afgeluisterde telefoongesprekken, honderden observatieacties en onderzoek naar vijftientig brandstichtingen leverden niet één belastend feit over daders op. Volgens de krant werden dierenrechtenactivisten in de jaren tachtig regelmatig getipt over opsporingsacties, omdat veel autoriteiten sympathiseerden met de activisten. Omdat ook het Escape-team werd ontbonden zonder enig succes te hebben geboekt, ontstond onder slachtoffers van de activisten paranoia: wilde Justitie de activisten wel echt aanpakken? Pelsdierhouders schakelden inmiddels zelf particuliere inlichtingenbureaus in.⁵⁹

De onderzoekscommissie Van den Haak

Nog op de avond van de moord besloot het kabinet een onderzoekscommissie in te stellen die de beveiliging van Pim Fortuyn moest evalueren. De geloofwaardigheid van de commissie werd direct betwijfeld, onder meer omdat Rein Jan Hoekstra⁶⁰ één van de leden was. 'Het feit dat een van de grootste bestuurlijke criminelen van Nederland, mr. R. J. Hoekstra, in de commissie van der Haak zit, bewijst dat hier een schandelijke afdekoperatie wordt uitgevoerd,' schreef Dick Berts eind mei 2002 in het *Katholiek Nieuwsblad*. Volgens Berts bestond de 'bestuurlijke criminaliteit' onder meer uit het vernietigen van archiefmateriaal over de Inlichtingendienst Buitenland en manipulaties tijdens de parlementaire enquête naar de Bijlmermeer-ramp. Het rapport Van den Haak (Commissie feitenonderzoek 2002) dat in december 2002 uitkwam, zorgde direct voor controverse. Volgens de commissie waren er tal van fouten gemaakt rond de beveiliging van Fortuyn, maar viel dat niemand direct te verwijten. De commissie vond dat Fortuyn op basis van vijftientig incidenten - door hen als 'niet heel ernstig' gekwalificeerd - die sinds maart 2002 hadden plaatsgevonden wel degelijk persoonsbeveiliging had moeten krijgen. Maar deze beveiliging had volgens de commissie de moord op 6 mei 2002 niet kunnen voorkomen. Bovendien stelde de commissie vast dat Fortuyn zelf een broertje dood had aan persoonsbeveiliging, zelfs als die gratis werd aangeboden. Ook zijn partij, de LPF, zorgde niet genoeg voor bescherming. Uit het onderzoek van de commissie bleek verder dat Fortuyn

59 Tom-Jan Meeus, "'Let op, morgen worden jullie opgepakt'", zegt een stem; Politie en justitie werden gedwarsboemd bij onderzoek van radicale dierenactivisten', *NRC Handelsblad*, 10 december 2003

60 De CDA-er Hoekstra was onder meer adviseur van de premiers Joop den Uyl, Dries van Agt en Ruud Lubbers op het ministerie van Algemene Zaken en tussen 1994 en 2011 lid van de Raad van State. Bij de kabinetsformaties van 2003 en 2006/2007 was hij als informateur betrokken.

een aantal keren was gechanteerd in de tijd dat hij nog niet actief was in de politiek.⁶¹ Aanwijzingen voor een complot of doelbewust laks handelen van de overheid, trof de commissie niet aan.⁶² Een conclusie die het Openbaar Ministerie overigens ook trok tijdens het proces tegen Volkert van der Graaf in 2003 nadat het maandenlang honderden activisten uit milieugroeperingen en dierenrechtengroeperingen nageetrokken, afgeluisterd en geobserveerd had om te achterhalen of er niet toch medeplichtigen bestonden. Officier van justitie Koos Plooy constateerde in zijn requisitoir: ‘Nergens blijkt dat iemand anders achter Van der G. schuilgaat en hem voor de moord heeft betaald.’

De LPF nam geen genoegen met de uitkomsten van het rapport en betitelde de commissie Van den Haak tot een doofpotcommissie en eiste een nieuw onderzoek.⁶³ Aan de vooravond van het Kamerdebat over het rapport van de Commissie Van den Haak publiceerde de LPF in september 2003 zelf een zwartboek. De LPF wees onder meer op het niet verhoren van een drietal inlichtingsofficieren door de commissie Van den Haak wegens ziekte; iets dat al eerder door het weekblad *Elsevier* was aangekaart.⁶⁴ Fractievoorzitter Herben wilde bij de presentatie van het zwartboek nog niet zover gaan van een bewust complot te spreken, maar veel scheelde het niet. ‘Wat wil de regering hier aan het oog onttrekken?’ In het zwartboek herhaalde de LPF de beschuldigingen aan het adres van oud-premier Wim Kok en andere politici, die Fortuyn ‘moreel vogelvrij’ zouden hebben verklaard door hun harde kritiek.⁶⁵ Volgens Herben was het duidelijk dat de regering Kok Fortuyn zag ‘als een bedreiging voor de eigen machtspositie’ en dat men de politicus daarom ‘bewust liet zwemmen’, ondanks diens herhaalde verzoeken om beveiliging. ‘Er zijn wat ons betreft te veel vragen niet beantwoord. Wij willen dat het onderzoek wordt overgedaan, zodat alle antwoorden op tafel komen. Anders zitten we in Nederland straks met onze eigen

61 Een week later ontstond een rel toen bleek dat de commissie Van den Haak uit angst voor schadeclaims bepaalde informatie die bekend was bij de AIVD over ‘riskant seksueel gedrag’ van Fortuyn buiten het rapport had gehouden. Zie onder meer: Marcel Haenen, ‘Details afpersing Fortuyn verzwegen; Commissie vreesde schadeclaims’, *NRC Handelsblad*, 28 december 2002.

62 *NRC Handelsblad*, ‘Wie deed wat fout rond de beveiliging van Fortuyn?’, 17 december 2002; *NRC Handelsblad*, ‘Belangrijkste conclusies en aanbevelingen’, 17 december 2002; Patrick Meershoek, ‘Groot alarm na e-mail LPF’er’, *Het Parool*, 17 december 2002; A. Schulte, ‘Bijna iedereen deed wel iets fout’, *Het Parool*, 17 december 2002; Ferdi Schrooten, ‘Reconstructie: van haatmail tot moord’, *Provinciale Zeeuwse Courant*, 18 december 2002

63 *ANP*, ‘Herben: Van den Haak leidde doofpotcommissie’, 10 januari 2003

64 Eric Vrijzen, ‘Pim Fortuyn: de blinde vlek’, *Elsevier*, 4 januari 2003

65 Addie Schulte, ‘LPF komt met slordige en onbewezen verwijten’, *Het Parool*, 2 september 2003

Kennedy-affaire.⁶⁶ Ondanks nader onderzoek naar geruchten over het afluisteren van Fortuyn door veiligheidsdiensten⁶⁷ en pogingen om de verantwoordelijke politici strafrechtelijk te laten vervolgen⁶⁸, bleven de conclusies van Van den Haak uiteindelijk politiek overeind⁶⁹, ook al bleven diverse media kritisch.⁷⁰ In formele zin was politiek en juridisch gesproken het hoofdstuk Fortuyn daarmee afgesloten.

3.2.2 Complotentrepreneurs en certificerende actoren

Politici, opiniemakers en reguliere media speelden zowel een belangrijke rol in het aanklaarten van complotconstructies rond de moord op Pim Fortuyn als in het legitimeren ervan. Uit politieke hoek waren het vooral LPF-prominenten die zowel de demoniseringstheorie als de these dat een netwerk van radicale milieuactivisten achter de moord zat, propageerden. Maar ook de uitspraak van oud-officier van justitie Fred Teeven - op dat moment lijsttrekker van *Leefbaar Nederland* - dat de moord onmogelijk het werk van een eenling kon zijn geweest, speelde een belangrijke rol en zou nog vaak aangehaald worden.⁷¹ Daarnaast speelden de opiniemakers Pamela Hemelrijk, Prem Radhakishun en Theo van Gogh een belangrijke rol in de verspreiding van de complotconstructies. Een actieve rol werd voorts gespeeld door een aantal traditionele media, zoals *De Telegraaf*, *Elsevier* en het *Katholiek Nieuwsblad*. Daarbij leken politiek-strategische overwegingen een rol te hebben gespeeld. Politieke partijen en media ter rechterzijde grepen de ontstane situatie na de moord op Fortuyn aan voor hun eigen politieke agenda. Deze partijen en media, die - behalve de LPF - vast onderdeel van het politieke establishment in Nederland vormden, lifften succesvol mee op de suggestie dat de politieke en culturele macht in Nederland in linkse handen was, met uitwassen als het monddood maken van politieke tegenstanders, het de hand boven het hoofd houden van gewelddadige linkse activisten, aantasting van de vrijheid van meningsuiting door critici als 'racist' weg te zetten en in zijn algemeen het negeren van de protesten en wensen van het 'volk'.

66 *Rotterdams Dagblad*, 'Wiegel moet zich buigen over moordzaak Fortuyn', 31 augustus 2003; Bert Wagendorp, 'LPF eist onderzoek-Fortuyn', *De Volkskrant*, 2 september 2003

67 *Dagblad van het Noorden*, 'Toch nader onderzoek naar afluisteren Fortuyn', 10 september 2003

68 *Het Parool*, 'Voormalige lijfwacht eist heropening onderzoek', 7 mei 2007; Marc van den Eerenbeemt, 'Oud-ministers moeten cel in van Marten Fortuyn; Accent Dood door schuld', *De Volkskrant*, 8 juni 2007; *AD/Algemeen Dagblad*, 'OM kan minister niet vervolgen na dood Fortuyn', 28 juni 2007

69 Addie Schulte, 'Donner heeft genoeg van insinuaties LPF', *Het Parool*, 4 september 2002

70 Eric Vrijzen, 'AIVD Gerommel: Ongerijmdheden in nieuw rapport laten zien dat autoriteiten inzake Fortuyn nog iets verbergen', *Elsevier*, 7 februari 2004

71 http://www.pim-fortuyn.nl/pforum/topic.asp?ARCHIVE=true&TOPIC_ID=50463

Door zich in de door Fortuyn gecreëerde kloof tussen volk en linkse elite aan de kant van het 'volk' te scharen, poseerden deze establishmentpartijen als onderdeel van het 'geknechte volk' en wisten met succes de door de opkomst van en moord op Fortuyn, losgemaakte sentimenten in te voegen in een politieke agenda gericht op het in het defensief dringen van links. Naast artikelen over het netwerk van Volkert van der Graaf verschenen in dezelfde tijd bijvoorbeeld ook artikelen over de linkse signatuur van de NOS en de sterke vertegenwoordiging van links in het ambtenaren-apparaat, dat deze positie zou uitbuiten om het na de moord op Fortuyn geformeerde CDA-VVD-LPF kabinet te saboteren.⁷² Ook werden politieke initiatieven gelanceerd om dierenrechtenactivisten en activisten in het algemeen harder aan te pakken. Activisten die in 2004 minister Rita Verdonk (Asiel) met ketchup besmeurden werden bijvoorbeeld vervolgd vanwege 'misdrijven tegen de veiligheid van de staat'.⁷³ Het CDA, de VVD en de LPF pleitten specifiek voor een hardere aanpak van dierenrechtenactivisten⁷⁴, hetgeen zich zou vertalen in grotere prioriteit voor het thema bij politie, justitie en inlichtingendiensten, overigens zonder dat dat tot spectaculaire onderzoeksresultaten zou leiden. De politieke druk om dierenrechtenactivisten voortaan als 'terroristen' aan te pakken, leidde ook niet tot het gewenste resultaat (AIVD 2004b: 20; AIVD 2009: 8). Deze actoren kunnen daarom zowel worden beschouwd als complotentrepreneurs als certificerende actoren: ze hielpen de complotconstructies op de politieke en maatschappelijke agenda te krijgen en verschaften ze een zekere mate van geloofwaardigheid en legitimiteit.

3.2.3 De tweede variant van de complotconstructie: de Joint Strike Fighter

De complotconstructie waarin de Joint Strike Fighter (JSF) prominent figureerde werd half mei 2002 gelanceerd door columniste Pamela Hemelrijk. In Nederland woedde al enige tijd een verwoede discussie over de aanschaf van de JSF als opvolger van de F16. Met het project was veel geld en politiek prestige gemoeid. Pim Fortuyn was verklaard tegenstander van de aanschaf van de JSF en had bovendien geopperd om de diverse legeronderdelen op te heffen en samen te brengen in één krijgsmacht.

72 Martijn Koolhoven, 'NOS Journaal ONDER VUUR', *De Telegraaf*, 1 november 2003; Eric Vrijsen, 'Regeren: het ambtenarenverzet', *Elsevier*, 10 januari 2004

73 Zie voor de politieke discussie rond dit incident en de aanpak van activisten: *Algemeen Dagblad*, 'Woede om vrijlaten activistes; Politici en justitie des duivels: Niets geleerd van belagen Fortuyn', 19 juni 2004; Gijs Schreuders, 'Analyse: Justitie zet zwaar kanon op bedreiger Verdonk', *Eindhovens Dagblad*, 28 juni 2004; Peet Vogels, 'Goed dat bedreigen van politici wordt aangepakt', *Dagblad van het Noorden*, 7 juli 2004; Michiel Kruijt, 'Aanpak OM van bedreigingen niet geregisseerd', *De Volkskrant*, 8 juli 2004

74 Simon Roozendaal, 'Beesten van mensen', *Elsevier*, 5 juli 2003

Een dag voor de moord bracht de Amerikaanse ambassadeur Clifford Sobel nog een huisbezoek aan Fortuyn voor wat waarschijnlijk een gesprek was om Fortuyns precieze politieke ideeën, waaronder zijn houding ten opzichte van de aanschaf van de JSF, te peilen. Volgens Hemelrijk zagen de Amerikanen Fortuyn als een gevaar voor de stabiliteit van NAVO-lidstaat Nederland en voorzagen zij problemen met de miljardenorder rond de JSF als Fortuyn minister-president zou worden. Volgens Hemelrijk voldeed Volkert van der Graaf precies aan het profiel van een *sleeper*: een huurmoordenaar die vuile klusjes voor inlichtingendiensten opknapt. ‘Dichter bij huis is de BVD ook een engere organisatie dan we zelf vaak denken,’ stelde Hemelrijk. ‘De gevestigde orde was bijzonder nerveus over Pim, en voor vele belanghebbenden was zijn aantreden wellicht niet positief geweest (...) Ik denk niet in termen van complotten van links, ik denk eerder dat het boven de reikwijdte van de politiek is uitgegaan. Pim mocht gewoon niet.’⁷⁵

Op 24 mei 2002 suggereerde thrillerschrijver Tomas Ross in de talkshow *Pauw in Panama*⁷⁶ dat de samenzweerders in kringen van het militair-industrieel complex gezocht moesten worden. ‘Dan raak je het militair-industrieel complex, dan raak je echte belangengroepen, dus dan krijg je de Militaire Inlichtingendienst en zo, die schrikken zich kapot, die huren iemand in die we de hand boven het hoofd hebben gehouden, voed hem op, geef hem pistool, noem maar op.’ Ook Prem Radhakishun is in dezelfde uitzending die mening toegedaan: ‘Ik heb geen enkel bewijs ervoor, maar ik sluit niet uit, is mijn theewater, het is geen kleine groep, er zitten hogere plannen boven, vliegtuigen die we bij Lockheed gaan kopen en het militair-industriële complex, ik sluit het niet uit.’

De JSF-complotconstructie werd vervolgens tot in detail uitgewerkt door thrillerschrijver Tomas Ross in zijn boek *De Zesde Mei* (2003), dat later tot de film *06/05* werd omgewerkt door Theo van Gogh. De kern van de complotconstructie was dat Van der Graaf een pion was in een schaakspel dat draaide om de aanschaf van de JSF. De moord op Fortuyn, stilzwijgend goedgekeurd door het politieke establishment dat in Fortuyn een grote bedreiging voor de eigen positie zag, werd uitgevoerd om zijn woordvoerder Mat Herben, oud-ambtenaar van Defensie, lid van de Vrijmetselarij en bezoeker van de Bilderberg-conferentie, als zijn opvolger naar voren te schuiven. Dat

75 <http://pimfortuyn.com/asp/default.asp?t=show&var=964>

76 De uitzending is terug te zien via <http://www.youtube.com/watch?v=Xbm05YqwBGY>

de LPF-fractie snel na haar intrede in de Kamer en in het kabinet instemde met het JSF-project, gold als ultiem bewijs van de complotconstructie. Bovendien stelde de complotconstructie een serie vraagtekens bij 'onopgehelderde zaken', die zouden uitwijzen dat Van der Graaf inderdaad slechts een pion was. Allerlei kwesties die al langer de ronde deden, doken opnieuw op: de betrokkenheid van een tweede schutter, de snelle aanwezigheid van de politie, het afgetapte telefoongesprek tussen de dierenrechtenactivisten en een kogelhuls die tien meter van de andere hulzen werd gevonden.

Het boek van Ross bereikte een verkochte oplage van 60.000. De film van Theo van Gogh, die na zijn dood werd vertoond⁷⁷, werd door ruim 12.000 bioscoopgangers bezocht. Een door BNN in 2010 uitgezonden documentaire over de moord op Pim Fortuyn waarin hetzelfde scenario centraal stond werd door 524.000 kijkers bekeken. Veel webfora schreven over de documentaire of linkten naar de uitzendingen.⁷⁸ Vooral de rol van Mat Herben en Bilderberg werd er door de kijkers uitgehaald. 'Hieruit blijkt steeds weer dat de Bilderberg groep bepaalt wat en wie er in de regering komt en alle bedreigingen voor hun uit de weg worden geruimd. Zonder pardon,' schreef bijvoorbeeld 'kwast'.⁷⁹ Op internet werd de JSF-these zeer plausibel geacht. 'De mogelijkheid dat de CIA via de BVD of een BVD'er Volkert vd Graaf recruteert om honderden miljoenen (en zelfs miljarden) veilig te stellen, lijkt een plausibele optie te zijn.'⁸⁰ Het viel één van de forumleden wel op dat de documentaire nergens op internet of bij 'Uitzending gemist' was terug te vinden. 'Alsof men die ongemakkelijke

77 Theo van Gogh werd op 2 november 2004 vermoord door Mohammed Bouyeri, een homegrown jihadistische terrorist. Omdat ook bij deze moord inschattingsfouten waren gemaakt door de inlichtingendiensten over het risico dat Van Gogh liep en het gevaar dat van Bouyeri uitging, worden de beide moorden vaak in één adem genoemd en in dezelfde complotlijn geplaatst. Ook nu weer zou een fel criticaster van zowel de islam als het politieke establishment met expliciete of impliciete goedkeuring van de autoriteiten tot zwijgen zijn gebracht.

78 Onder meer: http://www.anarchiel.com/stortplaats/toon/3doc_moordcomplot_pim_fortuyn; <http://listenbedrog.blogspot.nl/search?q=fortuyn#!/2010/10/het-moord-complot-op-pim-fortuyn-1-van.html>; http://www.bovendien.com/index.php?option=com_content&view=article&id=190:moord-theo-van-gogh-precies-911-dagen-na-die-op-pim-fortuyn-toeval&catid=1:latest-news&Itemid=80; http://www.anarchiel.com/stortplaats/toon/3doc_moordcomplot_pim_fortuyn; <http://www.wacholland.org/nieuws/moord-complot-pim-fortuyn>; <http://www.grenswetenschap.nl/nieuws.asp?i=5637>; <http://zapruder.nl/forums/viewthread/11691/>; <http://www.nuijij.nl/showbizz/dood-pim-fortuyn-toch-politieke-moord.8452392.lynkx>; <http://www.hetvrijewoord.org/?p=467>; <http://forum.fok.nl/topic/1587486/1/999>

79 <http://www.grenswetenschap.nl/nieuws.asp?i=5637>

80 <http://pimfortuyn.com/asp/default.asp?t=show&var=964>

nieuws onder het tafelkleed wenst te vegen. Zodat mensen die het nog niet gezien hebben, het niet makkelijk nog te zien kunnen krijgen.’⁸¹

De JSF-these resoneerde, in tegenstelling tot de complotconstructie waarin het linkse establishment achter de moord zat, echter nauwelijks in de reguliere media, laat staan in de politiek. Alleen op internet werd de complotconstructie serieus genomen. In eerste instantie besteedden links-alternatieve webfora aandacht aan de complotconstructie. Op 22 augustus 2002 meldde ‘Mark Metzelaar’ zich bijvoorbeeld met een lang stuk op de links-alternatieve website *Indymedia*.⁸² Volgens hem zaten geheime diensten achter de moord vanwege grote politieke belangen rond het JSF-project, het Nederlandse bedrijfsleven en de Oranjes. ‘De moord op Pim Fortuyn sluit hierbij, toeval of niet, perfect op aan,’ concludeerde Metzelaar. Maar de aandacht voor de JSF beperkte zich niet tot de links-alternatieve media. Vergelijkbare artikelen werden eind 2002 gepubliceerd door zelfverklaard onderzoeksjournalist Henk Ruysenaars, die een zekere status genoot op websites waar complotconstructies floreerden.⁸³ Ook op het *Pim Fortuyn Forum*, een van de toenmalige grotere websites waarop aanhangers van Fortuyn zich manifesteerden⁸⁴, werd de JSF-these aangehangen, onder andere door ‘Falconetti’: ‘Ik ben bijna zeker dat het moord met de leger + industrie te maken heeft (JSF).’⁸⁵

De JSF-complotconstructie bracht naast ‘het establishment’ ook de Bilderberg-organisatie en in het verlengde daarvan de monarchie in het middelpunt van de belangstelling. De Bilderberg-organisatie werd naar voren geschoven als een hogere macht die achter de schermen aan de touwtjes trok en betrokken zou zijn bij de moord op Pim Fortuyn. De Bilderberg-organisatie was onder meer door prins Bernhard opgericht in 1954. De Bilderberg-organisatie werd opgevoerd in artikelen over het complot achter de moord op Fortuyn die een meer linkse inslag hadden en wezen op de betrokkenheid van de ‘bovenbazen, de captains of industry, de bvd, de koningin, de

81 <http://wacholland.org/nieuws/moordcomplot-pim-fortuyn>

82 <http://www.indymedia.nl/nl/2002/08/5681.shtml>. In december 2003 werd het artikel herplaatst in *Ravage Digitaal*: <http://www.ravagedigitaal.org/AA-archieef2003/2003archieef/1603a10.htm>

83 <http://nederland.klaagt.nl/Ruysenaars.htm>. Ruysenaars was bijvoorbeeld een graag geziene gast bij *Argusoog Radio*: <http://www.argusoog.org/in-memoriam-henk-ruysenaars/>

84 Het forum had per dag meer dan drieduizend pageviews; hoeveel bezoekers de pagina's bezochten valt echter niet meer te achterhalen

85 <http://web.archive.org/web/20020602165554/http://www.pim-fortuyn.nl/>

happy few, de mensen die het ECHT voor het zeggen hebben in dit land'.⁸⁶ In artikelen van 'Mark Metzelaar' werd over de Bilderberg-organisatie gesproken als een 'supergeheim sectarisch genootschap die op het hoogste niveau bezig is om haar eigen politieke agenda te verwezenlijken in binnen- en buitenland'.⁸⁷ De mogelijke rol van de Oranjes bij de moord op Fortuyn bleek veel ondersteuning te vinden op internet. 'Beedy': 'Ik weet zeker dat er in opdracht van Bea een plan is opgezet en uitgevoerd om Pim te elimineren !!!! Bea's wil is wet !!!!'.⁸⁸

3.2.4 Complotentrepreneurs en certificerende actoren

Thrillerschrijver Tomas Ross, filmmaker Theo van Gogh, opiniemaker Prem Radhakishun en columniste Pamela Hemelrijk vormden de prominenten die de JSF-complotconstructie lanceerden en legitimeerden. In tegenstelling tot de complotconstructie waarin het linkse establishment en de milieubeweging in het beklagdenbankje werden gezet, waren er geen reguliere media of politici die serieus aandacht aan het verhaal besteedden, op recensies over het boek van Ross en de daarop gebaseerde film van Van Gogh na. Een kleine uitzondering vormde de publicatie van het boek 'Moord namens de Kroon' van oud-danseres en kunstenaar Ine Veen in mei 2007.⁸⁹ Ine Veen herhaalde grotendeels het JSF-verhaal, aangevuld met complotconstructies die al jarenlang op internet circuleerden, maar inmiddels als *hoax* waren afge-

86 <http://web.archive.org/web/20020528070820/http://www.indymedia.nl/2002/05/4063.shtml>

87 <http://www.indymedia.nl/nl/2002/08/5681.shtml>. In december 2003 wordt het artikel herplaatst in Ravage Digitaal: <http://www.ravagedigitaal.org/AA-archieff2003/2003archieff/1603a10.htm>

88 <http://web.archive.org/web/20020602165554/http://www.pim-fortuyn.nl/>

89 Zie onder meer: <http://www.deepjournal.com/p/43/a/nl/628.html>; <http://zapruder.nl/forums/view-thread/8830/>; <http://www.grenswetenschap.nl/permalink.asp?grens=1371#posReactie>; <http://groepzuid.nl/GZ/2007/05/06/moord-namens-de-kroon/>; http://zapruder.nl/portal/artikel/paniek_in_het_paleis/; http://zapruder.nl/portal/artikel/pagina_uit_autopsierapport_pim_fortuyn/; http://pim-fortuyn.nl/pforum/topic.asp?ARCHIVE=true&TOPIC_ID=51564&whichpage=1;

daan.⁹⁰ Het boek werd in de reguliere media genegeerd of belachelijk gemaakt.⁹¹ Alleen *Telegraaf*-columnist Prof. Dr. Bob Smalhout en oud-LPF minister Hilbrand Nawijn stelden zich achter de schrijfster op.⁹²

De JSF-complotconstructie leende zich minder goed om te plaatsen in het Fortuynistische links-rechts-schema omdat weliswaar linkse politici en linkse media er niet goed vanaf kwamen, maar ook andere machthebbers en machten zoals de monarchie, de Bilderberg-organisatie, de BVD, het militair-industriële complex en Defensie een prominente en kwalijke rol speelden. Voor de LPF, die een fikse draai in het JSF-dossier had genomen nadat de LPF tot het kabinet was toegetreden, viel er aan dit thema al helemaal geen eer te behalen omdat de eigen voorman Mat Herben er niet bepaald fraai uit naar voren kwam. Bovendien ontbrak het aan details, zoals het afgeleuisterde gesprek tussen dierenrechtenactivisten, die de complotconstructie zouden kunnen ondersteunen of minstens een schijn van geloofwaardigheid verschaffen.

90 De gerecyclede complotconstructie ging over het door het 'Mishima Cyber Command' de wereld ingeholpen verhaal waarin de moord op Fortuyn werd verknoopt met narcoticalijnen vanuit Suriname, de Bilderberg-groep, het JSF-project, emissierechten en de dood van Maarten van Traa. Nadat het verhaal in eerste instantie serieus was genomen door een groep deelnemers van diverse websites, werd het uiteindelijk naar het rijk der fabelen verwezen. In 2004 luidde de conclusie dat het MCC het geesteskind zou zijn van 'JPM', die op internet een groot aantal aliassen gebruikte. 'JPM' was midden jaren negentig werkzaam voor de Amerikaanse ambassade en mengde zich toentertijd in een controversie tussen de Scientology Church en de Nederlandse provider XS4ALL over de publicatie van geheime documenten van Scientology. 'JPM' probeerde toegang te krijgen tot Nederlandse hackerskringen en probeerde Scientology geld af te persen, hetgeen mislukte en tot zijn ontslag bij de ambassade leidde. Vanaf het einde van de jaren negentig mengde 'JPM' zich onder een groot aantal aliassen op tal van rechts-populistische webfora. 'Van Toeten' van het pim fortuyn forum concludeerde in april 2004 dat 'JPM' 'gestoord en misschien gevaarlijk' was. Zie onder meer: <https://groups.google.com/forum/?hl=nl&fromgroups#!topic/nl.scientology/EPKsl-cW5L6o>; <https://groups.google.com/forum/?fromgroups=#lmsg/nl.scientology/FeSqkEebEfK/zXlpUYS-1JYoJ>; zie ook <http://www.geocities.ws/lindamcdonellhome/>; <http://www.mstsnl.net/shimura/whoarewe.html>; <http://www.deepjournal.com/p/43/a/nl/628.html>; <http://zapruder.nl/forums/viewthread/8830/>; <http://www.grenswetenschap.nl/permalink.asp?grens=1371#posReactie>

91 Hans van der Beek, 'De moord op Pim: complot!'; "in mijn eerste versie noemde ik alle namen..."', *Het Parool*, 28 april 2007

92 Nawijn en zijn woordvoerder Bart Bakker zouden zich ook later mengen in de zaak Vaatstra - zie daarvoor ook hoofdstuk vijf. Bakker benaderde een aantal mensen van het pim fortuyn forum om een boek over de moord te schrijven, maar uiteindelijk leidde dit niet tot samenwerking. http://www.pim-fortuyn.nl/pforum/topic.asp?ARCHIVE=true&TOPIC_ID=52432

3.3 De discursieve arena van de digitale complotgemeenschappen

In de voorafgaande paragrafen hebben we laten zien hoe de complotconstructies rond de moord op Fortuyn in eerste instantie werden gelanceerd door min of meer prominente Nederlanders met toegang tot de reguliere media. De complotconstructie waarin de hand van het linkse establishment in de moord werd vermoed kreeg de grootste doorwerking, omdat de politieke implicaties daarvan zich goed leenden voor plaatsing in de door Fortuyn gecreëerde tegenstelling tussen de linkse elite en het volk. In deze paragraaf bezien we hoe de complotconstructies zich over internet verspreidden. In de literatuur is geopperd dat complotconstructies door hun in wezen lege kern de potentie hebben om een discursieve arena te vormen voor een ratjetoe aan politieke grieven, verlangens en eisen die buiten de geïnstitutionaliseerde politieke orde zijn verklaard. Dit zou nog eens versterkt worden door het digitale karakter van de complotgemeenschappen: dergelijke digitale gemeenschappen zouden voortwoekeren als een rizoom, zonder sturend centrum en ook daardoor een hybride inhoud weerspiegelen.

Op internet werd volop aandacht besteed aan de complotconstructies rond de moord op Pim Fortuyn. De complotconstructies werden vooral gevoed door een eindeloze herhaling van beschuldigingen, vragen en suggesties rond de moord die eerder gedaan waren in de reguliere media, soms aangevuld door de amateurdetectives die uitgebreid de foto's van de moord en de kaart van het mediapark bestudeerden, of de wonden die diverse soorten kogels veroorzaken.⁹³ Een deel van de webfora die uitgebreid aandacht aan de complotconstructies besteedden afficheerde zichzelf als Fortuynistische websites of kan worden gekarakteriseerd als verkerend op het snijpunt van extreemrechts en nieuw radicaal-rechts⁹⁴, zoals *Democrates*, *Polinco*, *Fundamenteel*, en het *Pim Fortuyn Forum*. Deze webfora waren vanaf eind jaren negentig

93 <http://www.daanspeak.nl/Fortuyn01.html>

94 Bij extreemrechts in Nederland zijn de ideologische constanten de positieve oriëntatie op het 'eigene' en een afkeer van het 'vreemde', de gevestigde politiek in het algemeen en een hang naar het autoritaire. Binnen deze ideologische constanten bestaan echter grote verschillen, onder andere waar het gaat om de verhouding tot het nationaal-socialisme, de parlementaire democratie en het gebruik van geweld. Naast de extreemrechtse formaties staan de 'nieuw rechts-radicalen' formaties: in ideologisch opzicht 'nationaaldemocratisch' (tegen het politieke establishment en de linkse elite, tegen immigratie, de Islam en de multiculturele samenleving, voor meer invloed van burgers op de politiek, tegen de 'politiek correcte dictatuur' en voor de vrijheid van meningsuiting), maar zonder verbanden met 'oud' extreemrechts in de vorm van sociale genealogie of een 'raciaal revolutionaire' oriëntatie (Moors e.a. 2009: 79). Voor meer over extreem-rechts in Nederland en de verschillende stromingen hierbinnen: Van Donselaar 1995; Van Donselaar en Rodrigues 2002: 72.

ontstaan en reflecteerden deels het rechts-populistische sentiment dat vanaf begin jaren negentig in Nederland opkwam, onder meer via de lokale leefbaarheidspartijen: tegen links, asielzoekers en de islam. Maar deels reflecteerden deze websites ook een algemener ongenoegen met het politieke systeem, dat onder de paarse kabinetten als een post-politiek kartel werd ervaren dat zich had afgesloten van de wensen en eisen van de bevolking en eigenlijk geen echte politieke keuze meer toeliet.

De website *Darkisland*⁹⁵ werd een dag na de moord op Fortuyn gelanceerd en groeide in korte tijd uit tot het centrum van allerlei complotconstructies over de moord op Fortuyn. Tienduizenden mensen bezochten de website. Op de website werd niet alleen het linkse establishment in de beklagdenbank gezet. Een breder wantrouwen tegen en ongenoegen met de bestaande politiek werd zichtbaar en veel deelnemers bleken weinig fiducia te hebben in het democratische gehalte van Nederland. Zo stelde de webbeheerders van *Darkisland* dat de moord op Fortuyn te maken had met 'angst van de gevestigde orde' voor een aardverschuiving bij de verkiezingen, waardoor veel heilige huisjes zouden omvallen en Nederland politiek instabiel zou worden. Politici zouden het klimaat hebben gecreëerd waardoor een politieke moord 'eigenlijk vrijwel onafwendbaar' werd. De website vervolgde: 'Even voor de duidelijkheid, het is onwaarschijnlijk, dat de gevestigde politiek op de hoogte is geweest van de planning van de aanslag. Dit is elders geregeld. Er zullen er maar enkelen in (Europese) geheime dienst cirkels van op de hoogte zijn.' Forumdeelnemer 'Karel' onderschreef die opvatting: 'Het gaat hier om een zuivere liquidatie in opdracht van een machtige organisatie en niet om een solo-actie, bedacht door een idealistische veganist in zijn doorzon-woning.'⁹⁶

Andere deelnemers spraken over 'de elite met geld', de 'mensen met macht en geld' of de monarchie.⁹⁷ Sommige forumdeelnemers afficheerden zich als veiligheidsdeskundigen met goede interne bronnen. Zo schreef 'briezzer' op 1 juni 2002 op het *Pim Fortuyn Forum*: 'Er zijn diverse Pim Fortuyn dossiers uit bestanden verwijderd o.a. bij de inlichtingendiensten in de USA zoals CIA, NSA en dergelijke, ook Interpol heeft bestanden verwijderd dit is vastgesteld door een aantal personen die door mij als

95 <http://web.archive.org/web/20020610050206/http://www.darkisland.nl>.

96 <http://web.archive.org/web/20020610050206/http://www.darkisland.nl>.

97 http://groups.google.com/group/nl.actueel.pim-fortuyn/browse_thread/thread/484659733089ff0d/7524b705ee81002?hl=nl&q=fortuyn#57524b705ee81002

betrouwbare bron gelden.⁹⁸ ‘Tradecraft’ (naar eigen zeggen ‘oud dienstplichtig sergeant-wapeninstructeur’) ontwikkelde zich steeds meer tot kenner van de wereld van geheime diensten, geheime operaties, vuurwapens en munitie en vond een gewillig oor op het *Pim Fortuyn Forum*. Op 12 mei 2002 wist ‘tradecraft’ te melden: ‘Mijn bron zegt dat de coördinator inlichtingen/veiligheidsdiensten bevel heeft gegeven tot liquidatie.’ Ook de Israëlische geheime dienst *Mossad* en de Bilderberg-organisatie werden aangewezen als schuldigen. ‘Het micro-chippen van de mensheid staat heel hoog op de agenda van de Bilderbergers & co., de meest geavanceerde manier om ons te controleren en manipuleren; subliminal messages en laag-frequente electro-magnetische manipulatie via televisie etc. zullen ontoereikend en obsoleet zijn i.t.t. de Micro-chip.’⁹⁹ Steeds vaker werd gesteld dat Van der Graaf slechts een pion was in een groter spel. ‘Eefje’ op *Pim Fortuyn Forum*: ‘Het complot is doordacht. De dader is snel opgepakt. Dat zal het volk kunnen waarderen. Leve de bliksemafleider. Professioneel geworven en geselecteerd.’¹⁰⁰

3.3.1 Internet als rizoom

De digitale gemeenschappen waarin de diverse complotconstructies rondwaarden opereerden relatief autonoom van de reguliere media, ook al namen ze in eerste instantie vooral verhalen uit de reguliere media over. Maar als vanaf 2004 in de politiek en de reguliere media de aandacht voor de moord op Fortuyn weg zakt na de afhandeling van het rapport Van den Haak, worden op internet de complotconstructies in leven gehouden. Een scala aan websites verwees naar elkaar door. Die verbindingen laten zich het beste als rizoom begrijpen: tal van verbindingen ontstonden tussen digitale gemeenschappen met een behoorlijk verschillende politieke signatuur zonder dat daar enige vorm van sturing of controle aan te pas kwam. Inhoudelijk werden de lijnen niet strak getrokken: tal van verbindingen ‘woekerden’ voort en creëerden een eigen, zij het hybride samenhang. Die hybriditeit kenmerkte echter vaak ook de afzonderlijke webfora. Op het webforum *Democrates* werd in de rubriek ‘warm aanbevolen’ bijvoorbeeld zowel gelinkt naar ‘De ondergang van Nederland’ van Mo-

98 <http://web.archive.org/web/20020602165554/http://www.pim-fortuyn.nl/>

99 http://web.archive.org/web/20020821135552/http://www.pim-fortuyn.nl/pforum/topic.asp?TOPIC_ID=7893

100 <http://web.archive.org/web/20020602165554/http://www.pim-fortuyn.nl/>

hamed Rasoul¹⁰¹, als naar 'De verwarde natie' van H.J. Schoo en het verzameld werk van Pim Fortuyn. Ook plaatste *Democrates* artikelen geschreven door J.J. van der Gulik, een veteraan uit kringen van de Centrumdemocraten¹⁰², maar evengoed de boeken van libertariërs als Bart Crouchs en Marcel Roele.¹⁰³ Artikelen over libertarisme stonden gebroederlijk naast artikelen van Marcel Bas, die op de website *Fundamenteel* reclame maakte voor zijn nieuwe 'militant-conservatieve site' en voor 'De Roepstem', een 'nationaalgezinde, Groot-Nederlandse site die de Nederlandse beschaving wil behouden en bevorderen' en waar veel aandacht was voor de blanke bevolking in Zuid-Afrika.¹⁰⁴

Tegelijkertijd vlogen deelnemers uit de complotgemeenschappen elkaar regelmatig in de haren. Extreemrechtse uitingen waren voortdurend een splijtzwam. Veel deelnemers aan de webfora refereerden bijvoorbeeld zowel aan Hans Janmaat als Pim Fortuyn, terwijl de Fortuynistische webfora deze verbinding juist nadrukkelijk van de hand wezen. Ook *Darkisland* kreeg hiermee te maken. 'Jan' schreef bijvoorbeeld: 'En dat te bedenken dat Janmaat afgemaakt werd in 1980 omdat hij wees op on-natuurlijke demografische ontwikkelingen binnen de nederlandse maatschappij) Lang leve Pim Fortuyn (en ook Janmaat), wanneer komen we nu eindelijk eens vanonder

101 In 1990 verscheen het boek 'De ondergang van Nederland - land der naïeve dwazen', geschreven als reactie op de fatwah die de Iraanse leider Khomeini tegen de schrijver Salman Rushdie uitvaardigde. In het boek zette de auteur, Mohamed Rasol (een pseudoniem van de van oorsprong Pakistaanse Zoka Mansoor van A.), de 'softe Nederlanders, verdrinkend in een zee van geweten en schuldbesef', af tegen de 'harde moslims, middeleeuwse rovers' (Rasol 1990: 53). Er ontstond een heuse mediaref rond het boekje toen tekstwetenschapper Teun van Dijk Gerrit Komrij en enkele redacteurs van het NRC ervan beschuldigde de hand in het boekje te hebben gehad. Voor een overzicht van de media-affaire zie: Van Dijk 2003. De vermeende auteur trad, vermomd met Palestijnsjaal en zonnebril, op in verschillende televisieprogramma's. Rasol werd in 1992 tot een boete van 2.000 gulden veroordeeld wegens racisme. Later werd Rasol nog tweemaal tot gevangenisstraf veroordeeld wegens verkrachting en de drugshandel (http://vorige.nrc.nl/binnenland/article2471077.ece/Vijf_jaar_cel_voor_Mohammed_Rasol).

102 Zie de website www.heemland.nl.

103 Ander vaak opgevoerde publicaties zijn: Enoch Powell - Rivers of Blood; Pat Buchanan - Death of the West; Koen Elst - De islam voor ongelovigen; Guillaume Faye - La Colonisation de l'Europe ; Salman Rushdie - De duivelsverzen; Naima El Bezaz - Minnares van de duivel; Geraldine Brooks - De dochters van Allah: de verborgen wereld van de islamitische vrouw; Jaffe Vink - Brief aan mijn dochter: een tocht door het pandemonium van seks en geweld. Favoriete media zijn het Katholiek Nieuwsblad, De Telegraaf, *Elsevier* en HP/De Tijd. Auteurs die geroemd worden zijn onder meer Pim Fortuyn, Bob Smalhout, Theo Van Gogh, Bart Crouchs, Jaap de Wrede, Peter Siebelt en Pamela Hemelrijk. Onder aangeprezen politici vinden we onder meer Pim Fortuyn, Hans Janmaat en Boer Koekoek.

104 www.fundamenteel.nl. Marcel Bas was vroeger actief in de Nederlands Zuid Afrikaanse Werkgroep die het apartheidsregime in Zuid-Afrika ondersteunde. Zie: <http://kafka.antenna.nl/?p=3411>

dat Anne-Frank-juk ???.¹⁰⁵ *Darkisland* trok de grens bij extreemrechtse uitlatingen, haatzaaien of belediging van het Koninklijk Huis.¹⁰⁶ Op andere webfora overheerste echter het uitgangspunt van absolute vrijheid van meningsuiting.¹⁰⁷ Ruzies kregen dan ook eerder een persoonlijk karakter of waren te herleiden tot de ondergang van de LPF.¹⁰⁸ Bij de interne ruzies en scheuringen die de LPF uiteindelijk deden imploderen en in 2008 uit de Kamer zou laten verdwijnen, werden volop onderlinge beschuldigingen van complotten en staatsgrepen geuit.¹⁰⁹ Vooral de positie van Mat Herben was omstreden op internet omdat hij prominent figureerde in de JSF-complotconstructie. Sommige websites schaarden zich in het pro- dan wel anti-Herben kamp.¹¹⁰

Een groot deel van de fortuynistische webfora ging in de periode 2004-2006 in dezelfde mate als de LPF ten onder aan de onderlinge ruzies. Tegelijkertijd bleven de complotconstructies rond de moord op Pim Fortuyn springlevend. Ook daar laat zich het rizoom-achtige karakter van de digitale gemeenschappen zien. Nieuwe en andere webfora die niet een fortuynistische of nieuw rechts-radical signatuur droegen, borduurden verder op de complotconstructies.¹¹¹ Een aantal van deze websites vonden hun oorsprong in de complotconstructies over de aanslagen van 9-11 in de Verenigde Staten, maar genereerden in de loop der tijd ook andere complotconstructies. Dat had onder meer tot gevolg dat de complotconstructies over de moord op Fortuyn werden verknoopt met andere complotconstructies, zoals onder meer

105 <http://web.archive.org/web/20020610050206/http://www.darkisland.nl>

106 <http://web.archive.org/web/20020610050206/http://www.darkisland.nl>

107 Rachida Azough en Bert Wagendorp, 'Broeikasjes voor extreem-rechts', De Volkskrant, 12 oktober 2002

108 De LPF was op 22 juni 2002 toegetreden tot een kabinet samen met VVD en CDA, het eerste kabinet Balkenende. Het kabinet kwam echter op 16 oktober 2002 al weer ten val, mede door ruzies, bedreigingen en afsplitsingen binnen de LPF-fractie. De LPF behaalde tijdens de verkiezingen van januari 2003 nog 8 zetels, maar zou drie jaar later uit de Kamer verdwijnen en als partij in 2007 zichzelf formeel opheffen.

109 Erwin Tuil, 'Eberhard vermoedt complot Wijnschenk. LPF-fractie stelt Kamerlid op non-actief', BN/DeStem, 27 augustus 2002. Voor een overzicht van het roerige bestaan van de LPF zie onder meer Lucardie 2004; Hippe, Lucardie en Voerman 2004; d'Anjou 2005

110 Zie bijvoorbeeld: http://www.pim-fortuyn.nl/pfforum/topic.asp?TOPIC_ID=8583; http://www.pim-fortuyn.nl/pfforum/topic.asp?TOPIC_ID=13890

111 Mark Metzelaar is zeer actief in de verbinding van complotconstructies. Metzelaar startte in augustus 2005 zijn eigen onderzoeksgroep (Dutch Murder Cover-Up Research Group) die uiteindelijk negen leden zou tellen. Naast Metzelaar waren vooral 'OnnoQuist' en 'Garrison' actief. De onderzoeksgroep citeerde volop uit interne e-mailcorrespondentie van de LPF waarin met name de rol van Mat Herben ter discussie stond als 'mol' van de machten achter de moord op Fortuyn. Zie: <http://groups.yahoo.com/group/Fortuyn/message/37>; <http://groups.yahoo.com/group/Fortuyn/message/57>

de Bijlmerramp¹¹², de IRT-affaire¹¹³, de Hofstadgroep¹¹⁴ en de moord op Louis Sévèke.¹¹⁵ Daarnaast viel er ook een omgekeerde beweging te ontwaren: webfora die het nieuw rechts-radicalisme omarmden, besteedden vanaf 2005 ook meer aandacht aan andere complotconstructies. Zoals het *pim fortuyn forum*, dat sinds 2005 een aparte rubriek over ‘complotten, samenzweringen en andere theorieën’ had, omdat ‘gebleken is dat er behoefte is aan een apart onderdeel waar verschillende complotten, samenzweringen en andere theorieën besproken kunnen worden. Dit hoeft niet alleen over Pim Fortuyn te gaan.’¹¹⁶

Het is ingewikkeld het bereik van de webfora te duiden waarop de complotconstructies rond de moord op Fortuyn circuleerden. Het *Pim Fortuyn Forum* had bijvoorbeeld in 2008 1.114 geregistreerde leden die meer dan 21.000 berichten hadden geplaatst. Hoeveel dagelijkse bezoekers het webforum trok, is echter niet meer te achterhalen. Het webforum *Darkisland* trok naar eigen zeggen vierduizend bezoekers per dag. Andere webfora trokken honderden bezoekers per dag (zie Annex I voor meer data).

3.3.2 Complotconstructies als eclecticisch discours

Op deze wijze ontstond vanaf 2006 een meer en meer eclecticisch discours in de digitale gemeenschappen waarin het denken in termen van complotconstructies een cultureel script vormde om vrijwel elke denkbare politieke of maatschappelijke ontwikkeling of gebeurtenis in te plaatsen. In het eclecticische discours herkennen we ook de in de literatuur geopperde noties van ‘insecure paranoia’ en ‘conspirituality’ zoals

112 Zie voor complotconstructies over de Bijlmerramp: <http://web.archive.org/web/20110501090858/http://www.xs4all.nl/~stgvisie/>

113 De IRT-affaire staat voor het gebruik van omstreden opsporingsmethoden door de politie in de jaren negentig, zoals het doorlaten van drugs. Uiteindelijk zou dit leiden tot een parlementaire enquête. Voorzitter van de commissie was PvdA-politicus Maarten van Traa. Op 21 oktober 1997 kwam Van Traa om het leven door een auto-ongeval op de afslag van de Amsterdamse ringweg A10 naar de A4. Er heerste in politieke kringen enige tijd twijfel of er misschien sprake was van sabotage aan zijn auto, maar daarvoor werd geen enkel bewijs gevonden. Complotconstructies over de dood van Van Traa bestaan tot op de dag van vandaag. Zie bijvoorbeeld: <http://www.klokkenluideronline.net/artikel/4307/de-maarten-van-traa-foundation>

114 <http://groups.yahoo.com/group/Fortuyn/message/86>

115 Sévèke was een politieke activist en publicist die onder meer kritisch onderzoek deed naar de Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten. In 2005 werd hij vermoord door Marcel Teunissen. Teunissen wilde wraak nemen omdat hij in de jaren negentig door Sévèke ten onrechte van infiltratie zou zijn verdacht en daardoor uit de kraakbeweging moest verdwijnen.

116 <http://web.archive.org/web/20050217035422/http://www.pim-fortuyn.nl/pforum/default.asp>

beschreven in hoofdstuk twee: complotconstructies vermengen zich met apocalyptische fantasieën, denkbeelden van religieuze cults en gedachtegoed van verschillende politieke signatures. Soms werden argumentatiepatronen gevolgd die als 'links' kunnen worden getypeerd: woede over oorlog en armoede, de luxe waarin een klein deel van de bevolking baadde, de graaicultuur in de financiële sector, bezuinigingen, en belastingontduiking door grote bedrijven. Maar waar in het traditionele linkse discours deze fenomenen werden verklaard uit de mechanismen die inherent zijn aan de kapitalistische productiewijze, werden in de complotconstructies kleine elites opgevoerd als de kwaadwillenden die achter de schermen opereerden; de Illuminati die 'zielloos' zouden zijn.¹¹⁷ Artikelen met een dergelijke rudimentaire linkse signatuur werden bovendien moeiteloos afgewisseld met artikelen die een sterk conservatief-christelijk stempel droegen. Zo waren er op de website *Bovendien* veel bijdragen te vinden van Robin de Ruiters die stelde dat de 'uitroeing van het gezin als een soevereine eenheid en van het huwelijk als instituut een van de belangrijkste doelstellingen van onze machtselite' was, en het feminisme typeerde als 'één van de vele wrede uitvindingen van de Nieuwe Wereldorde' leidend tot een 'nooit eerder vertoonde manifestatie van goddeloosheid, onrecht en moreel verval'.¹¹⁸

Een eclectische mix van politieke signatures en een mengeling van politiek met spiritualiteit of religie was veelvuldig in de digitale gemeenschappen terug te vinden. De website *Anarchie!* positioneerde zich bijvoorbeeld nadrukkelijk als doordachte anarchistische site, maar besteedde ook volop aandacht aan occulte praktijken, buitenaardse beschavingen, UFO's, spiritualiteit en ritueel satanistisch kindermisbruik. Veel bezoekers toonden zich bijvoorbeeld zeer blij met de PDF-uitgave van het 'Heilige Boek der Gevallen Engelen', waarin een 'verboden eeuwenoude mystieke leer' werd doorgegeven. De beheerder van *Wij worden wakker* schreef dat op haar webforum 'stap voor stap niet alleen informatie zal worden gegeven over onder andere klimaatveranderingen, gezondheid, chips, nieuwe wereldorde, buitenaardse fenomenen, recente wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen, farmacie, religie, spirituele teksten, literatuur en films, maar ook over hoe het onsterfelijke lichtlichaam kan worden opgebouwd, dat boven de wetten van de materie uitstijgt en ons ware wezen openbaart. Een grootse sprong in de evolutie is mogelijk als we de tegenkrachten trotseren door zelf te transformeren'.¹¹⁹ Op dit webforum werd onder meer

117 <http://www.bovendien.com/spiritueel/spiritueel/de-convenant-der-illuminati-elite>

118 <http://www.bovendien.com/actualiteit/actualiteit/het-grote-complot>

119 <http://www.wijwordenwakker.org/content.asp?m=M2&s=P43&l=NL>

aandacht besteed aan vaccinaties die chips zouden bevatten en onderdeel zouden zijn van het plan van de Nieuwe Wereldorde om 'tweederde van de domme mensheid' uit te roeien,¹²⁰ manipulatie van het weer en het klimaat als militair wapen¹²¹, en controletechnologieën.

Op de website *OlympicZion* gingen artikelen over de Nieuwe Wereldorde en de Illuminati hand in hand met aanbevelingen voor allerlei spirituele therapieën¹²² en harde, persoonlijke aanvallen op publiciste Heleen Mees waarin naast haat tegen feministen ook antisemitisme prominent aanwezig was. Mees stond symbool voor het feminisme, dat 'is bedacht door de kwaadaardige Joden om onze gezinnen kapot te maken (...) Alle grote gebeurtenissen, trends, cultuur zijn verbonden met elkaar via de kwaadaardige Joden, hoe je het ook wendt of keert. Centale banken, revoluties, feminisme, socialisme, communisme etc. Etc.'¹²³ Ook op de website *QFF* was een mix te vinden van rubrieken over banken, geheime genootschappen, gnostiek, wereldgeheimen, complotten, spiritualiteit, kabbala, vrije energie, UFO's, 'haatbaarden' en 'kinderneuers'.¹²⁴ Het laat de potentie van complotconstructies zien om allerlei, deels tegenstrijdige grieven, verdachtmakingen en tegenstellingen samen te binden onder de centrale en feitelijk totaliserende tegenstelling tussen het volk en een kwaadaardige elite.

3.4 Injustice frames

Uitgaande van het idee dat in complotconstructies gecodeerde sociale kritiek wordt geventileerd op de machtsverhoudingen en de politieke orde, analyseren we de inhoud van de complotconstructies aan de hand van het begrip *injustice frames*: een verzameling van ideeën en symbolen die illustreren hoe ernstig het probleem is en wat gedaan kan en moet worden om het probleem op te lossen. Symbolen, beelden en argumenten worden in een *injustice frame* met elkaar verbonden in een onderliggend centraal idee dat aangeeft waarom er essentiële waarden op het spel staan en geeft daarmee richting aan denken en handelen. Het gaat daarbij dus niet zozeer om de betwiste feiten, maar om de onderliggende kritiek op epistemologische regulering

120 <http://www.wijwordenwakker.org/content.asp?m=M4&l=NL>

121 <http://www.wijwordenwakker.org/content.asp?m=M6&s=M88&l=NL>

122 <http://olympiczion.nl/index.php/de-mir-methode/>

123 <http://olympiczion.nl/index.php/heleen-mees-gestoorde-psychopatische-feministe-die-carriere-als-kampbeul-misloopt/>

124 <http://www.quofataferunt.com/>

en het ethos en de legitimiteit van instituties die in de complotconstructies wordt gearticuleerd. We bezien daarbij ook of we de politieke en sociale functies van complotconstructies, zoals verondersteld in de literatuur, terugzien: een manier om orde aan te brengen in een complexe wereld waarin ideologieën en religies niet langer zin en betekenis geven; een ideologische revitalisering in reactie op de post-politieke constellatie waarin een nieuw antagonistisch ‘wij’ en ‘zij’ wordt geproduceerd.

Als eerste element bezien we de delegitimering van de politieke orde die plaatsvindt in de complotconstructies: de ideologische strijd om het ethos en de legitimiteit van politieke en maatschappelijke instituties en de epistemologische regulering in de samenleving. Vervolgens analyseren we de waarden die volgens de complotgemeenschappen bedreigd werden. In de literatuur is geopperd dat als de bedreigde waarden van existentieel belang worden geacht, de kans groter is dat van complotconstructies een impuls tot (gewelddadig) handelen uitgaat. Om dezelfde reden analyseren we ook de gepercipieerde dreiging die van de samenzweerders uit zou gaan; ook dat zou volgens de literatuur een stimulans tot (gewelddadige) politieke actie kunnen zijn. Daarna analyseren we hoe de tegenstelling tussen ‘wij’ en ‘zij’ in de complotconstructies werd geconstrueerd. Hoe en waarom wordt de politieke orde of de politieke elite tot vijand geconstrueerd? En ontwikkelen er zich in de digitale gemeenschappen nieuwe politieke subjectiviteiten en identiteiten? Zijn dat collectieve politieke identiteiten of meer gepersonaliseerde politieke identiteiten die boosheid, slachtofferschap en frustratie, maar ook solidariteit, trots en loyaliteit uitstralen?

3.4.1 Delegitimering van de politieke orde

In de periode 2002-2004 overheerste een *injustice frame* dat zich op het snijvlak van traditioneel extreemrechts en nieuw rechts-radicalisme bevond. In de complotconstructies waarin demonisering en het al dan niet bewust weggijken van de politieke elite dan wel de actieve betrokkenheid bij de komende moord op Fortuyn centraal stonden, werd de moord op Fortuyn nadrukkelijk ‘herkend’ en gepolitiseerd in een centrale tegenstelling rond het thema vrijheid van meningsuiting. De beknotting van de vrijheid van meningsuiting werd ‘links’ en de ‘linkse media’ aangewreven. Hierin zien we de strijd om de epistemologische regulering terug. De moord op Fortuyn vormde in feite het ultieme bewijs voor de stelling dat de linkse politieke en maatschappelijke elite de vrijheid van meningsuiting de nek had omgedraaid, rechtse oppositionele bewegingen criminaliseerde door elke kritiek op immigratie, asiel of de

multiculturele samenleving weg te zetten als discriminerend en racistisch en daarmee 'de zwijgende meerderheid' politiek monddood had gemaakt.

Dit *injustice frame* was vooral te vinden op een reeks websites en webfora die vanaf het einde van de jaren negentig waren opgekomen en naar eigen zeggen het 'Fortuynistische geluid' verkondigden, zoals *Polinco*, *Democrates*, *Pim Fortuyn Forum* en *Fundamenteel*.¹²⁵ 'Een nieuwe utopie heeft zich aangediend: de multiculturele samenleving,' luidde bijvoorbeeld de introducerende tekst op *Democrates*. 'En daarmee samenhangend een ernstige aantasting van de Grondrechten van de Nederlandse burger: de vrijheid van meningsuiting.'¹²⁶ Volgens *Democrates* werd het begrip discriminatie strategisch ingezet om tegenstanders het zwijgen op te leggen. Anti-discriminatie was in feite een totalitaire ideologie die werd opgelegd aan een democratische samenleving en die tot doel had de mensen weerloos en monddood te maken.¹²⁷ De website *Polinco*¹²⁸ tapte uit hetzelfde vaatje. *Polinco* ('Politiek InCorrect') keerde zich fel tegen de 'abnormaal snelle moslimificering en balkanisering van ons zeer recentelijk nog vrijwel geheel homogene Nederland' en de bijhorende 'verloedering van Nederland'. *Polinco* wilde deze 'voortschrijdende kanker' en de 'vernietiging van de vrijheid van Meningsuiting' bestrijden. *Polinco* keerde zich dan ook fel tegen linkse politieke partijen, het Meldpunt Discriminatie Internet en andere antiracismeorganisaties die als 'GedachtenPolitie' werden getypeerd en ervan beschuldigd werden 'de vrije meningsuiting der gemiddelde Nederlander te willen beteugelen middels terreurtactieken, intimidatie en chantage.'¹²⁹

De complotconstructie waarin de moord op Fortuyn werd toegeschreven aan een netwerk van radicale milieuactivisten, dat jarenlang de hand boven het hoofd was gehouden door de linkse elite, construeerde een politieke tegenstelling die hiervan een afgeleide was. Ook nu ging het weer om zaken die niet gezegd mochten worden

125 Uiteraard kan er geen directe link worden gelegd tussen het gedachtegoed van Fortuyn en het discours dat op deze websites circuleerde. Het gaat immers om websites die zich zelf afficheerden als aanhangers van Fortuyn, maar geen 'officiële' LPF-websites waren.

126 <http://web.archive.org/web/20010405115550/http://www.democrates.net/demo.htm>. Vanaf 2005 was *Democrates* uit de lucht en werd opgevolgd door *Uitkijk*.

127 <http://web.archive.org/web/20011202145713/http://democrates.net/>

128 <http://web.archive.org/web/20031103031755/http://www.polinco.net/poligraaf/>

129 http://web.archive.org/web/20020319092221/http://www.polinco.net/poligraaf/index.php?url_channel_id=1&url_publish_channel_id=34&well_id=2; zie ook: <http://web.archive.org/web/20020407034430/http://www.fundamenteel.nl/frameset.htm>; <http://web.archive.org/web/20010124061400/http://internet-trash.com/users/nieuwebezems/nr2.html>

op straffe van uitsluiting, demonisering of vervolging. Alleen ging het nu niet om de ‘verzwegen feiten’ over de multiculturele samenleving, maar om de toestand van het milieu. En ook nu weer verscheen de politieke elite als een machtsblok dat zich schaarde aan de zijde van de ‘milieumaffia’ en zich keerde tegen de meerderheid van de bevolking.¹³⁰

In deze complotconstructies werd slechts een deel van de politieke orde gedelegeerd. De pijlen richtten zich specifiek op de linkse politieke partijen en media die onder het mom van antiracisme de vrijheid van meningsuiting de nek zouden hebben omgedraaid om de rechtse oppositie monddood te maken. Hetzelfde gold voor degenen die de pijlen richtten op de door links gesteunde ‘milieumaffia’. Gaandeweg de periode 2002-2004 traden echter verschuivingen op in het *injustice frame*. Een breder ongenoegen met het politieke systeem in Nederland manifesteerde zich. Als naar het politieke establishment werd verwezen, werd dat niet langer exclusief als ‘links’ gedefinieerd. Vooral de paarse kabinetten, waarin PvdA, VVD en D66 hadden samengewerkt, werden als een politieke oligarchie voorgesteld die de burgers niet serieus nam, alleen in het eigenbelang geïnteresseerd was en middels vriendjespolitiek Nederland in zijn greep hield.¹³¹ In plaats van ‘links’ werd vaker gesproken over ‘de’ elite die burgers onderdrukte en monddood maakte. De website *Politiek Incorrect Portal* schreef bijvoorbeeld: ‘Een “verlichte” elite maakt uit of zij vrij mogen spreken en gehoord zullen worden. Vrijheid van meningsuiting is er alleen voor de medestanders. Huiveringwekkend (...) Het einde van de democratie lijkt inderdaad nabij...’¹³² Anderen verknoopten de moord op Fortuyn met ‘corruptie en maffiose organisaties die Nederland dicteren’.¹³³

De delegitimering richtte zich steeds meer tegen het gehele politieke bestel. In het discours ging het nu meer over ‘geheime machten die de wereld regeren’. Meedoen aan verkiezingen zou geen enkele zin hebben omdat politieke partijen door en door corrupt zouden zijn en nooit vrijwillig hun macht zouden afstaan.¹³⁴ Het onderscheid tussen ‘links’ en ‘rechts’ werd geïnterpreteerd als een bewuste strategie van de

130 <http://web.archive.org/web/20020805115259/http://www.democrates.net/milieu/index.htm>

131 Zie bijvoorbeeld: <http://web.archive.org/web/20000310235841/http://www.nederland-mobiel.nl/herkendu.html>

132 <http://web.archive.org/web/20020523174255/http://www.politiekincorrect.com/>

133 <http://web.archive.org/web/20020810204746/http://www.fundamenteel.nl/frameset.htm>

134 <http://web.archive.org/web/20020602165554/http://www.pim-fortuyn.nl/>

machten achter de schermen om de bevolking te doen geloven dat er nog politieke verschillen bestonden en dat er iets te kiezen viel. Volgens 'Onno Quist' deed de elite er alles aan om 'het zelf gecreëerde politiek onderscheidmodel links/rechts' in stand te houden. 'De heer Fortuyn is naar mijn weten tot nog toe de enige geweest die het aandurfde een succesvolle, frontale aanval te openen op die heersende conventies. Met een moord als gevolg. van Gogh probeerde dat stokje over te nemen. Met een moord als gevolg.'¹³⁵ Met het idee dat 'onzichtbare machten' achter de schermen de daadwerkelijke macht vormden en er niet voor terugdeinsden politieke moorden te begaan, werden het democratische bestel en bijhorende instituties en symbolen feitelijk dood verklaard.¹³⁶ Hierin laat zich de functie van complotconstructies als substituutideologie terugzien. De complotconstructies definieerden een alternatieve antagonistische relatie, nu 'oude' ideologieën niet langer geloofwaardig worden geacht of tot onderdeel van het complot waren geherdefinieerd. Daarmee werden tevens nieuwe orde en betekenis aan de wereld verleend.

3.4.2 Bedreigde waarden

De waarden die volgens de digitale complotgemeenschappen op het spel stonden verschoven op vergelijkbare wijze. In eerste instantie stond de vrijheid van meningsuiting centraal als bedreigde democratische waarde. Met de bredere delegitimering werd de democratie in zijn geheel in de gevarenzone geacht te verkeren. Wat dreigde was de 'totale dominantie' door een wereldelite. Bovendien druppelde een religieus en spiritueel denken door in de complotconstructies en de daarin vervatte woede tegen het politieke systeem. Daarmee laat zich terugzien dat complotconstructies ook als substituutreligie fungeren. De wereldelite die totale dominantie nastreefde zou uit 'satanische krachten' bestaan. Johan Oldenkamp, een bekende naam in de complotwereld, sprak bijvoorbeeld over de Bilderbergers als 'satanisten' die verantwoordelijk waren voor de moorden op Fortuyn en Van Gogh. 'Deze club was niet gediend van Pim als minister-president. Hij moest dus dood, nog voor de verkiezingen.'¹³⁷ Volgens Oldenkamp ging de Bilderberggroep 'over lijken'. Mark Rutte en Alexander Pechtold zouden Bilderberg-samenzweerders zijn. 'Wie goed oplet in de debatten

135 <http://groups.yahoo.com/group/Fortuyn/message/87>

136 <http://www.terugnaardebron.com/forum/lofiversion/index.php?t1083.html>; zie ook discussies op <http://forum.fok.nl/topic/790230/2/25>

137 http://www.bovendien.com/index.php?option=com_content&view=article&id=190:moord-theo-van-gogh-precies-911-dagen-na-die-op-pim-fortuyn-toeval&catid=1:latest-news&Itemid=80

ziet dat ze regelmatig oogcontact hebben op cruciale momenten. Zij hebben als taak om te zorgen dat Nederland volledig in de greep van de Bilderberggroep blijft.¹³⁸

De totale dominantie door een wereldelite - vaak samengevat in de Nieuwe Wereldorde of NWO - werd in zwarte bewoordingen geschetst. 'De rechten van burgers wereldwijd worden systematisch en met rasse schreden beknot, land voor land, overheid na overheid voert dezelfde kromme wetten in en schaft wetten die de burger beschermen stilzwijgend af,' schreef 'Nexus' in 2013.¹³⁹ De politiek, de media en ordehandhavers fungeerden daarbij allen als 'facilitaire dienst voor de elite'.¹⁴⁰ In de digitale gemeenschappen was dan ook veel aandacht voor het werk van inlichtingen- en veiligheidsdiensten, maatregelen op het gebied van controle en surveillance en nieuwe technologieën, zoals RFID-chips en biometrische identificatie. In dit kader werd ook de overtuiging beleden dat terroristische aanslagen 'false flag-operaties' waren: uitgevoerd door de machthebbers om de bevolking angst aan te jagen en de invoering van vrijheidsbeperkende maatregelen te legitimeren. 11 September, de aanvallen van 7/7 in Londen en vele andere terroristische gebeurtenissen waren 'zelf toegebrachte wonden', aldus *We Are Change Holland*.¹⁴¹

Andere terugkerende elementen in wat in de complotconstructies 'het plan' voor de totalitaire Nieuwe Wereldorde werd genoemd, waren de oprichting van concentratiekampen, het veroorzaken van rampen en epidemieën, en het vergiftigen van eten en drinkwater. Bovendien gebruikte de elite *Mind Control* (verstopte boodschappen in reclame, muziek, film en muziekanalen). Samengevat: 'We worden een politiestaat, ze krijgen de volledige controle over de media, beperking van de persvrijheid, burgers en instellingen. Het komt er gewoon op neer dat de grondwet komt te vervallen voor onbepaalde tijd en dat het bestuur van het land wordt overgenomen door een alleenheerschap. Kortom een dictatuur.'¹⁴² Het standpunt dat Nederland tot een dictatuur was verworpen, vormde vast ingrediënt van de analyses. De redactie van *Argusoog* sprak bijvoorbeeld over 'geruisloze zuivering' als één van de 'tien historisch kenmerkende stappen die noodzakelijk zijn voor de overgang van een democratie

138 <http://www.sopn.nl/over-sopn/258-sopn-en-het-gedachtegoed-van-pim-fortuyn.html>

139 <http://www.bovendien.com/actualiteit/actualiteit/het-grote-complot>

140 <http://www.bovendien.com/actualiteit/actualiteit/de-bevolking-van-europa-is-de-elite-zat>

141 <http://www.wacholland.org/content/geschiedenis-van-staatsterrorisme>

142 <http://www.everyoneweb.com/NLWILANTWOORD>

naar een fascistische staatsvorm: behandel politieke dissidenten als verraders.¹⁴³ Volgens de opsomming van *Argusoog* hanteerde de staat daarbij als instrumenten intimidatie, angstpolitiek, overplaatsing, ontslag, voor gek verklaring en doodsb bedreiging bij ambtenaren; geheime opsluiting en ondervraging van ambtenaren die de geheimhoudplicht overtraden (waarvoor geheime AIVD-ondervragingscentra zouden zijn opgericht waar de overheid ‘psychologische exercitie’ zou toepassen op subversieve personen); de inzet van justitie, geheime diensten en detentiefaciliteiten bij ‘staatsbedreigende’ journalisten; ridiculisering en karaktermoord bij afvallige wetenschappers; en aanvallen op klokkenluiders en psychiatrie als machtsmiddel om sleutelfiguren en andere burgers langdurig uit te schakelen.¹⁴⁴

De doelen van de Nieuwe Wereldorde waren dodelijk, zo bleek uit het gecreëerde *injustice frame*. Niets minder dan de overleving van de mensheid stond op het spel. De Nieuwe Wereldorde zou doelbewust chaos, oorlog en maatschappelijke polarisatie veroorzaken ‘om zodoende de weg vrij te maken voor de komende verlosser, de antichrist.’¹⁴⁵ Twee derde van de mensheid zou volgens deze plannen uitgeroeid moeten worden. Volgens de schrijver van dit stuk uit 2009, ‘Neo Xirtam’, streefde de geheime elite naar ‘1 wereldregering onder leiding van de centrale bankiers, waarbij de wereldbevolking met 80% gereduceerd is door in laboratorium gemaakte virussen en dodelijke vaccins.’¹⁴⁶ Op *Yayabla* werden de doelen van de Illuminati handzaam samengevat: ‘De Illuminati zijn verantwoordelijk voor staatsgrepen, economische veranderingen, beurskoersen, voor controle van de media, de verdeling van drinkwater, eigenlijk voor alles.’¹⁴⁷ Het in de literatuur geopperde idee dat complotconstructies de ontwaarde samenzwering articuleren als een politiek-moreel symbool voor de dreiging waar het wezen van de samenleving onder gebukt gaat, zien we hier terug. Angst en wantrouwen zijn terugkerende elementen in de complotconstructies; angst en wantrouwen tegen schijnbaar onaantastbare en verzelfstandigde sociale, politieke en economische structuren die niet meer met traditionele politieke taal en instrumentarium zijn te begrijpen, laat staan te veranderen.

143 <http://www.argusoog.org/het-einde-van-nederland-vii-de-geruisloze-zuivering/>

144 <http://www.argusoog.org/het-einde-van-nederland-vii-de-geruisloze-zuivering/>

145 www.bovendien.com

146 <http://www.stomverbaasd.com/category/complot/bilderberg/>

147 http://www.yayabla.nl/news/show_categories.php?catid=24

3.4.3 Gepercipieerde dreiging

Uit bovenstaande volgt dat een idee van directe dreiging ingang vond in de digitale complotgemeenschappen. De doelen van de Nieuwe Wereldorde - of andere geheime genootschappen - vormden een grote bedreiging voor de vrijheid en democratie en waren soms letterlijk dodelijk: concentratiekampen waar dissidenten geëxecuteerd zouden worden, het vernietigen van twee derde van de mensheid, het bewust verspreiden van dodelijke virussen. Maar voor sommige deelnemers in de digitale complotgemeenschappen had de directe dreiging ook een persoonlijke dimensie. Sommige deelnemers gaven aan dat engagement met 'vrijdenkende sites' niet zonder persoonlijk risico was, bijvoorbeeld omdat men dan op de radar van de inlichtingendiensten zou verschijnen. 'Jan' gaf op 1 juni 2002 aan door de BVD in de gaten te worden gehouden. 'Ik hou mijn bek voorlopig: de BVD heeft me in het vizier: krijg een gotspee aan afschrijvingen op mijn rekening: blijkbaar is de BVD aan het zoeken: naar mensen zoals U en ik.'¹⁴⁸

Forumdeelnemers meenden wel vaker dat de inlichtingendienst jacht op ze maakte. Zo ging het *Pim Fortuyn Forum* in 2008 tijdelijk uit de lucht. 'Marquardus' dacht dat dit kwam omdat hij een theorie had ontvouwen over wie er achter de moord op Theo van Gogh zat. 'Mogelijk was dit goed raak en zat ik erg dicht tegen de waarheid aan en dreigde een cover voor het volk bloot te leggen, cq hun media-manipulatie teniet te doen. De praktijk leert dat dergelijke verdwijningen en ook moorden gebeuren als gevaarlijke info onbeheersbaar raakt en tot het grote volksdeel dreigt door te dringen, of politieke invloed dreigt te krijgen.'¹⁴⁹ Ook de 'complotdenker' zelf werd geacht in de gevarenzone te verkeren: 'Het zijn harde tijden voor wie als burger niet 'correct' denkt, dat wil zeggen anders dan de meerderheid,' viel op *Wij Worden Wakker* te lezen. 'Men krijgt allerlei etiketten opgeplakt, die kunnen gaan van 'gestoord' tot extremistisch, staatsgevaarlijk, anti-semitisch. Het meest milde en populaire stigma is evenwel dat van 'complotdenker'. Er heerst dus een soort agressieve onverdraagzaamheid, die zorgwekkend wordt en waarbij steeds het bestaande statusquo, de heersende machtstructuren en het geldend gezag verdedigd worden. Een dwarsdenker is niet alleen een domdenker maar wordt ook als hinderlijk tot zelfs gevaarlijk voor de maatschappij beschouwd. Dit soort mensen moet dus stevig aangepakt worden ...'¹⁵⁰

148 <http://web.archive.org/web/20020610050206/http://www.darkisland.nl>.

149 <http://groups.yahoo.com/group/Fortuyn/message/422>

150 <http://www.wijwordenwakker.org/content.asp?m=M6&s=M64&ss=P1533&l=NL>

3.4.4 Constructie van 'zij'

De vijand die in de complotgemeenschappen werd geconstrueerd, verschoof in de loop der tijd. In eerste instantie werd een tweekoppige vijand van het Nederlandse volk geconstrueerd: vreemdelingen (immigranten, asielzoekers, moslims) en de linkse elite. De elite, die in het nieuw rechts-radicalen jargon per definitie tegenover het volk stond, kreeg daarmee een specifieke invulling: de elite is links. Op die manier werd de linkse elite tegelijkertijd gedelegeitimeerd: de linkse elite onderdrukte immers de zwijgende meerderheid in Nederland en deinsde niet terug voor politieke vervolging en desnoods politieke aanslagen om de macht te behouden. Daarmee waren zowel links als vreemdelingen de belangrijkste vijanden. Later verschenen echter andere vijanden op het toneel in de vorm van machten achter de schermen. De tweekoppige vijand van het volk - links en de islam - die in het nieuw rechts-radicalen discours centraal stond, werd zo meer en meer vervangen door meer diffuse machten die achter de schermen aan de touwtjes trokken.

Daarmee veranderde ook de centrale tegenstelling tussen 'vriend' en 'vijand'. Soms werd de stelling verdedigd dat de termen 'links' en 'rechts' achterhaald waren. In 2007 stelde 'Antagonizer' in een lange politieke analyse op *Zapruder* bijvoorbeeld dat de 'oude' politiek een 'breed, vormeloos en achterhaald centrum' was geworden. 'Links en recht zijn achterhaalde termen. Wie politiek relevant wil zijn zal zich moeten onttrekken aan de conventionele politiek en zijn eigen weg moeten zoeken.'¹⁵¹ Maar vaker werd het denken in termen van 'links' en 'rechts' afgedaan als bewuste poging van de machten achter de schermen om het volk te doen geloven dat er nog zoiets als een democratische keuze bestond; het denken in termen van 'links' en 'rechts' was bewust onderdeel van een valse tegenstelling die door de samenzwerende elite bewust in stand werd gehouden. Zo zag *We Are Change Holland* het als haar taak om de 'illusie van het valse links-rechts paradigma' duidelijk te maken en te bewijzen dat de wereld 'werkelijk volgens een 'top/down' hiërarchie functioneert waardoor de vrije maatschappij zoals wij die kennen dreigt te verdwijnen'. Volgens *We Are Change* was de macht in handen van een bankenkartel dat de nationale soevereiniteit wilde elimineren. 'We willen niet toe staan hoe ons land gedirigeerd wordt door mensen van achter de schermen en de macht van het volk langzaam verdwijnt.'¹⁵²

151 http://zapruder.nl/portal/artikel/rare_jongens_die_waarheidszoekers/

152 <http://www.wacholland.org/content/over-ons>

Een conglomeraat van vijanden verscheen op het toneel, bevolkt door het militair-industriële complex, veiligheidsdiensten, vrijmetselaars¹⁵³, de Oranjes en de Bilderberg.¹⁵⁴ Voor weer anderen was de Nieuwe Wereldorde in feite een codenaam voor dertien, meest joodse families die de wereld controleerden doordat ze vier grote industriële, en daarmee verbonden financiële conglomeraten bezaten of controleerden. 'Met andere woorden bepalen vier bedrijven wat u eet, wat u drinkt, welke medicijnen u krijgt, welk vervoersmiddel u rijdt, welk besturingssysteem uw computer draait, wat voor computer u heeft, waar oorlog is, waar naar olie wordt geboord, hoe uw huis ingericht is, wat er op televisie komt, welke films in de bioscoop draaien en hoeveel benzine kost.'¹⁵⁵ De Nieuwe Wereldorde werd ook expliciet verbonden met het opofferen van nationale soevereiniteit - waarvoor de EU was uitgevonden. De Europese Unie verscheen steeds vaker in het vizier van de digitale complotgemeenschappen, waarbij werd gewezen op de 'Nazistische wortels' van de EU. Het uiteindelijke doel was 'het scheppen van één Nazistaat. Eén Nazistaat onder leiding van het conglomeraat van banken en het militairindustriële complex,' aldus 'Arend Zeevat' op *Argusoog*.¹⁵⁶

In de *injustice frames* verrees zo een meer onzichtbare vijand, die soms nog wel een naam droeg, maar steeds vaker als een geheimzinnige entiteit werd voorgesteld en die zich stevig in de staatsinstituties had genesteld. De strijd werd daarnaast met grote regelmaat geïnterpreteerd als een strijd tussen goed en kwaad.¹⁵⁷ Onzekere paranoia en een onzichtbare vijand traden op de voorgrond. De Nederlandse democratie was slechts een kartonnen decor waarachter de echte machten zich verscholen. Waar eerst de vijand nog zichtbaar en benoembaar was - links, de islam, de monarchie - verscheen nu een beeld van de vijand als alles overwoekerende machtsstructuren die het kwaad vertegenwoordigden en samenspannen tegen het volk. Hierin zien we de post-politieke reflectie terug: de traditionele politieke partijen en het politieke systeem staan niet langer voor een democratische ordening waarin de bevolking wezenlijke keuzes kan maken en heeft daarmee haar legitimiteit verloren. Complotconstructies benoemen wel weer helder wie goed en fout is, wie de

153 <http://www.bovendien.com/actualiteit/actualiteit/wie-zijn-de-mensen-achter-de-nieuwe-wereld-orde;> zie ook <http://www.terugnaardebron.com/forum/lofiversion/index.php?t1083.html>; zie ook discussies op <http://forum.fok.nl/topic/790230/2/25>

154 <http://www.bovendien.com/actualiteit/actualiteit/hoe-je-van-deze-wereld-een-nieuwe-wereld-maakt;> zie ook <http://www.stomverbaasd.com/category/complot/bilderberg>

155 <http://www.stomverbaasd.com/category/complot/bilderberg/>

156 <http://www.argusoog.org/steeds-openlijker-eu-nazisme/>

157 <http://www.bovendien.com/spiritueel/spiritueel/de-convenant-der-illuminati-elite>

vijand is. Het laat bovendien zien hoe complotconstructies wantrouwen verdichten tot systeemhaat: fundamentele weerzin, wantrouwen en woede tegen de instituties en symbolen van de gehele politieke en maatschappelijke orde.

3.4.5 Constructie van ‘wij’

Tegenover de ‘vijand’ werd een positief zelfbeeld gezet van de deelnemers aan de digitale complotgemeenschappen. ‘Vrijheid’ was een veelvuldig gehanteerde term. De genoemde webfora afficheerden zich nadrukkelijk als ‘vrijdenkende’ websites; de deelnemers aan de webfora zagen zichzelf, zoals *Polinco* het omschreef, als de ‘laatste groep VRIJE mensen in de westerse wereld die nog voor zichzelf wilde en durfde te denken’. ‘Vrijdenkers’ werd de geuzennaam en gedeelde politieke identiteit die de deelnemers verbond. Een zekere heldhaftigheid en trots waren onderdeel van deze identiteit. Naast ‘vrijdenkers’ was ‘waarheidszoekers’ een veel gehanteerde zelfidentificatie.

De deelnemers die zichzelf als ‘waarheidszoekers’ afficheerden lieten de weinig flatteuze benamingen voor complotdenkers van zich afglijden. ‘Als je kijkt naar de gemiddelde waarheidszoeker, dan doemt toch het beeld op van bovengemiddeld geïnformeerde en goedbedoelende burgers die zich druk maken om de wereld waarin ze leven’, schreef ‘Antagonizer’ bijvoorbeeld in 2007 op *Zapruder*. ‘We zijn bezorgde burgers die zich niet meer vertegenwoordigd voelen door conventionele politiek en opinieleiders en zich verenigd voelen in hun zoektocht naar waarheid en de mechanismen van de drijvende krachten achter het wereldtoneel.’ Volgens ‘Antagonizer’ probeerde de elite de waarheidszoekers te marginaliseren omdat ze ‘een gestaag groeiende groep beginnen te vormen’.¹⁵⁸ De waarheidszoeker hoort bij geen enkele partij, omdat ‘hij het zat is dat er politiek tot in den treure compromissen worden gemaakt en er nooit iets wezenlijks verandert.’ De waarheidszoeker heeft de conventionele politiek de rug toegekeerd en zal uiteindelijk zelf tot actie over moeten gaan. ‘Zoals een goed burger betaamt.’¹⁵⁹

In het verlengde van de ‘vrijdenkers’ en ‘waarheidszoekers’ werden ‘klokkenluiders’ naar voren geschoven als degenen die op de bres stonden voor de verdediging van de democratie en de vrijheid van meningsuiting. De argumentatie hield in dat de ‘eli-

158 http://zapruder.nl/portal/artikel/rare_jongens_die_waarheidszoekers/

159 http://zapruder.nl/portal/artikel/rare_jongens_die_waarheidszoekers/

te' doodsbang was dat de waarheid naar buiten zou komen en de bevolking massaal in opstand zou komen¹⁶⁰; dat verklaarde de aanvallen op de vrijheid van meningsuiting en het 'kapotmaken' van klokkenluiders als Fred Spijkers en Ad Bos.¹⁶¹ De website *Sociale Databank Nederland* fungeerde als centraal punt voor iedereen die een strijd uitvocht met Nederlandse ambtenaren en justitie; daartoe werd het platform *Herstel de Rechtsorde* opgericht. Zo ontstond in de complotgemeenschappen een eigen canon van klokkenluiders en andere 'vrijheidsstrijders' die in de digitale gemeenschappen werden opgevoerd als levend bewijs van het totalitaire karakter van de elite. Elk politiek plan dat consequenties zou kunnen hebben voor de vrijheid van meningsuiting op internet werd om dezelfde reden met argusogen gevolgd. 'Als je dit zo vertelt zoals wij dit nu doen, zal de bevolking misschien in opstand komen,' schreef de website *Niburu*. 'Daarom zullen er op redelijk korte termijn massale hersenspoeloperaties plaatsvinden, waarbij het essentieel is dat de boodschap van de elite luid en duidelijk overkomt en daarvoor is het noodzakelijk internet veel beter onder controle te krijgen.'¹⁶²

Uit de discussies en de constructie van deze deels nieuwe politieke subjectiviteiten bleek bovendien een belangrijke interne functie van de digitale complotgemeenschappen: een discursieve ruimte van min of meer gelijkgestemden waarin artikelen, opvattingen en analyses circuleerden die de onderlinge politieke identiteit vestigden en verder ontwikkelden. Deelnemers aan de webfora lieten regelmatig weten hoe belangrijk het was om een plek voor gelijkgestemden te hebben, waar hun meningen wel serieus werden genomen en niet verketterd. 'Vink' schreef bijvoorbeeld op *Fundamenteel*: 'Via een vriend hoorde ik van het bestaan van deze site, nu zo'n 3 maand geleden. Sindsdien bezoek ik deze site, wanneer maar mogelijk, elke dag. Eindelijk gelijkgestemden. Stop svp niet met deze site!' 'Graverdammer'schreef: 'Je website was een geschenk uit de hemel. Eindelijk een site waarop men zijn gal over de multikul kon spugen (alhoewel ik dat ook doe op diverse forums).'

160 <http://www.argusoog.org/holocaust-ontkenning-pedofilie-en-de-elite/>

161 Andere namen van klokkenluiders die opduiken zijn Paul van Buitenen, Henk Laarman, Paul Schaap, Harrie Timmerman, Johan Wilman, George Reuchlin, Ad van Rooij, Geert Theunisse, Gerrit de Wit, Sietze Planting, Robert Horchner, Willem Oltmans, Sam Broersma, Hüseyin Baybaşın, en Nico Burhoven Jaspers; zie ook <http://groepzuid.nl/GZ/category/menselijkheid/>

162 http://www.niburu.co/index.php?option=com_content&view=article&id=5486:de-gevangenis-europa&catid=20:het-complot&Itemid=33

Vaak werd iets zichtbaar van de betekenis die de digitale gemeenschappen voor de deelnemers hadden als de vraag werd opgeworpen of het zin had door te gaan. Het *Pim Fortuyn Forum* stelde die vraag bijvoorbeeld in juni 2011. ‘Dirido’ schreef dat het forum ‘een klein deel van zijn leven’ was geworden; ‘Joop Klepzeiker’ wees op de ‘therapeutische’ functie van het forum: ‘Voor de klep is dit forum ook een uitlaatklep als hij weer eens hard tegen het leven aanloopt, zijn gal kan spuwen zijn ei kwijt kan raken en zo zijn geest wat te ontlasten.’ ‘Tobie1’ voegde toe: ‘Lezen of schrijven voelt als een soort thuiskomen bij vrienden die ik niet persoonlijk ken.’¹⁶³ Naast een collectieve politieke zelfidentificatie als vrijheidsstrijders ontstond zo ook een meer gepersonaliseerde politieke identiteit waarin persoonlijke grieven en emoties een belangrijke rol speelden, evenals het ‘huiskamergevoel’ van de digitale complotgemeenschappen.

3.5 Actiediscours

Uit bovenstaande analyse blijkt dat de complotconstructies rond de moord op Fortuyn in de loop der tijd een andere invulling kregen: werden de pijlen eerst gericht op het linkse politiek establishment, later werden de politiek en de politieke orde in zijn geheel gedelegitimeerd en verdichtte het wantrouwen zich tot systeemhaat. Kwaadwillende machten achter de schermen zouden uit zijn op totale dominantie en onderwerping en alle democratische waarden bedreigen. Tegenover deze machtige vijand stonden de ‘waarheidszoekers’ en ‘vrijdenkers’ die een sterke onderlinge verbondenheid ten toon spreidden. In deze paragraaf verleggen we de analyse naar het handelingsperspectief dat in de complotgemeenschappen werd aangehangen. Hoe dachten de digitale gemeenschappen de ‘vijand’ te kunnen bestrijden en de waarheid en vrijheid te herstellen? Welke actiemethoden werden aangehangen?

3.5.1 Bewustmaking

Eén van leidende gedachten binnen de digitale complotgemeenschappen was bewustmaking. In de digitale gemeenschappen werd het vrijmakende potentieel van internet onderstreept: waar de reguliere media makkelijk gecensureerd en gecontroleerd konden worden, was internet vrij. ‘Internet is het begin van het einde voor de politieke correctheid,’ schreef *Polinco*.¹⁶⁴ ‘De drukpers kan misschien worden gecen-

163 http://www.pim-fortuyn.nl/pforum/topic.asp?TOPIC_ID=75882&results=1

164 http://web.archive.org/web/20020319093030/http://www.polinco.net/poligraaf/index.php?url_channel_id=1&url_publish_channel_id=42&url_subchannel_id=&well_id=2

sureerd en tot zelf-censuur worden gedwongen, op het internet is dat voorlopig nog niet mogelijk,' aldus *Fundamenteel*.¹⁶⁵ De Rotterdamse afdeling van *We Are Change Holland*, die was voortgekomen uit Occupy, stelde zich op als burgerjournalisten en stapte met draaiende camera op allerlei politici af om ze vragen te stellen over Bilderberg.¹⁶⁶ Het politieke doel van de eigen sociale media was dan ook het verkondigen van de waarheid aan de bevolking, waaraan de verwachting gekoppeld zat dat de waarheid bevrijdend zou werken. Aangezien de vrijheid van meningsuiting tot een centrale maatschappelijke en politieke tegenstelling was geconstrueerd, bestond een belangrijk deel van de activiteiten die in de digitale gemeenschappen werd ondernomen uit het uitdragen van de grotere politieke 'waarheid': de feiten over de multiculturele samenleving, de corruptie en het machtsmisbruik van de elite en andere misstanden in de samenleving die door de politieke elites en hun handlangers van de reguliere media doelbewust werden verzwegen. Middels bewustmaking wordt de strijd om epistemologische regulering aangegaan, waarbij de vrijmakende kracht van de sociale media werd ingezet: de poortwachters van de reguliere media konden moeiteloos omzeild worden nu de productie en distributie van meningen gedecentraliseerd en gedemocratiseerd waren.

De belangrijkste functie die de digitale gemeenschappen zichzelf toedichten was dan ook het wakker schudden van Nederland. In deze propagandatactiek zat de hoop verscholen dat als maar genoeg mensen de ongecensureerde waarheid onder ogen kwam, hen de schellen van de ogen zouden vallen en ze in actie zouden komen - ook al werd doorgaans niet gespecificeerd wat men onder die acties verstond.¹⁶⁷ Ook oproepen tot meer onderlinge samenwerking vielen regelmatig te beluisteren, echter ook zonder dat helemaal duidelijk werd hoe die samenwerking in het vat gegoten zou moeten worden. 'We moeten samenwerken, en alles doen wat in onze macht ligt om iedereen bewust te maken van deze zaken, want deze methodes en structuren van manipulatie's werken alleen maar als het gros van de mensen er zich niet bewust van zijn. Als we dat kunnen veranderen zal het hele systeem van misleiding en controle inelkaar storten,' schreef bijvoorbeeld 'Japsan' op *Zapruder* in 2009.¹⁶⁸ Naarmate binnen de complotgemeenschappen spirituele en religieuze elementen hun intrede

165 <http://web.archive.org/web/20020407034430/http://www.fundamenteel.nl/frameset.htm>; zie ook: <http://web.archive.org/web/20010128070300/http://internettrash.com/users/nieuwebezems/n2ondergrondse.html>

166 <http://www.wearechangerotterdam.tv/over/>; <http://www.youtube.com/wearechangerotterdam>

167 <http://web.archive.org/web/20020407034430/http://www.fundamenteel.nl/frameset.htm>

168 http://zapruder.nl/portal/artikel/de_lente_van_rellen/

deden, bleek ‘bewustwording’ echter ook een meer spirituele invulling te kunnen krijgen. ‘Het mensencollectief heeft besloten gezamenlijk met moeder Aarde in een hoger bewustzijnsniveau te stappen,’ meende bijvoorbeeld ‘Elias’, ‘medium voor Christus Healing- en Transformatielicht’, op *Bovendien*.¹⁶⁹

De bewustmaking van het volk verliep echter niet zonder slag of stoot. Binnen de complotgemeenschappen overheerste een gecompliceerde verhouding tot ‘het’ volk dat bewust moest worden gemaakt. Velen vreesden dat het weinig tot niets zou opleveren. Vaak overheerste pessimisme, zeker na de implosie van de LPF en het - ogenschijnlijk - wegebben van het maatschappelijk verzet dat door Pim Fortuyn politiek een stem had gekregen.¹⁷⁰ Bovendien was de inschatting dat de ‘decadente’ Europese volkeren te slap waren om zich tegen de dreigende islamitische overname te verweren.¹⁷¹ In de digitale gemeenschappen werd even hoop geput uit de sinds 2008 opflakkerende sociale en politieke strijd in Zuid-Europa als gevolg van de financiële crisis, al overheerste een lichte teleurstelling over het feit dat zo weinig Nederlanders in actie kwamen.¹⁷² Sommigen meenden dat *mind control* hier debet aan was.¹⁷³ Anderen veronderstelden dat het verhaal dat ze uitdroegen wellicht te ingewikkeld was. ‘Johnito’: ‘De grote vraag is: hoe leg je aan Wim, Jan, Ahmed, Fatima, Karin en Naomi in het kort de geopolitieke puzzel achter 9/11 uit, zonder dat ze de crisisdienst voor je bellen omdat ze denken dat je over UFO’s met reptielenmensen fantaseert in plaats van over SUV’s met siliconenbimbo’s, zoals normale mensen.’¹⁷⁴ Andere forumdeelnemers waren echter optimistischer omdat ze minder snel voor ‘gek’ werden versleten, er zoveel ‘vuiligheid’ naar boven kwam en de ‘gemeenschappelijke vijand’ steeds vaker zijn ware gezicht liet zien, waardoor mensen wel wakker moesten worden.¹⁷⁵

169 <http://www.bovendien.com/actualiteit/actualiteit/het-spionagespel>

170 <http://noordland-forum.net/viewtopic.php?f=8&t=194&sid=7311ad1e235a0d2e6e763d6b707cc3ed>

171 <http://web.archive.org/web/20020407034430/http://www.fundamenteel.nl/frameset.htm>

172 <http://web.archive.org/web/20020407034430/http://www.fundamenteel.nl/frameset.htm>

173 <http://www.bovendien.com/actualiteit/actualiteit/de-bevolking-van-europa-is-de-elite-zat>

174 http://zapruder.nl/portal/artikel/rare_jongens_die_waarheidszoekers/

175 <http://www.bovendien.com/actualiteit/actualiteit/mensen>; zie ook http://zapruder.nl/portal/artikel/de_lente_van_rellen/

3.5.2 Opstand en revolutie

In de digitale gemeenschappen viel echter ook een grimmigere taal te horen, waarin werd gespeculeerd over opstand, revolutie en geweld. Hoe die opstand zich precies zou moeten voltrekken werd doorgaans niet echter duidelijk. ‘Civan’ op *Klachten-Nederland*: ‘Het wordt tijd voor een internationale samenwerking ongeacht huidskleur of afkomst. Om al die parasitaire hypocrite facistische Adolf Hitler figuren en pedofielen wereldwijd te ontmaskeren. Een voor allen! Allen voor een!’¹⁷⁶ Als over het gebruik van geweld werd gesproken, werd meestal niet direct opgeroepen tot geweld, maar werd de retorische vraag gesteld wat er zou gebeuren als ‘de’ politiek niet snel van koers veranderde; op enig moment zou de bevolking het dan niet langer pikken en tot geweld overgaan.¹⁷⁷ Soms werd geweld echter wel openlijk toegejuicht. Op *Polinco* werd bijvoorbeeld enthousiast geschreven over de sterke toename van gewelddadige incidenten na de aanslagen van 9-11 in de Verenigde Staten: ‘Kom op Hollanders, laat zien dat jullie echte kerels zijn. Pak de knuppels om die bruine islamratten ons land uit te knuppelen (...) Kom op eruitrammen met de knuppel op die gore bruine Moslimlijven.DE MAAT IS VOL!!Oprotten met die Rifratten’ (Van Donselaar en Rodrigues 2002: 24).

Uit de discussies bleek vooral dat een deel van de complotgemeenschappen geen enkele fiducia meer had in traditionele manieren van actievoeren. Discussiëren, demonstreren of geweldloos verzet had geen enkel zin tegen een ‘globaal misdaadsyndicaat’. ‘André Maneschijn’: ‘De politie slaat je hersens in als je durft te demonstreren. Dan blijft er toch niks anders meer over dan een harde revolutie?’¹⁷⁸ Anderen waarschuwden dat ze tot geweld zouden overgaan als ‘links’ weer een politieke moord zou plegen. ‘Het wordt is tijd dat de kogels van rechts komen voordat het te laat is. Ze zijn gewaarschuwd!’, schreef ‘rommel’ op 6 mei 2012. ‘Hanxi’ schreef in dezelfde discussie: ‘Dat was eens en nooit weer. Als Geert ook door een (‘linkse’) kogel gaat, gaat hij voor zeker niet alleen. Dat zweer en belooft ik.’¹⁷⁹

176 www.klachtennederland.nl

177 <http://web.archive.org/web/20041120123101/http://www.slaaplekker.web-log.nl/>; zie ook <http://web.archive.org/web/20030808090353/http://www.vrijspraak.org/>

178 <http://www.bovendien.com/actualiteit/actualiteit/de-bevolking-van-europa-is-de-elite-zat>

179 <http://www.amsterdampost.nl/pim-fortuyn-06-05-2002-06-05-2011/>; zie ook: <http://www.klokkenluideronline.nl/artikel/12977/pim-fortuyn-en-de-10-leugens#more-12977>. Zie voor artikelen en discussies uit mei 2013 bijvoorbeeld <http://www.dagelijksestandaard.nl/2013/05/opdat-wij-nooit-vergeten-mijn-eer-betoon-aan-pim-fortuyn-1948-2002>

Maar de gewelddadige fantasieën werden ook bekritiseerd. Kernpunt van de kritiek was dat geweld alleen maar de vijand in de kaart zou spelen; zo zou immers de weg worden geopend voor de invoering van een politiestaat.¹⁸⁰ In het verlengde daarvan werd gepleit voor een meer spirituele oplossing. Geweld, protest, of acties op straat zouden alleen maar tot meer repressie leiden. Maar als mensen wakker zouden worden, het 'quantumveld met liefde zouden vullen' en zoveel mogelijk buiten 'de realiteit' zouden gaan leven, zou het systeem wel op de knieën gedwongen worden. Niet iedereen onderschreef echter deze spirituele oplossingen. 'Het zijn gewoon vieze achterbakse reptillians en pedofielen en wij zullen daar in opstand tegen moeten komen!,' meende 'Shaiden'. 'God zal ons niet straffen voor zulke daden. Het zijn echte geen mensen.'¹⁸¹

3.6 Actieve systeemhaat in daad

Systeemhaat in woord was volop te vinden in de digitale gemeenschappen. Maar meestal bleef het bij woorden. Een populaire activiteit was bijvoorbeeld het aanleggen van dossiers over 'de vijand', of dat nu ging om linkse politici of moskeeën.¹⁸² De gezamenlijke vijand werd soms speelser vormgegeven. Zo introduceerde de website *Pfortuyn* naar analogie van de speelkaarten die door het Amerikaanse leger werden ingezet om de opsporing van Irakese oorlogsmisdadigers te vergemakkelijken een vergelijkbaar kaartspel met 'politici en hun paladijnen die een actieve bijdrage hebben geleverd aan de verkwanseling van Nederland.' Daarnaast introduceerde dezelfde website de verkiezing van de 'Hoernalist van de maand'.¹⁸³

Acties buiten het digitale domein kwamen zelden voor. Ondanks het soms militante taalgebruik bleken er vanuit de digitale gemeenschappen niet of nauwelijks pogingen te worden ondernomen om in de fysieke wereld actief te zijn of tot organisatie-

180 http://zaprunder.nl/portal/artikel/bloedige_opstand_anders_niets/; zie ook http://zaprunder.nl/portal/artikel/rare_jongens_die_waarheidszoekers/

181 <http://www.bovendien.com/actualiteit/actualiteit/depopulation-you-must-see>

182 Op dit gebied bestaat een zekere traditie binnen extreemrechts. Zo had de CP'86 in 1998 een aparte rubriek 'Meldpunt Volksvijandige Activiteiten' met informatie over politieke tegenstanders van extreemrechts (Van Donselaar, Claus en Nelissen 1998: 83). Zie ook <http://www.spg.8m.net/>; zie verder www.moskeedatabase.com; Rachida Azough en Bert Wagendorp, 'Broeikasjes voor extreemrechts', *Volkskrant*, 12 oktober 2002; <http://www.stormfront.org/forum/showthread.php?s=3c7b2c7f67819dde7fb7f69e>; <http://web.archive.org/web/20050205164435/http://www.fortuynpolitiek.nl/3cdb83d3&threadid=5024>

183 <http://web.archive.org/web/20030721055131/http://www.pfortuyn.nl/>

of netwerkvorming over te gaan, of het verlangen naar opstand en revolutie in daden om te zetten. De waarschuwing in de literatuur voor de radicaliserende werking van complotconstructies en het geweld dat dit zou kunnen voortbrengen blijkt geen grond in de empirie te hebben.

Ook de in de literatuur geopperde dynamiek waarin digitale gemeenschappen vooral als functie hebben acties in de fysieke wereld voort te brengen en daar ook beter toe in staat zouden zijn omdat de digitale gemeenschappen voorheen onbereikbare individuen met elkaar kan verbinden, blijkt in de door ons onderzochte digitale complotgemeenschappen niet of nauwelijks voor te komen. Heel soms werd binnen de digitale complotgemeenschappen dan ook de vraag opgeworpen wat nu precies de zin was van al het vertoon van militantie op de sociale media. Volgens 'FotonX' doemde uiteindelijk namelijk een gewetensvraag op: 'Hoever wil je gaan? Als je slechts een desktopwarrior bent, dan zal dat in de praktijk weinig effect sorteren.'¹⁸⁴ Systemhaat in woord, wat volop in de digitale gemeenschappen te noteren viel, werd nauwelijks opgevolgd door systemhaat in daad. Aanslagen, massale demonstraties of andere acties met mogelijk maatschappij-ontwrichtende gevolgen vielen niet te noteren. Alleen uit het jaarverslag van de AIVD over 2001 valt op te maken dat er in extreemrechtse kringen plannen zouden hebben bestaan voor aanslagen op linkse politici; plannen die door de AIVD stuk werden gemaakt door het Openbaar Ministerie in te seinen, die de personen vervolgens oppakte; tot een veroordeling kwam het echter niet (AIVD 2002).

3.6.1 Bedreigingen

De enige manifestatie van systemhaat in daad die zich deed gelden was de persoonlijke bedreiging. In het eerste deel van dit hoofdstuk werd al geschreven dat in de maand direct na de moord op Fortuyn vooral linkse politici werden overspoeld met doodsbedreigingen. Maar Fortuyn was zelf ook het object van bedreigingen tijdens de verkiezingsstrijd, evenals politici als SP-leider Jan Marijnissen en GroenLinks-leider Femke Halsema (Commissie Feitenonderzoek 2002: 221). Ook eerder werden politici, maar ook journalisten die als 'links' te boek stonden, bedreigd. GroenLinks was bijvoorbeeld eind jaren negentig al regelmatig doelwit van bedreigingen afkomstig

184 http://zapruder.nl/portal/artikel/rare_jongens_die_waarheidszoekers/

uit extreemrechtse hoek (Van Donselaar, Claus en Nelissen 1998: 66).¹⁸⁵ Ook andere politici kregen eerder te maken met bedreigingen, zoals wethouder Adri Duijvestein van Den Haag¹⁸⁶, De Nijmeegse wethouder Wim Hompe,¹⁸⁷ Minister Joris Voorhoeve van defensie¹⁸⁸, burgemeester Tin Plomp van Genemuiden¹⁸⁹ en burgemeester Gertjan van Opmeer van Alkmaar¹⁹⁰. In 1997 voorspelde minister Hans Dijkstal van Binnenlandse Zaken, op basis van het jaarverslag van de BVD, dat in Nederland steeds vaker politici, journalisten of andere mensen beveiligd zouden moeten worden.¹⁹¹ In 1998 startte het Openbaar Ministerie met voorlichting aan politici over het omgaan met bedreigingen.¹⁹²

Naarmate internet verder doordrong in de Nederlandse huiskamer, nam het aantal digitale bedreigingen toe. De eerste Nederlandse internetaansluiting dateerde van 1989; nog geen tien jaar later hadden 1,3 miljoen Nederlanders toegang tot internet (Van Donselaar, Claus en Nelissen 1998: 79). De aanslagen van 11 september 2001 in de VS waren aanleiding voor een golf aan bedreigingen. Het Korps Landelijke Politiediensten (KLPD) van de Nederlandse politie telde 485 bedreigingen. Meestal ging het om (anonieme) poederbrieven, bomdreigingen en aankondigingen van brandstichting aan het adres van moskeeën en islamitische scholen (Van Donselaar en Rodrigues 2006: 97). Na de moord op Pim Fortuyn nam het aantal bedreigingen sterk toe, om na een maand weer af te vlakken. Vooral alles wat links en multicultureel was, moest het ontgelden.

Het taalgebruik van de bedreigingen weerspiegelde het discours dat op de nieuwrechts radicale websites vanaf eind jaren negentig te lezen viel; soms werden ook direct 'Polinconen' (lezers van de website Polinco) opgeroepen tot actie over te gaan: 'Fatima Elakut, Job Cohen, Ad Melkert, JULLIE ZIJN AL DOOD. Het vonnis moet

185 Zie ook: *Trouw*, 'Ria Beckers verbijsterd over bedreigingen', 2 februari 1995; *Trouw*, 'Peper doet deur fractiekamer van raadsleden CP'86 op slot', 7 juni 1996; *Het Parool*, 'Klacht bij justitie na beledigen van kamerlid Varma', 4 november 1996; *ANP*, 'Nijmegenaar aangehouden voor bedreiging raadslid', 25 mei 1999

186 *NRC Handelsblad*, 'Lokale politici onder vuur', 13 mei 2002

187 *De Gelderlander*, 'TBS geëist voor treiteren van stadsbestuur; Nijmeegse vrouw dreigde wethouder met brandstichting', 22 maart 1995

188 *De Gelderlander*, 'Extra bewaking voor Voorhoeve na bedreiging', 12 juni 1995

189 *ANP*, 'Prominenten Genemuiden roepen op tot staken van geweld', 4 april 2001

190 *De Volkskrant*, 'Geen verband tussen aanslag en kogelbrief', 21 april 2001

191 *Eindhovens Dagblad*, 'Dijkstal: meer beveiliging nodig', 6 november 1997

192 *ANP*, 'OM geeft tips aan politici over omgang bedreigingen', 2 april 1998

nog voltrokken worden...jullie weten niet wanneer (...) Polinconen, gebruik je verstand, wat je ook doet, laat je NIET betrappen. De villa van Jodenmuller of Korthals mag vannacht al in de fik, maar ook morgen, of volgende week, of over een maand'. Maar vaak werden het gehele politieke systeem en alle politieke partijen aangevalen: 'SP, PvdA, VVD, D66, GL jullie zijn begonnen met moorden. Wij slaan terug. De Nederlandse intifada is begonnen. Zoek op waar de klootzakken wonen, de antifa, de multikultis, gemeenteraadsleden, de wethouders, alle smeerlappen van SP, PvdA, VVD, D66, GL. De brand gaat erin, en wij zijn geduldig...het kan vannacht gebeuren of over een jaar...maar we zorgen dat we niet gepakt worden' (Van Donselaar en Rodrigues: 2002: 27-31).

Sommige deelnemers aan de digitale complotgemeenschappen werden veroordeeld voor bedreiging of aanzetten tot haat. Zo werd 'Graver', oprichter van de website *Graverdammer* die de opvolger was van de website *Fundamenteel*, door de rechter tot een boete van 220 euro veroordeeld wegens aanzetten tot haat. In februari 2005 had hij de directeur van vluchtelingenorganisatie Inlia met de dood bedreigd: 'Het wordt nu echt tijd voor een nekschot,' schreef hij; van hem mocht minister Verdonk de executie voltrekken. Eerder had 'Graver' op internet al zijn hulde uitgesproken voor een skinhead die drie Marokkanen had neergeschoten. Hij waarschuwde dat er teruggeschoten zou worden als de regering de 'kakkerlakken' niet uit Nederland verwijderde.¹⁹³ Na de veroordeling van Volkert van der Graaf voor de moord op Pim Fortuyn schreef Wim van L. (1967), aanhanger van Fortuyn, een persoonlijke dreigmail naar de rechter. Hij wilde 'jachtgeweren leegschieten' op de rechter en hoopte dat de familie van de rechter werd uitgeroeid. Ook wilde Van L. aanzetten tot 'haat en moord' tegen 'Rösenmuller, Bolkestein, van Dam'. Bij de e-mail voegde hij een afbeelding met daarop twee vuurwapens. Justitie nam de bedreiging serieus en spoorde Van L. op. In december 2003 werd hij veroordeeld tot een maand voorwaardelijke gevangenisstraf en een boete van 900 euro.¹⁹⁴

In de loop van 2002 nam het dreigfenomeen in kwantitatieve zin af vergeleken met mei 2002: na de vloedgolf van duizend bedreigingen in mei 2002, ging het in de maanden erna om enkele tientallen.¹⁹⁵ Maar tegelijkertijd uitte het fenomeen van be-

193 <http://kafka.antenna.nl/?p=466>

194 <http://kafka.antenna.nl/?p=466>

195 *Algemeen Dagblad*, 'Politici minder bedreigd; Aantal dreigbrieven en haattelefoontjes neemt flink af', 2 augustus 2002

dreigen zich breder. Duidelijk werd dat zich onder de dreigers ook mensen bevonden met een psychiatrische problematiek. Geruchtmakend was bijvoorbeeld een serie van bedreigingen tegen politici, de koningin, voetbaltrainers en andere bekende Nederlanders uit 2002. Uiteindelijk wist de politie de dader te achterhalen: een 48-jarige in Indonesië geboren inwoner van Rotterdam, die bij een auto-ongeluk uit 1984 een ernstige hersenbeschadiging had opgelopen. De dader leefde sociaal geïsoleerd nadat hij zijn werk had verloren en bracht zijn dag door met het lezen van kranten en roddelbladen. De man was een groot aanhanger van Fortuyn en zei tot zijn daden geïnspireerd te zijn door het bericht dat PvdA-leider Melkert een doorgeladen pistool toegestuurd had gekregen. Voor de rechtbank verklaarde hij dat het verzenden van de bedreigingen hem een ‘gevoel van macht’ gaf, maar dat hij nooit de intentie had gehad de dreigingen in daden om te zetten. Het was vooral een schreeuw om aandacht. De rechtbank verklaarde de man verminderd toerekeningsvatbaar.¹⁹⁶

In mei 2002 werd de Hindoestaanse gemeenschap opgeschrikt door een honderdtal ‘poederbrieven’. De poederachtige substantie bleek uit Brinta en zandkorrels te bestaan en was ongevaarlijk. De verzender betitelde de poeder als ‘Anthrax van Allah’ en dreigde de geadresseerden met moord en verkrachting, een lot waaraan zij alleen konden ontsnappen als zij tienduizend euro naar de briefschrijver zouden overmaken. De dader, ‘Dewanand’, was een veelvuldig poster op webfora waar de complotconstructies rond de moord op Fortuyn werden aangehangen. Volgens de rechtbank leed ‘Dewanand’ aan schizofrene paranoia. Hij hoefde daarom niet de cel in, maar werd wel opgenomen in een kliniek. In zijn cel vervaardigde ‘Dewanand’ een 456 pagina’s tellend manifest onder de titel ‘Eerbetoon aan de profeet Hans Janmaat’. ‘Dewanand’ werd in 2007 weer voor de rechter gedaagd door de *Stichting Hindu Life* wegens smaad, laster, belediging en aantasting goede naam. De rechter veroordeelde ‘Dewanand’ tot gevangenisstraf en een hoge boete.¹⁹⁷ Op het *Forum van de Vrijheid* werd naar aanleiding van deze zaak liefdevol gerept over ‘onze andere strijder Dewanand’. ‘Dewanand’ had in 2004 en 2005 een aparte rubriek op het *Pim Fortuyn Forum* (‘Dewanand’s columns’).

In 2003 moest een man zich voor de rechtbank verantwoorden voor het bedreigen van onder anderen premier Wim Kok en de vicepremiers Annemarie Jorritsma en Els

196 LJN: AO8559, Rechtbank Rotterdam

197 <http://www.dewanand.com/wfor1219.htm>

Borst. De verdachte had ook het LPF-kamerlid Jim Janssen van Raaij op de korrel, net als directeur Ronnie Naftaniel van het Centrum Informatie en Documentatie over Israël en het hoofd van de Zwolse politie. De verdachte stuurde meerdere e-mails en faxen met teksten als 'Wees snel meneer Kok, want magere Hein komt u binnen anderhalve week ophalen'. Ook dreigde hij politici om te brengen met het wapen waarmee Fortuyn was vermoord. Voor de rechtbank verklaarde de verdachte dat hij de brieven uit woede had geschreven. 'Het wordt hoog tijd dat het systeem helemaal ondersteboven wordt gegooid. Er is sprake van corruptie. Als staatsburger moet ik dat aan de kaak stellen,' aldus de man, die ook stelde dat bij de Bijlmerramp en de vuurwerkramp stukken achter werden gehouden. 'Dan word ik woedend. Ik ben helderziend en ik weet wat er is gebeurd.' De man zonder vaste woonplaats had de jaren daarvoor al duizenden brieven geschreven aan de *Haagsche Courant*. Volgens deskundigen leed de man aan paranoïde waanstornissen en schizofrenie.¹⁹⁸

Individuele politici waren in de jaren 2002-2004 wel vaker het object van bedreigingen. Zo werd minister Hans Dijkstal (VVD) in juni 2002 bedreigd door een verdachte die meldde 'door haat gerijpt' te zijn en vastbesloten was 'om keihard en meedogenloos terug te slaan'. Tegen de politie verklaarde de verdachte telefonisch van plan te zijn een aantal mensen, waaronder de burgemeester van Heerlen en minister Dijkstal 'te grazen te nemen' en een groot bloedbad te zullen aanrichten in het gemeentehuis van Heerlen, een actie die hij tot in detail zou hebben voorbereid. Achtergrond van de dreiging bleek een faillissement te zijn waarvoor de verdachte de gemeente Heerlen aansprakelijk hield.¹⁹⁹

In oktober 2003 werd een verdachte aangehouden die op weg was naar het huis van minister-president Jan Peter Balkenende. De verdachte leed volgens de rechtbank aan erotomane wanen, persoonlijke paranoia en geloofde in tegen hem gerichte complotten. 'Verdachte verkeerde voortdurend in een angstige, onveilige beleevingswereld van tegen hem gerichte complotten en laster en hij waant afgeluisterd en bedreigd te worden.' De verdachte was in 2001 veroordeeld voor een poging tot doodslag op een toenmalige buurman.²⁰⁰ Tussen 2003 en 2004 werd Balkenende ook bedreigd door iemand die om hulp vroeg bij huisvesting en het aflossen van

198 *De Telegraaf*, 'Bedreiger van politici voor rechtbank', 22 maart 2003; *Haagsche Courant*, 'Na dreigbrieven nu toch voor de rechtbank', 27 maart 2003

199 LJN: AF6610, Rechtbank 's-Gravenhage, 09/757465-02

200 LJN: AS5545, Gerechtshof 's-Gravenhage

schulden. In februari 2004 eindigde bovendien de relatie van deze verdachte met zijn vriendin en tevens de moeder van zijn kind. De man ondernam in die periode een aantal zelfmoordpogingen. Op 18 maart 2004 verzond hij vanaf zijn computer een e-mail aan de minister-president. Het bericht had als titel 'Je gaat er nu echt aan'. In het bericht stond het privéadres van de minister-president vermeld. Met het bericht had de verdachte een digitale foto meegestuurd waarop een gemaskerde man met een wapen in zijn hand te zien was.²⁰¹

Dagblad *Trouw* meldde in 2004 dat de bedreigingen nog steeds niet voorbij waren. Sinds de moord op Pim Fortuyn waren zeker dertig raadsleden, wethouders en burgemeesters in Nederland met de dood bedreigd. Naast de dertig plaatselijke politici hadden vier mensen in het voetbal, twintig organisaties, zeven televisie- of tijdschriftmakers en vijftientig landelijke politici een doodsbedreiging ontvangen. En dat waren dan alleen de bedreigingen die in de openbaarheid waren gekomen. 'Wij hebben niet de indruk dat mensen vaker proberen de politiek te beïnvloeden met doodsbedreigingen. Vaak zijn de afzenders malloten', reageerde een woordvoerder van Binnenlandse Zaken. Volgens de woordvoerder was er sinds de dood van Pim Fortuyn wel een aantal 'dreighypes' geweest: de kogelbrieven naar bekende Nederlanders en de poederbrieven. 'Heel vervelend voor de slachtoffers, maar geen dreigcultuur.'²⁰²

Volgens diverse media gingen de bedreigingen ook in 2005 door. Van de ondervraagde volksvertegenwoordigers waren er vijftien ernstig bedreigd sinds eind mei 2003 het kabinet Balkenende II aantrad. Zij deden ook aangifte bij de politie. Nog eens acht Kamerleden werden wel bedreigd, maar vonden het niet nodig aangifte te doen. Vrijwel alle Kamerleden werden bestookt met agressieve e-mailberichten. De ondervraagde Kamerleden waren het er allemaal over eens dat het maatschappelijke klimaat de afgelopen jaren enorm was verhard. Na een televisieoptreden of debat in de Tweede Kamer stroomden de scheldmails en bedreigingen soms al binnen vijftien minuten binnen. Ook bedreigingen tegen burgemeesters, wethouders en raadsleden kwamen veelvuldig voor.²⁰³

201 LJV: AQ2890, Rechtbank 's-Gravenhage, 09/925335-04

202 Romana Abels en Dorien Pels, 'Doodsbedreigingen nemen toe; Binnenlandse Zaken ontkent bestaan van "dreigcultuur"', *Trouw*, 15 maart 2004

203 *BN/DeStem*, 'Veel meer politici bedreigd', 25 februari 2005; *Amersfoortse Courant*, 'Bedreigingen van alle tijden', 4 maart 2005; *NRC Handelsblad*, 'Sterke toename bedreigingen per e-mail na 2002', 24 oktober 2005

3.6.2 Passieve systeemhaat

Uit de digitale complotgemeenschappen kwam een stroom van doodsbedreigingen. Maar ook een tegengestelde beweging viel te noteren. Fundamenteel wantrouwen, weerzin en woede tegen het systeem dat in de digitale gemeenschappen floreerde, vertaalde zich vanaf 2007 meer in een defensieve strategie die zich laat samenvatten met ‘interne migratie’: steeds vaker viel het pleidooi te beluisteren zich volledig uit het systeem terug te trekken en een parallelle samenleving te creëren. Deels ging het daarbij om geestelijke vrijmaking uit het systeem door spirituele verlichting en het simpel ophouden met geloven in de leugens van het systeem. ‘Pas als we geloven dat we onvrij zijn (als we geloven dat we moeten doen wat de machthebber wil) zijn we werkelijk onvrij. Dat is simpelweg het gevolg van ons eigen geloven en daarvoor zijn we dus zelf verantwoordelijk. Niet de machthebber,’ aldus Pieter Stuurman op *Argusoog*.²⁰⁴ Sommigen stelden hun hoop op goddelijke interventie, zoals ‘Hiert’: ‘Het wordt idd tijd dat de Heer orde op zaken komt stellen.’²⁰⁵

Soms waren de plannen voor interne migratie concreter. ‘Haal je geld van de bank, doe aan ruilhandel, los AL je leningen af en ga nooit stemmen - nergens voor!,’ schreef ‘Peter13RedSkywalker’ in 2009 op *Zapruder*. Op *Argusoog* werd gepleit voor de invoering van een eigen parlement en directe democratie, en de invoering van een eigen rentevrije munteenheid. ‘Ofwel een nieuwe samenleving naast en in de oude te beginnen.’²⁰⁶ Omgekeerd leidde deze pleidooien voor ‘interne migratie’ uit het systeem tot beschuldigingen van naïviteit. ‘De “powers that be” zullen uit zichzelf hun machtspositie nooit opgeven. Je kunt wel je eigen lokale economie starten maar dit wordt slechts getolereerd omdat het underground/onbekend is en geen slagkracht heeft. Zodra miljoenen nederlanders dit gaan doen wordt daar zeker een einde aan gemaakt (...) Het is naïef om te denken dat je zomaar een parallelle economie mag starten...,’ reageerde ‘spaceinvader’.²⁰⁷

204 <http://www.argusoog.org/macht-en-vrijheid/>

205 <http://boinnk.nl/blog/61160/dit-soort-berichtgeving-klink-natuurlijk-als-ophitserij-tegen-islamieten-maar-het-is-helaas-wel-de-waarheid-wat-er-hier-beweert-wordt/>

206 <http://www.argusoog.org/macht-en-vrijheid/>

207 http://zapruder.nl/portal/artikel/bloedige_opstand_anders_niets/

3.7 Tussenconclusie

De moord op Pim Fortuyn op 6 mei 2002 gaf aanleiding tot verschillende complotconstructies. De schok van de gebeurtenis en de vele onbeantwoorde vragen waren de initiële aanleiding voor de complotconstructies die gelanceerd werden door min of meer bekende Nederlanders met toegang tot de media en de politiek. Maar de complotconstructies lieten zien dat de moord op Pim Fortuyn ook als een *signifier* gold voor een langer levend en sluimerend ongenoegen over ontwikkelingen in de samenleving. Dit ongenoegen, deels gearticuleerd op ‘nieuw rechts-radicalen’ websites die sinds eind jaren negentig actief werden, centreerde zich rond een tegenstelling tussen enerzijds de linkse elite en vreemdelingen, en aan de andere kant het volk, dat door de linkse elites monddood zou zijn gemaakt. Vrijheid van meningsuiting was dan ook de centrale tegenstelling waarop voor en na de moord op Fortuyn werd gepolitiseerd en draaide grotendeels om de strijd over ‘epistemologische regulering’: wie bepaalt wat de waarheid is, wie bepaalt wat gezegd en gedacht mag worden.

De moord op Fortuyn gold als ultiem bewijs voor de stelling dat ‘andersdenkenden’ - in casu: rechtsdenkenden - door de elite desnoods vermoord werden. De complotconstructies hadden in eerste instantie dan ook een duidelijke en herkenbare politieke dimensie: rechts tegen links. ‘Het’ systeem werd niet direct tot de samenzwervende vijand verklaard; de essentie lag in de stelling dat het systeem object was geworden van een vijandige overname door links. Certificerende actoren, zoals media en politieke partijen die tot het establishment behoorden, besteedden veel aandacht aan de complotconstructies. Hier laat zich de sterke verbintenis zien tussen populisme en complotconstructies. Het idee dat de ‘hardwerkende Nederlander’ door krachten van zowel boven als beneden werd belazerd en bedreigd bleek een vruchtbare voedingsbodem in Nederland te hebben.

Tegelijkertijd manifesteerde zich in de complotconstructies een groter ongenoegen met het politieke stelsel. Hierin zien we de ‘post-politieke constellatie’ terug: het verdwijnen van politiek-ideologische tegenstellingen doordat links meer en meer samenklonterde met rechts in een technocratisch midden waar veel burgers zich vervreemd van voelden. Politiek was onder de paarse kabinetten verworpen tot het management van de bestaande orde en de vrije markt. De sociale tegenstellingen en antagonistische relaties die in weerwil van het post-politieke discours nog steeds springlevend waren, konden zich niet langer uitdrukken in geloofwaardige politieke

organisaties, mechanismen of kanalen omdat de politieke en maatschappelijke elites geen concurrerende politieke posities meer innamen. De complotconstructies vulden dat gat als een substituutideologie, een masternarratief dat de wereld weer verklaarbaar maakte, zin gaf en bovenal vriend en vijand weer benoemde. Het gevolg daarvan was een meer algemene radicale en fundamentele afkeer van en wantrouwen tegen het systeem. Steeds vaker werd 'de' elite of 'de' politiek op de korrel genomen. Ook verschenen andere en meer diffuse vijanden op het toneel: de Bilderbergorganisatie, de Illuminati, de Nieuwe Wereldorde.

De complotconstructies rond de moord op Fortuyn, in eerste instantie nog gearticuleerd en gelegitimeerd door delen van het establishment, woekerden later autonoom voort op internet en verdichten al langer bestaand wantrouwen tegen de politiek en de politieke orde tot systeemhaat: het gehele systeem deugde niet, was corrupt en slechts in schijn democratisch. De echte macht lag elders; een gewelddadige en onnipotente macht die letterlijk over lijken ging. De hermetische en fundamentele afkeer van en wantrouwen tegen het systeem liet zich steeds dominanter gelden in de complotgemeenschappen. De overheersende woede tegen het systeem die de complotconstructies articuleerden, maakte het ook mogelijk dat allerlei verschillende politieke en spiritueel/religieuze signaturen zich onder hetzelfde vaandel verenigden, hetgeen een eclecticisch resultaat tot gevolg had. Hierin laten complotconstructies zich herkennen als discursieve ruimtes waarin een ratjetoe van politieke grieven en verlangens die buiten de geïnstitutionaliseerde politieke orde zijn verklaard onderdak kunnen vinden. Waar in de periode 2002-2004 de complotconstructies nog een verbinding met het politieke domein hadden, omdat een aantal complotentrepreneurs en certificerende actoren de complotconstructies op de agenda zetten en hielden, verdwenen deze verbindingen na 2004 toen het boek-Fortuyn formeel afgesloten was. Ook dit verklaart waarom de systeemhaat zich steeds diffuser en meer eclecticisch ontrolde en een meer autonoom karakter verkreeg.

Vormt de door complotconstructies aangedreven systeemhaat daarmee ook een gevaar voor de nationale veiligheid? Dat gevaar moet sterk gerelativeerd worden. De - vaak - grote en soms gewelddadige woorden leidden nauwelijks tot politieke daden. De literatuur die stelt dat complotconstructies geweld aanjagen moet sterk gerelativeerd worden. Enerzijds kan dat verklaard worden uit het eclecticische en diffuse karakter van de complotgemeenschappen: het ontbrak aan duidelijke materiële

aanknopingspunten voor sociale of politieke strijd, maar ook aan tactische of strategische ideeën. De macht kreeg weliswaar weer een naam en rugnummer, maar viel slechts moeizaam materieel te lokaliseren. Bovendien lagen onder de gemeenschappelijke noemer van de complotconstructies tal van politieke en sociale verschillen. Daarnaast bleek dat ondanks de verwachtingen die de complotgemeenschappen hadden van het bewustmaken van de bevolking dankzij de 'vrije media', tegelijkertijd twijfel overheerste over nut en noodzaak van politieke acties; het had geen enkele zin te demonstreren of anderszins politieke acties te voeren tegen een almachtige dictatuur. De oproepen tot opstand, revolutie en geweld die uit deze analyse voortvloeiden bleken in de praktijk tot vrijwel niets te leiden.

De digitale complotgemeenschappen bleken echter ook een belangrijke interne functie te hebben: een veilige huiskamer voor gelijkgestemden. De veronderstelling in de literatuur dat de sociale media een sterk mobiliserende en politiserende werking hebben omdat zo voorheen onbereikbare individuen met elkaar in contact kunnen komen en sociale media beter aansluiten op het huidige klimaat van 'life-style politics' blijkt ook gerelativeerd te moeten worden. Wat dan eigenlijk haast als enige - individuele - actiemethode overbleef, was schelden op en bedreigen van politieke tegenstanders, wat dan ook met grote regelmaat gebeurde. Ondanks de soms ingrijpende persoonlijke gevolgen die dergelijke bedreigingen kunnen hebben voor de politici en bestuurders die het aangaat, moet de nodige terughoudendheid worden betracht om dit als groot risico voor de nationale veiligheid te typeren. Al is het goed voorstelbaar dat bij bedreigde politici bewust of onbewust de moord op Pim Fortuyn in het achterhoofd rondspookte.

4. Eurabia of de bewuste islamisering van Nederland

*'Ik ben niet tegen democratie. Ik ben alleen van mening dat er nu even geen tijd voor is. Zie wat democratie ons gebracht heeft. Jij leeft in de illusie dat hier ook daadwerkelijk democratie bestaat. Waarom wordt er dan nooit naar het volk geluisterd? Als we jouw manier volgen dan breng ik mijn dochters met hoofddoek naar het altaar. No fucking way dan gaat er echt massa's bloed vloeien. Dood of de Gladiolen. En dat mogen die AIVD luizen die hier meelesen maar eens haarfijn aanhoren als ze hier verhaal komen halen. Schijf op hen. Op de politici, op die moffenhoer von Amsberg. Allemaal op het schavot.'*²⁰⁸

In de loop van 2004 dook in Nederland de term 'Eurabia' op. 'Eurabia' is een complotconstructie waarin, kort samengevat, de politieke elite van Europa ervan beschuldigd wordt in het geheim te hebben samengezwoeren met Arabische elites om Europa te islamiseren en elke oppositie tegen deze islamisering monddood te maken. Het Eurabia-discours omvat vele ingrediënten (anti-links en anti-islam) die ook in het vorige hoofdstuk zijn beschreven en voegde zich in het sterk gepolariseerde maatschappelijke en politiek debat in Nederland over de islam, de multiculturele samenleving en de rol van de politieke elites. De polarisatie rond deze thema's was sinds de moord op Pim Fortuyn eerder toe- dan afgenomen, mede onder invloed van de bomaanslagen van 11 maart 2004 in Madrid, de moord op Theo van Gogh op 2 november 2004 door de jihadistische *homegrown* terrorist Mohammed Bouyeri en de bomaanslagen van 7 juli 2005 in Londen.

In dit hoofdstuk zullen we eerst in paragraaf 4.1 de oorsprong van de Eurabia complotconstructie beschrijven. Vervolgens analyseren we in paragraaf 4.2 hoe en door wie de complotconstructie in Nederland werd gelanceerd, of en hoe de complotconstructie vervolgens zijn weg vond in de politiek, de reguliere media en op internet en of er herkenbare digitale complotgemeenschappen ontstonden en zijn te onderscheiden. Met andere woorden: zijn er complotentrepreneurs te onderkennen die 'certificerende actoren' vormden omdat ze door hun maatschappelijke positie en/of toegang tot de reguliere media en het politieke bestel de politieke ideeën, grieven en eisen vervat in de complotconstructie een zekere geloofwaardigheid en legitimiteit verschaffen? Daarna analyseren we in paragraaf 4.3 de digitale complotgemeenschappen. In de literatuur is geopperd dat complotconstructies door hun in wezen lege kern de potentie hebben om een discursieve arena te vormen voor een ratjetoe aan politieke grieven, verlangens en eisen die buiten de geïnstitutionaliseerde poli-

208 <http://www.artikel7.nu/?p=64495>

tieke orde zijn verklaard. Dit zou nog eens versterkt worden door het digitale karakter van de complotgemeenschappen: dergelijke digitale gemeenschappen zouden voortwoekeren als een rیزoom, zonder sturend centrum en ook daardoor een hybride inhoud weerspiegelen.

Vervolgens (paragraaf 4.4) analyseren we de *injustice frames* in de complotgemeenschappen indachtig het uitgangspunt in de literatuur dat complotconstructies als gecodeerde sociale kritieken dienen te worden opgevat die onder meer de epistemologische regulering in de samenleving bekritisieren, evenals de legitimiteit van de politieke instituties. We bezien daarbij ook of we de politieke en sociale functies van complotconstructies, zoals verondersteld in de literatuur, terugzien: een manier om orde aan te brengen in een complexe wereld waarin ideologieën en religies niet langer zin en betekenis geven; een ideologische revitalisering in reactie op de post-politieke constellatie waarin een nieuw antagonistisch ‘wij’ en ‘zij’ wordt geproduceerd. Daarbij bekijken we specifiek of complotconstructies op die manier wantrouwen en afkeer verdichten tot systeemhaat.

In paragraaf 4.5 bezien we het actiediscours in de digitale gemeenschappen: hoe dachten ze hun doelen te verwezenlijken? Daarna analyseren we in paragraaf 4.6 wat de complotgemeenschappen in de praktijk doen: volgt op systeemhaat in woord ook systeemhaat in daad in de vorm van aanslagen, grootschalige onlusten of bedreigingen? We willen immers in dit onderzoek de vraag beantwoorden of van door complotconstructies aangedreven systeemhaat ook risico's voor de nationale veiligheid uitgaan. In de literatuur is door verschillende auteurs de stelling betrokken dat complotconstructies een gewelddadig potentieel hebben. Daarbij bezien we ook het digitale karakter van de complotgemeenschappen: in de literatuur wordt immers verschillend gedacht over het mobiliserend potentieel van zowel complotconstructies als sociale media. In paragraaf 4.7 vatten we de belangrijkste bevindingen van het hoofdstuk samen.

4.1 De oorsprong van de Eurabia complotconstructie

'Eurabia' was oorspronkelijk de titel van een nieuwsbrief, in de jaren zeventig uitgegeven door het *Comité Européen de coordination des associations d'amitié avec le monde arabe*. De huidige betekenis van de term Eurabia ligt echter in het werk van de schrijfster Bat Ye'or (pseudoniem van Giselle Litmann), die in december 2002 de term introduceerde als synoniem voor de bewuste islamisering van Europa.²⁰⁹ Op 9 januari 2004 werd op de Amerikaanse anti-jihadsite *Jihad Watch*²¹⁰ voor het eerst gewag gemaakt van de term 'Eurabia'. Op de site werd een interview met Bat Ye'or uit de *Jerusalem Post* overgenomen, waarin werd vooruitgeblift op haar binnenkort te verschijnen boek *Eurabia - The Euro-Arab Axis*. De term Eurabia werd niet veel later ook gehanteerd in het boek 'De kracht van de Rede' van de Italiaanse journaliste Oriana Fallaci (2005).²¹¹

In *Eurabia - The Euro-Arab Axis* betoogde Bat Ye'or dat Europa het bewuste doelwit was van islamisering, met de geheime instemming van de hoogste politieke kringen in de Europese landen. De oorsprong van dit complot lag in de in 1973 gestarte dialoog tussen de Europese Gemeenschap en de Arabische Liga, resulterend in de oprichting van de *Euro-Arab Dialogue* (EAD). Frankrijk stond aan de basis van deze dialoog. Volgens Bat Ye'or waren daar het virulente anti-amerikanisme van president Charles de Gaulle en het antisemitisme uit het Vichy-tijdperk debet aan. De oliecrisis van de jaren zeventig was het kantelpunt voor de knieval van de Europese politieke elites voor de Arabische wereld. In ruil voor toegang tot Arabische olie en afzetmarkten in het Midden-Oosten stemden de Europese politieke elites in het geheim in met de sluipende islamisering van Europa. De integratie van de Europese landen werd ingeruild voor een nieuw doel: de integratie van Europa met Noord-Afrika en het Midden-Oosten in een nieuwe geopolitieke entiteit - Eurabia. Bat Ye'or omschreef deze wending als een uiting van dhimmitude - de mentale houding van niet-moslims die zich, om slavernij of de dood te voorkomen, onderwerpen aan de islamitische macht en zo een soort tweederangsburgers worden. De 'agents of dhimmitude' wa-

209 *Observatoire du monde juif*, 'Le Dialogue Euro-Arabe et la naissance d'Eurabia', Bulletin n° 4/5, Décembre 2002, pp. 44-55; Bat Ye'or was geen nieuweling in het islamdebat. Eerder schreef ze over 'dhimmitude' - de mentale houding van niet-moslims die zich, om slavernij of de dood te voorkomen, onderwerpen aan de islamitische macht en zo een soort tweederangsburgers worden (Bat Ye'or 1985).

210 www.jihadwatch.org

211 Fallaci deed eerder van zich spreken met het boek 'De woede en de trots' (2002) waarin ze de liberale Europese politieke elite ervan beschuldigde de Europese cultuur en beschaving te verkwanselen aan een islamitische invasie, die in Fallaci's ogen niets anders was dan een hedendaagse uitdrukking van fascisme en totalitarisme.

ren vooral te vinden in sommige christelijke kerken en de linkse elite, gecombineerd met zakelijke elites die profiteerden van de oliehandel.

‘Eurabia’ manifesteerde zich volgens Bat Ye’or zowel buitenlands als binnenlands. In de Europese buitenlandse politiek ontwaarde Bat Ye’or anti-amerikanisme, antizionisme en ‘Palestinianisme’ als politieke uitgangspunten. Binnenlands vertaalde de *dhimmitude*-houding zich in officieel gepropageerd antisemitisme, massa-immigratie van moslims naar Europa en de stichting op Europees grondgebied van moskeeën en andere islamitische centra van waaruit ongehinderd de religieuze en politieke ontwikkeling van Europa werd beïnvloed. Door de grotere bevolkingsaanwas zouden moslims bovendien in de nabije toekomst vanzelf de meerderheid van Europa gaan uitmaken. De ‘culturele preconcepties van Eurabia’ vatte Bat Ye’or samen als geschiedvervalsing, antisemitisme, zelfhaat en zwakte. De EAD zou ter ondersteuning van deze politiek een geheim programma op hebben gezet voor de ‘preventieve beheersing van gedachten en bewustzijn’, en de ‘media, universiteiten en scholen tot kanalen maken voor islamitische propaganda’. De Arabische taal en cultuur zouden zo door Europa verspreid worden en geschiedenisboeken herschreven. Eurabia was ‘niet het resultaat van toeval, maar van een koelbloedig geplande ideologie die politieke, strategische en culturele middelen gebruikte om die doelstellingen te bereiken,’ aldus Bat Ye’or.

Het gedachtegoed van Bat Ye’or kreeg in de loop van 2004 een warm onthaal in de Verenigde Staten, waar sinds het begin van de nieuwe eeuw schrijvers, columnisten, onderzoekers en journalisten zich verenigden in denktanks en onderzoeksinstituten met als gezamenlijke thema de dreiging die van de islam uitging (Carr 2006; zie ook Wayahat e.a. 2011). Via websites, boeken, *talk radio*, eigen televisiekanalen en sommige reguliere media werd een consequent discours uitgedragen dat uit een aantal terugkerende elementen bestond. Tegenover een roofzuchtige, imperialistische islam stond een zwakke, links-liberale politieke elite, die met haar handlangers in de politiek correcte *main stream media* (MSM), de universiteiten, de burgerrechtenbeweging en de antiracismebeweging, doelbewust de Amerikaanse christelijke cultuur en tradities te grabbel gooide. Alleen de kleine - maar groeiende - beweging van patriotische anti-jihadistische verzetsstrijders stond pal voor de traditionele waarden van de Westerse beschaving, had de ware kwaadwillende intenties van de islam door en onderkende dat de Derde Wereldoorlog op komst was. De term ‘Eurabia’ stond voor dit discursieve complex van verraad door de politieke elites, de samenzwering tussen Europese en Arabische elites, (zelf)islamisering, *dhimmitude*, antisemitisme,

oorlogsdreiging, aanvallen op de vrijheid van meningsuiting en politiek correcte censuur onder het mom van antiracisme (de linkse ‘gedachtenpolitie’), en de bedreiging van de westerse waarden en beschaving door de invasie van en kolonisatie door moslimmigranten. Soms werd ditzelfde complex van termen aangeduid met de verzamelnaam *oil for immigration*.²¹²

4.2 De introductie van de Eurabia-complotconstructie in Nederland

In tegenstelling tot de complotconstructies rond de moord op Pim Fortuyn valt er niet één grote of schokkende gebeurtenis te benoemen die de complotconstructie ‘Eurabia’ in Nederland ingang deed vinden. Het ging eerder om een langzaam proces waarin Eurabia zich als begrip in de discussie nestelde. In de reguliere media dook de term ‘Eurabia’ voor het eerst op in april en augustus 2004 in korte boekbesprekingen van respectievelijk ‘De kracht van de rede’ en ‘Oriana Fallaci interviewt Oriana Fallaci’.²¹³ ‘Europa is een kolonie van de islam geworden en Italië is een voorpost van die kolonie,’ citeerde correspondent Michael Zeeman het boek.²¹⁴ NRC-redacteur Paul Steenhuis waarschuwde in november 2004 voor Eurabia.²¹⁵ Steenhuis keerde zich tegen de ‘zero kwetsers’ die meenden dat je met de gevoeligheden van allochtonen rekening moest houden. Steenhuis citeerde instemmend de arabist Hans Jansen, die net daarvoor in dagblad *Trouw* het woord dhimmitude had gelanceerd. Volgens Jansen liet de Nederlandse elite zich intimideren ‘in naam van de islam’. Als dat zo is, schreef Steenhuis, dan leven we in Nederland al in Eurabia.

212 Zie bijvoorbeeld de website www.oilforimmigration.org

213 *Rotterdams Dagblad*, ‘Oriana Fallaci boos over “Eurabia”’, 6 april 2004; *Leeuwarder Courant*, ‘Europa wordt kolonie van islam, zegt Fallaci’, 6 april 2004; Michael Zeeman, ‘Fallaci interviewt zichzelf’, *De Volkskrant*, 7 augustus 2004

214 Michael Zeeman, ‘Fallaci interviewt zichzelf’, *De Volkskrant*, 7 augustus 2004

215 Paul Steenhuis, ‘We leven in Eurabië als we moslims niet kunnen sarren; Gaan we scheiding kerk en staat soms ook opheffen?’, *NRC Handelsblad*, 30 november 2004

In maart 2005 kwam de term 'Eurabia' weer in het nieuws, ditmaal via het boek *'Megatrends in Nederland'* van trendwatcher Adjiedj Bakas. Diverse media²¹⁶ besteedden aandacht aan zijn voorspelling dat Europa zou fuseren met Noord-Afrika in de nieuwe politieke entiteit Eurabia. De 'kolonisering van de openbare ruimte door moslims' zag Bakas als eerste signaal van deze ontwikkeling. Volgens Bakas gaf Europa de strijd tegen de islamisering bij voorbaat op en islamiseerde het langzaam maar gestaag in de 21ste eeuw. Het *Katholiek Nieuwsblad* repte in mei 2005 ook van het Eurabia-complot naar aanleiding van het boek van Fallaci. De schrijver van het artikel aarzelde eerst nog of je wel kon stellen dat werd samengezworen om vrije immigratie van moslims te ruilen voor olie en steun voor het Palestijnse terrorisme in plaats voor het bedreigde Israël. Maar, vervolgde de schrijver, het is bewezen. En wel door Bat Ye'or, waar Fallaci zich op baseerde. Bovendien werd de bewering ondersteund door arabist Hans Jansen. 'Vergis je niet, dat hele verhaal is van a tot z gedocumenteerd', zei Jansen tegen de verslaggever. 'Trouwens, bij die conferenties was ik zelf aanwezig (...) Ach ja, het is nu eenmaal geen leuk bericht. Niemand ziet het als zijn *cup of tea* om dat aan de man te brengen.' 'Behalve dan deze twee dappere oude dames,' besloot het *Katholiek Nieuwsblad* het artikel. 'We mogen Fallaci en Bat Ye'or wel dankbaar zijn.'²¹⁷

In de zomer van 2005 stond in het gratis dagblad *Metro* een column van Pamela Hemelrijk, de columniste die we ook in het vorige hoofdstuk tegenkwamen, waarin Eurabia centraal stond. Dit artikel werd in 2007 doorgeplaatst op de website *Uitkijk*²¹⁸ en zou daarna voortdurend op andere websites opduiken. Hemelrijk was de eerste in Nederland die Eurabia expliciet opvoerde als verklaring voor allerlei 'onopgehelderde zaken'. 'Op het gevaar af dat u uw buik inmiddels boordevol heeft van gezeik over

216 Jan-Hein Strop, 'Een trendwatcher niet bang voor provocatie', *Het Financieele Dagblad*, 4 maart 2005; ANP, 'Trendwatcher Bakas: "De toekomst is een darkroom"', 24 maart 2005; *De Stentor/Veluws Dagblad*, 'Trendwatcher Bakas plaatst Nederland in categorie slaaplanden - "De toekomst is een darkroom"', 25 maart 2005; *Trouw*, 'De Chinezen komen. Azië zet nu de trend en wij mogen Disneyland spelen', 26 maart 2005; Evelien Baks, 'Nederland anno 2050: We wonen in Eurabia, eten voedingspillen en leven in een sandwich-gezin', *Rotterdams Dagblad*, 2 april 2005; *Provinciale Zeeuwse Courant*, 'Nederland wordt een Aziatisch gettoland', 22 april 2005; Evelien Baks, 'We wonen over 50 jaar in Eurabia', *Goudsche Courant*, 23 april 2005; *Dagblad Tubantia/Twentsche Courant*, 'De toekomst van Nederland is niet meer van deze tijd', 14 mei 2005

217 *Katholiek Nieuwsblad*, 'Europees-islamitisch complot', 27 mei 2005

218 <http://www.uitkijk.net/islam.php?do=oil>. *Uitkijk* is de voortzetting van *Democrates.net* dat in 2006 stopte. Zie http://www.pim-fortuyn.nl/pforum/topic.asp?ARCHIVE=true&TOPIC_ID=45740. Hemelrijk gebruikte de term 'Eurabia' overigens in 2005 al een keer eerder: <http://www.meervrijheid.nl/index.php?pagina=1341>

de multiculturele samenleving, wil ik u toch iets vertellen wat u nog niet weet. Namelijk dat de massale moslimimmigratie naar West-Europa niet zomaar uit de lucht is komen vallen. Zij is een rechtstreeks gevolg van een Europese richtlijn die in 1975 geruisloos is bekostigd,' opende Hemelrijk het artikel. Heel veel zaken werden haar nu plotsklaps duidelijk. 'Verrek, nou begrijp ik ineens waarom Wouter Bos van mening is dat er "meer moskeeën bijgebouwd moeten worden"! Geen wonder dat Samir Azzouz steeds wordt vrijgelaten: als er iemand bezig is de Arabische way of life te exporteren is hij het wel, geef toe, en wij hebben zwart op wit beloofd daaraan de hoogste prioriteit te geven! (...) Het is deze Resolutie van Straatsburg (onthoud die naam!) waarvoor Pim en Theo met hun leven hebben geboet, zou je kunnen zeggen (...) Jarenlang heb ik me afgevraagd hoe het mogelijk was dat onze autoriteiten, zonder uitzondering, allemaal letterlijk dezelfde zoetsappige clichés bezigden als het over moslimimmigratie ging. Maar nu begrijp ik het: ze voeren al 30 jaar gehoorzaam de Resolutie van Straatsburg uit! Het is Europees beleid! Oil voor Immigration, als het ware! Voor zover ik nog niet islamfoob was, ben ik het nu. Eurofoob was ik al lang, en terecht, dat blijkt maar weer. Heer ontferm u over ons, en over de zelfmoordmaniakken in ons Europarlement.'

Het grootste weekblad van Nederland, *Elsevier*, was een van de weinige reguliere media die de Eurabia-complotconstructie certificeerde. Zo refereerde het weekblad in november 2005 aan Eurabia naar aanleiding van rellen in Franse banlieues. Het weekblad omschreef 'Eurabia' als een parallelle samenleving waarin een anti-westerse houding werd gekoesterd, vrouwen en meisjes onderdrukt en de islam werd aangewend als 'legitimatie voor een nihilistische en minachtende houding'.²¹⁹ De rellen werden geïnterpreteerd als de eerste fase van de aanstaande Europese burgeroorlog. Ook de rel die in februari 2006 ontstond rond de Mohammed-spotprenten die de Deense krant *Jyllands-Posten* plaatste, werd in de context van 'Eurabia' geplaatst, waarbij in *De Telegraaf* voor het eerst expliciet naar het boek van Bat Ye'or werd verwezen.²²⁰ In april 2007 verscheen Eurabia weer ten tonele in *Elsevier*, in het omslagartikel 'Integratie: op de knieën voor de islam'.²²¹ De auteur constateerde dat politieke en geestelijke leiders in Nederland zich buitengewoon welwillend opstelden jegens de islam, uit angst, uit eigenbelang, uit naïviteit en uit gebrek aan ruggengraat.

219 Syp Wynia, 'Migrantenrellen: Franse lessen', *Elsevier*, 12 november 2005

220 *De Telegraaf*, 1 februari 2006

221 Syp Wynia, 'Integratie: op de knieën voor de islam', *Elsevier*, 14 april 2007

Hij betreurde het dat de ‘leidende krachten in Nederland’ het boek van Bat Ye’or niet op waarde wisten te schatten: Europa was door decennialang te heulen met Arabische regeringen hard op weg een Arabische kolonie te worden en gewone Europeanen hadden de rol van ‘dhimmi’s’ ingenomen: niet-moslims die in een islamitische omgeving in een permanente staat van vernedering leven en alleen recht hebben op genade. Het artikel besloot met een ‘geschiedenis van de islamisering’ in Nederland tussen 1951 en 2007.

In de overige media werd over het algemeen slechts sporadisch aandacht besteed aan de Eurabia-these en dan overwegend in kritische zin. Vooral het *NRC* keerde zich tegen de ‘apocalyptische visioenen’ van de radicale islam als nieuw anti-Europees totalitarisme die op het punt stond Europa te onderwerpen.²²² Bij het verschijnen van de Nederlandse vertaling van het boek *Eurabia* van Bat Ye’or in april 2008 toonde het *NRC* zich wederom kritisch. Volgens de recensent kwam Bat Ye’or met ‘geen kruimel overtuigend bewijs’ voor haar boude beweringen en was Eurabia als historische analyse ‘waardeloos’. Volgens de recensie ging achter het betoog van Bat Ye’or een ‘onversneden en kritiekloze pro-Israëliëse propaganda schuil’, die elke Palestijnse aspiratie afwees als ‘verbonden met haat en nazisme’, en die in elke niet-confronterende benadering van moslims een verwerpelijke vorm van dhimmitude zag.²²³ Het weekblad *Vrij Nederland* recenseerde het boek ook kritisch en constateerde dat de ‘islamofobe complottheorie’ terrein won in Nederland.²²⁴

222 Sjoerd de Jong, ‘Moslims zijn niet de nieuwe nazi’s; Bezettingsvisioen en zelfbeklag staan gedeelde toekomst in de weg’, *NRC Handelsblad*, 4 mei 2006; zie ook: Sjoerd de Jong, ‘Het vliegtuig kwam van links; Neoconservatief houdt progressief Amerika verantwoordelijk voor 9/11’, *NRC Handelsblad*, 27 juli 2007

223 Michiel Leezenberg, ‘Wie niet vóór ons is, lijdt aan “dhimmitude”’, *NRC Handelsblad*, 25 April 2008

224 Binnert de Beaufort, ‘Bang voor Eurabië. Islamofobe complottheorie wint terrein’, *Vrij Nederland*, 20 oktober 2007

4.2.1 Complotentrepreneurs en certificerende actoren

Op politiek niveau werd de Eurabia-constructie gecertificeerd door de LPF en later de PVV.²²⁵ Eurabia drong als begrip in maart 2006 door in de Tweede Kamer. Tijdens een algemeen overleg op 20 maart 2006 over de Europese Raad van Algemene Zaken en Externe Betrekkingen verwees fractievoorzitter Mat Herben van de LPF naar 'het streven naar Eurabia' en bood de minister van Buitenlandse Zaken Ben Bot de tekst van een lezing aan die Bat Ye'or vlak daarvoor op een congres, georganiseerd door het wetenschappelijk bureau van de LPF, had uitgesproken. Herben vroeg de minister om een uitvoerige schriftelijke reactie op de lezing en wilde weten 'aan welke toezeggingen Nederland is gebonden door de onderonsjes die Franse en Spaanse politici hebben met de Arabische wereld' (Kamerstukken 2005-2006: 12). De vraag van Herben werd door de minister genegeerd.

Het wetenschappelijk congres waar Herben op doelde vond plaats in Den Haag van 17 tot 19 februari 2006 onder de naam 'Pim Fortuyn Memorial Conference', voorafgegaan door een receptie op de Amerikaanse ambassade. De sprekerslijst liet zich lezen als een *Who-is-Who* van de internationale anti-jihadbeweging. Het comité van aanbeveling werd gevormd door onder andere Paul Cliteur en Paul Scheffer. In de woorden van één van de deelnemers, Bruce Bawer²²⁶, ging het hier gelukkig niet om de 'zogenaamde academische deskundigen die naar een wereldwijd kalifaat verlangen', maar om de 'moedige, waarheid vertellende *outlaws* van islamitische

225 Ook binnen de SGP is steun te vinden voor de Eurabia-these, evenals onder een, naar zich laat aanzien, klein aantal CDA-leden. Bestuursleden van de 'Beweging Christelijke Koers CDA' omarmden bijvoorbeeld het 'goed gedocumenteerde boek' van Bat Ye'or en stelde dat 'politiek gedreven islamieten' zich belangrijke posities en daarmee toenemende invloed verwierven door onder andere door toe treden tot partijen als het CDA, de PvdA en Groenlinks. De beweging maakte zich sterk voor herstel van de christelijke koers van het CDA en verzette zich tegen de 'toenemende invloed van islamieten' in het CDA. De toetreding van 'twee islamieten' als staatssecretaris tot het kabinet-Balkenende IV noemde de beweging 'een voorlopig dieptepunt in een reeks ontwikkelingen die de opmars van de islam in ons land markeren.' Zie J.G. van der Land, P.M. van Isselt, mr. G. de Jong, 'Islamisten uit op machtsovername; Politiek gedreven moslims krijgen steeds meer invloed in Europa', *Reformatisch Dagblad*, 28 juni 2007; <http://christendemocratischekoers.nl/index.php>; Ton Lutter en Wim de Kok, 'De westerse cultuur wordt met uitsterven bedreigd; De combinatie van een dalend geboortecijfer en explosieve groei van aantal niet-westerse allochtonen is funest', *NRC Next*, 28 juni 2007

226 Bruce Bawer publiceerde begin 2006 zijn spraakmakende boek 'While Europe sleeps - How Radical Islam is Destroying the West from Within' waarin hij betoogde dat Europa aan een groeiende culturele en demografische bedreiging door moslimimmigranten bloot stond en het falende integratiebeleid van de Europese politieke leiders dit probleem verder verergerde.

studies'.²²⁷ Het congres werd in diverse media verslagen.²²⁸ In *Trouw* verscheen een groot interview met Bat Ye'or, waarin haar werk van groot belang werd genoemd.²²⁹ Maar de stellingen over het vooropgezette plan van Europese en Arabische leiders om miljoenen moslimmigranten toe te laten in ruil voor olie en vrede werd bekritiseerd als emotioneel en paranoïde.

In augustus 2007 verscheen een geruchtmakend opinieartikel van PVV-leider Geert Wilders in de *Volkscrant*. Wilders betrok daarin de stelling dat de Koran verboden moest worden, omdat het, net als *Mein Kampf*, een fascistisch boek was dat opriep tot geweld. Ook stelde hij dat Den Haag vol zat met 'laffe lieden' die lak hadden aan de belangen van de Nederlandse burger en meewerkten aan 'de transformatie van Nederland in Nederabië als provincie van de islamitische superstaat Eurabië'.²³⁰ Begin september 2007 hield de Tweede Kamer een groot debat (Handelingen 2006-2007) over de islam naar aanleiding van een rapport van de WRR over 'Dynamiek in islamitisch activisme' (WRR 2006) en de kabinetsreactie op het rapport (Kamerstukken 2006-2007). PVV-fractie leider Wilders nam de gelegenheid te baat om zijn visie op de islam uit de doeken te doen. 'Ongeveer 1400 jaar geleden is ons de oorlog verklaard door een ideologie van haat en geweld die toen ontstond en werd verkondigd door een barbaar die zichzelf profeet Mohammed noemde,' opende Wilders het debat. 'Ik heb het over de islam.' Volgens Wilders vond er, na de islamitische invasies van 732 en 1683, nu een derde, sluipende en niet-gewelddadige invasie plaats. '[...] Zonder islamitisch leger, maar dat komt omdat de bange dhimmies uit het Westen - ik zie er hier heel veel, ook in de Nederlandse politiek - de deur voor de islam en de moslims wagenwijd openzetten' (Handelingen 2006-2007: 5261-5265). Volgens Wilders was de islam het Paard van Troje in Europa; als de islamisering niet werd gestopt, 'zijn Eurabië en Nederabië slechts een kwestie van tijd.' In oktober 2007 verwees Wilders wederom naar Eurabië: 'Essentieel is dat de Europese volken,

227 <http://www.brucebawer.com/blogarchive2006.htm>

228 <http://www.brusselsjournal.com/node/840>; <http://www.jihadwatch.org/2006/03/spencer-fantasies-about-jihad.html#more>; http://www.telegraaf.nl/binnenland/33751391/LPF_laait_verzwegen_stemmen_over_islam_aan_het_woord.html; <http://www.gelderlander.nl/dgbinnenland/article108867.ece>; <http://www.katholieknieuwsblad.nl/actueel23/kn2321e.htm>; <http://www.bndestem.nl/binnenland/article109164.ece>; <http://www.militantislammonitor.org/article/id/319>; <http://www.jihadwatch.org/2006/03/spencer-fantasies-about-jihad.html#more>; <http://www.jihadwatch.org/2006/03/preferring-fantasy-to-reality.html#more>; <http://www.jihadwatch.org/cgi-sys/cgiwrap/br0nc0s/managed-mt/mt-search.cgi?search=eurabi&IncludeBlogs=1&limit=20&page=15>

229 Yoram Stein, 'Hoe de islam de wereld veroverde', *Trouw*, 30 mei 2006

230 Geert Wilders, 'Genoeg is genoeg: verbied de Koran', *De Volkskrant*, 8 augustus 2007

hoe divers ook, hun bindende traditie verdedigen tegen het grootste gevaar dat hen bedreigt: de barbaarse islam. Nooit mag Europa - de bakermat van de moderniteit - verworden tot Eurabië.²³¹ In een interview met *HP/De Tijd* in december 2007 zei Wilders over Bat Ye'or: 'Haar boek heeft grote indruk op mij gemaakt toen het uitkwam in 2005. Ik denk ook dat ze gelijk heeft. Het is alleen moeilijk te bewijzen of er doelbewust beleid in die richting is geweest.'²³²

Het tegengaan van Eurabia zou later een van de belangrijkste programmapunten worden van de PVV tijdens de Europese parlementsverkiezingen van 2009, concreet vertaald in een afwijzing van de Turkse toetreding tot de EU.²³³ Na de klinkende Europese verkiezingsoverwinning van de PVV zei Wilders in zijn overwinningsspeech: 'Het is goed nieuws voor al die Europeanen die houden van Europa - maar gruwen van Eurabië en gruwen van de Europese superstaat die ons miljarden per jaar kost.'²³⁴ In 2010 noemde Wilders Eurabia ook expliciet toen hij voor de Amsterdamse rechtbank terechtstond vanwege de aanklacht dat hij zich schuldig zou hebben gemaakt aan haatzaaien en discriminatie.²³⁵ In zijn slotwoord stelde hij dat niet hij, de volksvertegenwoordiger, terechtstond, maar de vrijheid van meningsuiting in het vrije Westen. In een apocalyptisch aangezet betoog schetste hij hoe in heel Europa het licht langzaam uitging. Dat Europa overging in Eurabia kwam doordat de elites in het Westen bogen voor de ideologie van de islam, een 'woestijn-ideologie die moord en doodslag predikt en over de hele wereld leidt tot maatschappelijke achterstand en verpaupering'.

Wilders stelde dat zijn proces niet op zichzelf stond. 'Alleen de onnozelen denken dat het een incident is. Door heel Europa vechten de multiculturalistische elites een totale oorlog uit tegen hun bevolkingen. Met als inzet de voortzetting van de massaimmigratie, uiteindelijk resulterend in een islamitisch Europa - een Europa zonder vrijheid: Eurabië.'²³⁶ Naar aanleiding van deze uitspraken vroeg parlementariër Tofik Dibi

231 *NRC Next*, 'Verdrag? Referendum? Dit vinden vier politici', 1 oktober 2007

232 Joost Niemöller, 'Wilders: ik capituleer niet', *HP De Tijd*, 12 december 2007; zie ook Suna Floret, 'Waar halen we die tientallen miljoenen moslims vandaan?', *Het Parool*, 17 juni 2009

233 Bart Dirks, 'Voor Nederland en tegen Brussel; Verkiezingen voor het Europees Parlement in juni draaien vooral om nationale belangen', *De Volkskrant*, 11 april 2009

234 *NRC Handelsblad*, 5 juni 2009

235 Wilders werd van alle aanklachten vrijgesproken door de rechtbank.

236 *Nederlands Dagblad*, 'Zaak-Wilders en 'Het Diner'', 8 februari 2011; Halkema Kuypers, 'Wilders: strijd tegen islam is mijn plicht', *ANP*, 7 februari 2011; Piet H. de Jong, 'Wilders' oorlogstaal en het nazisme', *Nederlands Dagblad*, 12 februari 2011

(GroenLinks) aan minister Piet Hein Donner van Binnenlandse Zaken of het kabinet deze visie deelde; de PVV van Geert Wilders was op dat moment immers gedoogpartner van het eerste kabinet Rutte dat bestond uit de VVD en het CDA. Donner antwoordde dat uit de scheiding der machten voortvloeide dat de regering niet politiek verantwoordelijk gehouden kon worden voor wat een volksvertegenwoordiger voor de rechter zei (Aanhangsel van de Handelingen 2010-1011). Begin 2011 evalueerde PVV-kamerlid en ideoloog Martin Bosma in het *NRC* het eerste jaar van de gedoogconstructie tussen VVD, CDA en PVV. Bosma was tevreden over wat er bereikt was, maar vermoedde dat het ‘mooiste’ pas over vijftig jaar zal blijken. ‘Heel misschien is er weer hoop voor Nederland,’ schreef Bosma. ‘Veel Europese landen vallen ten prooi aan de islam (...) Het *point of no return* is in veel landen al gepasseerd. Misschien ontspringt Nederland de dans. Misschien waren we net op tijd en zijn wij het kleine dorpje dat overleeft in Eurabië.’²³⁷

Een opmerkelijke vorm van certificering die plaatsvond was bij de opening van de Vrijdenkersruimte in de Tweede Kamer. Op initiatief van PVV en VVD was deze ruimte tot stand gekomen, waarin kunstenaars die zich belemmerd voelden in hun artistieke vrijheid hun werk alsnog konden laten zien. Bij de opening waren, naast prominenten van de PVV en VVD en de ouders van Theo van Gogh, ook diverse redacteurs aanwezig van de webfora waarop de Eurabia-complotconstructie circuleerde - ‘Keesje Maduraatje’, ‘Mark d’Aviano’, ‘King George’, ‘Loor’, ‘Frontaalnaakt’, en ‘Muriel Muires’. Volgens ‘King George’ was het een historisch moment. ‘Ik ben er van overtuigd dat we toen in de zomer van 2008 van de omslag getuige zijn geweest. En vele bloggers waren erbij. Eén bloggende vrijdenker was al dood. Vermoord. Hij was er in onze gedachten ook bij.’ ‘Keesje Maduraatje’ had meer gemengde gevoelens: ‘Het ene moment ben je bang om van je bed gelicht te worden, omdat je op je weblog over de fascistische islam hebt geschreven en weer een week later sta je naast Minister Remkes een glas champagne te drinken en naar de onnodig kwetsende en provocerende prenten van Gregorius Nekschot te kijken. Het kan verkeren.’²³⁸ In 2011 werd de Vrijdenkersruimte overigens in alle stilte weer ontmanteld.

237 Martin Bosma, ‘Honderd dagen een pseudoregeringspartij’, *NRC Handelsblad*, 26 januari 2011

238 <http://hvv.amsterdampost.nl/HVV/www.hetvrijevolk.com/index56a2.html?pagina=6521>; <http://keesjemaduraatje.web-log.nl/keesjemaduraatje/2010/10/de-omslag.html>

4.3 De discursieve arena van de digitale complotgemeenschappen

In de voorafgaande paragrafen hebben we laten zien hoe de Eurabia-complotconstructie in eerste instantie door een klein aantal complotentrepreneurs en certificerende actoren onder de publieke en politieke aandacht werd gebracht. Door de omarming van de complotconstructie door Geert Wilders kreeg 'Eurabia' ook politieke doorwerking. In deze paragraaf bezien we hoe de complotconstructies zich over internet verspreidden. In de literatuur is geopperd dat complotconstructies door hun in wezen lege kern de potentie hebben om een discursieve arena te vormen voor een ratjetoe aan politieke grieven, verlangens en eisen die buiten de geïnstitutionaliseerde politieke orde zijn verklaard. Dit zou nog eens versterkt worden door het digitale karakter van de complotgemeenschappen: dergelijke digitale gemeenschappen zouden voortwoekeren als een rizoom, zonder sturend centrum en ook daardoor een hybride inhoud weerspiegelen.

Waar de reguliere media slechts incidenteel aandacht besteedden aan Eurabia, was Eurabia prominent aanwezig op een groot scala aan webfora. Een aantal digitale scribenten ontfermde zich over het Eurabia-dossier. 'Barry Oostheim' publiceerde in 2007 bijvoorbeeld een driedelig interview met Bat Ye'or, dat in eerste instantie verscheen op de website *Hoeiboel*²³⁹, en door veel sites werd overgenomen dan wel doorgelinkt.²⁴⁰ Andere scribenten die Eurabia actueel hielden opereerden onder de *nick names* 'King George', 'JPM' (die we ook in het vorige hoofdstuk tegenkwamen), 'Sophia', 'Dewanand' (die we ook in het vorige hoofdstuk tegenkwamen), 'hirihiri123', 'Harry' en 'Xander'. Zij verzorgden in de periode 2005-2013 op diverse websites en fora het beheer van rubrieken waarin Eurabia centraal stond. Indien zij met ruzie bij zo'n forum vertrokken en een nieuw forum opstartten - hetgeen nogal eens voorkwam - namen ze het opgebouwde archief mee om door te plaatsen. Ook de 'joods-christelijke' pastor Ben Kok was zowel online als offline een belangrijke verkondiger van de Eurabia-these. Vaste vertaler van Duitstalige artikelen over Eurabia was E.J. Bron, die zowel zijn bijdragen op verschillende sites plaatste, als op

239 <http://hoeiboel.blogspot.com/2009/07/het-grote-bat-yeor-interview-in-drie.html>. Hans Jansen was vast bijdrager aan *Hoeiboel*. Via *Hoeiboel* maakte hij ook melding van het beruchte 'etentje' waarbij Tom Schalken zou hebben gezegd dat het goed was dat Wilders werd vervolgd. Schalken maakte deel uit van het hof dat het Openbaar Ministerie (OM) opdracht gaf Wilders te vervolgen. *Hoeiboel* werd opgericht door een aantal vroegere medewerkers van de *Gezonde Roker* van Theo van Gogh. De hoofdredactrice was Annelies van der Veer, tevens columniste voor de gratis krant *Metro*. *Hoeiboel* werd in 2007 genomineerd voor de prijs van het beste weblog van Nederland

240 Zie bijvoorbeeld: <http://dutch.faithfreedom.org/forum/viewtopic.php?f=43&t=14876>

zijn eigen website.²⁴¹ Daarnaast was een belangrijke rol weggelegd voor de Noorse blogger die onder de naam 'Fjordman' opereerde. Op basis van het werk van Bat Ye'or en eigen aanvullend onderzoek publiceerde 'Fjordman' een groot aantal essays die allen draaien rond de Eurabia-these. Het verzameld werk van 'Fjordman' was op diverse Nederlandse webfora terug te vinden.²⁴²

De Eurabia-complotconstructie circuleerde voor een belangrijk deel op webfora die we ook in het eerste hoofdstuk tegenkwamen en zijn te typeren als nieuw rechts-radicaal. Waar deze webfora zich eerst afficheerden met Pim Fortuyn werd dat vanaf 2005 steeds meer de PVV van Geert Wilders - hoewel op een aantal van deze sites ook negatief over de PVV werd gesproken, zeker toen de PVV tussen 2010 en 2011 het eerste kabinet Rutte gedoogde.²⁴³ Naast webfora die we eerder tegenkwamen in het vorige hoofdstuk, zoals het *Pim Fortuyn Forum*, ging het om webfora als *Forum voor de Vrijheid*, *Artikel7*, *Het Vrije Volk* en *AmsterdamPost*. De Eurabia-these viel binnen deze digitale gemeenschappen vooral in goede aarde omdat het fundamentele kritiek formuleerde op zowel de islam als de linkse elite; thema's die prominent in het nieuwe rechts-radicale gedachtegoed aanwezig waren. Veel van deze sites hadden een aparte rubriek over 'Eurabia' of 'Oil for immigration', of rubrieken als 'Welkom in Eurabia'. Allerlei uitingen van multiculturalisme of 'islamisering', variërend van imams die geen handen met vrouwen wilden schudden, criminaliteit en overlast van Marokkaanse jongeren, halalvoedsel, schotelantennes, subsidies voor allochtone organisaties tot aan gescheiden zwemmen, werden opgevoerd als bewijs van zowel de bewuste islamisering van Nederland/Europa, als de foute rol van de (linkse) politieke elites. Andere sites legden een 'databank islamisering' aan.²⁴⁴ Inhoudelijke discussies over de complotconstructie of eigen onderzoek vonden niet plaats. De meeste reacties die onder artikelen over Eurabia verschenen, bevestigden vooral de perceptie dat de situatie in Nederland schandalig en zeer bedreigend was en dat de politieke elite daar schuldig aan was.

De Eurabia-complotconstructie circuleerde daarnaast op webfora die zich achter Israël schaalden. Centraal stond de bedreiging die de islam voor het voortbestaan van Israël vormde, gekoppeld aan de opvatting dat Europa zich onder invloed van het Eurabia-complot steeds meer tegen Israël keerde en actief of passief antisemitisme

241 <http://ejbron.wordpress.com>

242 Zie bijvoorbeeld <http://kleinverzet.blogspot.com/>

243 Dit zijn geen officiële websites van de PVV

244 <http://infohit.nl/hollandprotect/>

bevorderde. De in 2009 gestartte website *CrethiPlethi* omschreef zich bijvoorbeeld als een 'Israël advocay group' die als 'loyale lijfwachten' Israël wilden verdedigen en beschermen.²⁴⁵ De website had een aparte rubriek Eurabia waarin tussen 2010 en 2015 meer dan 50 artikelen werden opgenomen, variërend van het werk van Bat Ye'or en Fjordman tot aan berichten over rellen in Frankrijk, Palestijnse organisaties in Europa en het proces tegen Geert Wilders. Ook was er een rubriek te vinden over de 'Islam-Leftish Alliance' waarin tal van artikelen waren opgenomen over de 'slappe houding' van linkse liberalen ten opzichte van de islam.

Libertarische websites besteedden vanaf 2005 ook aandacht aan Eurabia. Het libertarische publiek omarmde de Eurabia-these vooral als een teken van de grote en kwaadaardige invloed die de overheid en politieke elites uitoefenden over individuen. In het libertarisch gedachtegoed wordt de overheid per definitie met wantrouwen bejegend omdat die een bedreiging is voor de soevereiniteit van het individu.²⁴⁶ De overheid werd op de libertarische site *Vrijdenker* bijvoorbeeld omschreven als 'een groep die dreigt met geweld (en het desnoods uitvoert) om jou te dwingen mee te doen zonder dat jou, of je (voor)ouders überhaupt ooit om toestemming is gevraagd.'²⁴⁷ Op *Vrijdenker* waren een twintigtal artikelen over Eurabia te vinden, gepubliceerd tussen 2005 en 2010. Daarnaast was de bedreiging die de islam voor de individuele vrijheid betekende een prominent thema. 'Harry' was op *Vrijdenker* verantwoordelijk voor het thema Eurabia. Aan de hand van artikelen van Bat Ye'or en 'Fjordman' gaf hij de Eurabia-these weer. Lezers toonden zich onder de indruk. 'Henri G': 'Ik voel mij gemanipuleerd. Hoe is het mogelijk dat dit 32 jaar 'onder de pet' bleef? Er moet toch ergens een vastlegging zijn van dit soort beleidsmatige keuzes? Dit bevestigt mijn negatieve perceptie van de EU, die blijkbaar een geheel andere agenda heeft dan de burgers vermoeden en wensen. Hoezo democratie?'²⁴⁸

Ten slotte circuleerde de Eurabia-complotconstructie op webfora waar vanuit een christelijk perspectief het Einde-der-Tijden-denken werd beleden. In dit religieuze discours staat de gedachte centraal dat alleen de echte gelovigen zullen worden

245 <http://www.crethiplethi.com/crethi-and-plethi/>

246 Zie bijvoorbeeld de site van Rob Hartman: <http://dutchconcerns.blogspot.com>. 'The Netherlands are a member of the European Union which is becoming increasingly totalitarian. Democracy leads to socialism and socialism leads to a totalitarian state. The average lifetime of a democracy is roughly 200 years. The Dutch democracy has reached that age...'

247 <http://www.vrijspreker.nl/wp/2011/02/libertarisme-voor-beginners/>

248 <http://www.vrijspreker.nl/wp/2005/11/eurabia-en-de-vijfde-colonne/#more-47179>

opgenomen in de hemel op de dag dat de aarde zal vergaan.²⁴⁹ De oprukkende islam werd als één van de tekenen gezien dat het einde nabij was, naast uiteenlopende zaken als natuurrampen en het verval der zeden als uiting van goddeloosheid. Uit Openbaring 17-18 zou blijken dat er drie onderdelen waren die het ‘een-wereld systeem van de Laatste Dagen’ vormden: één religie, één regering en één commercieel systeem. Deelnemers aan deze fora zagen een ‘profetisch scenario’ zich voltrekken. Zoals ‘Prediker’ schreef: ‘Deze profetieën onthullen een hachelijke eindtijd die gekenmerkt zal worden door bedrog en verraad. Het grote antichristelijke wereldcomplot is volop in werking. Een ernstige dwaling (2 Tessalonicenzen 2:11) zal over de mensen komen zodat ze gewillig de antichrist en zijn helper, de valse profeet zullen aanbidden. Ze zullen ook hun hulde betuigen aan de Nieuwe Wereldorde.’²⁵⁰ Voor sommige forumdeelnemers stond de islam gelijk aan de antichrist. ‘Olaf’ op *Xandernieuws*: ‘Zou het niet kunnen dat Allah niet satans vijand kan zijn, omdat Allah een demon van satan is?! Ja schokkend, maar denk maar es héél goed over na.’²⁵¹ De ‘joods-christelijke’ pastor Ben Kok was en is met zijn website *Tora-yeshua* een actief vertolker en spreekbuis van de opvattingen die in deze digitale complotgemeenschap werden aangehangen.

4.3.1 Internet als rizoom

De Eurabia-complotconstructie resoneerde op deze wijze binnen een aantal op het oog qua politieke signatuur verschillende digitale gemeenschappen. De onderlinge verbindingen laten zich het beste als rizoom begrijpen: tal van verbindingen ontstonden tussen digitale gemeenschappen met een behoorlijk verschillende politieke signatuur zonder dat daar enige vorm van sturing of controle aan te pas kwam. Inhoudelijk werden de lijnen niet strak getrokken: tal van verbindingen ‘woekerden’ voort en creëerden een eigen, zij het hybride samenhang. Binnen de nieuwe rechts-radicalen gemeenschappen viel soms een continuïteit in gedachtegoed te ontwaren: een genealogie gevormd door schrijvers en boeken die werden aangeprezen omdat ze historisch verbonden waren met het discours dat in de digitale complotgemeenschappen werd gearticuleerd. Hans Janmaat van de Centruumpartij en later de Centrumdemocraten werd bijvoorbeeld met terugwerkende kracht een heldenstatus toegedicht. Ook de Boerenpartij van boer Koekoek werd opgevoerd als een partij met

249 Zie voor een wetenschappelijke verhandeling over de betekenis van het Einde-der-Tijden-denken binnen het christelijke geloof bijvoorbeeld Moore (1891: 20-45) en Clouse (2007)

250 <http://weeswaakzaam.com/het-komende-oordeel-over-de-naties-deel-5/>

251 http://xandernieuws.punt.nl/?id=640982&r=1&tbl_archief=&

een vooruitziende blik. ‘Generaal P. Pardon’: ‘Als Koekoek toen minder was uitgela-
chen was Nederland veel ellende bespaard gebleven. Dan was er nog vrijheid van
meningsuiting, dan zaten de gevangenen niet vol met moslims, werden leraren,
verplegers en conducteurs niet zo vaak mishandeld, dan konden homo’s, joden en
vrouwen nog veilig over straat enz. enz.’²⁵²

Uit uitlatingen van sommige forumleden bleek een langdurige betrokkenheid bij ac-
tiviteiten van rechtse bewegingen, zoals de ‘Werkgroep voor Gezag en Vrijheid’ van
het Oud-Strijders Legioen van Prosper Ego.²⁵³ Het OSL had inmiddels digitaal onder-
dak gevonden op de website *Artikel7*; Mat Herben, de voormalig voorman van het
LPF, was een van de vaste columnisten voor het OSL. Felle kritiek op immigratie, in-
tegratie, en alles wat links was vormde de rode draad tussen heden en verleden. Een
relatief nieuwe trend op *Artikel7* was het tonen van solidariteit met het Zuid-Afrikaan-
se broedervolk waartegen een genocide gaande zou zijn.²⁵⁴ Sommige forumleden
kwamen uit Zuid-Afrika en hadden het apartheiddenken niet achter zich gelaten.²⁵⁵

Maar er vonden ook inhoudelijke botsingen plaats binnen digitale gemeenschappen
waarin de Eurabia-complotconstructie floreerden. Zo bestond er een latente span-
ning tussen enerzijds de christelijke en pro-Israël digitale gemeenschappen, en an-
derzijds het vrijdenkend deel van de digitale gemeenschappen. Niet iedereen was
bijvoorbeeld blij met de bijdragen van de zeer actieve ‘joods-christelijke’ pastor Ben
Kok. ‘NoDhimmy’ schreef op *Artikel7*: ‘Leuk artikel, goed gevonden en geschreven.
Alleen jammer dat het weer doordrenkt is met de bekeringswaan en waarheidsmo-
nopolie der Joods-Christenen die we ondertussen gewend raken van meneer Kok.’
Ook ‘Zande’, mede-initiatiefnemer van *Artikel7* (dat hij omschreef als een ‘atheïstisch
boevenest’),²⁵⁶ stelde: ‘De schaarse christen die zich tegen de voortsluipende isla-
misering keert, kenmerkt zich óók door een sterke drang tot oordelen over atheïsten.
Is dat niet het ene dwaallicht inruilen voor het andere?’ ‘Rapunzel’ meende daaren-
tegen: ‘Aangezien we toch al met maar anderhalve kip en een paardenkop zijn is wat

252 <http://infohit.nl/multicul/fossielen.htm>

253 <http://www.artikel7.nu/?p=64858>; Het Oud-Strijders Legioen (OSL) werd in 1958 opgericht uit
kringen van oud Nederlands-Indië- en Koreagangers. Het had gedurende de Koude Oorlog een sterk anti-
communistisch en pro-NAVO standpunt. Ook schaarde het OSL zich achter het Zuid-Afrikaanse Apart-
heidsregiem.

254 Zie bijvoorbeeld: <http://www.dagelijksestandaard.nl/2011/11/anc-jaagt-op-blanken>; <http://www.artikel7.nu/?p=72474>

255 <http://www.artikel7.nu/?p=72474>

256 <http://www.artikel7.nu/?p=62973>

mij betreft iedereen welkom om de islam onschadelijk te maken. Ook mensen als Ben Kok hebben we hard nodig, mensen die ideologisch iets te bieden hebben.²⁵⁷

Een andere splijtzwam was de vrijheid van meningsuiting. Zeker de actieve forumdeelnemers in de nieuwe rechts-radicalen en libertarische digitale gemeenschappen hadden de vrijheid van meningsuiting hoog in het vaandel staan en gunden in principe iedereen zijn mening. Gevoelige punten waren echter vermeende nationaalsocialistische en antisemitische sympathieën.²⁵⁸ De meest actieve forumleden waren al jarenlang actief en kenden elkaar soms persoonlijk - hetgeen ook aanleiding kon zijn voor jarenlange persoonlijke twisten.²⁵⁹ Bij de ruzies vielen vaak woorden als 'machts-greep' en 'staatsgreep'.²⁶⁰ Vaak verdween na hoog oplopende ruzies een deel van de actieve forumdeelnemers om zelf een nieuwe forum op te richten. Het *Forum voor de Vrijheid* werd bijvoorbeeld in 2007 opgericht door een aantal personen die vonden dat op het *Pim Fortuyn Forum* te streng werd gemodereerd. Oprichter en beheerder 'Paul Kersey' overwoog echter op zijn beurt in 2010 met het *Forum voor de Vrijheid* te stoppen, onder meer omdat het te veel zou gaan lijken op de nazistische website *Stormfront*.²⁶¹ Angst voor juridische vervolging leek ook debet te zijn aan de koerswijziging van het forum. Het kwam de beheerder van het forum op een stroom aan kritiek, verwensingen en verdachtmakingen te staan.²⁶² 'Paul Kersey' van het *Forum van de Vrijheid* kwam overigens ook onder vuur te liggen omdat hij principiële kritiek op Geert Wilders leverde. Uit wraak onthulde de website *Misdefinitie* de echte naam van de beheerder.²⁶³ De website *Artikel7* werd opgericht nadat er een conflict was

257 <http://www.artikel7.nu/?p=62973>

258 <http://www.forum-voor-de-vrijheid.nl/showthread.php?t=26508&page=2>; <http://www.forum-voor-de-vrijheid.nl/showthread.php?t=19557>

259 Zie bijvoorbeeld: <http://www.forum-voor-de-vrijheid.nl/showthread.php?t=26094>

260 Zie bijvoorbeeld de ruzie tussen D.G. Neree en de website *Artikel7*: <http://dgneree.blogspot.com/2010/04/overzicht-van-de-machtsgreep-op-artikel.html>

261 <http://www.misdefinitie.nl/index.php?nieuws=475&pagina=1>

262 http://www.pim-fortuyn.nl/pforum/topic.asp?TOPIC_ID=70040

263 <http://www.misdefinitie.nl/index.php?nieuws=558&pagina=1>

ontstaan op de website *De Dagelijkse Standaard*.²⁶⁴ Binnen enkele maanden was het binnen *Artikel7* echter ook hommeles en vertrok een deel van de redactie weer.²⁶⁵

Het bereik van de webfora is lastig te duiden. Een forum als het *Forum voor de Vrijheid* had naar eigen opgave in de periode 2007-2011 744 geregistreerde leden die tienduizenden berichten achterlieten. Andere webfora, zoals *Artikel7* en *Amsterdam-Post* trokken honderden bezoekers per dag. Het webforum *De Dagelijkse Standaard* ontwikkelde zich in de loop der jaren tot een groter forum, dat dagelijks duizenden bezoekers trok (voor meer data over de webfora zie Annex I). Soms ontstonden pieken in het bezoek. Reden daarvoor was doorgaans doorplaatsing van een bericht of weergave van een discussie die op de genoemde webfora plaatsvond door reguliere media of sociale media met een groter bereik. Zo kreeg *AmsterdamPost* - naar eigen opgave - in 2012 gedurende enkele dagen tienduizenden bezoekers nadat zowel *HP/De Tijd* als PVV-senator Machiel de Graaf (via Twitter) aandacht hadden besteed aan een door 'Martien Pennings' op *AmsterdamPost* gepubliceerd artikel waarin hij openhartig over zijn geweldsfantasieën richting linkse politici sprak (zie ook paragraaf 4.6.1.).

Daarnaast probeerden sommige actieve forumdeelnemers hun ideeën te verspreiden door te reageren op de websites van reguliere media. Uit discussies op de webfora²⁶⁶ bleek echter dat het steeds moeilijker werd om het gedachtegoed ook op de sites van de reguliere media te verkondigen. Volgens de forumleden werd er steeds strenger gemodereerd en werden hun bijdragen steeds vaker niet geplaatst of snel verwijderd. Achtereenvolgens was hun de 'mond gesnoerd' op de sites van het *Paarool*, het *AD*, *De Telegraaf*, *Volkscrant*, *Trouw*, *Metro* en *Elsevier*, het enige reguliere

264 *De Dagelijkse Standaard* werd op 9 februari 2009 opgericht door Joshua Livestro. Livestro, een bekeerd christen en woonachtig in Engeland, was van 1999 tot 2002 persoonlijk medewerker van Europees Commissaris Frits Bolkestein in Brussel. Van oktober 2002 tot april 2003 vormde hij samen met Bart Jan Spruyt de directie van de conservatieve denktank Edmund Burke Stichting. In 2007 was Livestro tevens korte tijd columnist voor het tv-programma *Buitenhof*, als opvolger van Ronald Plasterk. Na acht columns werd hem gezegd dat hij niet meer terug hoefde te komen. Volgens de redactie liet de kwaliteit van zijn column te wensen over, volgens Livestro was hij ontslagen vanwege zijn rechtse mening. Hij zei in zijn eigen column in *De Telegraaf* over *Buitenhof* dat 'afwijkende meningen stelselmatig worden genegeerd of nog erger: gecensureerd'. Op 20 november 2010 werd bekend dat Livestro (free-lance) adviseur was geworden van Sarah Palin. Vaste deelnemers aan *De Dagelijkse Standaard* waren onder meer Hans Labohm, Michael van der Galiën, Bart Jan Spruyt, Dirk-Jan van Baar, Joost Niemöller en Derk Jan Eppink. Ook de politici Richard de Mos (PVV), Johan Driessen (PVV), Halbe Zijlstra (VVD) en Raymond Knops (CDA) schreven met enige regelmaat artikelen voor *De Dagelijkse Standaard*.

265 <http://dgneree.blogspot.com/2010/04/overzicht-van-de-machtsgreep-op-artikel.html>

266 <http://www.amsterdampost.nl/mond-dicht-uw-stem-stelt-niks-meer-voor/#comment-55911>

medium dat op een trouwe schare supporters in de complotgemeenschappen kon rekenen. Zo vertelde ‘FlapFriesland’ dat hij niet meer mocht reageren bij *Elsevier*, alleen maar omdat hij de woorden ‘vuile verrader’ had gebruikt. ‘Crazy2bTrue’ meende dat er een ‘overkoepelende organisatie’ bezig was forumleden te weren en de pers in haar macht te krijgen. ‘Ik hou het op de PvdA met sympathiesanten die zijn stiekeme staatsgreep aan het verzilveren is.’

4.3.2 Complotconstructies als eclecticisch discours

Ondanks deze inhoudelijke en persoonlijke ruzies reflecteerden de digitale gemeenschappen in de periode 2004-2014 een eclecticisch discours waarin nieuw rechts-radicalisme, libertarisme en christelijk denken zich met elkaar vermengden onder de gemeenschappelijke noemer van de Eurabia-complotconstructie. Bovendien vermengde de Eurabia-complotconstructie zich met andere complotconstructies. Een aantal vaste deelnemers aan nieuwe rechts-radicalen fora verwees frequent naar de Illuminati en de Nieuwe Wereldorde als de samenzweerders die achter de schermen aan de touwtjes trokken. Op websites van nieuwe rechts-radicalen signatuur, zoals *Internetkluis*, *Geuzenschap* en *Eurabia* verschenen aparte rubrieken over de Nieuwe Wereldorde en Bilderberg, maar was er ook aandacht voor occulte en spirituele zaken.

In de digitale complotgemeenschappen was er bovendien veel ruimte voor individuen die er een idiosyncratische vorm van identiteit en bewustzijn op nahielden. Zo was ‘Harriechristus’ een tijdlang de beheerder van de rubriek ‘Eurabia’ op het *Forum voor de Vrijheid*. Naar eigen zeggen ontdekte ‘Harriechristus’ in 1974 dat atomen uit ruimteschepen bestonden. Die kennis wilde hij graag wereldkundig maken, ‘maar helaas heeft tot nu toe niemand mij nog willen geloven.’ ‘Harriechristus’ was van beroep landmeetkundig tekenaar maar leefde vanaf zijn 33e van een uitkering. ‘Harriechristus’ meende daarnaast ‘de wedergeboren Jezus te zijn, omdat ik met mijn atoomtheorie een veel beter godsbegrip heb ontwikkeld en deze met mijn atoomtheorie ook kan bewijzen’.²⁶⁷

Ook politieke hobby’s van enkelingen konden ruim baan krijgen. Zo werd er in een aantal digitale gemeenschappen steun uitgesproken voor de Serviërs. De Servische strijd werd gezien als een strijd voor de Westerse beschaving en tegen de ‘Islamiti-

267 <http://www.spiritalk.nl/showthread.php?t=1476>; <http://home.kpn.nl/wegge168/Frame-nederlands.html>. ‘Harriechristus’ was ook op andere webfora actief, zoals Internetkluis: <http://web.archive.org/web/20100609142048/http://www.internetkluis.com/forum/index.php?board=24.0>

sche horden'.²⁶⁸ De Eurabia-these vond weerklank in deze digitale complotgemeenschappen omdat het publiek hierin het gelijk van de Serviërs zag bevestigd. 'King George' plaatste bijvoorbeeld op het *Pim Fortuyn Forum* een serie artikelen en video's waarin de 'waarheid' over de Balkanoorlogen werd verteld. De Bosnische Serviërs zouden zich slechts hebben verdedigd tegen de islamitische agressie. 'Degenen met zwakke magen niet kijken of degenen met een teer-NSB links of laf NAVO zieltje niet kijken als men niet tegen de waarheid kan,' waarschuwde 'King George'. Forumlid 'Jelle1783' zag in het materiaal een waarschuwing voor de toekomst: 'Als we de ongekozen bureaucraten van de EU hun gang laten gaan, staat heel Europa toestanden te wachten zoals in het voormalige Joegoslavië.'²⁶⁹ Volgens forumlid 'GW=OK' waren de Serviërs helden: 'Milosevic, Mladic en Karadzic allen Helden met hoofdletter! Allen verraden door de nazi-dhimmis van de NAVO/VN/EU'.²⁷⁰

Het 'self-mediated' of rizoom-achtige karakter van de digitale gemeenschappen liet zich ook terugzien in de aandacht voor controlemaatregelen van de overheid. Ondanks de grote afkeer van links, konden privacy- en burgerrechtenbewegingen van links-liberale signatuur wel op grote steun rekenen. Zo werd in de digitale gemeenschappen volop doorgelinkt naar sites van *Bits of Freedom* en *Privacy First*. Het laat de potentie van complotconstructies zien om allerlei, deels tegenstrijdige grieven, verdachtmakingen en tegenstellingen samen te binden onder een centrale tegenstelling tussen het volk en een kwaadaardige elite.

4.4 Injustice Frames

Uitgaande van de idee dat in complotconstructies gecodeerde sociale kritiek wordt geventileerd op de machtsverhoudingen en de politieke orde, analyseren we de inhoud van de complotconstructies aan de hand van het begrip *injustice frames*: een verzameling van ideeën en symbolen die illustreren hoe ernstig het probleem is en wat gedaan kan en moet worden om het probleem op te lossen. Symbolen, beelden en argumenten worden in een *injustice frame* met elkaar verbonden in een onderliggend centraal idee dat aangeeft waarom er essentiële waarden op het spel staan en geeft daarmee richting aan denken en handelen. Het gaat daarbij dus niet zozeer om

268 Zie bijvoorbeeld: <http://tora-yeshua.nl/2011/05/ratko-mladic-massamoordenaar-of-verdediger-tegen-jihad/>

269 <http://www.forum-voor-de-vrijheid.nl/showthread.php?p=139212>

270 <http://www.forum-voor-de-vrijheid.nl/showthread.php?t=5000&page=5>

de betwiste feiten, maar om de onderliggende kritiek op epistemologische regulering en het ethos en de legitimiteit van instituties die in de complotconstructies wordt gearticuleerd. We bezien daarbij ook of we de politieke en sociale functies van complotconstructies, zoals verondersteld in de literatuur, terugzien: een manier om orde aan te brengen in een complexe wereld waarin ideologieën en religies niet langer zin en betekenis geven; een ideologische revitalisering in reactie op de post-politieke constellatie waarin een nieuw antagonistisch ‘wij’ en ‘zij’ wordt geproduceerd.

Als eerste element bezien we de delegitimering van de politieke orde die plaatsvindt in de complotconstructies: de ideologische strijd om het ethos en de legitimiteit van politieke en maatschappelijke instituties en de epistemologische regulering in de samenleving. Vervolgens analyseren we de waarden die volgens de complotgemeenschappen bedreigd werden. In de literatuur is geopperd dat als de bedreigde waarden van existentieel belang worden geacht, de kans groter is dat van complotconstructies een impuls tot (gewelddadig) handelen uitgaat. Om dezelfde reden analyseren we ook de gepercipieerde dreiging die van de samenzweerders uit zou gaan; ook dat zou volgens de literatuur een stimulans tot (gewelddadige) politieke actie kunnen zijn. Daarna analyseren we hoe de tegenstelling tussen ‘wij’ en ‘zij’ in de complotconstructies wordt geconstrueerd als nieuwe antagonistische relatie waarin complotconstructies als substituutideologie functioneren. Hoe en waarom wordt de politieke orde of de politieke elite tot vijand geconstrueerd? En ontwikkelen er zich in de digitale gemeenschappen nieuwe politieke subjectiviteiten en identiteiten?

4.4.1 Delegitimering van de politieke orde

De Eurabia-complotconstructie en bijhorende *injustice frames* arriveerden in Nederland in een maatschappelijk en politiek klimaat waarin de gecombineerde kritiek op de islam en links al was geworteld. Het complotdiscours over Eurabia dat vanaf 2004 in Nederland doordrong, volgde in grote lijnen de stellingen van Bat Ye’or. Nieuwe elementen werden niet of nauwelijks toegevoegd. De complotconstructie was in feite al geschreven toen hij op Nederlandse bodem landde. Bovendien behoorden essentiële elementen uit de complotconstructie - de kwalijke rol van de linkse politiek, de aantasting van de vrijheid van meningsuiting, de collaboratie van de reguliere media - al tot het discours zoals dat sinds eind jaren negentig in Nederland bestond, zoals we in het vorige hoofdstuk hebben beschreven.

Delegitimering van de politieke orde vond vooral plaats omdat 'Eurabia' geacht werd in het geniep en over de hoofden van de burgers heen te zijn ingevoerd. Volgens de deelnemers in de digitale complotgemeenschappen was er duidelijk sprake van méér dan een politieke- of beleidskeuze waarover je van mening kon verschillen, maar die in de democratische verhoudingen legitiem was. De Eurabia-complotconstructie liet als het ware verschillende puzzelstukjes op hun plek vallen. 'Esmee': 'Ik geloof het zondermeer dat er een grootschalig plan achter zit dat al die islamieten hier neerstrijken en ze de hand boven het hoofd wordt gehouden tot in het absurde. Dat kan niet zomaar afkomen van de zieligheidsindustrie.'²⁷¹ Bij 'Charles' rolden bij het lezen van het boek van Bat Ye'or de 'ogen als knikkers over de pagina's.' 'Schokkend materiaal! Het heeft zich onder onze ogen allemaal voorgedaan maar niemand was echt iets opgevallen. Is het al te laat? In ieder geval kan niemand nog zeggen 'wir haben nicht gewust' nu dit boek voor iedereen bereikbaar is.'²⁷² 'Graverdammer' zag in het boek de bevestiging dat er 'een patroon is te ontdekken in de omvorming van landen naar islamitische staten en er zijn plannenmakers achter deze overnames, zelfs als de overgrote meerderheid van zowel moslem als niet moslem zich niet bewust zijn van deze activiteiten.'²⁷³

Het democratische systeem of de politieke orde stond vaak niet principieel ter discussie. De hoop op een democratische wending was niet opgegeven. De PVV werd als een politiek baken van hoop gezien en elke extra zetel voor de PVV werd gezien als hoopvol teken dat het tij nog gekeerd kon worden. Nieuwsberichten over opinieonderzoeken waaruit bleek dat de meerderheid van de Nederlandse bevolking vond dat migratie meer slechts dan goeds had gebracht, werden juichend ontvangen. Tegelijkertijd voedde dat het idee dat er wel machten achter de schermen actief moesten zijn; hoe viel anders te verklaren dat niet naar de meerderheid van de bevolking werd geluisterd? Daarom richtte de kritiek zich in eerste instantie vooral op linkse politici, bestuurders, de rechterlijke macht en de media als 'voertuigen' van Eurabia. De linkse elite werd een almacht toegedicht. 'Trias Politica': 'De Linkse elite zit overal: in de politiek, de subsidie-carroussel, de media, de kunstwereld, de politie, het leger, de ambtenarij, ja zelfs in het bedrijfsleven. Het is een elite, die zichzelf bevestigt en herbevestigt en meewarig neerkijkt op dat domme pebs.'²⁷⁴ Maar het was niet altijd

271 http://www.pim-fortuyn.nl/pfforum/topic.asp?ARCHIVE=true&TOPIC_ID=51859;

272 Eurabia.blogse.nl

273 <http://4768.freegoodies.nl/forum/4768/17416/1/>

274 <http://infohit.nl/multicul/immigratie01.htm>

even duidelijk of de pijlen zich nu alleen richten tegen links of tegen ‘de’ politiek en het systeem in zijn geheel. Haarscherpe afbakeningen tussen de verschillende politieke- en staatsinstituties waren meestal niet te vinden; vaak was sprake van één cluster van politici, politieke partijen, rechters en regering waaraan kwaadaardige intenties werden toegedicht.

Daarbij was ook niet helemaal duidelijk of principiële een institutie ter discussie werd gesteld of dat het pijnpunt vooral was dat deze instituties in handen zouden zijn gevallen van de linkse elite die voortdurend het volk verraadde. Discussies over de rechterlijke macht lieten dit bijvoorbeeld goed zien. IJkpunt voor bijtende kritiek waren vervolgingen van beheerders of forumdeelnemers van webfora vanwege discriminatie, belediging of haatzaaien, meestal afgezet tegen het in de ogen van de digitale complotgemeenschappen lakse of falende optreden van justitie tegen linkse activisten. De rechterlijke macht was stevig in linkse handen, was de grondtoon van de kritiek. ‘Van Woelder van Haren’: ‘Een linkse fascist krijgt geen straf van de D’66 rechter, maar mocht deze malloot in jou een rechtserige extremist zien met je bordje ‘geen moskee hier meer’ dan ga je voor 2 maanden het cachot in of hij ript je met een gevoelige geldboete dazu.’²⁷⁵

De vervolging van discriminerende of haatdragende uitingen werd bovendien als het ultieme bewijs gezien dat de stelling van Bat Ye’or klopte dat op Europees niveau afgesproken was de vrijheid van meningsuiting te beknotten ten faveure van de islam en dat de links-liberale elites, de rechterlijke macht en de massamedia de handlangers waren in deze politiek. Ook het strafproces tegen Geert Wilders figureerde prominent in de bewijsvoering dat de politieke elite elke vorm van kritiek op immigratie en islamisering monddood wenste te maken - precies zoals Bat Ye’or had geschreven. ‘Rudolf’ plaatste bijvoorbeeld, in reactie op artikelen over Eurabia die op de website *Hoeiboel* verschenen, de vervolging van Geert Wilders in de Eurabia-these: ‘De vervolging van Wilders past in het scenario van Eurabia, want dat soort politici vormen een mogelijk obstakel voor de ontwikkeling Eurabia.’²⁷⁶ De massamedia (*mainstream media* of MSM) werden aangewezen als schuldige in het onwetend houden van de bevolking over de ware aard van Eurabia. ‘René’ schreef op de website *Artikel7*: ‘Ik vertelde gisteren een oude man over het Verdrag van Straatsburg en heb nog nooit

275 <http://www.artikel7.nu/?p=71352>

276 <http://www.blogger.com/comment.g?blogID=2236394337487817559&postID=919817164196491900>; zie ook: <http://hoeiboel.blogspot.nl/2009/07/het-grote-bat-yeor-interview-1.html>

html

iemand zó ongelovig zien kijken. Bijna niemand weet hiervan omdat het door MSM wijselijk niet wordt genoemd.²⁷⁷

Door de nadruk die werd gelegd op de vrijheid van meningsuiting kwamen ook andere politieke partijen en actoren onder vuur te liggen. Het CDA was in de complotgemeenschappen al de gebeten hond omdat CDA-minister van Justitie Donner in 2004 wilde onderzoeken of er mogelijkheden waren voor verruiming van de strafbaarstelling voor belediging en godslastering.²⁷⁸ Forumleden ontwaarden hierin een patroon en vergeleken het met de eerdere veroordeling van Donner van satire gericht tegen het Koningshuis²⁷⁹, en oproepen van CDA-premier Balkenende om ‘verantwoord’ gebruik te maken van de vrijheid van meningsuiting.²⁸⁰ De arrestatie van cartoonist Gregorius Nekschot op 13 mei 2008 vanwege beledigende spotprenten fungeerde als ultiem bewijs voor de aanval die ook het CDA als onderdeel van de politieke elite op de vrijheid van meningsuiting had ingezet. ‘Johnnie’ schreef boos: ‘We hadden het natuurlijk moeten weten. Minister van Cartoonproblematiek & StaatsCencuur Hirsch Ballin is helemaal nooit van plan geweest om het verbod op godslastering te schrappen. Sterker, zijne excellente Rattigheid drukt er juist meer toevoegingen doorheen (...) Maar ja, wat anders te verwachten van de achterbakse poldertaliban in Nederland? Zo kennen we de christenen weer.Smerig,gluiperig en achterbaks tot op het bot.’²⁸¹

Regelmatig viel de redenatie te horen dat de democratie feitelijk niet meer bestond, omdat de democratische instellingen waren gekaapt door de traditionele politieke partijen. Deze partijen hadden in de ogen van de complotpublieken afgedaan omdat ze gemene zaak tegen het volk hadden gemaakt. ‘Luckybee’ schreef: ‘Wij moeten het parlement terug veroveren, en de traditionele partijen slagen, ze hebben allemaal schuldig gemaakt dat ons land vol is met mensen die ons vernietigen willen.’²⁸² In dezelfde discussie schreef ‘Jowitteroos’: ‘Plitiek is allang geen volksvertegenwoor-

277 <http://www.artikel7.nu/?p=64858>

278 <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2824/Politiek/article/detail/710881/2004/11/15/Donner-Aanpak-godslastering-schaadt-vrije-meningsuiting-niet.dhtml>; zie voor reacties op de sociale media: <http://www.meervrijheid.nl/?pagina=1048>; <http://hvv.amsterdampost.nl/HVV/www.hetvrijevolk.com/indexcab38.html?pagina=5620>; <http://hvv.amsterdampost.nl/HVV/www.hetvrijevolk.com/indexcab1.html?pagina=8704>

279 http://www.pim-fortuyn.nl/pfforum/topic.asp?ARCHIVE=true&TOPIC_ID=22032

280 http://www.pim-fortuyn.nl/pfforum/topic.asp?ARCHIVE=true&TOPIC_ID=31129&whichpage=5

281 <http://www.forum-voor-de-vrijheid.nl/vrijheid/showthread.php?t=4658&page=2>; zie ook <http://hvv.amsterdampost.nl/HVV/www.hetvrijevolk.com/indexcab1.html?pagina=8704>

282 <http://www.artikel7.nu/?p=41724>

diger meer. Ooit Nee tegen EU na volk te beraden maar toch komt het er. Niemand luisterd en inspanning vanuit partijen is er alleen om ons (volk) mee te krijgen/op het verkeerde been te zetten. Zelfs media doet mee met de propaganda, want ooit wel eens een kritisch geluid gehoord over griekenland, EU, Euromunt, ISlamisering etc. Links regeert: hou jij ze dom hou ik ze bezig.....We zijn als volk allang gegijzelt!!²⁸³ De woorden (hoog)verraad kwamen opmerkelijk vaak terug in de discussies over de staat als vijandig complex waarvan de politieke elite zich meester had gemaakt.²⁸⁴ Volgens 'Generaal P. Pardon' moest dan ook niet zozeer 'de vervoveringscultuur worden gevreesd', maar vooral 'onze eigen landverraders'.²⁸⁵ 'Peter Pan' volgde dezelfde redenering: 'Het zijn daarom niet de moslims, maar de houders van staatsmacht die uw grootste vijanden zijn.'²⁸⁶

Op deze manier werd steeds meer de gehele politieke orde gedelegeitmeerd. Niet alleen links-liberale partijen als de PvdA, D66 of GroenLinks moesten het ontgelden, ook al lag daar in de jaren 2004-2008 wel de nadruk op. In de periode na 2008 werd steeds vaker het vertrouwen in vrijwel alle politieke partijen opgezegd. 'Tom Hendrix' schreef: 'Buiten de SGP en PVV vertrouw ook ik de hele politiek niet meer, het is inderdaad een grote samenzwering tussen de verraders van de Bilderberggroep, de ISLAM, de verrader president moslim Obama, en de satanische NWO. Ook ik deel uw mening dat we in de eindtijd zitten. Shalom, moge de Here Jezus uw goede werk zegenen.'²⁸⁷

Soms werd de democratische regeringsvorm wel nadrukkelijk afgewezen. Libertariër 'Caroline' had zich naar eigen zeggen 'langzaam' van de democratie afgewend: 'Wat is democratie anders dan een ingewikkelde manier om de machthebbers te legitimeren, en het volk wijs te maken dat ze er zelf schuld aan hebben dat de zaken lopen zoals ze lopen. De staat heeft zich echter met geweld meester gemaakt van onze samenleving (...) Vluchten kan dus niet meer. En dan resten onderwerping of vechten als gedragsmogelijkheden.'²⁸⁸ Een jaar later, in 2011, herhaalde 'Caroline' dat 'deel

283 <http://www.artikel7.nu/?p=71352>

284 Zie bijvoorbeeld: http://corstoker-columns.blogspot.com/2010/11/landverraad.html?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+CorStoker+%28Columns+van+Cor+Stoker%29

285 <http://infohit.nl/hollandprotect/>

286 <http://www.dagelijksstandaard.nl/2013/07/de-nederlandse-samenleving-anno-2013>

287 <http://tora-yeshua.nl/6-6-6-begint/>

288 <http://www.artikel7.nu/?p=67964>

nemen aan het democratisch proces in deze éénpartijstaat niets oplevert.²⁸⁹ Ook andere discussiedeelnemers moesten weinig van democratie weten. ‘Zande’ schreef bijvoorbeeld: ‘Ik zal mezelf maar gaan aangeven, want ik vind dat hele democratische gedoe ook maar niks. En terecht zo zie ik dagelijks.’²⁹⁰ ‘Ecceuomo’ meende uit principe dat de democratie had afgedaan omdat die de mensen ‘gedwongen integratie en multicult’ had opgedrongen: ‘De staat is een gewelddadig instituut en de democratie een slecht systeem’.²⁹¹

In de digitale complotgemeenschappen waar de Eurabia-complotconstructie in de context van het ‘Einde-der-Tijden’-discours werd geplaatst, werd ook nauwelijks onderscheid gemaakt naar politieke partijen of andere actoren. Het gehele politieke bestel werd afgedaan als een decor dat slechts diende om de echte machten aan het zicht te onttrekken. In deze complotgemeenschappen stonden de Bilderbergorganisatie, de Illuminati en de Nieuwe Wereldorde centraal. Een groot aantal organisaties en netwerken werd geacht ‘mee te zingen in het NWO-koor’.²⁹² Het vertrouwen in de politiek was zwak of werd opgezegd. ‘Niet alleen de socialisten, maar ook de christen democraten (waar halen ze het vandaan dat ze democraten zouden zijn ??) en de linkse liberalen (zoals Rutte) Het zijn allemaal gewoon ordinaire dieven, verder zijn het ook nog eens volksverlakkers en collaborateurs. Met al deze 3 stromingen in onze politiek, ben ik klaar, in die zin, dat ik ze nog enkel stijf vloek. Ze maken allemaal deel uit van het gore complot, om ons land failliet te laten gaan-zie eussr- en ons te maken tot slaven. Hou de BILDERBERGKLIK en de paladijnen van de NWO maar in de peiling.’²⁹³ Soms werd er in deze complotgemeenschappen gesproken over een ‘calculerende entiteit’ als samenzweerder. ‘JFK’: ‘Al dat gepraat van democratie en bepaalde vormen van religieuze waarheid is enkel een masker waar één en hetzelfde monster zijn misdaden tegen de menselijkheid achter verstopt (...) Een eeuwige oorlog veroorzaakt, gemanipuleerd en tot op de dag van vandaag gebruikt door een berekenende entiteit bestaand uit enkele incestueuze families die al het leven op deze planeet liever zouden uitroeien dan hun macht af te staan.’²⁹⁴

289 <http://www.artikel7.nu/?p=66334>

290 <http://www.artikel7.nu/?p=62973>

291 www.hoeiboel.nl

292 <http://tora-yeshua.nl/2011/05/6-6-6-begint-in-2013-over-anderhalf-jaar-dus-al/>

293 <http://ejbron.wordpress.com/2013/08/08/ik-ben-moe-2-brieven-van-onbekend/>

294 http://zapruder.nl/portal/artikel/breivik_is_de_geest_van_onze_tijd/

4.4.2 De Europese Unie: het Vierde Rijk

In de digitale complotgemeenschappen waarin Eurabia prominent figureerde dook de Europese Unie steeds vaker op als grote boosdoener. Hier ging een sterk delegitimerende werking vanuit die de gehele politieke orde raakte omdat de middenpartijen zich allemaal achter verdergaande Europese integratie hadden geschaard. De Europese Unie werd enerzijds geacht een centrale rol te spelen in het Eurabia-complot.²⁹⁵ De kritiek op de EU als penvoerder van het Eurabia-project vermengde zich vervolgens met kritiek op het gebrekkige democratische karakter van de EU. De EU werd beschouwd als een totalitaire staat die het Eurabia-programma doorvoerde: islamisering en het verbieden van elk kritisch tegengeluid. 'Lucky9' vatte op de website *Artikel7* de weerzin tegen de EU goed samen: 'Een opgedrongen Europese "grondwet" heeft een fascistoïde karakter, is verraad aan de democratie en betekent het begin van een dictatuur.'²⁹⁶ Bovendien werd de nationale soevereiniteit een belangrijk onderwerp van discussie. De Europese Unie verscheen als een bewuste staatsgreep tegen de soevereine volkeren en nationale democratieën. In een artikel met de kop 'De Nazi's en de fascisten die de EU hebben opgericht en hun grote invloed op het Eurabia van vandaag', werd door 'Wim Jongmans' beargumenteerd dat er een staatsgreep gaande was tegen de nationale volken van Europa.²⁹⁷ Daarnaast was er op diverse websites aandacht voor de oprichting van het Europese Gendarmeriekorps, dat in de ogen van de complotpublieken vooral bedoeld was om tegen de eigen bevolking ingezet te worden om het Eurabia-project te beschermen.²⁹⁸

In dit discours werd de 'islamisering' van Europa gezien als instrumenteel. De politieke elites zouden doelbewust chaos creëren door massa-immigratie toe te staan om de weg vrij te maken voor de Europese superstaat. Daarom was volgens sommigen de 'grootste vijand van het vrije democratische westen' dan ook niet in eerste instantie de islam ('Die moslims zijn maar domme trekpoppen die dansen naar de pijpen van elke duivelse haatbaard die zich met Saoedisch geld imam mag noemen'), maar het marxisme dat zich nu 'liberaal', 'sociaal-democratisch' of 'Groenlinks' noemde.

295 <http://weblogs.nrc.nl/discussie/2007/10/19/is-het-akkoord-over-het-europees-hervomingsverdrag-goed-nieuws/>

296 <http://www.artikel7.nu/?p=67751>

297 Jongmans beheerde de website *Midden Oosten Nieuws* die naar eigen zeggen nieuws bracht vanuit het standpunt van Israël. 'Daarbij wordt de rest van de wereld niet uit het oog verloren, met name de dreiging die vanuit de controlerende overheden naar voren komt. Onze overtuiging is dat Yeshua spoedig terugkomt en de tijd erg kort is.'<http://wimjongman.nl/>

298 <http://kleinverzet.blogspot.com/2010/11/beyond-happy-ending.html>

‘Het marxisme dat nu de ruggegraad vormt van de Europese Unie’ aldus ‘King George’ op *Internetkluis*.²⁹⁹ Omdat de politieke en maatschappelijke elites zich allen achter het Europese project hadden geschaard, verschenen ze als gemeenschappelijke vijand ten tonele.³⁰⁰ Niet alleen linkse politici werden ervan beschuldigd de nationale soevereiniteit te hebben verraden aan Brussel. Volgens ‘Geert Geel’ waren het vooral de ‘reli-fascisten van het CDA’ die ‘één van de moeders van het huidige Eurabia’ waren. ‘We hebben toch allemaal toegekeken hoe hoe vooral het CDA ons land heeft uitgeleverd aan de EUSSR? (...) Om de burger zo snel mogelijk op de knieën te krijgen voor God, is het heel handig als je al tientallen miljoenen onderworpenen in huis hebt: moslims (...) Om razend van te worden.’³⁰¹

Voor andere deelnemers in de digitale complotgemeenschappen was de Europese Unie echter het werk van de CIA, de Bilderbergers, de Vrijmetselaars of de Jezuïeten.³⁰² Ook satan arriveerde in de discussie. Zo was voor predikant Franklin ter Horst de Europese Unie ‘niets anders dan een satanisch gedrocht’.³⁰³ Ook kritische opmerkingen over Israël of steun aan de Palestijnen werden opgevat als bewijs voor de anti-Israël-koers van de EU, afgedwongen door Eurabia.³⁰⁴ Op vergelijkbare wijze werden resoluties van de Raad van Europa over bestrijding van islamofobie, en een kaderbesluit van de EU waarin godslastering gelijkgesteld werd aan racisme, alom opgevat als bewijs van de sluipende islamisering en pogingen van de politieke elite om het volk monddood te maken. Uit de discussies bleek bovendien voor veel forumdeelnemers de politieke strijd rond de Europese Grondwet beslissend te zijn geweest voor hun oordeel over het ondemocratische gehalte van het Europese integratieproject en de kwalijke rol van Nederlandse politici die de Grondwet tegen de zin van de meerderheid van de bevolking hadden doorgedrukt. Nadat de bevolking de Europese Grondwet had afgewezen in een referendum in 2005, werd de licht herschreven Grondwet immers alsnog door het parlement goedgekeurd, zonder nieuw referendum.³⁰⁵

299 <http://www.internetkluis.com/forum/index.php/topic,3311.0.html>

300 <http://www.vrijechroniqueurs.nl/eva-en-de-afgod-europa/>

301 <http://hoeiboel.blogspot.nl/2009/07/het-grote-bat-year-interview-2.html>

302 www.EindtijdbodeBijbelstudies.wordpress.com

303 <http://www.franklinterhorst.nl/EuroBabel%20en%20de%20vrouw%20op%20het%20beest.htm>

304 Zie bijvoorbeeld: <http://www.dagelijksestandaard.nl/2010/12/groenlinks-kamerlid-el-fassed-zit-tot-aan-zijn-knieen-in-het-antisemitisme>

305 Zie bijvoorbeeld: <http://dutchconcerns.blogspot.com/search?q=eurabia>

Op deze wijze stond de EU in de digitale gemeenschappen steeds meer centraal als totalitair project dat de nationale democratie en soevereiniteit bedreigde en bovendien de penvoerder van het Eurabia-project was. Omdat de politieke en maatschappelijke elites zich allen achter het Europese project hadden geschaard, richtte de kritiek zich steeds meer tegen het gehele politieke bestel en de politieke orde. Bovendien kreeg de nationale soevereiniteit een groot gewicht. Europa verscheen, op vergelijkbare wijze als de islam, als een vijand van buiten die door de politieke elites van Nederland moedwillig en in het geheim werd gefaciliteerd tegen de zin van de meerderheid van de bevolking in. Hierin laat zich de functie van complotconstructies terugzien als substituut-ideologie. De complotconstructies definieerden een alternatieve antagonistische relatie nu 'oude ideologieën' niet langer geloofwaardig werden geacht of tot onderdeel van het complot geherdefinieerd. Daarmee werd tevens nieuwe orde en betekenis aan de wereld verleend.

4.4.3 Bedreigde waarden

De waarden die in de beleving van de digitale complotgemeenschappen waarin de Eurabia-complotconstructie resoneerde op het spel stonden verschoven op vergelijkbare wijze. In eerste instantie stond de vrijheid van meningsuiting centraal als bedreigde democratische waarde. Met de bredere delegitimering werd de gehele democratie geacht in de gevarenzone te verkeren. Bovendien verscheen de nationale soevereiniteit op het toneel als bedreigde waarde. Onder invloed van de digitale complotgemeenschappen waarin het christelijk geloof domineerde, verschenen ook religieuze en spirituele noties in het debat. In deze gemeenschappen werd vaak verwezen naar de 'geplande chaos'. Om de Nieuwe Wereldorde in te kunnen voeren moest eerst de oude orde vernietigd worden. De elites zorgden daarom bewust voor chaos, onrust en terreurwaarschuwingen, zodat burgers betere controle zouden gaan eisen en daarvoor het verlies van hun persoonlijke vrijheden op de koop toe zouden nemen. Door toenemende economische onzekerheid en angst voor het islamitische terrorisme zouden de autochtone bevolkingen zich in hun eigen landen steeds onprettiger voelen. Rassenonlusten in de grote steden zouden de roep om hardere wetten en scherpere controle doen toenemen. 'Dat is precies de situatie die de machtselite wil bereiken. Men creëert bewust onrust en agressie. Ik noem dat het 'Lucifer principe'.³⁰⁶ Binnen het scenario van 'geplande chaos' werd immigratie

306 http://xandernieuws.punt.nl/?id=642212&r=1&tbl_archief=&

als een functioneel mechanisme geanalyseerd - ‘immigratie als NWO-wapen’³⁰⁷ - om de bevolking murw te maken voor de komende totalitaire wereldregering. De Bilderberg-groep zette volgens ‘Spookje’ de islamisering van Europa voort, omdat dat precies was wat de NWO en de Bilderbergers wilden: ‘Verzwakking van nationale regeringen en versterking van globale gremia zoals de EU, de WTO, het IMF, de VN, de NATO en de WHO!’³⁰⁸

In deze digitale gemeenschappen was bovendien veel aandacht voor de technieken die de ‘satanische’ Nieuwe Wereldorde zou inzetten om totale dominantie over de bevolking te verwerven. Sommige forumdeelnemers waren er bijvoorbeeld van overtuigd dat elke burger al stiekem gechipt was; reden om bewust geen mobiele telefoon te gebruiken of de sociale media te mijden.³⁰⁹ Chips werden gezien als het merkteken van het Beest. ‘Nooit eerder in de menselijke geschiedenis is er zo’n fantastisch complot geweest om mannen, vrouwen en kinderen te boeien en gevangen te houden in cyberelektronische kooien,’ schreef ‘Joop’.³¹⁰ Doel was totale overheersing. ‘Om dit te bereiken, gebruikt de machtselite voor ons onbekende maar zeer krachtige mindcontrol technieken als bijvoorbeeld HAARP, Chemtrails, RFID chips, Subliminale boodschappen (media) en manipulatie van voedsel, drinkwater en stroom.’³¹¹ Ook de Europese invoering van een 18-cijferig bankrekeningnummer werd gezien als een teken van het Beest, evenals de invoering van microchips, biometrie en irisscans. ‘Xandernieuws’ legde uit: ‘Veel christenen zullen in deze ontwikkelingen de komst van het in de Bijbel voorzegde ‘teken van het Beest’ zien, dat in de laatste jaren vóór de terugkeer van Jezus Christus op aarde door de Antichrist aan iedereen verplicht zal worden gesteld. De Bijbel zegt letterlijk dat niemand zonder dit teken -dat mogelijk gepaard zal gaan met een geïmplanteerde chip in de rechterhand- zal kunnen ‘kopen of verkopen’, een profetie die dus al in de komende jaren in de EU letterlijk zal uitkomen.’³¹²

307 <http://georgeorwell1984.wordpress.com/category/immigratie-als-nwo-wapen/>

308 <http://sp00kje.nl/2010/06/10/verkiezingen-de-eerste-conclusies>

309 http://xandernieuws.punt.nl/?id=642220&r=1&tbl_archief=&

310 <http://tora-yeshua.nl/2011/05/6-6-6-begint-in-2013-over-anderhalf-jaar-dus-al/>

311 <http://sp00kje.nl/2011/12/20/nieuwe-wereld-orde-de-rfid-microchip/>

312 http://xandernieuws.punt.nl/?id=650785&r=1&tbl_archief=&; zie ook: <http://tora-yeshua.nl/2011/05/6-6-6-begint-in-2013-over-anderhalf-jaar-dus-al/>

4.4.4 Gepercipieerde dreiging

Uit bovenstaande blijkt al dat een sterk idee van dreiging ingang kreeg in de digitale complotgemeenschappen - een dreiging van buiten door de gecombineerde krachten van islamisering en Europese integratie. Een dreiging tegen essentiële waarden: individuele vrijheid, vrijheid van meningsuiting, soevereiniteit, nationale identiteit en - in christelijke ogen - het christelijke geloof. Daarmee werd de veronderstelde samenzwering gearticuleerd als een bedreiging van de kernwaarden van de samenleving. De dreiging kon zowel een duidelijk gezicht krijgen als een meer diffuse dreiging reflecteren. De moorden op Pim Fortuyn in 2002 en Theo van Gogh in 2004 werden vaak aangehaald als bewijs dat wie in Nederland een ongewenste mening verkondigde, letterlijk monddood werd gemaakt. Zoals 'M. Dekker' schreef: 'Wie in het openbaar te kritisch staat tegenover de islam wordt afgeslacht, dat is heel duidelijk geworden.' Soms kreeg de dreiging een abstracter gezicht, zoals de geheime plannen om de gehele wereldbevolking van een chip te voorzien zodat totale controle mogelijk werd. In het religieuze discours werd Eurabia geïnterpreteerd als een voor aankondiging van de komende Apocalyps. Dergelijke ondergangsfantasieën worden in de academische literatuur risicovol geacht omdat het naderbij brengen van de Apocalyps een optie zou kunnen zijn voor sommigen.

De vervolging van websites wegens discriminatie of haatzaaien gold op vergelijkbare wijze als bewijs van de stelling dat ook de individuele vrijheid ernstig bedreigd werd. Sommige forumleden gaven blijk van een flinke portie individuele paranoia en meenden dat hun leven in gevaar was. 'Lieneke' schreef bijvoorbeeld in 2011 dat ze een 'plan had om het merkteken van het beest te omzeilen'. Ze maakte het plan nu direct bekend, 'want anders maken ze me mogelijk voor die tijd af'. Daarom gebruikte ze ook niet haar echte naam. 'Dat is te gevaarlijk. Ik loop de kans alsnog afgemaakt te worden maar daar ben ik niet bang voor want mijn ziel is niet te doden.' Het plan bestond er overigens uit zonder tussenkomst van geld ruilhandel te gaan bedrijven.³¹³ Anderen in deze digitale gemeenschappen probeerden zich persoonlijk te beschermen tegen de instrumenten van de Nieuwe Wereldorde. Zo sliep 'Prediker' tussen 'massief plastic planken en daaromheen stalen platen die geaard zijn' om de elektronische wapens van de NWO af te weren. Hij waarschuwde eenieder geen contact op te nemen met de autoriteiten, want dan kon je 'straffeloos gemarteld worden, en als je naar de politie gaat heb je grote kans dat je naar de psychiater wordt

313 http://xandernieuws.punt.nl/?id=642220&r=1&tbl_archief=&

verwezen.’ ‘Prediker’ kreeg steun van ‘believer’: ‘Ik sta helemaal achter je wat betreft stralingsgevaar en ook achter dit bovenstaande artikel: een bewuste aanval van satanische groepen die onze wereldbevolking hierdoor flink wil reduceren. Ik probeer regelmatig vele mensen hiervoor te waarschuwen en de meest voorkomende reactie (vooral christenen!) is dat ze je aankijken of je rijp bent voor een psychiatrische inrichting...’³¹⁴

De gevoelde dreiging bleek ook uit de veelvuldige verwijzingen in de digitale gemeenschappen naar de komende burgeroorlog. Zo schreef ‘Hansepansje’: ‘Begrijpt de linkse kerk eigenlijk wel dat de ENIGE manier om het onvermijdelijke proces van ‘eigenrichting naar burgeroorlog’ om te buigen is middels de politiek zoals die van de PVV. Als het straks te laat is en er wordt een Marokkaans rovertje door omstanders aan stukken geslagen (en dat punt is niet ver meer...) Dan volgt er een kettingreactie die binnen 2 weken uitmond in een burgeroorlog met Europese ambities. Hierbij vergeleken is de Joegoslaafse burgeroorlog een jobcohens theebransje. Wilders is de enige die deze volkswoede kan en wil kanaliseren! Nu kan het nog... Straks niet meer.’³¹⁵

4.4.5 Constructie van ‘zij’

De vijand die in de digitale complotgemeenschappen waarin de Eurabia-these circuleerde werd geconstrueerd, verschoof in de loop der tijd. In eerste instantie verscheen de tweekoppige vijand - links en de islam - die we ook in het vorige hoofdstuk al tegenkwamen. Maar in de kritiek die werd geventileerd was steeds minder verschil te zien tussen kritiek op de linkse elites, kritiek op instituties omdat ze door die linkse elites gekaapt waren, of kritiek op instituties en de politieke orde omdat ze niets meer dan een decor vertegenwoordigde dat de ware macht aan het zicht moest onttrekken. De woede en het wantrouwen richtten zich steeds sterker tegen de politiek en de politieke instituties; de overheid zelf was een van de grootste bedreigingen geworden.³¹⁶ Dit werd verder aangejaagd door de kritiek op de Europese Unie, die als een totalitair project werd gezien dat de bevolking door de strot werd geduwd. Naast duidelijk lokaliseerbare vijanden verschenen diffuse vijanden die Bij-

314 <http://weeswaakzaam.com/het-komende-oordeel-over-de-naties-deel-5/>

315 <http://www.artikel7.nu/?p=41724>

316 Zie bijvoorbeeld: <http://dutchconcerns.blogspot.com/search?updated-min=2007-01-01T00%3A00%3A00%2B01%3A00&updated-max=2008-01-01T00%3A00%3A00%2B01%3A00&max-results=26>

belse proporties aannamen. Satan zelf arriveerde op het toneel, of ‘calculerende entiteiten’ die de voorbode vormden van de Dag des Oordeels. Maar ook de Bilderbergorganisatie, de Illuminati en de Nieuwe Wereldorde doken op in de discussies in de digitale complotgemeenschappen. Op die manier traden ook onzekere paranoia en een onzichtbare vijand op de voorgrond. Breder levend maatschappelijk ongenoe-gen - over immigratie, de multiculturele samenleving, het politieke establishment, de Europese integratie - verdichtte zich zo onder invloed van de complotconstructies tot een hermetische systeemhaat waarin de gehele politieke orde in de beklagdenbank terecht kwam.

4.4.6 Constructie van ‘wij’

Tegenover de vijand werd een positief zelfbeeld gezet van de deelnemers aan de digitale gemeenschappen. De digitale gemeenschappen boden de deelnemers identiteit en samenhang. Uit diverse bijdragen bleek dat forumleden sterk terugverlangden naar het Nederland van vroeger, toen alles nog goed was. In de woorden van ‘trias politica’: ‘Een Nederland waar nog discipline en decorum heerste, waar burens bereid waren elkaar te helpen in geval van nood. En dat is het Nederland waarnaar velen van ons terugverlangen. Niet uit nostalgie alleen, maar uit de diepgevoelde wens onze cultuur, onze identiteit, ja, ónszelf te conserveren.’³¹⁷ Uit de reacties onder het artikel bleek dat veel forumdeelnemers dezelfde melancholie voelden, zoals ‘Gielah’: ‘Wij, wat ouderen, hebben nog een fijn Nederland meegemaakt, een nuchter, verstandig, veilig, vrij Nederland. Het zou toch al vervlóekte ondankbaar zijn als we er niet iets, veel, voor over hadden om dat Nederland weer terug te krijgen en te behouden voor wie na ons komen? Wij verdommen het om een Eurabië mee te maken of na te laten!’³¹⁸

Het samenbindende gevoel van de digitale gemeenschappen was daarnaast belangrijk. De woede leek een identiteit te bieden waarmee de forumleden de wereld om hen heen en hun eigen positie daarbinnen van betekenis konden voorzien. De webfora waren een ventiel om de dagelijkse irritatie en woede, maar ook de eigen politieke relevantie zowel te articuleren als te bevestigen. Tegelijkertijd boden de digitale gemeenschappen een veilig honk om met gelijkgezinden te schuilen voor een als vijandig ervaren buitenwereld. ‘Laat dit forum het tehuis blijven waar wij ons thuis zullen

317 <http://www.dagelijksestandaard.nl/2013/07/de-nederlandse-samenleving-anno-2013>

318 <http://www.dagelijksestandaard.nl/2011/04/met-angst-is-niks-mis>

blijven voelen als was het onze tweede huiskamer, zoals ook een goed stamcafé aan deze eisen voldoet,' schreef 'King George' op het *Forum voor de Vrijheid*.³¹⁹ Ondanks de grote verschillen binnen de digitale gemeenschappen leek er zich tegelijkertijd een collectieve politieke identiteit te vestigen: die van vrijheidsstrijder. De deelnemers in de gemeenschappen beschouwden zichzelf als de heldhaftige voorvechters en verdedigers van de Vrije Wereld, van alle kanten aangevallen door de vijand. Volgens 'Logic&reason' was het mondeling uitdragen van een niet politiek correcte gedachte 'in deze tijd gelijk aan een verzetsdaad'.³²⁰

Soms gaven de forumdeelnemers hoog op van hun eigen heldhaftigheid, soms droop de ironie ervan af, zoals in een discussie waarin uitgebreid de voor- en nadelen van een bepaald soort koekenpan als slagwapen werden besproken.³²¹ Forumleden benoemden elkaar tot 'martelaren van het vrije woord', bezworen dat wat er ook gebeurde, ze niet zouden zwichten en dichtten zichzelf een heroïsche rol toe in de strijd tegen het kwaad. Dat kwaad was soms klein en tastbaar - het Meldpunt Discriminatie Internet - en soms groot en vrijwel ongrijpbaar - de Nieuwe Wereldorde die geacht werd het webforum *AmsterdamPost* de voet dwars te zetten. Bij de vrijheidsstrijd hoorden martelaren en dissidenten: Pim Fortuyn, Theo van Gogh, Geert Wilders, Fred Spijkers, Erwin Lensink en uiteraard de forumdeelnemers die justitie achter zich aan kregen. Ook staken de forumleden elkaar regelmatig een hart onder de riem. 'VanFrikschoten', de beheerder van *AmsterdamPost*, die in maart 2013 alleen stond te demonstreren tegen de islamitische organisatie Hizb ut-Tahrir, werd onder de complimenten bedolven. 'Jade' schreef: 'Liepen er maar veel meer van die VanFrikschoten`s rond in Nederland. Hulde voor deze man !!!' 'Tistochwat' schreef: 'Professor Van Frikschoten: HULDE EN RESPECT!!! Ik lees dit nu pas, dus als het goed is, bent u op dit moment dapper aan het strijden! HEEL VEEL SUCCES!!!'³²²

Toen in de vroege ochtend van 9 augustus 2013 'VanFrikschoten' overleed nadat hij in Amsterdam door een vrachtwagen was geschept, regende het geschokte re-

319 <http://www.forum-voor-de-vrijheid.nl/showthread.php?t=26750>

320 <http://www.artikel7.nu/?p=64495>

321 <http://www.artikel7.nu/?p=71352>

322 <http://ejbron.wordpress.com/2013/03/17/actueel-amsterdam-post-gehackt-door-turken-van-hizb-ut-tahrir/>

acties.³²³ Gesproken werd over een ‘moedig en strijdbaar Neerland’, ‘een groot verlies voor het vrije woord’, ‘niet alleen A’dam maar heel Nederland heeft een held verloren’, ‘een potentieel opvolger van Pim’ en ‘een licht in de nacht’. ‘Nyko’ schreef: ‘Voor sommigen van ons was Amsterdam Post extra belangrijk, omdat ze door ziekte aan huis zijn gekluisterd of ver weg wonen. Jaap heeft via zijn Amsterdam Post mensen en ideeën bij elkaar gebracht en mij zo geholpen mijn eigen gedachten te ordenen, en daarvoor zal ik hem zeer dankbaar blijven. Het belang van Amsterdam Post kan niet worden onderschat, Nederland is Jaap Mollema veel dank verschuldigd! Frik heeft de route aangegeven. In die zin was die een ziener en soms, een waanzinnige profeet.’³²⁴

De identiteit werd soms verknoopt met het complotdenken zelf. ‘Loneman’ schreef bijvoorbeeld in juli 2008: ‘Een mens kan NIET leven in deze eindimensionale, platte, vulgaire gevangenis, die wij ‘onze moderne maatschappij’ noemen. Alleen iemand ZONDER ZIEL kan dat (...) Maar het blijkt wel uit de hang naar het onbegrijpelijke (inclusief conspiracy) en bovennatuurlijke, dat er iets anders aan de hand is; en dat de mens te maken heeft met krachten (en machten!) die groter - en vooral sterker - zijn dan hijzelf.’³²⁵ Ook ‘Spynose’ verbond positieve noties aan complotdenken. ‘Veel mensen die op voorhand elk complot uitsluiten zonder de zaak in kwestie te hebben onderzocht, getuigen meestal van ofwel denkluheid of wel van angst voor de eventuele consequenties. Het zou hun vertrouwde wereldbeeld bijvoorbeeld kunnen doen instorten. Ze weigeren te accepteren, dat de waarheid vaak bikkelhard is. Of ze geven om een andere reden de voorkeur aan lemminggedrag. Dat verklaart ook het feit, dat politici bijna overal ter wereld maar hun gang kunnen gaan.’³²⁶

4.5 Actiediscours

323 Overigens wantrouwen veel forumleden het ongeluk. Weer was een fel bestrijder van links en de islam onder verdachte omstandigheden overleden. Dat kon geen toeval zijn. Zoals ‘Kees E’ schreef: ‘Was het wel een ongeluk? Misschien wat paranoia maar ik geloof niet zo in toeval. Aanslag Janmaat Moord Pim Fortuyn Moord Theo van Gogh Moord Haiden Beveiliging Wilders / Hirsi Ali Allemaal mensen die net zoals deze jongeman waarheden zeiden en schreven. Waarheden die voor sommigen niet welgevallig zijn. En die sommigen kunnen heel machtig zijn, dat hebben we al jarenlang kunnen waarnemen.’ Zie verder: <http://www.dagelijksestandaard.nl/2013/08/frik-is-dood>; <http://www.amsterdampost.nl/vanfrikshoten-gaat-zich-verkiesbaar-stellen/#comment-105341>; zie ook de reacties op GeenStijl: http://www.geenstijl.nl/mt/archieven/2013/08/rip_ome_frik.html

324 <http://www.dagelijksestandaard.nl/2013/08/frik-is-dood>; <http://www.amsterdampost.nl/vanfrikshoten-gaat-zich-verkiesbaar-stellen/#comment-105341>

325 <http://www.vrijspreker.nl/wp/2008/07/conspiracy-en-werkelijkheid-23/>

326 <http://www.vrijspreker.nl/wp/2008/07/komplotisme/#more-52331>

Uit bovenstaande analyse blijkt dat de complotconstructies rond Eurabia in de loop der tijd een andere invulling kregen: werden de pijlen eerst gericht op het linkse politieke establishment, later werden de politiek en de politieke orde in zijn geheel gedelegeitmeerd en verdichtte het wantrouwen zich tot systeemhaat. Kwaadwillende machten achter de schermen zouden uit zijn op totale dominantie en onderwerping en alle democratische waarden bedreigen. Tegenover deze machtige vijand stonden de 'vrijheidsstrijders' die een sterke onderlinge verbondenheid ten toon spreidden. In deze paragraaf verleggen we de analyse naar het handelingsperspectief dat in de complotgemeenschappen werd aangehangen. Hoe dachten de digitale gemeenschappen de 'vijand' te kunnen bestrijden en de waarheid en vrijheid te herstellen? Welke actiemethoden werden aangehangen? Vertaalde de systeemhaat in woord zich ook in systeemhaat in daad?

4.5.1 Bewustmaking

Met het herhalen en uitdragen van de Eurabia-complotconstructie hoopten de verschillende digitale gemeenschappen het Nederlandse volk de ogen te openen, bewust te maken en te mobiliseren. De deelnemers aan de gemeenschappen beschouwden zichzelf als een voorhoede die onverminderd de feiten en de waarheid verkondigde; feiten en waarheden die de elite probeerde te verbieden. De hoop was dat het blijven verkondigen van de waarheid het volk de ogen zou doen opengaan. 'Henk' stelde bijvoorbeeld: 'Ik denk dat we op de goede weg zitten ondanks dat het er soms op lijkt dat we vechten tegen de zogenaamde Bierkaai.'³²⁷ 'Een heleboel mensen denken dat ze alleen staan, maar via het web kunnen ze zien dat ze niet alleen zijn,' schreef 'Dubhyl'.³²⁸ Repressie tegen de eigen webfora werd als teken van succes gezien. 'Het feit dat de repressie toeneemt betekent dat de 'gedachte' dusdanig aan populariteit wint dat de machthebbers er bang van worden. Het is dus slechts een kwestie van tijd,' schreef 'Eliveld' in 2012 op *AmsterdamPost*. Sommige forumdeelnemers snaptten echter niet waarom niet iedereen de waarheid inmiddels zag. 'Janna': 'Met een beetje surfen over internet kom je echt veel site's tegen die dit bevestigen.. wij (de burgers) zien dit al veel langer gebeuren. want wij zijn wakker.. toch wakker? maar de regeringen verkeren in een (drugs?) roes en laten het maar gebeuren...God staat ons bij als dit alles gaat escaleren...'³²⁹

327 <http://www.amsterdampost.nl/het-collectieve-stockholmsyndroom/>

328 http://www.pim-fortuyn.nl/pfforum/topic.asp?ARCHIVE=true&TOPIC_ID=51859&whichpage=1

329 http://xandernieuws.punt.nl/?id=642212&r=1&tbl_archief=&

Hoop en vrees wisselden elkaar af in de discussies over hoe het verzet te organiseren en welk perspectief dat in zich droeg. In de digitale gemeenschappen viel een paradox te zien waar het ging om de verhouding tot het volk. Enerzijds werd het volk voortdurend aangeroepen en werd de stelling betrokken dat een meerderheid van het volk zich aan de zijde van de vrijheidsstrijders had geschaard; anderzijds werd het volk afgeschilderd als een bende laffe en volgevreten zwakkelingen, die liever voor de buis hingen dan op te staan tegen de ‘nazislam’. ‘Er moet veel meer VERZET komen in dit land, landelijk MASSAAL VERZET...!!!,’ schreef ‘G.Deckzeijl’ op 17 maart 2013.³³⁰ Maar niemand wist precies hoe en waar te beginnen. ‘Tistochwat’ schaarde zich achter de oproep tot verzet, maar geloofde er zelf eigenlijk niet in. ‘Maar zolang het klootjesvolk nog bier, voetbal, Paul de Leeuw en een ‘koningshuis’ heeft valt er geen land mee te bezeilen...’ ‘Anneke’ zag het ook somber in. ‘Terug bij af...lijkt wel...hmm; het is HELAAS zo. NIETS geleerd uit voorhene tijden; de politiek heeft zich intens laten gijzelen door vreemde -, demonische invloeden èn nog steeds!!! HELAAS zijn velen burgers net zo goed gegijzeld door het hete verderf!!!’

Fatalisme stak regelmatig de kop op. Veel forumleden hadden de hoop eigenlijk al opgegeven, of meldden dat ze het nog een paar jaar zouden aanzien maar anders gingen emigreren.³³¹ ‘Scarlatti’ stak de hand diep in eigen boezem: als het erop aan kwam, was hij ook niet meer dan een bankzitter. ‘En wij tikken ons de vingertjes blauw.... en ook ik zit steeds in mijn hoofd, ‘ga IK naar Culemborg?’.... het is wel meer dan drie uur rijden, met die reuma, artrose en osteoporose zo lang in de auto , ruim 6 uur.... en de honden dan.... en en en....dus ook IK ben niet geheel en al zuiver op de graat al heb ook ik de beste bedoelingen maar eigenlijk komt het ook omdat ik nu al weet dat er amper 1.5 man en een paardenkop zullen komen en daar heb je dan 6 uur voor gereden.... terwijl ik t opschrijf denk ik ‘SMOESJES!!! UITVLUCHTEN! FLAUWE KUL!’ JIJ bent gewoon OOK een ‘bankzitter’....’³³² ‘Scarlatti’ bekende dat hij al tijden op het punt stond ‘mijn helemaal te geven ook mijn leven voor het goede’, maar ook dat leek hem inmiddels ‘volstrekt zinloos.’

Desillusie bleek ook uit de soms deplorabele toestand waarin de webfora verkeerden. In 2011 stopte *Boiling Points*. Reden: ‘Dit land gaat nergens meer over, de graaicultuur dendert maar door, in de Tweede Kamer gaat het allang niet meer over

330 <http://ejbron.wordpress.com/2013/03/17/actueel-amsterdam-post-gehackt-door-turken-van-hizb-ut-tahrir/>

331 <http://forum-voor-de-vrijheid.nl/vrijheid/showthread.php?p=144462>

332 http://www.hyves.nl/blog/meestbesproken/blog/46334904/Eurabia_de_ware_reden_achter_de_moslim_migratie/IZJy/#show_pulse_reactions_1=2&blogitem_context_1=1&__state__=6

de inhoud enz. Kortom; ik ben het kotsbeu.³³³ Uit de reacties bleek dat ook andere forumbeheerders regelmatig overwogen er de brui aan te geven. De beheerder van het *Forum voor de Vrijheid* wilde in 2011 eigenlijk ook stoppen. Zijn redenen varieerden van teleurstelling in het gebrek aan deelnemers en discussie, de voortdurende ruzie met andere forumleden, de tijd en energie die het kostte, angst voor vervolging of geweld door linkse antifascisten, teleurstelling in de PVV en vooral teleurstelling in het Nederlandse volk.³³⁴ Na enkele pogingen om het forum nieuw leven in te blazen³³⁵ was in augustus 2013 het definitieve einde daar. De beheerder emigreerde naar Polen.³³⁶ Op concurrerende websites kon men geen traan laten om het einde van het *Forum van de Vrijheid*.³³⁷ In 2013 gaf ook de website *Artikel7* de pijp aan Maarten.³³⁸

4.5.2 Opstand en revolutie

In de digitale gemeenschappen werd niet veel gediscussieerd over de beste manier om de politieke doelen te verwezenlijken, voor zover die al helder waren geformuleerd. Enerzijds bestond de verwachting of hoop dat door het onvermoeibaar publiceren van de waarheid de burgers als vanzelf wakker zouden worden en in opstand zouden komen. Anderzijds werd vaak opgeroepen tot opstand en revolutie, zonder dat echt duidelijk werd hoe zich dat ongeveer zou moeten voltrekken. In het discours over de democratie en de staatsinstituties die door links waren gekaapt en in het geniep samenwerkten met moslims om het volk te onderwerpen en te knevelen, kwamen regelmatig oproepen naar voren om het systeem omver te werpen. ‘Arnold’ schreef: ‘Vrijheid is door de diverse regeringen verkwanselt voor een zitje in de EU en/of een ander leuk baantje. Vrijheid betekend dat de regering bang moet zijn voor het volk en niet zoals hier andersom. Daarom zullen we ons moeten bewapenen om deze diktators opver te kunnen werpen en onze vrijheid en soevereiniteit weer te herwinnen. Net zoals we ten tijde van de plakkaat van verlattinghe!’³³⁹ Rob Hartman schreef: ‘Ik heb al vaker gezegd: dit land heeft een Pinochetje nodig, maar de kans

333 <http://boilingpoints.wordpress.com/2011/09/24/the-end/>

334 <http://www.forum-voor-de-vrijheid.nl/showthread.php?t=26508>; <http://www.forum-voor-de-vrijheid.nl/showthread.php?t=26819>; <http://www.misdefinitie.nl/fvdv2.html>

335 <http://web.archive.org/web/20121013122122/http://forum-voor-de-vrijheid.nl/showthread.php?t=28268>

336 <http://www.forum-voor-de-vrijheid.nl/showthread.php?t=26508>

337 <http://uitmedelijden.50.forumer.com/forum-voor-de-vrijheid-t1280955-50.html>

338 <http://www.artikel7.nu/zz1/einde-oefening.html>; <http://ejbron.wordpress.com/2013/07/03/info-einde-oefening/>

339 <http://www.artikel7.nu/?p=71352>

daarop is domweg nul.’³⁴⁰ ‘Johnie’ was dezelfde mening toegedaan. ‘Zodra je merkt dat je land geen democratie meer is, maar een ordinaire dictatuur, zal je toch echt te wapen moeten gaan tegen die dictatuur. Kun je wel zeggen, dat nou niet bepaald democraties van je. Maar dan zeg ik weer, hoe wou je anders die dictatuur omver werpen’.³⁴¹

Belangrijk twistpunt in de discussie, gerelateerd aan de legitimiteit van gewelddadige acties, was de vraag of het al (burger)oorlog was. ‘Johnie’, ‘Henk V’ en ‘Zande’ meenden bijvoorbeeld dat democratie alleen werkte in vreedstijd. Geert Wilders werd door hen een ‘valse profeet’ genoemd, omdat hij principieel geweld uitsloot. ‘Het wijf uit-hangen heeft nog nooit voor een bestendige vrede gezorgd.’ Volgens ‘Zande’ moest de staat niet het geweldsmonopolie worden gegund, omdat ‘onze Staat zelfs steeds meer de vijand is, dan wel faciliteur van de vijand.’ Volgens ‘Johnie’ was de bezetting al een feit. ‘Dankzij de mentaliteit van de socialistische-democratische-christelijke gutmens kon het zomaar gebeuren dat dit landje, in pakweg 40 jaar tijd, onderhand een provincie is geworden van noord-afrika. En ook dat dit landje een of andere provincie is geworden van het grote EU reich. Als dat geen bezetting is weet ik het ook niet meer.’ Voor anderen vormde echter het bestaan van de PVV de hoop dat er op het politieke vlak nog verandering mogelijk was.

Pleidoeien voor harde acties vielen regelmatig te beluisteren. Volgens ‘Gideon’ was het utopisch wensdromen om te denken dat de islamisering en machtsgreep van links gestopt kon worden ‘zonder de middelen die wij op dwaze ideologische gronden niet wensen toe te passen’.³⁴² Vaak werden metaforen gebruikt die verwezen naar de Tweede Wereldoorlog. ‘Koning’ stelde: ‘De tijd voor discussie is verstreken, er rest slechts èèn mogelijkheid. Aanklagen die NSBers, uitroken, opjagen voor de rechter slepen, en strenge straffen. Zwaardere straf, verbanning naar ’n moslimland.’³⁴³ ‘Gert’ in dezelfde discussie: ‘Misschien komt er wel een tijd dat men hevig terug verlangt naar de gematigd rechtse Geert Wilders die alleen met democratische middelen zich verzette tegen de linkse hemelbestormers en de islamofascisten.’ ‘Zande’ reageerde direct: ‘Praat voor jezelf wil je, ik zou het liefst al dat linkse gajes op de guillotine flikkeren en de hele dag aan het touwtje trekken.’ Ook ‘Even niet’ meende dat het stadium van legaal protest inmiddels vrijwel voorbij was. ‘En de volgende

340 <http://www.artikel7.nu/?p=62973>

341 http://www.pim-fortuyn.nl/pforum/topic.asp?TOPIC_ID=77404

342 <http://www.artikel7.nu/?p=62973>

343 <http://www.artikel7.nu/?p=41724>

stap lijkt me duidelijk, de vraag is alleen nog wanneer het zover komt en wie de eerste brandbom werpt.³⁴⁴

Soms bleek de haat tegen links groot genoeg om bedreigingen en geweld te vergoelijken of toe te juichen. Zo verschenen op het *Pim Fortuyn Forum* lovende reacties op het nieuws dat de linkse activist Louis Sévèke was vermoord. De latere oprichter van het *Forum voor de Vrijheid*, schreef onder zijn *nick name* 'Paul Kersey' bijvoorbeeld: 'FANTASTISCH NIEUWS !!!! DAT ER NOG VELE MOGE VOLGEN!! Ik hoop trouwens dat de kogels van rechts kwamen.' Later zou hij een uitgebreidere 'onderbouwing van zijn feestvreugde' geven: 'Figuren als deze kakkerlak hebben jarenlang ongestraft mensen kunnen bedreigen, demoniseren, mollesteren of ergere aanslagen kunnen plegen van politici tot nerdsfokkers. Nu zijn de rollen omgedraaid en dat werd tijd ook, want deze kakkerlakken kregen weer veelste veel babbels de laatste tijd! Nu worden zij bedreigd en kunnen eens aanvoelen hoe dat is 'om bedreigd te worden'! Daarom viert Kersey samen met vele andere feest vandaag! Net als toen Fortuyn werd afgeknald en heel extreemlinks Nederland feestvierden!' Een andere forumdeelnemer schreef: 'Nou dat scheelt mij weer moeite en een dure kogel. Laten we hierop proosten. Weer een rode rat en minderwaardig mens minder!!!'³⁴⁵

4.5.3. De aanslagen van Anders Behring Breivik

De discussie over actiemethoden kreeg een minder vrijblijvend karakter nadat Anders Behring Breivik op 22 juli 2011 een zware autobom liet ontploffen in de Noorse hoofdstad Oslo en vervolgens een bloedbad aanrichtte onder jongeren van de jeugdafdeling van de sociaaldemocratische Noorse Arbeiderspartij die op het eiland Utøya bijeen waren voor een jeugdkamp. In totaal vielen er 77 doden. In een ruim 1500 pagina's tellend manifest, met de titel *2083 - A European Declaration of Independence*, dat Breivik - onder het pseudoniem Andrew Berwick (2011) - vlak voor de aanslagen digitaal naar een duizendtal personen en organisaties verzond, deed hij zijn motieven uit de doeken. Het manifest was een mix van islamofobie, cultureel conservatisme, rechts-populisme, rechts-extremisme, christenfundamentalisme en bevatte talloze historische verwijzingen naar de kruistochten en de Orde van de Tempeliers. Breivik beschouwde zich als een moderne kruisvaarder die streed tegen 'culturele marxisten' en de islam, en wilde met zijn aanslagen voorkomen dat het

344 <http://www.artikel7.nu/?p=62973>

345 http://eindpunt.blogspot.nl/2005_11_01_archive.html

Christelijke Europa verviel tot 'Eurabia'. Breivik verwees in zijn manifest 171 keer naar 'Eurabia'. De discussies over wel of geen geweld gebruiken tegen 'Eurabia' waren plotseling het vrijblijvende karakter voorbij.

In de digitale gemeenschappen waar Eurabia vast onderdeel van het discours vormde werd volop gediscussieerd over de aanslagen en hoe deze te duiden. Het overgrote merendeel van de forumleden wees de aanslagen resoluut af en verklaarde Breivik tot psychopaat.³⁴⁶ Sommige forumdeelnemers, die de aanslagen veroordeelden, stelden Breivik ergens nog wel te kunnen begrijpen: het was het onvermijdelijke resultaat van een politiek die het volk de islam had opgedrongen en critici monddood gemaakt.³⁴⁷ Andere forumdeelnemers probeerden een onderscheid te maken tussen de daden van Breivik en het achterliggende gedachtegoed. Met dat laatste was niet heel veel mis. 'D.G.Nereé': 'Het is een magistraal overzicht en zou door iedere islamkritische site als aanbevolen lectuur worden overgenomen. Kernpunt is, dat de Multiculturisten een Eurabië willen creëren, waardoor De Europese volkeren hun identiteit ontnomen zou worden en de oorspronkelijke bevolking gedegradeerd tot vogelvrije dhimmi's.'³⁴⁸

Sommige forumdeelnemers schaarden zich achter Breivik, maar zetten wel vraagtekens bij zijn keuze voor doelwitten. Waarom had Breivik niet moskeeën of islamitische scholen als doelwit uitgekozen?³⁴⁹ Anderen stelden echter dat Breivik een logische keuze had gemaakt omdat de overheden de werkelijke vijand vormden die de islam slechts instrumentaliseerden.³⁵⁰ Vooral het doden van kinderen kon op afkeuring rekenen.³⁵¹ Maar 'VanFrikschoten' snapte dat juist weer wel. 'Dit was de volgende generatie Gutmenschen en dat moest hij stoppen. En daarom koos hij de meisjes als eerste om op te schieten. Die brengen nog meer Gutmenschen voort.'³⁵² Ook 'Leto' snapte de keuze van Breivik wel: 'Zijn slachtoffers op Utoya zijn niet de koorknaapjes die de media beweert dat ze zijn maar de geïndoctrineerde kids van hele foute dhimmi ultra-links/marxistische antisemitische en antizionistische ouders,

346 Zie bijvoorbeeld: <http://www.dagelijksestandaard.nl/2011/07/het-probleem-is-breivik-heeft-meer-gelijk-dan-me-lief-is>

347 http://www.pim-fortuyn.nl/pforum/topic.asp?TOPIC_ID=76833&SearchTerms=breivik

348 <http://www.amsterdampost.nl/autistische-psychopaat-of-agent-provocateur/>

349 <http://www.amsterdampost.nl/zou-jij-%e2%80%9cklammheimliche-freude%e2%80%9d-voelen-leon-de-winter/>

350 <http://www.vrijspreker.nl/wp/2011/07/blow-back/>

351 <http://www.artikel7.nu/?p=65855>

352 <http://www.amsterdampost.nl/de-berlijn-speech-van-wilders-politiek-slim-maar-deels-geestelijk-onvolwassen/>

die vaak ook een politieke carrière hebben in Noorwegen. De westerse landen hebben nog slechts een schijndemocratie, in feite heerst het grootkapitaal vertegenwoordigd door o.a. de Bilderberg-groep die marxisten en islamisten als werktuigen bespeelt om hun doel te bereiken. Breivik is vooralsnog de eerste die op een uiterst gewelddadig niveau terug heeft geslagen. Een speldeprikk desondanks. Maar de teerling is geworpen.¹³⁵³

Slechts een klein aantal forumleden juichten de aanslagen openlijk toe. 'Breinbrouwsels' schreef: 'Nee, ik kan weer geen traan opwekken. Wel een geheime gedachte: Goh, ze hebben die communistisch socialistische fascisten in hun bakfiets getroffen.'¹³⁵⁴ 'Niehilist': 'De aanslag is het enig juiste antwoord op een totalitaire linkse staat waar rechtse mensen monddood worden gemaakt. Deze aanslag is het begin van een allesvernietigende Europese burgeroorlog. Hulde aan de aanslagpleger.'¹³⁵⁵ 'Pyrotechnicus': 'Ik beschouw de ideologie die zich islam noemt als gevaarlijker dan het nazisme. Dan komt er ook een moment dat je klaar bent met praten. Breivik acht het moment nu. Als start van een revolutie. Dat kan je gestoord noemen. Voorlopig noem ik het:consequent.'¹³⁵⁶ Ook 'Lonelymind' kon zich wel iets bij de aanslagen voorstellen. 'Een tweesnijdend zwaard: enerzijds het uitschakelen van kindsoldaten, anderzijds het treffen van de ouders die hun kinderen willen en wetens middels deze indoctrinatiekampen tot socialistische geweldsplegers 'opleiden'. Zo bezien een zeer rationele keuze, en een 'verzetsdaad' van formaat.'¹³⁵⁷

Anderen probeerden zich een Nederlands equivalent van de aanslag voor te stellen. Martien Pennings: 'Maar als ik gehoord zou hebben dat Breivik uitsluitend een stel Noorse Anja Meulenbelten en Driesen van Agt vermoord zou hebben, sluit ik niet uit dat ik een "klammheimliche Freude" gevoeld zou hebben.' Ook anderen trokken de vergelijking door naar Nederland. 'Francisco Jiménez de Cisneros': 'Als ik eerlijk ben en nu zou moeten bedenken hoe geschokt ik zou zijn als bij het volgende PvdA-congres iets soortgelijks zou gebeuren, dan kan ik je vertellen dat ik weinig meer zou kunnen bedenken dan 'they had it coming'. Die hele collectivistische, ruifvretende troep - ik kan daar in alle ernst geen medelijden mee hebben.'¹³⁵⁸

353 <http://www.artikel7.nu/?p=66334>

354 <http://www.amsterdampost.nl/category/opinie/page/5/>

355 <http://forum-voor-de-vrijheid.nl/vrijheid/archive/index.php/t-26240.html>

356 <http://www.artikel7.nu/?p=64495>; zie ook op Hoeiboel: <http://www.blogger.com/comment.g?blogID=2236394337487817559&postID=7690514168093517926>

357 <http://www.vrijspreker.nl/wp/2011/07/blow-back/>

358 <http://www.amsterdampost.nl/19673/>

In de digitale gemeenschappen viel echter ook de opvatting te beluisteren dat de aanslagen een *false flag*-operatie waren, uitgevoerd door links, dan wel de CIA, om rechts in een kwaad daglicht te stellen. De website *Xandernieuws* verkondigde ook deze stelling: ‘Het begint er hoe langer hoe meer naar uit te zien dat de gruwelijke gebeurtenissen in Noorwegen vorige week vrijdag niet het werk zijn van één enkele gestoorde gek, maar onderdeel vormen van een uitgekende false flag aanslag van de globalistische elite op de voor hen bedreigende groeiende conservatieve en nationalistische revolutie in Europa.’³⁵⁹ ‘Pax’ was het helemaal eens met deze analyse: ‘Het is voor een normaal mens niet te bevatten of te geloven. Ik noem hem een geactiveerde cel binnen de vrijmetselarij. Heb onlangs het omnibus van Robin de Ruiter gelezen over de 13 satanische bloedlijnen. Ja dan weet je eigenlijk genoeg. Gelukkig ben ik geborgen in Christus Jezus.’ ‘D.G.Nereé’: ‘De actie van Breivik is een klassieke, hoogmoderne actie van een goed opgeleide en gewetenloze agent-provocateur, met als enige doel: de islam en EU-kritiek in diskrediet te brengen.’³⁶⁰

Een opvallende gebeurtenis was de verandering die website *Het Vrije Volk* niet lang na de aanslagen van Anders Behring Breivik onderging. Het HVV, opgericht in 2004 na de moord op Theo van Gogh, was een van de grootste webfora die het nieuwe rechts-radicalen en anti-islamitische gedachtegoed vertolkte. Van de ene op de andere dag gaf de beheerder van het HVV het webforum niet alleen een andere, minder extreme signatuur, maar vernietigde ook het complete webarchief en zegde de samenwerking met columnisten op. Speculatie vond volop plaats of de beheerder dit deed onder ‘druk van buiten’, of zelf niet langer geassocieerd wilde worden met het extreme anti-islamitische discours dat ook Breivik aanhing. In reactie hierop vercasten de trouwe bijdragers aan HVV naar relatief nieuwe webfora als *Artikel7* en *AmsterdamPost*; die laatste site beschikte ook over het webarchief van het HVV en zette dat weer integraal on-line. De beheerders van HVV kregen vervolgens van de meeste forumveteranen volop de wind van voren vanwege hun vermeende verraad.

GroenLinks-parlementariër Tofik Dibi vroeg naar aanleiding van de aanslagen in Noorwegen aan het kabinet om een reactie en analyse van de Nederlandse situatie. Volgens het kabinet (Kamerstukken 2010-2011) bestond er geen georganiseerde internationale terroristische beweging of groepering die zich keerde tegen de islam

359 <http://xandernieuws.punt.nl/?gr=797209&page=2>; ook Ben Kok ziet de hand van de Nieuwe Wereldorde: <http://hvv.amsterdampost.nl/HVV/www.hetvrijevolk.com/index4813-2.html?pagina=13491>

360 <http://www.amsterdampost.nl/autistische-psychopaat-of-agent-provocateur/>; zie ook <http://www.forum-voor-de-vrijheid.nl/showthread.php?t=26243>; <http://www.artikel7.nu/?p=64858>

en links, ook niet in Nederland. Weliswaar was er steun voor afkeer van de islam en linkse ideologieën, ‘maar er zijn op dit moment geen concrete aanwijzingen dat er in Nederland een voedingsbodem ontstaat voor een vergelijkbare gewelddadige doorvertaling.’

4.5.4 Spirituele hulp

Tegenover de militante taal stond echter ook een zachtere taal. In de digitale gemeenschappen met een religieuze en spirituele inslag stonden actiediscussies in een ander teken. Zo werd de huidige tijd getypeerd als het einde van een ‘kosmische cyclus’, wat een ‘versnelling en verhoging van de trillingsfrequentie’ veroorzaakte. Aan de ene kant zouden daarom ‘oude, stijve systemen’ breken en een hoop ellende veroorzaken (‘Steeds meer mensen worden ziek of sterven plotseling. Huwelijken gaan kapot, tradities verdwijnen, het zelfmoordpercentage stijgt. Maar ook de planeet wordt in beroering gebracht. Aardbevingen, vulkaanuitbarstingen en klimaatverandering zijn het gevolg; Na de aanstaande nieuwe economische crisis zal er onrust ontstaan, burgeroorlog achtige toestanden, maar ook nieuwe oorlogen. Deze zijn hoofdzakelijk kunstmatig veroorzaakt door de westerse geheime diensten, zoals de onrust in Egypte, Libië, etc..’). Maar de ‘almaar sterker wordende trillingen brengen de mensheid een bewustzijnsverruiming, die harmoniserend werkt, nieuwe uitvindingen teweeg brengt en een nieuw geldsysteem mogelijk maakt.’³⁶¹ Ingrijpen was daarom ook niet nodig; de kosmische krachten zouden het werk doen.

Ook werd er in diverse digitale gemeenschappen volop gebeden om het onheil af te wenden. Zo schreef ‘Jan& Anneke’ in 2011: ‘Blijven HOPEN, GELOVEN, dat het met de wereld ooit weer goedkomt!! 1Cor.13 !! Yhwh heeft nog veel LIEFDE voor de in wanhoop verkerende mens en specifiek voor Zijn volk Israël!!!! (...) Israël en de rest van de volken moeten ONTWAKEN. De ogen en oren zullen stap voor stap geopend/ontstopt worden. DIT PROCES IS IN GANG. Haleluyah!!!! Blijf GELOOF, HOOP en LIEFDE houden. Yhwh zal ons blijven leiden!!!!’³⁶² Ook ‘Pax’ stelde zijn hoop in God. ‘We gaan met zijn allen grimmige tijden tegemoet, gelukkig dat God ons bescherming biedt.’³⁶³

361 http://xandernieuws.punt.nl/?id=642212&r=1&tbl_archief=&

362 <http://tora-yeshua.nl/2011/05/6-6-6-begint-in-2013-over-anderhalf-jaar-dus-al/>

363 http://xandernieuws.punt.nl/?id=642212&r=1&tbl_archief=&

4.6 Actieve systeemhaat in daad

Systeemhaat in woord was volop te vinden in de digitale gemeenschappen. Maar meestal bleef het bij woorden. Er leek vooral sprake te zijn van een digitale vertaling van bestaande actievormen. Een belangrijke actiemethode, zoals hierboven beschreven, was het uitdragen van de eigen waarheid in de hoop de bevolking wakker te schudden en bewust te maken. Dit kan gekarakteriseerd worden als een klassieke politieke actiemethode van propaganda, die nu in digitale vorm werd gegoten. Sommige van de forumleden die zich onder de Eurabia-publieken bevonden bleken veel brieven en e-mails te schrijven aan politici, media en bestuurders, maar kregen tot hun woede nooit een fatsoenlijk antwoord.³⁶⁴ Ook werden digitale petitie's uitgeprobeerd. 'Lotte' was bijvoorbeeld betrokken bij een petitie die opriep om direct een einde te maken aan Eurabia. Tot haar teleurstelling hadden slechts enkele honderden mensen de moeite genomen de petitie te ondertekenen.³⁶⁵ Ook het aanleggen van lijsten met 'linkse landverraders' mocht zich in een zekere populariteit verheugen, vergezeld van de aankondiging dat als de tijden daar waren, deze landverraders zich voor het volk zouden moeten verantwoorden en vervolgens gepaste straf zouden krijgen.³⁶⁶

Op straat gebeurde daarentegen niet heel veel, ook al werd met enige regelmaat geprobeerd meer georganiseerde vormen van protest te ontwikkelen. Sommige forumleden, waaronder Monique en Martin van der Hulst van website *Rookgordijn*, 'Joop' en 'JPMante', waren betrokken bij de oprichting in september 2007 van de Nederlandse afdeling van *Stop Islamisation of Europe (SIOE)*.³⁶⁷ *SIOE Nederland* organiseerde onder meer demonstraties in Den Haag en Amsterdam, waar een dertigtal demonstranten op afkwam. Van te voren was er veel te doen over mogelijke deelname door rechts-extremisten.³⁶⁸ In 2007 nam *SIOE Nederland* deel aan een demonstratie in Brussel tegen de islamisering. Een aantal betogers werd opgepakt omdat ze de bevelen van de politie niet opvolgden.³⁶⁹ De Nederlandse tak bleek onder meer door onderlinge onenigheid echter geen lang leven beschoren. Ook de in 2010 opgerichte

364 <http://www.artikel7.nu/?p=71352>, 5 oktober 2011

365 Op 24 februari 2012 hadden 428 mensen de petitie ondertekend: <http://petities.nl/petitie/eurabie>

366 <http://infohit.nl/multicul/>; <http://infohit.nl/hollandprotect/>

367 <http://forum-voor-de-vrijheid.nl/vrijheid/archive/index.php/t-4370.html>

368 <http://forum-voor-de-vrijheid.nl/vrijheid/archive/index.php/t-6174.html>; http://afa.home.xs4all.nl/alert/1_12/sioe.html

369 <http://www.actiefront.nl/?p=563>

Dutch Defence League bestond niet lang.³⁷⁰ ‘Vanwege veiligheidsoverwegingen en een tekort aan mankracht is het voor ons niet langer mogelijk de activiteiten van de Dutch Defence League voort te zetten en hebben daarom besloten om per direct de DDL op te heffen,’ meldde de DDL in 2010 op het *Forum voor de Vrijheid*.

Een aantal actieve forumdeelnemers, waaronder ‘Leo Sar’³⁷¹, ‘Annabeth’, Frans Groenendijk (beheerder van de website *Keizers & Kleren*), ‘Lucida’, ‘Annelies’ (beheerder van *Hoeiboel*), ‘KeesjeMaduraatje’ (van de gelijknamige weblog), mensen van *Het Vrije Volk* en de beheerder van *De Zwijger Spreekt*, richtten in 2007 de ‘anti-islamitische gespreksgroep’ *Focus2* op. Maar na twee bijeenkomsten liep de samenwerking stuk. ‘Die Focus2 groep viel dus al snel uit elkaar, omdat een derde deel van de deelnemers bij de AIVD werkte, een derde een fascistische achtergrond hadden, een zesde deel querulant was en een zesde deel gewoon libertair of liberaal,’ zou ‘KeesjeMaduraatje’ later verklaren.³⁷²

In juli 2011 werd door ‘Prof. Drs. G.B.J. VanFrikschoten’ van de website *Amsterdam-Post* tot een demonstratie opgeroepen tegen een bijeenkomst van Hizb ut-Tahrir, een ‘uiterst giftige mix van islamisme en Marxisme’, in de woorden van ‘VanFrikschoten’. Zo’n dertig mensen kwamen op de demonstratie af.³⁷³ Het geringe aantal deelnemers leidde tot een uitgebreide discussie over de stand van het verzet. Uit de discussiebijdragen bleek dat veel trouwe lezers van sites als *AmsterdamPost* en *Artikel7* al behoorlijk op leeftijd waren, met gezondheidsklachten kampten of bang waren voor links tegengeweld. Ook bleek dat christenen ontbraken omdat de demonstratie op zondag was en ze in de kerk zaten; ter compensatie werd er wel tegen Hizb ut-Tahrir gebeden.³⁷⁴ ‘Chaosophia’ vatte de problemen samen: ‘Angst scoort het hoogste. En dat is niet alleen angst voor Islamisten, maar ook angst voor de eigen Staat. Daarnaast is er een zeker: Fatalisme (Het is toch te laat) Apathie (Het heeft geen nut) Gebrek aan vertrouwen in anderen (Ik sta daar straks toch alleen) Teleurstelling in PVV (Ook maar pluchedieren) Oneens met overtuigingen organisator (Geen handshake) Kat uit de boom kijken (Ik had willen komen, maar) Geen wens om te organiseren (

370 <http://www.amsterdampost.nl/nieuwe-verzetsbeweging-verdedigt-onze-beschaving/>

371 Een van de nick names van Martien Pennings

372 Margalith Kleijwegt, ‘De boze bloggers van de Rode Hoed: ‘Ik móét het land redden’, *Vrij Nederland*, 15 december 2007; http://www.quofataferunt.com/index.php?option=com_kunena&func=view&catid=39&id=66662&Itemid=120

373 <http://www.amsterdampost.nl/deze-intrieste-dag/>, 3 juli 2011; zie ook <http://www.artikel7.nu/?p=62973>

374 <http://www.artikel7.nu/?p=62973>

Alleen activisme in eigen bekende omgeving) De rest van de reden is fysiek gebrek, ouderdom, reisafstand (te ver), iets anders te doen (druk, belangrijker). Kortom het Big Brother concept werkt nog steeds uitstekend.’

Als forumleden incidenteel probeerden uit de eigen kaders te stappen en het verzet een wat bredere basis te verlenen, werden ze niet bepaald met applaus en bloemen overladen. Opmerkelijk was bijvoorbeeld het besluit van ‘VanFrikschoten’ om in juni 2013 als spreker op te treden bij een landelijke demonstratie tegen de bezuinigingen.³⁷⁵ Tot verbazing en soms verbijstering van het lezerspubliek van *AmsterdamPost* werd de demonstratie mede georganiseerd door een Marokkaanse zelforganisatie. ‘JooJootje’ toonde zich kritisch: ‘Als je de gemiddelde ideeën van deze mensen hoort dan ga je over je nek ze zeggen wel van laat je politieke kleur thuis maar zelf zijn ze van het zeer rode soort en de muticulti.’ ‘VanFrikschoten’ wees zijn critici erop dat de demonstratie zich nadrukkelijk tegen de EU richtte. ‘Met een rond-uit eurofiel kabinet kom je nooit van die EU af. Dat is de spil waar het om draait. In ál die problemen. Van bezuinigingen, de Euro tot aan massa-immigratie. Ophoepelen met Rutte II dus!’ Toen de kritiek bleef voortduren, was ‘VanFrikschoten’ het zat. ‘Is le-zen nou zo moellek? Zit iedereen hier de hele godgansche dag met een bloed-doorlopen waas voor zijn ogen? Dan blijven jullie toch voor eeuwig internet volkalken met je klachten?’³⁷⁶

De in de literatuur geopperde dynamiek waarbij digitale gemeenschappen vooral als functie hebben acties in de fysieke wereld voort te brengen en daar ook beter toe in staat zouden zijn omdat de digitale gemeenschappen voorheen onbereikbare individuen met elkaar konden verbinden, blijkt in de door ons onderzochte digitale complotgemeenschappen niet of nauwelijks voor te komen. Heel soms werd binnen de digitale complotgemeenschappen dan ook de vraag opgeworpen wat nu precies de zin was van al het vertoon van militantie op de sociale media. ‘Hertje’ schreef in 2011: ‘Inderdaad schrijven we ons de vingers lam, maar genoeg helpen doet het niet (...) Ik zie het somber in, als er niet heel snel iets gebeurt. Nog hooguit een jaar en het is echt niet meer te keren!’³⁷⁷ ‘Breinbrouwsels’ reflecteerde in datzelfde jaar op de stand van zaken van het digitale verzet: ‘Bedenk dat het Korps Vrije Nieuwsgaarders slechts bestaat uit 300 bevlogen AOW-ers die de hele dag gaar van het nieuws zitten te worden en dus af en toe vloekend tegen hun beeldscherm en rammend op

375 <http://www.amsterdampost.nl/landelijke-demonstratie-2013/>

376 <http://www.amsterdampost.nl/landelijke-demonstratie-2013/>

377 <http://www.artikel7.nu/?p=66847>

hun toetsenbord met het schuim op de bek door hun kinderen worden gevonden. Ja, maar je nam de telefoon niet op, dus ik dachtuh.. Nieuwsgaarders die wanhopig reageren en vinnige stukjes schrijven met in het achterhoofd de wens dat de door hen zozeer vermaledijden nu en definitief door een geheimzinnige alles verzengende atoomstraal getroffen mogen worden. Maar dat gebeurt niet. En dan zijn er een kleine 16 miljoen vrolijk rondfladderende lieve wezens die het geen flikker uitmaakt als ze vanavond maar naar het voetbal kunnen kijken en de wereld van de NOS als de weg, de waarheid en het leven zien.³⁷⁸

In 2012 wees ook 'Cordiana' in een discussie op de schaduwzijden van het voornamelijk digitale protesteren. 'We zitten hier op Hyves en andere social media maar te praten over dat het anders moet. Leuk maar zo verandert er niets, Wij Nederlanders lijken eerder liever "anoniem" te protesteren dan om zoals de generatie voor ons echt te protesteren en actie te ondernemen. Ik schaam me voor mijn land en mijn landgenoten, ik schaam mij voor de lafheid, ik schaam mij voor degenen die beter zouden moeten weten en het zeker kunnen, maar niets doen. De tijd voor actie is nu kom verdomme achter je PC vandaan en ga naar den haag!! Het is genoeg geweest!! Het is tijd terug te halen wat van ons is!! De democratie is schijn! We worden niet vertegenwoordigd, we worden GENAAID, GEBRUIKT! Het is genoeg geweest!!'³⁷⁹

4.6.1 Bedreigingen

Aan haatdragende uitspraken, oproepen tot gewelddadig verzet en het preluderen op de komende burgeroorlog was geen gebrek op de webfora waar de Eurabiacomplotconstructie circuleerde. De pogingen om tot georganiseerd verzet op straat te komen liepen over het algemeen op een teleurstelling uit. De woede en haat uitten zich dan ook vooral individueel, soms aangemoedigd en toegejuicht door andere forumleden, waardoor een gevoel van solidariteit kon postvatten. Maar incidenteel waarschuwden forumbeheerders voor het effect van haatdragende oproepen op potentieel gevaarlijke eenlingen. Zo noemde de beheerder van het *Forum voor de Vrijheid* medeforumlid 'Niehilit' een 'potentiële dwaas' waarvan het hem niet zou verbazen 'als die er straks op uitrekt met een missie, gezien zijn haat.'³⁸⁰

378 <http://www.vrijechroniqueurs.nl/de-regenteske-leugenfabriek/#comment-717>

379 <http://sp00kje.nl/2012/09/22/wat-is-er-toch-allemaal-aan-de-hand-in-de-wereld-deel-1/>

380 <http://forum-voor-de-vrijheid.nl/vrijheid/archive/index.php/t-26240.html>

Joost Niemöller van *De Dagelijkse Standaard* waarschuwde tegen de haatdragende teksten die Martien Pennings schreef. Pennings schreef bijvoorbeeld in 2012 over de ‘moorddadige razernij’ die hij voelde jegens linkse politici en opiniemakers. Hij betrapte zichzelf op ‘geweldsfantasiën waarbij hele legers van islamofiele en anti-Zionistische Gutmenschen tot bloedpap worden vermalen. (...) Ik ben bang dat dat rare een ondergrondse veenbrand is, die bij gereede aanleiding niet alleen in heel Nederland, maar in heel West-Europa onblusbaar zou kunnen opblazen.’ Vroeger was hij niet vol haat, schreef Pennings. De omslag was langzaam gekomen. ‘Michael Mannheimer heeft de quasi-linkse nep-elite die bezig is via een totalitair Europa de islamisering van dit continentpuntje te bewerkstelligen - het Eurabiëproject - gedefinieerd als een bezettende macht, die zich tegen de eigen bevolking heeft gekeerd. Ik denk dat Mannheimer het goed ziet.’³⁸¹ Joost Niemöller waarschuwde voor het effect van de woorden van Martien Pennings. ‘Wat wil Pennings? Dat de woede zich ergens ontladend? Of dat hij zijn haat overplant op een lezer die er misschien werk van maakt? Ik kan me niet anders voorstellen dan dat dat zijn wens is. Om uit die kring van haat en onmacht te komen. Ik denk wel dat deze monomane haat ergens gestopt moet worden voor er ongelukken van komen.’³⁸²

Pennings zou later verklaren dat hij juist waarschuwde voor geweld. ‘Ik waarschuw dat, als ze niet gaan luisteren naar argumenten, de toekomst er een van geweld zal zijn en wel van twee kanten. Van de kant van de islam en van de kant van de mensen die het niet meer nemen dat nep-links én deze mazislam faciliteert én niet daarmee wil ophouden (...) Ik gebruik de gewelddadigheid die ik in mezelf voel groeien om te waarschuwen tegen wat vele mensen moeten voelen.’³⁸³ Pennings kreeg veel steun voor zijn artikel, dat door tienduizend mensen werd gelezen nadat op de site van *HP/De Tijd* een kritisch stuk over deze ‘geweldsfantasia’ verscheen³⁸⁴ en verwezen werd naar een tweet van PVV-senator Marcel de Graaf die schreef: ‘Ik lees in art. Pennings vooral frustratie, woede en wanhoop, dat Gutmenschen ontkennen wat uit naam Allah gebeurt.’ Niemöller daarentegen had afgedaan in de ogen van de digitale gemeenschappen.

381 <http://www.amsterdampost.nl/ik-hoop-dat-de-executie-van-de-nazislamitische-hoeren-femke-halsema-jolande-sap-karin-dekker-ineke-van-gent-en-claudia-de-breij-verloopt-als-die-van/>

382 <http://www.dagelijksestandaard.nl/2012/02/wordt-halsema-bedreigd>

383 <http://www.amsterdampost.nl/femke-halsema-durft-niet-met-mij-in-debat-oftewel-de-valse-%e2%80%9cbewogenheid%e2%80%9d-van-nep-links/>

384 <http://www.hpdetijd.nl/2012-02-12/groenlinks-politici-doodgewenst-door-weblogger; zie ook: http://www.dejaap.nl/2012/02/13/martien-pennings-de-breiviks-zijn-onder-ons-de-breiviks-zijn-onder-ons/>

Tot daden kwam het echter niet. Wel gingen sommige forumleden over de schreef met discriminerende of haatdragende uitingen, hetgeen soms tot vervolging door justitie leidde.³⁸⁵ Volgens de deelnemers aan de webfora herleefden ‘de oude Sovjet tijden in Nederland Pravdaland’³⁸⁶ of het ‘Nazi-achtige karakter van de Amsterdamse politie’.³⁸⁷ Zoals ‘Willem de Zwijger’ het verwoordde: ‘De gewone blogjes van mensen met een mening zijn nu aan de beurt (...) De Stasi is onder ons, de laarzen stampen, de geleide democratie is gearriveerd (...) Wie verkeerd denkt wordt ontboden op het politiebureau, tot het denken de goede kant opgaat, of gewoon ophoudt - ook goed.’³⁸⁸ ‘Mahalingam’ reageerde ook als door een adder gebeten. ‘De lichtjes doven één voor één ...Er waait een stinkende woestijnwind over Eurabia.’³⁸⁹

Hatelijke en bedreigende uitingen vielen ook op de webfora terug te vinden. Openlijke kritiek op het aanhangen van de Eurabia-theorie werd niet op prijs gesteld, zoals oud VVD-kamerlid Arend-Jan Boekestijn ondervond. Hij twitterde in 2011 over het boek *Eurabia* van Bat Ye’or: ‘Geen wetenschap maar een politiek pamflet.’ Ook schreef hij: ‘Veel imams achten zelfmoordaanvallen op onschuldigen in strijd met islam. Hoor je nooit een PVV’er over.’ De reacties waren niet mals, meldde Boekestijn later: ‘Vanavond kritiek geuit op PVV. Hele mailbox vol met dreigementen.’³⁹⁰ Diverse reaguurders en forumleden bezigden taal die opgevat kon worden als (doods) bedreigingen aan het adres van politici. Vaak waren de oproepen in zeer algemene woorden gesteld (‘ophangen al die zakkenvullers’), soms waren ze direct op de persoon gespeeld. Of strafrechtelijke vervolging werd ingesteld, hing onder meer af van aangifte door degenen die bedreigd werden.

Bedreigingen konden soms in de context geplaatst worden van het harde anti-islam en anti-linkse discours dat in de digitale gemeenschappen werd gearticuleerd. PvdA-leider en minister van Financiën Wouter Bos kreeg in 2007 te lezen: ‘Vraag: NIET geachte W. Bos..., mocht je ooit bij mij in ‘t dorp komen..., en je loopt over ‘t zebrapad.... zal ik je niet ontzien!!!! Ik vind je vuile, gore, linkse teringcommunist... en

385 <http://web.archive.org/web/20051210060759/http://www.eurabia.info/>; zie voor andere voorbeelden <http://www.forum-voor-de-vrijheid.nl/showthread.php?t=12652>; <http://www.misdefinitie.nl/index.php?nieuws=488&pagina=1>

386 <http://www.forum-voor-de-vrijheid.nl/showthread.php?t=2161>

387 <http://dutchconcerns.blogspot.com/search?updated-min=2008-01-01T00%3A00%3A00%2B01%3A00&updated-max=2009-01-01T00%3A00%3A00%2B01%3A00&max-results=28>

388 <http://www.forum-voor-de-vrijheid.nl/showthread.php?t=9135>

389 <http://dutch.faithfreedom.org/forum/viewtopic.php?f=43&t=13888>

390 Harm Ede Botje, *Vrij Nederland*, 27 augustus 2011

ik hoop dat je hetzelfde overkomt als Dhr. Pim Fortuyn... sodemieter per direct op met je bullshit!!!.' De verdachte, die tegenover de rechter grote spijt betuigde over de bedreiging, verklaarde dat hij die avond dronken was en de mail had verzonden uit frustratie (als ondernemer over voorgenomen regeringsbeleid) naar aanleiding van een krantenbericht dat hij las tijdens zijn vakantie in Spanje. Zijn doel was niet meer dan het uiten van frustratie.³⁹¹

De rechterlijke macht moest het regelmatig ook zelf ontgelden. Zo werd het Gerechtshof Amsterdam, dat tot de vervolging van Geert Wilders besloot, in 2009 overspoeld met bedreigingen. Volgens Hof-president Leendert Verheij werden raadsheren in de mails uitgemaakt voor schoften, links tuig, hypocrieten en domme eikels 'en dat zijn nog de meest beschaafde verwensingen.'³⁹² Ook de advocaten die zich hard hadden gemaakt voor de vervolging van Wilders werden volop bedreigd. Daarnaast werden soms publieke ambtenaren bedreigd. Zo werd Tjibbe Joustra (NCTb) in 2008 op *Geenstijl* bedreigd door 'Hippocrates' met de tekst: 'Op landverraad staat de doodstraf: Tjibbe Joustra moet voor het executiepeloton'. Volgens de verdachte ging het hier niet om een bedreiging, maar om een 'politiek/juridisch waardeoordeel' dat bovendien duidelijk satirisch van aard was die de 'logische climax vormde van een op de website van GeenStijl.nl te lezen opbouw van hyperbolisch getinte stijlfiguren.'³⁹³

In 2010 werden Femke Halsema, Job Cohen en Alexander Pechtold bedreigd. Halsema kreeg een Twitterbedreiging: 'Zal je toekijken als ik je kleine dochtertje helemaal uit elkaar trekt?' Eerder bedreigde dezelfde man ook PvdA-leider Job Cohen en D66-leider Alexander Pechtold met de tweet: 'Wie zal ik morgen als eerste zijn nek doorsnijden? #jobcohen of #alexanderPechtold?' De verdachte, de 36-jarige Rotterdammer Friedrich E., verklaarde voor de rechter op deze wijze een discussie aan te willen gaan. 'Ik wilde die drie politieke leiders laten voelen hoe het is om bedreigd te worden', vertelde hij rechercheurs. Volgens E. waren zij namelijk debet aan de immer voortdurende bedreiging van PVV-leider Wilders. Hij noemde het 'een satirische, ludieke actie'. De man die sinds 2005 werkloos was en de dagen voornamelijk op internet sleet, opereerde onder meer onder de namen 'Linksuitroeien' en

391 LJN: BC3962, Rechtbank Almelo, 08/801601

392 NRC, 'Gerechtshof bestookt met haatmails, 14 maart 2009

393 JN: BO1537, Gerechtshof 's-Hertogenbosch, 20-002278-09

‘Stop_Links.’ ‘Ik wilde met Halsema in discussie, maar op mijn bericht is natuurlijk niet gereageerd,’ verklaarde hij voor de rechter.³⁹⁴

Net zoals in het vorige hoofdstuk beschreven, bleek een aantal bedreigingen geuit te zijn door individuen met mentale problemen. In 2008 werden bedreigingen geuit tegen zowel premier Balkenende als minister van Justitie Hirsch Ballin, als de burgemeester van Tiel. ‘Ik wil een aanslag op Balkenende voorbereiden’ (...) ‘Ik kom met bombrieven volgende week.’ De verdachte bleek verminderd toerekeningsvatbaar.³⁹⁵ In 2009 werd een minister bedreigd door iemand die leed aan een paranoïde psychotisch toestandsbeeld. De verdachte had geschreven: ‘Dringend wil ik met u een persoonlijk gesprek om tot een oplossing te komen. komt er geen geld voor de schade die ik door de overheid geleden heb dan kan ik zelfmoord plegen. Alleen zal ik echter niet gaan. Zolang u zich inzet voor mij en dit land hoeft het niet zover te komen. Jammer genoeg weet u niet wat er allemaal gebeurd in dit land maar dat wil ik u graag vertellen. Laat mij niet te lang wachten want dan is het misschien te laat.’ De verdachte werd bovendien aangetroffen in de hal van het gebouw van de Tweede Kamer, in het bezit van een mes.³⁹⁶

Soms bleek de combinatie van cannabisgebruik, alcoholgebruik en verminderde geestelijke vermogens debet te zijn aan bedreigingen. Zoals bij de man die in 2010 Balkenende, Bos, Hirsch Ballin en Mariëtte Hamer (fractievoorzitter PvdA) bedreigde. ‘Fuck alle corrupte klootzakken als Balkenenende, Bos, er Dorst, Hirsch-Balin etc. zij zijn slechts aangesteld door ons opperhoofd beatrix. Ik kan haast niet wachten tot ik persoonlijk een paar van die onwaarschijnlijk doorgeslagen psychopaten persoonlijk de nek om mag draaien.’ Volgens de rechtbank fixeerde de verdachte, zeker in perioden van stress en olopemde spanning (in dit geval door een naderende rechtszaak en door de politieke discussie rondom het rapport van de commissie Davids over de Nederlandse steun aan de Amerikaanse invasie van Irak in 2003) zijn aandacht op politici, ‘waarbij ruimte kon ontstaan voor waanachtige achterdocht doordat betrokkene zijn opvattingen en denkbeelden niet toetst aan een normaliserend sociaal netwerk.’³⁹⁷

394 LJN: BQ1814, Rechtbank Rotterdam; zie ook: Daan Hakkenberg, ‘Onthutste Femke Halsema staat oog in oog met belager dochtertje’, AD/Algemeen Dagblad, 6 april 2011

395 LJN: BG2112, Rechtbank Arnhem , 05/509861

396 LJN: BN3133, Gerechtshof ‘s-Gravenhage , 22-006618-09

397 LJN: BP5165, Rechtbank ‘s-Hertogenbosch , 01/825110-10

Ook de monarchie moest het regelmatig ontgelden. In 2006 meldde een verdachte aan de meldkamer van de Haagse politie dat hij binnen veertien dagen de prinses en haar dochttertjes een kogel door de kop zou schieten of verbranden. De verdachte leed aan een ziekelijke stoornis en een gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens, in casu schizofrenie van het paranoïde type.³⁹⁸ In augustus 2009 belde iemand met de AIVD om geld te eisen; zo niet, dan zou de koningin iets overkomen bij haar komende bezoek aan Middelburg. De dreiger was boos en eiste geld, omdat hij bezoek van de politie had gehad naar aanleiding van eerder geuite telefonische bedreiging richting het Koninklijk Huis. De man bleek last te hebben van een gemengde persoonlijkheidsstoornis met narcistische trekken.³⁹⁹ In het jaar 2009 bedreigde een vrouw naast Kamerleden, rechters en ministers ook het Koninklijk Huis door het sturen van dreig- en poederbrieven, vergezeld gaand van teksten als 'Ik ga jullie allemaal afmaken. Er moet geen politie bestaan, stelletje honden. Met mijn magnum 45 schiet ik jullie dood. Ik haat jullie. Boem boem (...) Jullie gaan eraan. wij schieten jullie dood. Allah vergeeft ons, inschaallah, Allah akbar' (...) Ik ga op 30 april een bom gooien, een aanslag. Koninginnedag, aanslag, heil hitler.' De vrouw had volgens deskundigen een persoonlijkheidsstoornis met theatrale en paranoïde trekken en was zwakbegaafd.⁴⁰⁰

In de jaren 2010 en 2011 stuurde een man ruim honderd tweets aan de koningin met de strekking: 'Dat komt ervan in een narcostaat die geregeerd wordt door een fascistische hoer die haar vette hol laat uitlikken door de nazi's van de VVD. Hebben we al een andere koninging, of zit dat smerige misvormde dikkontige stuk nazischijt nog steeds in Den Haag?' en 'Betaal m'n WAO-gat eens uit, gore misvormde afperser van Bilderberg!' Voor de rechter verklaarde de man niet voor majesteitsschennis vervolgd te kunnen worden omdat Beatrix niet rechtmatig op de troon zat. De gedragingen van de man bleken volledig bepaald te worden door de 'paranoïde wanen, waarbij het chronisch gebruik van cannabis tot toename van de achterdocht heeft geleid' en daarom werd hij volledig ontoerekeningsvatbaar geacht.⁴⁰¹

Naast individuen met psychische problemen kwamen ook bedreigingen voort uit de combinatie van psychische problematiek en conflicten met de overheid, waarin vooral het discours rond de vermeende corruptie van overheden en politici naar voren kwam, of de politici verantwoordelijk werden gesteld voor persoonlijk ongeluk. Vaak

398 LJN: AQ7102, Rechtbank 's-Gravenhage , 09/004029-04

399 LJN: BL9732, Rechtbank Middelburg , 12/715378-09

400 LJN: BO7866, Rechtbank Zwolle , 07.662052

401 LJN: BU7420, Rechtbank 's-Gravenhage , 09/650001

voelden dreigers zich slachtoffer van de overheid. Zo beeldde een Delftenaar zich in dat hij nog veel geld tegoed had van de gemeente. ‘Het is een stelletje kakkerlakken’, legde de Delftenaar de rechter uit. ‘Een corrupte teringbende die me van het kastje naar de muur stuurt!’ Tegen een medewerker van de GGZ had de verdachte geroepen dat hij de burgemeester zou afmaken. Ambtenaren schold hij verschillende keren de huid vol. Een andere verdachte, die een kogelbrief naar Wouter Bos stuurde, meende ‘al jarenlang getreiterd te worden door de overheid’. De verdachte had allerlei problemen met de voogdij over zijn kinderen. ‘Bos is een klojo met een grote bek’, aldus de verdachte voor de rechtbank.⁴⁰²

Heel soms was in de digitale gemeenschappen een glimp te ontwaren van iemand die in het leven volledig stukgelopen was en geweld overwoog. ‘ReverendNL’ schreef bijvoorbeeld een lang relaas over hoe hij, oud-militair en oud-politieman, in een persoonlijke hel terecht was gekomen door posttraumatische stress, tegenwerking door instanties en de scheiding van zijn vrouw. Naast een zware depressie werd ook Asperger bij hem geconstateerd. ‘ReverendNL’ was inmiddels blut, had geen woning meer, zwierf over straat en kon geen zorgverzekering meer betalen. ‘En zo, onderlaag van Nederland, gaat men in Nederland om met mensen. Maar let wel: als de anarchie in Nederland komt, zoals in het Midden-Oosten en kortelings in Engeland, dan sta ik vooraan om mee te vechten om Nederland te veranderen in een rokende puinhoop. Want meer verdient zo’n land niet.’⁴⁰³

In de digitale gemeenschappen werd met begrip op het verhaal gereageerd. ‘Lucky9’ schreef: ‘De notie van rechtvaardigheid, billijkheid en nog enkele andere fantasietjes gelden slechts voor criminelen, allochtone gelukzoekers waaronder in de allereerste plaats voor de islamieten. De EU\$\$R is een paradijs voor parasieten.’ ‘Aegolius’ schreef: ‘Ik ben sprakeloos, zoveel ongeluk en rottigheid in een toch al kort leven. Dwarsheid van de overheid: als een machine dat vermorzelt.’ ‘Krats’ schreef: ‘Zo zijn er massa’s. Dan vinden ze het nog gek als er lui zijn die het geen reet kan schelen of Breivik er 77 of tintig miljoen afknalt, je schijnt die man blijkbaar een terrorist te moeten vinden, maar iemand zijn hele leven bezeiken, dat mag wel?’ Ook ‘qutrex’ herkende het verhaal. ‘Dit is een zeer herkenbaar verhaal, en voor een flink deel ook op mijn persoon van toepassing. Troost U met de gedachten dat 10-duizenden mensen in een soortgelijke droeve situatie verkeren. Mensen in deze situatie voelen

402 Ivo Barends, ‘Rechter straft bedreigers van politici; “Overheid treitert me al jaren”’, *Trouw*, 3 december 2009

403 <http://www.artikel7.nu/?p=66337>

zich uitgekotst door de maatschappij, niet begrepen, radeloos en machteloos. En zo is het helaas ook. Je hebt mensen die er uiteindelijk aan onderdoor gaan en onder een brug of een troosteloze struik terecht komen. Maar ook zijn er mensen die er wat aan proberen te doen. Die vormen kleine groepjes en trachten zich te organiseren.⁴⁰⁴

4.6.2 Passieve systeemhaat in daad

In de digitale complotgemeenschappen waar Eurabia verknoopt zat met christelijke en spirituele dimensies viel met regelmatig juist de oproep te lezen zich uit het systeem terug te trekken door te weigeren nog langer mee te doen. 'Hope' schreef in 2011 op *Xandernieuws* bijvoorbeeld: 'Massaal weigeren, gewoon met zijn allen het bijltje erbij neergooien en niet bang zijn voor je bezit dus niet krampachtig je hebben en houden willen vasthouden. Als we Massaal zeggen hier heb je je troep (terug) je huizen je geld je auto's enz. wij gaan het Zelf wel doen, wat dan ,dan kunnen ze NIKS meer ,als we elkaar helpen te overleven,dan zal het plannetje jammerlijk mislukken. Bedenk;angst is een slechte raadgever laat je niet in een hoek drukken en bedreigen...wij zijn sterk genoeg om ze te weerstaan. Wij zijn creatief genoeg om te overleven ook zonder chip.. artsen, winkeliers, leraren, fabrieksarbeiders , soldaten . iedereen moet zich verzetten IEDEREEN ! Alles stilleggen dat is wat helpt ze willen chaos ? moeten ze eens opletten..maar dan niet voor de bevolking maar voor hen..'

'Emmanuel' bepleitte in dezelfde discussie het kopen van stukjes grond in het buitenland om daar een caravan of een tuinhuisje op te plaatsen en voedselvoorraden aan te leggen. Forumdeelnemers wisselden tips uit hoe het beste zelf voedsel te verbouwen.⁴⁰⁵ Een aantal forumleden van de websites die in het teken stonden van het Einde-der-Tijden namen de Bijbelse profetie zeer serieus en sloegen grote militaire voedselvoorraden in die in Duitsland te koop waren. Forumleden wisselden tips uit bij welke supermarkten goedkoop voedsel was te vinden. Ook de site *prepare.punt.nl* werd uitgebreid aangeprezen. 'Geoffry', vader van een zoontje van vijf en een baby op komst, maakte zich extra zorgen omdat in de Bijbel stond dat moeders met baby's het extra zwaar zouden krijgen als de Dag des Oordeel aangebroken was.⁴⁰⁶

404 <http://www.artikel7.nu/?p=66337>

405 http://xandernieuws.punt.nl/?id=642220&r=1&tbl_archief=&

406 http://xandernieuws.punt.nl/?id=542101&r=1&tbl_archief=0&

4.7 Tussenconclusie

De complotconstructie rond Eurabia - de doelbewuste islamisering van Europa als gevolg van geheime afspraken tussen Arabische en Europese politieke elites - bestond uit een discursief complex dat draaide om het veronderstelde verraad van de politieke elites, aanvallen op de vrijheid van meningsuiting en politiek correcte censuur onder het mom van antiracisme (de linkse 'gedachtenpolitie') en de bedreiging van de westerse waarden en beschaving door de invasie van, en kolonisatie door moslimmigranten. Eurabia had vanaf het begin af aan een duidelijke politieke connotatie: het discours werd ingebed in een zich ontwikkelende politieke beweging die zich richtte tegen de islam en de linkse politieke elites die als handlangers werden gezien. De Eurabia-these vond in eerste instantie weerklank in Amerikaanse anti-jihadkringen en druppelde vanaf 2004 in Nederland binnen. Daar landde de these in een gespreid bedje: Nederland was, zeker sinds de komst van Fortuyn, in de ban van een heftige politieke en sociale strijd rond dezelfde punten als die centraal stonden in de Eurabia-these.

Het *injustice frame* dat uit de Eurabia-complotconstructie als gecodeerde sociale kritiek voortkwam draaide in eerste instantie rond de vrijheid van meningsuiting en het in de beleving van de digitale gemeenschappen negeren van de stem van de meerderheid van de bevolking. De strijd om epistemologische regulering vond zo volop plaats.

In eerste instantie viel de kritiek te plaatsen binnen een gepolariseerde rechts-links tegenstelling. Het politieke systeem zelf stond niet ter discussie. Wel werd het systeem geacht gekaapt te zijn door linkse politici, bestuurders, rechters en journalisten. De PVV, die een belangrijke certificerende rol speelde in de Eurabia-complotconstructie, werd als een baken van hoop gezien en droeg de belofte in zich dat het politieke tij via democratische weg nog viel te keren. De 'vijand' had wat dat betreft een herkenbaar politiek gezicht. Mede door de verbinding met de PVV sloot het overgrote deel van de digitale gemeenschappen de weg naar geweld uit en vertrouwden ze erop dat via de PVV hun stemmen gehoord zouden worden en uiteindelijk tot politieke veranderingen zouden leiden.

De kritiek breidde zich echter in de loop der tijd langzaam uit naar andere politici en politieke partijen en richtte zich meer en meer tegen het politieke systeem als geheel. De complotconstructie rond Eurabia bood een discursieve arena waarin een veelvoud aan grieven, ideeën en perspectieven kon samenklonteren. De antagonistische relatie die zo werd gearticuleerd stond steeds meer in het teken van een ongespecificeerde kwaadaardige elite tegenover een geknecht volk. Naast de linkse elites

doken de Illuminati, de Bilderbergers en de Nieuwe Wereldorde in het discours op. Bovendien richtten de pijlen zich steeds meer tegen de Europese Unie en werden nationale soevereiniteit en identiteit zo nieuwe slagvelden. Door de inbedding van de Eurabia-complotconstructie in digitale gemeenschappen die in het teken stonden van het Einde-der-Tijden, verbond zich bovendien een spirituele en religieuze dimensie met de meer aards geformuleerde kritieken. Satan verscheen op het toneel, de Bijbelse profetieën werden veelvuldig aangehaald en geheimzinnige machten achter de schermen werden als vijand opgevoerd die uit waren op totale dominantie en daarvoor allerlei repressieve technologieën inzetten en de strategie van 'geplande chaos' volgden. Op die manier vond hybridisering van de *injustice frames* en bijhorende vijandsbeelden plaats, leidend tot een eclectisch geheel waarin de grenzen tussen de verschillende *injustice frames* en vijandbeelden gaandeweg vervaagden.

De verhouding met het politieke systeem was mede daarom complex. Het was lang niet altijd duidelijk waar kritiek op de 'linkse elite' ophield en waar een meer algemeen wantrouwen in en haat tegen het politieke systeem opgang deed. Zodra digitale gemeenschappen zich meldden die vooral Illuminati, Bilderbergers, de Nieuwe Wereldorde of satan als samenzweerders zagen, kwam systeemhaat duidelijker naar voren: er was niet langer verschil te zien tussen politieke of overheidsactoren, het geheel was rot en deugde niet. Maar dit beïnvloedde ook andere digitale gemeenschappen. Een idee van bedreiging van buitenaf werd dominant. Steeds vaker werd dan ook gepreludeerd op de komende burgeroorlog. Eigenrichting werd verdedigd met het argument dat de staat het volk had verraden en wraakzuchtige fantasieën over wat er met moslims en hun linkse verradersvriendjes moest gebeuren - al dan niet na de revolutie - waren veelvuldig terug te vinden; soms in heel algemene zin, soms direct op de persoon gespeeld.

In de digitale complotgemeenschappen was veelvuldig harde, dreigende en soms gewelddadige taal te horen. De woede, haat en de gewelddadige fantasieën leken echter vooral een identiteit te bieden waarmee de forumleden de wereld om zich heen en hun eigen positie daarbinnen van betekenis konden voorzien. De webfora waren een ventiel om de dagelijkse irritatie en woede, maar ook de eigen politieke relevantie zowel te articuleren als te bevestigen. Tegelijkertijd boden de digitale hangplekken een veilig honk om met gelijkgezinden te schuilen voor een als vijandig ervaren buitenwereld. De deelnemers beschouwden zichzelf als een voorhoede die onverminderd de feiten en de waarheid verkondigden. Tegenover deze kleine voorhoede van dappere patriottische vrijheidsstrijders stond een onnipotente en om-

nipresente vijand die bestond uit de ‘nazislam’ en links met hun handlangers in de media, de wetenschap, Europa, de Bilderbergers, Illuminati en Nieuwe Wereldorde. Ondanks de grote verschillen in de complotpublieken vestigde zich zo een collectieve politieke identiteit: die van vrijheidsstrijder.

De daad werd echter nauwelijks bij het dreigende woord gevoegd. Pogingen om tot organisatie te komen leverden vrijwel niets op bij gebrek aan inhoudelijke overeenstemming of duidelijke politieke doelen. De geweldsfantasieën bleken inderdaad bovenal fantasieën te zijn. Na de aanslagen van Breivik in Noorwegen veranderde bovendien het invloedrijke webforum *Het Vrije Volk* drastisch van toon en koers. Ook op andere webfora werd soms gewaarschuwd voor de consequenties van de voortdurende stroom van haat. Sommige webfora stopten ermee. Uit zelfreflectie van forumdeelnemers bleek bovendien dat een niet onaanzienlijk deel van de achterban op leeftijd was of met gezondheidsproblemen kampte. In feite overheerste machteloze woede. Wel werden politici, bestuurders en anderen soms bedreigd. Een complexe mix van politieke grieven, persoonlijke grieven, sociale problemen en mentale problemen bleek daarbij meestal een rol te spelen. Maar hierin moet niet een groot risico voor de nationale veiligheid worden gezien. Een discursieve dreiging blijkt, in weerwil van de veronderstellingen in de wetenschappelijke literatuur, niet de voorbode te zijn van een fysieke dreiging.

5. 'Pedocratie Nederland' - De zaak Joris Demmink

*'De enige reden dat Demmink zijn macht zo ongebreideld heeft kunnen uit vergroten is dat hij belastende informatie had over pedofiele praktijken van prins Claus en Frits Salomonson. En als je aan Claus komt dan kom je Bea-Bilderberg tegen en die is zo oppermachtig dat daar helaas niemand tegen op gewassen is.'*⁴⁰⁷

In juli 1998 kwam het publieke televisieprogramma *Nova* met de primeur dat de Nederlandse politie bij een flat in Zandvoort was binnengevallen in het kader van een onderzoek naar een internationaal netwerk van kinderpornoproducenten. Volgens *Nova* was het politieonderzoek mede gerelateerd aan de verdwijning in 1993 van de Berlijnse jongen Manuel Schadwald. De 12-jarige jongen zou door een bende kinderhandelaren naar het Nederlandse prostitutiecircuit zijn afgevoerd.⁴⁰⁸ Tijdens het onderzoek kwam de betrokkenheid van een ambtenaar van de rijksoverheid aan het licht, waarvan alleen de voornaam bekend werd: Joris.⁴⁰⁹ De ambtenaar werd veroordeeld tot 240 uur dienstverlening en zes maanden voorwaardelijke celstraf. In hoeverre 'Zandvoort' onderdeel was van een internationaal netwerk van pedoproducenten en pedoconsumenten werd tijdens het politieonderzoek niet opgehelderd.⁴¹⁰

In hetzelfde jaar draaide het zogenaamde 'Rolodex'-onderzoek onder leiding van het Openbaar Ministerie in Amsterdam. Het onderzoek richtte zich op een vermeend pedoseksueel netwerk waar onder meer (oud)-officieren van justitie, advocaten en hooggeplaatste ambtenaren bij betrokken zouden zijn. Het onderzoek werd vrij onverwacht stopgezet, nadat bleek dat de verdachten van het ene op het andere moment alle onderlinge contacten hadden verbroken. Aangezien dit precies op het moment gebeurde dat het Openbaar Ministerie had besloten over te gaan tot het tappen van de telefoons van de verdachten, circuleerde al snel het gerucht dat het onderzoek was gesaboteerd door justitiemedewerkers die weet hadden van het onderzoek. De naam van Joris Demmink, topambtenaar op het ministerie van Justitie, werd door opsporingsambtenaren in 2000 *off the record* tegen journalisten genoemd

407 <http://www.geennieuws.com/2012/10/joris-demmink-waarom-werd-hij-destijds-door-donner-aan-genomen/>

408 *NRC*, 'Peuters misbruikt. Netwerk met kinderporno opgespoord', 16 juli 1998

409 Volgens *de Volkskrant* ging het om Joris F., die ook voor de overheid werkte en tot een gevangenisstraf werd veroordeeld voor zijn betrokkenheid bij deze zaak. Zie: Lidy Nicolassen, 'Een hardnekkige fluis-tercampagne', *De Volkskrant*, 14 juli 2007

410 *NRC*, 'Internationale toorn over zaak met kinderporno', 18 juli 1998; Margriet Oostveen, 'Veel ophef, weinig feiten', *NRC*, 25 juli 1998; zie voor berichtgeving op sociale media bijvoorbeeld: <http://hetuurvandewaarheid.info/2013/08/26/morkhoven-en-de-zaak-zandvoort-deel-2/>

als betrokkene bij het netwerk.⁴¹¹ Daarmee waren de eerste bouwstenen van de complotconstructie rond Joris Demmink gelegd.

In dit hoofdstuk analyseren we de complotconstructie rond Joris Demmink. In paragraaf 5.1 beschrijven we de oorsprong en ontwikkeling van de complotconstructie. Vervolgens analyseren we in paragraaf 5.2 hoe en door wie de complotconstructie in Nederland werd gelanceerd, of en hoe de complotconstructie vervolgens zijn weg vond in de politiek, de reguliere media en op internet en of er herkenbare digitale complotgemeenschappen ontstonden en zijn te onderscheiden. Met andere woorden: zijn er complotentrepreneurs te onderkennen die ‘certificerende actoren’ vormden omdat ze door hun maatschappelijke positie en/of toegang tot de reguliere media en het politieke bestel de politieke ideeën, grieven en eisen vervat in de complotconstructie een zekere geloofwaardigheid en legitimiteit verschaffen?

Daarna analyseren we in paragraaf 5.3 de digitale complotgemeenschappen. In de literatuur is geopperd dat complotconstructies door hun in wezen lege kern de potentie hebben om een discursieve arena te vormen voor een ratjetoe aan politieke grieven, verlangens en eisen die buiten de geïnstitutionaliseerde politieke orde zijn verklaard. Dit zou nog eens versterkt worden door het digitale karakter van de complotgemeenschappen: dergelijke digitale gemeenschappen zouden voortwoekeren als een rizoom, zonder sturend centrum en ook daardoor een hybride inhoud weerspiegelen.

Vervolgens (paragraaf 5.4) analyseren we de *injustice frames* in de complotgemeenschappen indachtig het uitgangspunt in de literatuur dat complotconstructies als gecodeerde sociale kritieken dienen te worden opgevat die onder meer de epistemologische regulering in de samenleving bekritisieren, evenals de legitimiteit van de politieke instituties. We bezien daarbij ook of we de politieke en sociale functies van complotconstructies, zoals verondersteld in de literatuur, terugzien: een manier om orde aan te brengen in een complexe wereld waarin ideologieën en religies niet langer zin en betekenis geven; een ideologische revitalisering in reactie op de post-po-

411 Deze informatie werd door de hoofdredacteur van de NOS, Hans Laroës, aangedragen in een verweerschrift voor de Raad voor de Journalistiek nadat Joris Demmink de NOS had aangeklaagd bij de Raad vanwege hun berichtgeving over het Anne Frankplantsoen (zie paragraaf 5.1). De brief werd door NOS-onderzoeksjournalist Lex Runderkamp, die verantwoordelijk was voor de gewraakte berichtgeving, in 2007 gepubliceerd op de website *Klokkenluideronline*, maar enkele weken daarna er weer vanaf gehaald. De brief - ook wel bekend onder de naam de ‘Runderkamp-papers’ - werd echter later weer op internet gepubliceerd, onder meer op de website Demmink Doofpot: <https://www.demminkdoofpot.nl/downloads/files/productie-03-20-01-04-runderkamp-papers.pdf>.

litieke constellatie waarin een nieuw antagonistisch ‘wij’ en ‘zij’ wordt geproduceerd. Daarbij bekijken we specifiek of complotconstructies op die manier wantrouwen en afkeer verdichten tot systeemhaat.

In paragraaf 5.5 bezien we het actiediscours in de digitale gemeenschappen: hoe dachten ze hun doelen te verwezenlijken? Daarna analyseren we in paragraaf 5.6 wat de complotgemeenschappen in de praktijk doen: volgt op systeemhaat in woord ook systeemhaat in daad in de vorm van aanslagen, grootschalige onlusten of bedreigingen? We willen immers in dit onderzoek de vraag beantwoorden of van door complotconstructies aangedreven systeemhaat ook risico's voor de nationale veiligheid uitgaan. In de literatuur is door verschillende auteurs de stelling betrokken dat complotconstructies een gewelddadig potentieel hebben. Daarbij bezien we ook het digitale karakter van de complotgemeenschappen: in de literatuur wordt immers verschillend gedacht over het mobiliserend potentieel van zowel complotconstructies als sociale media. In paragraaf 5.7 vatten we de belangrijkste bevindingen van het hoofdstuk samen.

5.1 De oorsprong van de Demmink-complotconstructie

De eerste keer dat de naam van Joris Demmink in de publiciteit opdook in verband met pedoseksuele praktijken was in 2003, toen de weekbladen *Panorama* en de *Gay Krant* berichtten over pedoseksuele activiteiten in het Anne Frankplantsoen in Eindhoven. In mei 2003 werd bekend dat de directeur van PSV, Fons S., door de politie was gearresteerd omdat hij in Eindhoven in het Anne Frankplantsoen jarenlang seksueel contact met minderjarigen zou hebben gehad. *Panorama* en de *Gay Krant* publiceerden op 8 oktober 2003 dat ook een topambtenaar van Justitie voor vergelijkbare handelingen in het plantsoen was gesignaleerd en tevens in de bar ‘Pinocchio’ in Praag van de diensten van minderjarige prostituees gebruik zou hebben gemaakt. Een dag later meldde minister Piet Hein Donner van Justitie dat hij alle media die de naam van de topambtenaar zouden vermelden voor het gerecht zou slepen. Ook stelde de minister dat ‘er geen spoor van rook was, laat staan vuur’.⁴¹²

Demmink eiste en kreeg in geheime onderhandelingen rectificatie van *Panorama* en de *Gay Krant*. Het *NOS-Journaal* kreeg echter transcripties van de gesprekken tussen Demmink en de hoofdredacteurs van beide bladen in handen. Op 5 november 2003 berichtte het *NOS-Journaal* over de schikking en meldde dat Joris Demmink

412 <https://www.nd.nl/nieuws/politiek/donner-kan-niets-met-beschuldigingen.66912.lynkx>

tijdens het gesprek met de hoofdredacteuren van de bladen toegegeven zou hebben dat hij op jonge jongens viel, bordelen had bezocht en ‘niet altijd naar de leeftijd’ van de jongens zou hebben gevraagd. Omdat het journaal de berichtgeving niet wenste te rectificeren, spande de advocaat van Demmink een zaak aan bij de Raad voor Journalistiek. De hoofdredacteur van het *NOS-Journaal*, Hans Laroes, zou in januari 2004 voor de Raad van Journalistiek verklaren dat de researchafdeling van het journaal vanaf 2000 al op de hoogte was van geruchten over Demmink. Opsporingsambtenaren zouden tegen de onderzoeksjournalisten hebben gezegd dat Demmink een rol speelde in het Rolodex-onderzoek en ervan verdacht werd de verdachten te hebben getipt. Bovendien werd de journalisten verteld dat op Justitie al langer zorgen over Demmink bestonden. Bij zijn benoeming tot secretaris-generaal in 2002 had de AIVD ‘40 geruchten over de levenswandel’ van de ambtenaar onderzocht, maar geen bewijs kunnen vinden.⁴¹³ In juni 2004 gaf de Raad de topambtenaar gelijk in zijn klacht tegen het *NOS-Journaal* omdat de berichtgeving ‘niet voldoende grondslag had in betrouwbare bronnen’.⁴¹⁴

Vanaf dat moment zou de naam Joris Demmink echter keer op keer in vooral de sociale media verbonden worden met pedoseksualiteit. In eerste instantie was vooral de website *Kleintje Muurkrant* actief op het thema. De website was verbonden aan de gelijknamige muurkrant uit Den Bosch die voort was gekomen uit de linkse actiebewegingen van de jaren tachtig. *Kleintje Muurkrant* suggereerde in mei 2003 een verband met een lijst van tachtig personen uit de hoogste kringen in Nederland die chantabel zouden zijn omdat ze gefotografeerd waren tijdens bezoeken aan bordelen; een aantal van hen zou jongensbordelen hebben bezocht. De lijst zou in 1999 door de in België vastzittende crimineel Mink K. aan officier van justitie Fred Teeven zijn overhandigd.⁴¹⁵ De Rijksrecherche had in 1999 onderzoek gedaan naar de beschuldigingen van corruptie. In een brief aan de Kamer schreef toenmalig minister van Justitie Benk Korthals dat de rechercheurs 79 gevallen waren tegengekomen waar aanwijzingen van corrupt of dubieus handelen bestonden. In 24 van de 79 gevallen betrof het rechters, topambtenaren en politici die ‘compromitterend’ hadden gehandeld, wat hen kwetsbaar maakte voor chantage. In de meeste gevallen ging het om het seksuele gedrag van de desbetreffende personen. Zo waren er bijvoorbeeld tips over justitia-

413 Verweerschrift van de NOS bij de Raad voor de Journalistiek: <https://www.demminkdoofpot.nl/downloads/files/productie-03-20-01-04-runderkamp-papers.pdf>

414 <http://www.rvdj.nl/2004/48>

415 <http://www.stelling.nl/followup/balletten.html>. Juni 2001 was de eerste keer dat Kleintje Muurkrant hierover berichtte. Vanaf 2003 wordt de lijst door de website in verband gebracht met de affaire-Demmink; zie <http://www.stelling.nl/followup/estoril.html>

belen die seks hadden met minderjarige jongens van homo-escortbureaus. Korthals concludeerde echter dat 'tot het bestaan van structurele corruptie of beïnvloeding op basis van beschikbare informatie niet kan worden geconcludeerd'.⁴¹⁶

In de loop van 2005 en 2006 raakte de naam Demmink verknoopt met de zaak van de in Nederland voor drugshandel en moord tot levenslang veroordeelde Turkse Koerd Hüseyin Baybasin. De website *Kleintje Muurkrant* publiceerde in augustus 2006 een serie artikelen waarin werd gesteld dat de tapinstallaties van de Nederlandse politie, geleverd door het door ex-Mossadagenten geleide bedrijf *Comverse*, op afstand te manipuleren zouden zijn.⁴¹⁷ Omdat Baybasin de Turkse politieke elite en geheime diensten ervan had beschuldigd betrokken te zijn bij heroïnehandel, zou hij hoe dan ook uitgeschakeld moeten worden, aldus de website. Aangezien Turkse uitleveringsverzoeken bij Nederland spaak liepen, zou volgens de website via de manipulatie van tapgesprekken een veroordeling in Nederland afgedwongen zijn; immers, direct na de afwijzing van het uitleveringsverzoek had Nederland van Turkije informatie gekregen over Baybasin die tot zijn uiteindelijke veroordeling zou leiden.⁴¹⁸

In november 2006 publiceerde het weekblad *Nieuwe Revue* dat in de Turkse pers artikelen waren verschenen waarin werd gesteld dat Nederland had meegewerkt aan de manipulatie met de tapverslagen omdat 'een belangrijke Nederlandse justitie-ambtenaar' was gechanteerd. De website *Kleintje Muurkrant* concludeerde daarop dat maar één ambtenaar hiervoor in aanmerking kon komen: Joris Demmink.⁴¹⁹ Enige dagen later zou Baybasin aangifte doen tegen Demmink wegens kindermisbruik, corruptie en lidmaatschap van een criminele organisatie. Daarop startte de Rijksrecherche een oriënterend onderzoek. Het PVV-Kamerlid Raymond de Roon stelde Kamervragen over de kwestie. Minister Ernst Hirsch Ballin van Justitie antwoordde dat hij de resultaten van het oriënterend onderzoek wilde afwachten, maar geen aanleiding zag tot het nemen van maatregelen.⁴²⁰

416 *Het Parool*, 'Geen bewijs corruptie bij overheid; Brief Korthals aan Tweede Kamer', 7 december 1999; zie ook: *Trouw*, 'Justitie zoekt naar seksvideo officier', 16 oktober 1997; Bart Middelburg, 'Mink Kok, de man van 1200 miljoen; Delta-topman komt elke keer weer cel uit', *Het Parool*, 11 juni 1999; *ANO*, 'Kabinet Kok weet niets van beïnvloeding door criminelen', 11 juni 1999; *ANP*, 'Tweede Kamer - Mink K. Korthals wist niets van laatste gesprek OM met Mink K.', 23 april 2001; Marcel Haenen, 'Geslachtsofferd' buitenbeentje van justitie; Fred Teeven', *NRC*, 25 mei 2001

417 <http://www.stelling.nl/followup/turkey.html>

418 <http://www.stelling.nl/followup/estoril.html>

419 <http://www.stelling.nl/followup/estoril.html>

420 Aanhangsel van de Handelingen 2006-2007, Kamervragen met antwoorden 1214, 5 april 2006, pg. 2571

In april 2007 legde *Kleintje Muurkrant* een link tussen Demmink en Suriname. Demmink werkte in de jaren zeventig en begin jaren tachtig als juridisch adviseur op Defensie en werkte nauw samen met de Nederlandse militaire attaché in Suriname, kolonel Hans Valk. Over Valk gingen hardnekkige geruchten dat hij bijgedragen had aan de organisatie van de coup die Desi Bouterse in 1982 pleegde; twee onderzoeken zouden Valk echter vrijpleiten van betrokkenheid bij de coup, ook al werd hij wel berispt voor andere zaken.⁴²¹ Volgens een 'CRI-bron'⁴²² die *Kleintje Muurkrant* opvoerde, zou Demmink een relatie hebben onderhouden met een jonge Surinaamse militair uit de omgeving van Bouterse. SP-kamerlid Jan de Wit stelde ondertussen vragen aan de minister naar aanleiding van de aangifte van Baybasin. De minister meldde dat het oriënterend onderzoek geen gegevens had opgeleverd die tot nadere stappen noopten. De door Baybasin overlegde bewijzen zouden niet te verifiëren zijn.⁴²³

De Telegraaf meldde op 12 juni 2007 dat de Militaire Inlichtingendienst MID in de jaren zeventig de leiding van Defensie al had gewaarschuwd dat Demmink ongeschikt was voor een hoge post omdat hij chantabel zou zijn. Ook meldde het dagblad dat tijdens een politieonderzoek uit 1994 naar kindermisbruik de naam Demmink naar boven was gekomen.⁴²⁴ *Kleintje Muurkrant* concludeerde: 'Bij Justitie werd er geen ene moer mee gedaan. Waarschijnlijk omdat er dan ook nog een flink lijstje namen van andere slordig hopsende topambtenaren aan de oppervlakte zou zijn gekomen.' Naar aanleiding van de berichtgeving stelden de Kamerleden Teeven (VVD) en De Wit en Krista van Velzen (SP) aanvullende Kamervragen. Minister Hirsch Ballin antwoordde dat 'er geen begin van juistheid is gebleken omtrent oude of nieuwe beschuldigingen aan het adres van bedoelde ambtenaar'.⁴²⁵

Op 16 juni 2007 kwam *De Telegraaf* met een vervolgverhaal. Volgens de krant had-

421 Elma Verhey en Gerard van Westerloo, 'De Nederlandse militaire missie bracht Bouterse aan de macht. Kolonel Hans Valk gaf de blauwdruk voor een staatsgreep aan de groep sergeanten', *Vrij Nederland*, 25 december 1982; Gerard van Westerloo, 'Kolonel H. Valk: Ook in hoger beroep geen Onschuldig Lam en geen Westerling', *Vrij Nederland*, 16 februari 1985

422 De Centrale Recherche Informatiedienst CRI was destijds de landelijke recherche-eenheid van de Nederlandse politie

423 Aanhangsel van de Handelingen 2006-2007, Kamervragen met antwoord 2296, 16 juli 2007, pg. 4861-4862

424 Joost de Haas en Bart Mos, 'Topambtenaren in pedonetwerk, Seksdossiers in doofpot beland', *Telegraaf*, 12 Juni 2007

425 Aanhangsel van de Handelingen 2006-2007, Kamervragen met antwoorden 2109, 5 juli 2007, pg. 4469-4470

den observatieteams tijdens het Rolodex-onderzoek in 1998 geconstateerd dat zeer jonge jongens op het Centraal Station van Amsterdam arriveerden om vervolgens naar een flat in Amsterdam-Noord te worden gebracht, het ‘decor van sinistere seksfeestjes’. De krant wist ook te melden dat er een zogenaamde contra-actie door criminelen was uitgevoerd: een anonieme bron - die tot de verdachten in het Rolodex-onderzoek behoorde - had aangifte van kindermisbruik gedaan tegen een bij het onderzoek betrokken officier van justitie, in de hoop het onderzoek te destabiliseren. Daarom zou het onderzoek zijn stopgezet.⁴²⁶ *De Telegraaf* refereerde vervolgens aan de nooit opgeloste moord op de kinderarts Joyce Labruyere uit 1991. Een informant zou destijds aan de BVD hebben doorgespeeld dat de moord verband hield met seksfeestjes met minderjarigen waarbij ook een officier van justitie uit Rotterdam betrokken zou zijn.⁴²⁷ Advocaat Adèle van der Plas die Baybasin bijstond probeerde in 2008 via een artikel 12-procedure alsnog vervolging van Demmink af te dwingen.⁴²⁸

5.1.1 Uitbreiding van de complotconstructie

Vanaf 2008 publiceerden reguliere media nauwelijks meer over de zaak-Demmink. Daarmee hielden ook de Kamervragen naar aanleiding van mediaberichten op. Maar op internet bleef de complotconstructie circuleren en kreeg tegelijkertijd een deels andere invulling. Het was nu vooral de website *Klokkenluideronline* die het Demminkvuurtje brandend hield. *Klokkenluideronline* was het geesteskind van Micha Kat, een oud-journalist van het *NRC* die na ruzie met zijn werkgever op zijn webforum Nederlandse media en bedrijven onder vuur nam. *Klokkenluideronline* plaatste de zaak Demmink in de context van een verondersteld ‘Nederlands Dutroux-netwerk’. ‘In Nederland was lange tijd, vanaf het begin van de jaren negentig, een netwerk actief van hoogwaardigheidsbekleders dat zich overgaf aan de meest weerzinwekkende vormen van sex met minderjarige kinderen,’ luidde de beginzin van het eerste artikel over de Demmink-affaire. ‘De meeste leden van dit netwerk bekleedden sleutelposities in de wereld van recht en justitie en ambtenarij. Vooral daarom is het nooit tot

426 Joost de Haas en Bart Mos, ‘Topambtenaren in pedo-netwerk’, *De Telegraaf*, 16 juni 2007. Zie ook: <http://www.klokkenluideronline.is/2009/03/de-kluisverklaring-van-fred-teeven/>

427 Joost de Haas en Bart Mos, ‘Topambtenaren in pedo-netwerk’, *De Telegraaf*, 16 juni 2007; Zie ook: Lidy Nicolassen, ‘Een hardnekkige fluistercampagne’, *De Volkskrant*, 14 juli 2007

428 Wim van de Pol, ‘Opnieuw vervolging geeist van twee topmedewerkers van Justitie’, *Vrij Nederland*, 3 juni 2008. Een artikel 12-procedure betekent dat een belanghebbende zich bij het gerechtshof kan beklagen over een beslissing van het Openbaar Ministerie om in een zaak niet tot vervolging over te gaan. Als het gerechtshof meent dat een vervolging haalbaar en opportuun is, kan zij het Openbaar Ministerie opdragen alsnog vervolging in te stellen.

vervolgung gekomen.’ Volgens de website zouden in het netwerk sleutelrollen zijn weggelegd voor Frits Salomonson, de juridisch adviseur van het koningshuis, prins Claus, oud-officieren van justitie Hans Holthuis, Jan Wolter Wabeke en Joost Tonino, oud-hoogleraar Ger van Roon, oud-minister Job de Ruitter, VVD-prominent Ed Nijpels, oud-vice president van de Maastrichtse rechtbank Fokke Fernhout en PvdA-prominent Ed van Tijn.⁴²⁹

De website suggereerde dat de positie van Demmink onaantastbaar was omdat hij weet had van alle prominenten die bij het ‘pedonetwerk’ betrokken waren: ‘Naar alle waarschijnlijk zat hij met prins Claus in een pedo-netwerk waarbinnen wellicht de meest afgrijpselijke zaken hebben plaatsgevonden. We begrijpen ook waarom het ‘Rolodex-onderzoek’ geruisloos van de kaart is verdwenen: door de mogelijke aanwezigheid van Claus hebben alle deelnemers aan het netwerk een soort ‘vrijbrief’ in handen die hun de facto onschendbaar maakt!’⁴³⁰ Ook zou er ‘parallel aan het pedofielen-netwerk van de “boven ons geplaatsten” uit de wereld van recht en politiek’ sprake zijn van een ‘meta-netwerk van hooggeplaatsten’ die weliswaar zelf niet in het netwerk actief zijn, ‘maar er via hun macht en invloed wel voor hebben gezorgd en wellicht nog zorgen dat het netwerk door heeft kunnen gaan met het vernietigen van levens van kinderen.’⁴³¹

Klokkenluideronline bleef in november 2008 over Demmink publiceren en putte daarbij onder andere uit het politiedossier van de zaak rond het Anne Frankplantsoen en gespreksaantekeningen tussen oud-*Panorama*-journalist Fred de Brouwer en oud LPF-minister Hilbrand Nawijn, waarin werd gesuggereerd dat de chauffeur van Demmink, Rob Mostert, een onnatuurlijke dood was gestorven omdat hij over zijn baas uit de school zou willen gaan klappen.⁴³² Nawijn zou over Demmink onder meer hebben gezegd: ‘Deze man gaat over lijken als zijn positie in gevaar komt. Hij doet er echt alles aan om zijn macht te behouden. Hij is geslepen. Let maar goed op: jij zou de eerste niet zijn wiens remleidingen plotseling blijken doorgeroest. Moord gebeurt in ons land ook. Je zou de eerste niet zijn die plotseling sterft.’⁴³³

429 <http://www.klokkenluideronline.is/2008/06/dutch-dutroux-eeen-pedo-netwerk-in-beeld/>

430 <http://www.klokkenluideronline.is/2008/06/koninklijk-pedo-netwerk-rond-demmink/>

431 <http://www.klokkenluideronline.is/2008/06/demmink-gate-het-meta-netwerk-1-rene-ficq/>; <https://www.demminkdoofpot.nl/downloads/files/productie-06-15-07-07-e-mail-wicher-wedzinga.pdf>

432 De chauffeur zou zijn ervaringen met Demmink op schrift had gesteld: de “Mostert Papers”, die echter niet openbaar zijn geworden omdat zijn weduwe door de overheid te kennen zou zijn gegeven dat dit haar pensioen in gevaar kon brengen. Zie: http://www.niburu.co/index.php?option=com_content&view=article&id=5844:-mosterd-na-de-maaltijd&catid=9:binnenland&Itemid=22

433 <http://www.klokkenluideronline.is/2008/11/uit-het-dossier-demmink-2-deel-1/>

Op *Klokkenluideronline* en andere websites die de verhalen publiceerden reageerden lezers boos en geschokt. 'Met stomheid geslagen' schreef: 'Wat een smeerlapperij. Hier moet een eind aan komen. Zo'n beest verdient een zware behandeling.' 'Dr. R. Clavan' hield zijn reactie kort: 'Die joris demmink moeten ze doormartelen.'⁴³⁴ Op de nieuw rechts-radical website *Artikel7* werd ook niet mild geoordeeld. 'N.O.Brains' stelde: 'Dat hij zoveel macht kan uitoefenen om zijn positie te houden toont aan dat er in Den Haag nog veel meer pedo's met hoge posten moeten rondlopen.'⁴³⁵ Ook de Libertarische website *Vrijspreker* mengde zich in de discussie en concludeerde 'dat het Nederlandse justitie-apparaat zo corrupt is als de pest, de bewindspersonen inclus.' Forumdeelnemers ondersteunden deze visie. 'Pcrs' stelde: 'Het zou natuurlijk allemaal niet waar kunnen zijn, maar de geschiedenis laat wel zien dat een functie waarin je legaal geweld kunt gebruiken tegen wie je maar wilt, een soort mensen aan trekt waar de honden geen brood van lusten.'⁴³⁶

Op webfora verschenen getuigenissen van mensen die stelden zelf slachtoffer te zijn geweest van het pedofiellenetwerk, waarbij steeds meer namen van bekende Nederlanders werden genoemd. Zo verklaarde een anonieme getuige - die naar eigen zeggen op dat moment in een kliniek verbleef vanwege depressies - dat Paul de Leeuw, André van Duin en Ed van Tijn kinderen verkracht zouden hebben, en dat hijzelf door Demmink en prins Claus misbruikt was in de 'martelkamer' van Salomonson.⁴³⁷ Ook andere 'betrouwbare bronnen' werden opgevoerd. Zo schreef 'Hans Holtrop' in een op het nieuw rechts-radical webforum *De Stek* gepubliceerde e-mail: 'Robert Mink Kok (Amsterdam, 24 juni 1961) was/is in het bezit van zeer, zeer compromitterend foto- en filmmateriaal waarop leden van het Koninklijk Huis, Rechters, hoge ambtenaren van Ministerie van Veiligheid en Justitie te zien zijn.' Volgens Holtrop werden de criminelen Stanley Hills en Evert Hingst door de Nederlandse geheime diensten geliquideerd omdat ze met het compromitterende materiaal Demmink en anderen chanteerden. 'De vele moorden in Amsterdam komen in een ander daglicht te staan door deze informatie. Het Nederlandse Staatsbestel staat te schudden op haar grondvesten,' concludeerde Holtrop.⁴³⁸

Vanaf 2010 kreeg de Demmink-complotconstructie wederom een nieuwe dimensie: de moord op Marianne Vaatstra werd eraan verknoopt. Marianne Vaatstra werd op

434 <https://www.demminkdoofpot.nl/pagina/de-zaak-demmink-1978-2010.html>

435 <http://www.artikel7.nu/?p=66794>

436 <http://www.vrijspreker.nl/wp/2008/12/joris-demmink-is-een-pedofiel/>

437 <http://hetuurvandewaarheid.info/2011/11/27/joris-demmink-the-real-story/>

438 <http://www.de-stek.info/forum2/index.php?topic=8767.0>

1 mei 1999 op 16-jarige leeftijd in Kollum verkracht en vermoord. De verdenking ging in eerste instantie naar bewoners van een vlakbij gelegen asielzoekerscentrum. Jarenlang wist justitie de dader niet te pakken te krijgen. Nadat in 2012 een groot DNA-onderzoek onder achtduizend mensen die in de omgeving van Kollum woonden was verricht, werd buurtgenoot Jasper S. op 18 november 2012 gearresteerd. Hij bekende de moord en werd in april 2013 tot achttien jaar veroordeeld voor moord en verkrachting. In complotkringen werd toen al een aantal jaren onderzoek gedaan naar de moord omdat het vermoeden was dat allerlei hooggeplaatsten, waaronder Demmink, iets met de moord te maken hadden. In 2007 betichtte *Klokkenluideronline* de overheid al van medeplichtigheid aan de moord.⁴³⁹ De overheid zou een eigenbelang hebben gehad: 'Inzake Vaatstra zou het dan gaan om het uitschakelen van alles wat een bedreiging kan vormen voor de multiculturele knuffel-samenleving. Een asielzoeker die een psychopatische moordenaar blijkt te zijn valt zeker in die categorie 'bedreigingen' en moet dus worden 'weggewerkt'.' Het artikel legde vervolgens uit hoe overheden mensen die een bedreiging vormden uit de weg ruimden: door een 'gek' in te huren die zogenaamd in zijn eentje opereerde (Fortuyn, Van Gogh, Sévèke), een ongeluk te ensceneren (Van Traa), of door zaken onopgelost te laten omdat er 'grote politieke belangen spelen zoals bij Vaatstra'.

Vanaf 2010 zou *Klokkenluideronline* echter het verhaal brengen dat Marianne Vaatstra het slachtoffer was van een 'satanisch moordritueel' speciaal opgevoerd voor prins Friso.⁴⁴⁰ Dit verhaal was gebaseerd op een getuigenis van iemand die de 'Supergetuige' of 'ex-advocate' werd genoemd en op internet een drietal artikelen publiceerde onder de titel 'Her Majesty's Secret Service', waarin allerlei al langer op internet circulerende berichten over Demmink en de georganiseerde criminaliteit in Nederland in een eigen interpretatie werden samengevoegd.⁴⁴¹ In het artikel was prominente aandacht voor een theater in Hattemerbroek dat gebruikt zou worden voor 'martel/moordvoorstellingen' met kinderen die weggehaald waren uit jeugddetentiecentra. Aanwezige prominenten zouden €250.000,- betalen om toegang te krijgen. In het theater zouden kinderen worden mishandeld, verkracht en vermoord. Tevens zouden jachtpartijen op kinderen voor Belgische en Nederlandse notabelen worden georganiseerd. Ook Robert M. (de man die in mei 2012 veroordeeld zou worden voor

439 <http://www.klokkenluideronline.is/2007/06/moorden-die-niet-opgelost-mogen-worden/>

440 <http://www.klokkenluideronline.is/2010/08/friso-lid-van-nl-skull-and-bones/>; <http://www.klokkenluideronline.is/2010/07/friso-geestesziek-en-zwaar-crimineel/>

441 www.capoditutticapi007.blogspot.com. Ook Nunspeet werd als locatie van 'martelvoorstellingen' genoemd. Zie: <http://rondehuis.blogspot.nl/>

kindermisbruik rond het kinderdagverblijf ‘Het Hofnarretje’ in Amsterdam) verscheen in het artikel: de koninklijke familie zou hebben geregeld dat M. naar Nederland kwam met als taak ‘het aanleveren van baby’s en kleuters voor de pedo vereniging van hooggeplaatsten’. Voorts werd Marianne Vaatstra aan deze ‘satanische’ rituelen gekoppeld: Vaatstra zou door twee asielzoekers in opdracht van het Koninklijk Huis van straat zijn geplukt om te figureren in een martelvoorstelling voor Johan Friso. Het artikel werd op diverse andere websites doorgeplaatst.⁴⁴²

Het thema van satanische pedonetwerken voor de elite zou vanaf 2011 centraal blijven staan. Allerlei vermeende misstanden werden in dit frame geplaatst: Bureaus Jeugdzorg die kinderen zouden wegroven om in de pedonetwerken te werk te stellen⁴⁴³, gedode baby’s die door de elite waren misbruikt⁴⁴⁴, en het ski-ongeval van prins Friso⁴⁴⁵ dat in verband werd gebracht met de moord op Vaatstra en Friso’s vermeende homoseksualiteit dan wel pedoseksualiteit.⁴⁴⁶ De veronderstelde relatie tussen de ‘pedonetwerken’ en het koningshuis vond veel weerklank op de sociale media. ‘Het grote probleem in deze is, dat het spoor via Demmink rechtstreeks naar prins Claus voert. De enige reden dat Demmink zijn macht zo ongebreideld heeft kunnen uitvergroten is dat hij belastende informatie had over pedofiele praktijken van prins Claus en Frits Salomonson. En als je aan Claus komt dan kom je Bea-Bilderberg tegen en die is zo oppermachtig dat daar helaas niemand tegen op gewassen is,’ meende ‘Exegese’.⁴⁴⁷ Ondertussen werden ook premier Mark Rutte, CDA-prominent Camiel Eurlings en commissaris van de koningin Frans Janssen ‘ontmaskerd’ als chantabele pedofielen.⁴⁴⁸ Bovendien zou premier Rutte een relatie hebben met VVD-bestuurder Frits Huffnagel.⁴⁴⁹

442 Zie bijvoorbeeld: http://www.anarchiel.com/stortplaats/toon/hoe_de_macht_werkt_in_nederland_en_daarbuiten

443 <http://martinvrijland.com/2013/02/28/demi-en-nirvana-van-den-brink/>

444 <http://www.klokkenluideronline.is/2011/10/10054/>; <http://www.klokkenluideronline.is/2011/12/monster-demmink-eet-nu-babys/>

445 <http://martinvrijland.com/2013/02/02/onze-kersverse-koningin/>

446 <http://www.klokkenluideronline.is/2012/02/breaking-friso-gate-is-cover-up/>; <http://www.klokkenluideronline.is/2012/02/mafia-ruimt-friso-sta-in-de-weg-op/>; <http://www.klokkenluideronline.is/2012/02/florian-is-homovriend-van-friso/>; <http://www.klokkenluideronline.is/2013/08/bij-de-dood-van-prins-friso/>

447 <http://www.geennieuws.com/2012/10/joris-demmink-waarom-werd-hij-destijds-door-donner-aangenomen/>; zie ook <http://www.geenstijl.nl/mt/archieven/2013/10/herendoofpotje.html>

448 <http://www.klokkenluideronline.is/2013/03/pedonetwerk-wd-focus-op-jan-franssen/>; <http://www.klokkenluideronline.is/2012/12/chantabel-tot-het-bot-camiel-eurlings/>; <http://www.klokkenluideronline.is/2012/09/satan-blijft-zitten-in-torentje/>

449 <http://www.klokkenluideronline.is/2013/08/frits-huffnagel-slaapt-bij-mark-rutte/>

Toen in oktober 2013 door advocate Van de Plas, gesteund door de daarvoor speciaal opgerichte stichting 'De Roestige Spijker', een nieuwe artikel 12-procedure werd aangespannen namens Turkse slachtoffers om Demmink alsnog te vervolgen, worstelden hoop en cynisme met elkaar om voorrang onder de complotpublieken. 'Juig niet te vroeg, die Demmink heeft in al die jaren zijn vriendjes overal benoemd en ik verwacht dat als deze BEERPUT open gaat dat Opstelten, Hirsch Ballin, Donner etc allemaal mee gaan,' waarschuwde bijvoorbeeld 'rc'. 'En omdat die man niet in voorarrest zit..... kan ie nog allerlei "ongelukjes" krijgen. Toeval bestaat niet.' 'Waterman' was zo mogelijk nog pessimistischer: 'Dus wat doen rechters? Die durven zich hier niet hun vingers aan te branden. Ze zullen wel waarschijnlijk gechanteerd of omgekocht worden door de oranje royalty's. En waarom doen deze oranje royalty's dit? Omdat ook zij in dit pedo complot verweven zitten.'⁴⁵⁰

In januari 2014 besloot het Hof van Den Bosch in de artikel 12-procedure dat het Openbaar Ministerie toch opnieuw moest onderzoeken of Demmink - inmiddels gepensioneerd - strafrechtelijk vervolgd diende te worden.⁴⁵¹ Op de sociale media werd de beslissing als een zege gevierd.⁴⁵² Micha Kat schreef dat 'wij allen de bouwstenen hebben aangeleverd voor het kasteel van de waarheid dat nu staat te schitteren in de winterzon!'⁴⁵³ Maar tegelijkertijd overheerste de gedachte dat het slechts het begin van een nieuwe doofpot zou zijn. 'Ik heb er een hard hoofd in dat er vervolging plaats gaat vinden. De deksel moet op de doofpot blijven. Er zijn te veel mensen met hoge functies bij betrokken,' aldus 'Koekoek'.⁴⁵⁴

In juni 2016 besloot het Openbaar Ministerie om niet tot strafvervolging over te gaan en vroeg het hof van Den Haag met de wens niet te vervolgen in te stemmen. Volgens het OM had het twee jaar durende onderzoek geen vermoedens van strafbare feiten opgeleverd. Complicerende factor bij het onderzoek was dat Turkije geen rechtshulp wilde verlenen.⁴⁵⁵ Bij het afsluiten van dit proefschrift was nog niet bekend hoe het hof van Den Haag heeft geoordeeld over het besluit van het OM niet over te gaan tot strafvervolging.

450 <http://boinnk.nl/blog/63474/is-opstelten-ineens-een-helderziende-geworden/#comments>; zie ook: <http://boinnk.nl/blog/64909/gaat-het-recht-t-a-v-demmink-toch-zn-loop-krijgen/#comments>

451 <http://www.nrc.nl/nieuws/2014/01/21/hof-om-moet-joris-demmink-vervolgen-voor-seksuele-delicten/>

452 http://zapruder.nl/portal/artikel/sluit_het_net_zich_rondom_demmink/

453 <http://www.klokkenluideronline.is/2014/02/samen-op-naar-de-zege-en-de-waarheid/>

454 <http://www.boublog.nl/2014/02/03/pedoseks-politiek-en-chantage/#more-19710>

455 Han Koch, 'OM ziet niets meer in onderzoek naar Demmink', *Trouw*, 30 juni 2016

5.2 Complotentrepreneurs en certificerende actoren

De eerste melding over de mogelijke betrokkenheid van een ambtenaar van de rijksoverheid bij pedoseksualiteit verscheen in de reguliere media, toen door *Nova* werd bericht over de ‘Zandvoort’-zaak. Later waren het *Panorama*, de *Gay Krant*, het *NOS-Journaal*, de *Nieuwe Revue* en *De Telegraaf* die aandacht aan de zaak besteedden en de naam Joris Demmink koppelde aan de beschuldigingen van betrokkenheid bij pedoseksuele netwerken. De eerste website die de zaak-Demmink oppakte was *Kleintje Muurkrant*, voortgekomen uit de actiebeweging in Den Bosch en met een duidelijke linkse signatuur. *Kleintje Muurkrant* had een traditie waar het ging om het beschrijven van vermeende verbindingen tussen de onderwereld en bovenwereld en misstappen van politie, justitie en inlichtingendiensten. De verwijzing van *Kleintje Muurkrant* naar ‘Teeven’s List’ - waarop tachtig chantabele notabelen zouden staan - zou veelvuldig blijven opduiken in de digitale complotgemeenschappen. Vanaf 2008 was het vooral Micha Kat van *Klokkenluideronline* die het vuurtje levend hield. De verhalen op zijn webforum werden volop doorgeplaatst op andere webfora.

De centrale rol van Kat was deels mogelijk door de financiële ondersteuning die hij sinds 2009 genoot van Jan en Peter Poot, die sinds 1993 een gevecht met de autoriteiten voerden over gebiedsontwikkeling rond Schiphol. Vader en zoon Poot voelden zich ernstig benadeeld toen hun plannen om rond Schiphol nieuwbouw te realiseren werden gedwarsboomd door Schiphol en ze vermoedden corruptie van rechters die de zaak behandelden. Demmink was in hun ogen de verbindende schakel in het ‘verrotte’ systeem.⁴⁵⁶ De aanklacht van pedofilie was voor Jan en Peter Poot secundair. ‘Joris Demmink beschadigt Nederland. Hij is de reden dat Nederland zich economisch niet goed kan ontwikkelen. De pedofilie is bijkomend. Daar gaat het me niet om,’ aldus Jan Poot in een interview met *De Volkskrant*.⁴⁵⁷ Poot stelde bovendien zijn strijd op te vatten als een goddelijke opdracht. Zijn zoon Peter Poot hechtte geloof aan complotconstructies: ‘De geschiedenis hangt van complotten aan elkaar. Julius Caesar is vermoord door een complot. Mensen die niet in complotten geloven, zijn naïef.’ De miljonairs financierden het gratis boek ‘De Demmink Doofpot’ en bijhorend webforum, en maakten elke maand zo’n tweeduizend euro over naar Micha Kat. Bovendien waren ze betrokken bij de financiering van Stichting De Roestige Spijker van waaruit juridische en publicitaire acties tegen Demmink werden georganiseerd

456 Toine Heijmans en Elsbeth Stoker, ‘De Anti-Demmink’, *De Volkskrant*, 15 februari 2014

457 Toine Heijmans en Elsbeth Stoker, ‘De Anti-Demmink’, *De Volkskrant*, 15 februari 2014

en gefinancierd.⁴⁵⁸ In juni 2014 staakte Poot zijn strijd om Schiphol en werd ook de financiële bijdrage aan het anti-Demminkkamp stopgezet.

De advocate van de voor drugshandel en moord tot levenslang veroordeelde Baybasin, Adèle van der Plas, was een andere certificerende actor die de zaak-Demmink in de publiciteit wist te houden. Van der Plas zou zich overigens in *De Volkskrant* en *NRC* tegen de complotgemeenschappen afzetten en bovendien ontkennen ooit geld van de Poot's te hebben ontvangen. 'Die hebben de zaak lelijk in de weg gezeten. Ik wil het niet te hard zeggen, want anders komt er weer allerlei commentaar op internet, maar het heeft volgens mij weinig zin om allerlei overdreven verhalen op een rij te zetten. Wij hebben serieuze informatie gehad, en die is steeds meegenomen in de stroom, waardoor onze serieuze feiten ongeloofwaardig werden. Daar heb ik wel last van gehad.'⁴⁵⁹ In 2012 bereikte de affaire-Demmink mede door de inspanningen van Van der Plas de Verenigde Staten. Een commissie van de Senaat (het zogenaamde Helsinki Comité)⁴⁶⁰ hield een hoorzitting waar Adèle van der Plas, een anonieme getuige en oud-rechercheur Klaas Langedoen de zaak-Demmink toelichtten. In 2012 en 2013 bemoeide ook de Raad van Europa zich met de zaak. Luca Volontè, christendemocratische lid van de Raad voor Europa, stelde vragen over de affaire en drong aan op een onafhankelijk onderzoek door buitenlandse experts.⁴⁶¹ Ook de OSCE (*Organization for Security and Co-operation in Europe*) besteedde aandacht aan de zaak in een rapport naar kinderhandel en -misbruik.⁴⁶²

Certificerende actoren kunnen spaarzaam aangetroffen worden in de wereld van de reguliere media. De naam Demmink dook in eerste instantie op via de reguliere media: *Panorama* en de *Gay Krant* en in het verlengde daarvan het *NOS-Journaal*. Ook *De Telegraaf* berichtte over de kwestie. Na 2008 meden de reguliere media over het algemeen het onderwerp, tenzij zich er een nieuwsfeit voordeed, zoals de aangiftes tegen Demmink door advocate Adèle van der Plas. Pas vanaf 2012, wanneer de rechtszaken elkaar in snel tempo opvolgen, besteedden de reguliere media meer

458 Toine Heijmans en Elsbeth Stoker, 'De Anti-Demmink', *De Volkskrant*, 15 februari 2014

459 Toine Heijmans en Elsbeth Stoker, 'Ik heb heel sterke papieren', *De Volkskrant*, 22 januari 2014; Marcel Haenen, 'Het is een ongelooflijk krankzinnige affaire', *NRC*, 1 maart 2014

460 Deze commissie ziet toe op de naleving van de door de *Organization for Security and Co-operation in Europe* (OSCE) gemaakte Helsinki-afspraken over onder meer eerbiediging van de mensenrechten; zie <http://csce.gov/index.cfm?FuseAction=AboutCommission.WorkOfCommission>

461 <http://www.bs-foundation.nl/demmink-weer-onder-vuur-in-raad-van-europa/>; <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=19235&Language=EN>

462 http://www.bs-foundation.nl/site/wp-content/media_en_files/2013/04/TRAFFICKING-REPORT-2013-Winter-Meeting-circ.pdf

aandacht aan de affaire, en werden achtergrondverhalen geschreven waarin onder meer de complotconstructies werden belicht. Uitzondering was echter het *Katholiek Nieuwsblad*. In een groot artikel in januari 2014 (toen het Hof Den Bosch besloot dat het OM opnieuw moest bekijken of Demmink vervolgd moest worden) haalde Henk Rijkers van het *KN* zijn gram en bespote de andere media die nu plotseling wel over de zaak schreven. Rijkers schreef over de ‘treurige rol van de Nederlandse pers’, en stelde dat alleen het *KN* ‘de onafhankelijkheid en het lef’ had om ruim 150 artikelen over de affaire te publiceren. Het *NOS-Journaal*, de *NRC* en de *Volkskrant* kregen een veeg uit de pan omdat ze aan de leiband van de autoriteiten zouden lopen, evenals de aan *De Telegraaf* verbonden website *GeenStijl*. Rijkers liet zich positief uit over *Klokkenluideronline*. Hoewel Micha Kat het zich wel eens ‘veroorloofde verder te gaan dan de feiten toelieten’, was hij volgens Rijkers een ‘dapper en scherpzinnig onderzoeksjournalist, aan wie zijn triomf gegund zij.’⁴⁶³

Naar aanleiding van mediaberichten werden soms Kamervragen gesteld. Maar politieke certificering vond niet of nauwelijks plaats. Er was geen enkele politieke partij of politicus die zich echt aan het dossier verbond of het probeerde te politiseren. Achtereenvolgende ministers van Justitie van uiteenlopende politieke signatuur hadden zich altijd volmondig achter hun topambtenaar geschaard en alle geruchten naar het rijk der fabelen verwezen. Pas vanaf 2014 roerden een aantal parlementariërs zich wat nadrukkelijker, waaronder de CDA-Kamerleden Pieter Omtzigt en Peter Oskam, en PVV-er Lucas Hartong die de zaak in het Europees Parlement onder de aandacht had gebracht. Door de artikel 12-procedures van Van der Plas werd het Openbaar Ministerie uiteindelijk in 2014 door het Hof Den Bosch opgedragen de zaak opnieuw strafrechtelijk tegen het licht te houden.

5.3 De discursieve arena van de digitale complotgemeenschappen

In de voorafgaande paragrafen hebben we laten zien hoe de complotconstructie rond Joris Demmink in eerste instantie ontstond door berichtgeving in reguliere media en later vooral op sociale media circuleerde en daar deels een andere invulling kreeg. In politieke zin kreeg de complotconstructie lange tijd weinig doorvertaling. In deze paragraaf bezien we hoe de complotconstructie zich over internet verspreidde. In de literatuur is geopperd dat complotconstructies door hun in wezen lege kern de potentie hebben om een discursieve arena te vormen voor een ratjetoe aan politieke

463 <http://www.katholieknieuwsblad.nl/commentaar/item/5130-de-demmink-parade>

grieven, verlangens en eisen die buiten de geïnstitutionaliseerde politieke orde zijn verklaard. Dit zou nog eens versterkt worden door het digitale karakter van de complotgemeenschappen: dergelijke digitale gemeenschappen zouden voortwoekeren als een rizoom, zonder sturend centrum en ook daardoor een hybride inhoud weer spiegelen.

Qua inhoud en politieke signatuur verschilden de digitale complotgemeenschappen waarin de kwestie-Demmink werd belicht sterk van elkaar. *Kleintje Muurkrant* was een webforum van duidelijke linkse signatuur die veel aandacht aan Demmink besteedde. Een aantal webfora zijn te karakteriseren als ‘nieuw rechts-radicaal’ en ‘libertarisch’ en kwamen we ook in de vorige hoofdstukken tegen (zoals *GeenNieuws*, *Pim Fortuyn Forum*, *Dagelijkse Standaard*, *Uitingsvrij 2.0* en *De Stek*). Sommige forumdeelnemers meenden in eerste instantie dat de affaire-Demmink in het ‘linkse elite tegen het volk’-schema paste. ‘D’r Joep’ schreef bijvoorbeeld op *Artikel7*: ‘Hoe zou het toch komen dat ik waarschijnlijk niet de enige ben die, gezien de records en de behandeling die hij geniet, meteen vermoedt dat die Demmink bijzondere connecties met D66 en/of de PvdA heeft?’⁴⁶⁴ ‘De Rechtsgeleerde’ viel hem bij: ‘In iedere linkse heilstaat worden de mensenrechten met handen en voeten getreden. Ook hier in de donkerrooie polder. Er bestaat geen enkel links land dat de mensenrechten respecteert, omdat de linksmensch niet deugt. Iedere linkser is een Volkert v/d Graaf of Jozef Stalin.’⁴⁶⁵ Toen bleek dat Demmink aan de VVD gelieerd was, overheerste een lichte teleurstelling onder de forumdeelnemers.

Andere webfora articuleerden de complotconstructie in het tegen links en de islam gerichte discours, dat in de vorige hoofdstukken ook aan bod kwam. Op deze webfora werd pedoseksualiteit als islamitische uitvinding gepresenteerd.⁴⁶⁶ De Sharia zou pedofilie en vrouwenmishandeling legaal maken, hetgeen als verklaring werd gezien voor de omarming van de islam door de elite.⁴⁶⁷ Op webfora als *EJBron* en *Geennieuws* was een discours te vinden waarin de islam, de EU (‘Het verradershol Brussel’), linkse politiek, de Nieuwe Wereldorde en pedofilie in elkaar werd gevloch-

464 <http://www.artikel7.nu/?p=68764>

465 http://www.geenstijl.nl/mt/archieven/2013/04/raad_van_europa_vraagt_onderzo.html

466 <http://www.geennieuws.com/2012/10/joris-demmink-waarom-werd-hij-destijds-door-donner-aan-genomen/>

467 <http://ejbron.wordpress.com/2011/12/02/waarom-er-zoveel-moslimknuffelaars-zijn/>

ten.⁴⁶⁸ Daarnaast was de complotconstructie veelvuldig te lezen op webfora die zich hoofdzakelijk tegen de monarchie richtte, zoals *Herstel de Republiek*. De veronderstelde relatie tussen Demmink, pedoseksualiteit onder de Oranjes en de betrokkenheid van de monarchie bij de Bilderberg-organisatie vormde de aantrekkingskracht van de complotconstructie voor anti-monarchistische webfora. Vooral webfora waarin een eclectisch gedachtegoed circuleerde, waren prominent aanwezig in de digitale complotgemeenschap (zoals *Wij Worden Wakker*, *Nieuwsbreker*, *Boublog*, *Spookje*, *Argusoog*, *Zapruder*, *Niburu*). Politieke en maatschappelijke thema's werden hier gecombineerd met aandacht voor spiritualiteit, het Einde-der-Tijden, natuurgeneeswijzen, satanisme, buitenaards leven en meer algemene complotconstructies.

5.3.1 Internet als rizoom

Hoewel de verschillende maatschappelijke, religieuze en politieke signaturen van de webfora in de digitale gemeenschappen die de Demmink-complotconstructie prominent behandelden geen hindernis vormden om volop naar elkaars producties door te linken, ontstonden er tegelijkertijd rond specifieke kwesties hoogoplopende ruzies en conflicten. Politieke en persoonlijke tegenstellingen vloeiden daarbij in elkaar over. Een belangrijke splijtzwam bleek de zaak-Vaatstra te zijn.⁴⁶⁹ Waar Micha Kat geloof hechtte aan de complotconstructie waarin Vaatstra het slachtoffer was van een satanisch ritueel speciaal opgevoerd voor prins Friso, keerden andere webfora zich tegen

468 Zie bijvoorbeeld: <http://ejbron.wordpress.com/2012/06/12/de-terroristenjaagster/>; <http://www.geennieuws.com/2011/06/joris-demmink-en-edgar-hoover-toeval/>; <http://www.geennieuws.com/2012/10/joris-demmink-waarom-werd-hij-destijds-door-donner-aangenomen/>; <http://boinnk.nl/blog/65679/de-eu-god-heeft-een-naam/>; <http://ejbron.wordpress.com/2013/10/24/christelijke-feestdagen-binnenkort-verboden-in-heel-europa/>; <http://www.geennieuws.com/2011/12/heeft-u-nog-iets-te-vertellen-in-nederland/>

469 De veroordeling in 2013 van boer Jasper S. voor de moord werd door allerlei webfora overigens als een *cover up* van justitie opgevat. Veel forumdeelnemers vermoedden dat alle leugens in de zaak Vaatstra terug te brengen waren tot angst om het hele 'pedonetwerk van de elite' ontmaskerd te zien worden. Ook werd de vergelijking getrokken met Volkert van der Graaf, de moordenaar van Pim Fortuyn. 'Pentaconsixt!' schreef: 'Er word gesproken, waarom Jasper heeft bekend. Net zoals indertijd Volkert van de Graaff zogenaamd heeft bekend, alleen diens bankrekening is wonderbaarlijk gegroeid, en na een riant verblijf van 12 jaar, komt hij als lachende de gevangenis weer uit. Hoe hebben ze Jasper laten bekennen, hadden ze een persoon nodig, om de aandacht van de satanisten af te wenden, net als bij de moord op Pim Fortuin? Eens komen we daar wel achter.' Zie onder meer: <http://boinnk.nl/blog/64379/dus-toch-nieuw-licht-op-de-zaak-marinanne-vaatstra/>; <http://boinnk.nl/blog/page/2/?s=demmink>; http://leugensenbedrog.blogspot.nl/2013/04/de-onmogelijke-bekentenis-van-jasper-s_5.html; <http://martinvrijland.com/2013/11/06/het-dagboek-van-maaike-terpstra/>; <http://www.artikel7.nu/maatschappij/jasper-s-en-de-zaak-marianne-vaatstra.html>; <http://rechtiskrom.wordpress.com/2013/12/12/moszko-wil-verbod-op-alles-inclusief-discussie/#more-4551>

dit verhaal. *Boublog* stelde bijvoorbeeld dat de werkelijke reden voor het in de doofpot drukken van Vaatstra was gelegen in het feit dat ‘een pedo-porno netwerk onze top van Justitie middels chantage kan manipuleren!’⁴⁷⁰ Andere actieve complotdenkers, zoals ‘Wim Dankbaar’, bleven de zaak-Vaatstra verbinden met asielzoekers.⁴⁷¹ Justitie zou niet willen dat er nog negatiever over asielzoekers gedacht zou worden en het asielbeleid onder druk kwam te staan. Demmink was wel bij de zaak betrokken, maar alleen achteraf bij de ‘cover up’ van de moord.⁴⁷²

Een andere spijtzwam vormde de persoon van Ben van den Brink, die de zaak-Demmink verknoopte met misstanden in de Jeugdzorg in Nederland. Van den Brink kwam er naar eigen zeggen in 2009 achter dat zijn beide dochters door zijn schoonvader werden misbruikt. Van den Brink geraakte daarop in conflict met de autoriteiten, werd vervolgd wegens bedreiging en verboden wapenbezit en zag zijn kinderen onder de hoede geplaatst worden van Bureau Jeugdzorg. Volgens Van den Brink ging het misbruik daar alleen maar door. Van den Brink refereerde aan het ‘zeer machtige kindermisbruikcircuit’ dat in Nederland al decennia lang kon floreren ‘onder leiding van volkomen corrupte justitiefiguren, waaronder de voormalig secretaris-generaal van Justitie Mr. Joris Demmink een centrale rol heeft gespeeld.’⁴⁷³ Veel webfora verklaarden zich in eerste instantie solidair met Van den Brink. Dat veranderde echter toen webfora als *Argusoog* veroordeeld werden tot hoge dwangsommen als gevolg van het publiceren van artikelen van Ben van den Brink, die door de rechter als smaad en belediging waren gekwalificeerd. Omdat Van den Brink vergelijkbare uitslatingen bleef doen op webfora, werd hij uit vrees voor meer dwangsommen steeds meer van de fora verbannen.

In de ruzies over deze en andere kwesties ging het er hard aan toe. Forumdeelnemers beschuldigen elkaar ervan voor de geheime dienst te werken dan wel voor de pedoseksuele elite, geld te verduisteren, een provocatieagent in dienst van Oranje te

470 <http://www.boublog.nl/2012/03/18/prins-johan-friso-en-de-rituele-lustmoordenaars/#more-14368>

471 Zie ook: <http://www.boublog.nl/2012/09/27/marianne-vaatstra-en-de-duitse-stacaravan-op-het-anc/>

472 <http://rechtiskrom.wordpress.com/2013/10/26/chat-met-micha-kat/#more-4290>

473 <http://martinvrijland.com/2013/02/28/demi-en-nirvana-van-den-brink/>

zijn, mentaal ziek te zijn of slechts op eigenbelang uit te zijn.⁴⁷⁴ De hyperbool werd vaak niet geschuwd. Zo stelde Kat dat de zaak Vaatstra het ‘ultieme scheidsgericht’ was en vergelijkbaar met een ‘soort Arierverklaring: wie houdt stand? Wie bezwijkt onder het juk van macht en intimidatie?’⁴⁷⁵ Omgekeerd meldde ‘Alex’ van de website *Nieuwsbreker* zijn volgers dat hij regelmatig ‘moordneigingen richting Kat en Vrijland’ had. Uit boosheid zat hij ‘s ochtends al aan het bier.⁴⁷⁶ Een aantal forumdeelnemers zag de ruzie met lede ogen aan. ‘Ingridbloemheuvel’ constateerde teleurgesteld: ‘Ik heb het wel gezien met die ‘alternatieve media’, van hetzelfde laken een pak als de mainstream: een en al manipulatie en corruptie, waarbij geld en aanzien (en sex) meer tellen dan waarheid of welbevinden van een gehele bevolking.’⁴⁷⁷ ‘Mash’ vatte de problemen in de digitale gemeenschappen samen: ‘Het gaat niet om slachtoffers, het gaat over het in stand houden van ego’s.’⁴⁷⁸

Klokkenluideronline trok naar eigen zeggen per dag zo’n vijfduizend bezoekers. Andere webfora trokken minder bezoekers, variërend van honderden tot meer dan duizend per dag. Een aantal webfora dat aan verscheidene complotconstructies aandacht gaf, zoals *Want to Know*, *Zapruder/Zaplog* en *Niburu* trokken allen naar eigen zeggen meerdere duizenden bezoekers per dag, soms olopend tot tienduizend per dag. Een aantal van deze webfora is ook op Facebook en Twitter actief. Ook daar tonen duizenden mensen zich geïnteresseerd in de materie (voor meer data zie Annex I).

474 <http://hetuurvandewaarheid.info/2013/10/28/het-rottend-hart-van-de-alternatieve-media-in-nederland/>; <http://urubin.com/?p=8465#>; zie ook <http://hetuurvandewaarheid.info/2013/06/24/het-verboden-boek-en-de-oorsprong-van-uitlekkende-staatsgeheimen/>; zie voor andere ruzies: <http://martinvrijland.com/2013/11/02/dna-wijken-gerealiseerd-fascistische-praktijken-in-nederland/>; zie ook http://www.anarchiel.com/stortplaats/toon/francis_capelle_is_niet_vermoord
http://www.anarchiel.com/stortplaats/toon/arend_zeevat_draait_door
<http://www.anarchiel.com/stortplaats/toon/verraders>

http://www.anarchiel.com/stortplaats/toon/rene_vissers_opnieuw_gebanned; <http://nieuwsbreker.wordpress.com/2013/11/08/ad-aangeklaagt-voor-ton-wegens-laster-en-smaad-tegen-demmink-maar-micha-kat-komt-ermee-weg/>; <http://nieuwsbreker.wordpress.com/2013/11/09/oproep-aan-bauke-vaatstra-en-wim-dankbaar/>; <http://nieuwsbreker.wordpress.com/2013/11/03/martin-vrijland-beschuldigt-francis-capelle-ervan-een-desinformant-te-zijn/>; <http://nieuwsbreker.wordpress.com/2013/04/12/nieuwsbreker-had-gelijk-over-martin-vrijland/>; <http://nieuwsbreker.wordpress.com/2013/11/03/schijit-aan-klokkenluiders-schijit-aan-het-volk/>

475 <http://www.klokkenluideronline.is/2013/11/zaak-vaatstra-als-ultiem-scheidsgericht/>

476 <http://nieuwsbreker.wordpress.com/2013/11/09/oproep-aan-bauke-vaatstra-en-wim-dankbaar/>

477 <http://nieuwsbreker.wordpress.com/2013/11/03/martin-vrijland-beschuldigt-francis-capelle-ervan-een-desinformant-te-zijn/>; <http://nieuwsbreker.wordpress.com/2013/04/12/nieuwsbreker-had-gelijk-over-martin-vrijland/>; <http://nieuwsbreker.wordpress.com/2013/11/03/schijit-aan-klokkenluiders-schijit-aan-het-volk/>

478 <http://www.klokkenluideronline.is/2013/11/ik-ben-de-moeder-van-marianne-vaatstra/>

Daarnaast probeerden forumdeelnemers de complotconstructies een groter bereik te geven door artikelen te plaatsen op *Nujij*. Dit is een webforum (sinds 2007 actief) dat onderdeel is van mediaconcern Sanoma en haar leden de gelegenheid biedt zelf artikelen te plaatsen. Het forum trekt per dag rond de 55.000 bezoekers en telt rond de honderdduizend geregistreerde gebruikers die de berichten aandragen. Artikelen uit *Klokkenluideronline* en *Geennieuws* werden zo bijvoorbeeld doorgeplaatst op *Nujij*. Op de artikelen reageerden zowel fervente voorstanders als tegenstanders van complotconstructies. Het bereik van de complotconstructies werd zo vergroot, ook omdat de berichten op *Nujij* op hun beurt weer bezoekers naar de digitale complotgemeenschappen trok waar de berichten vandaan kwamen.⁴⁷⁹ Op *Nujij* werd echter gemodereerd: bijdragen die niet aan de huisregels voldeden werden verwijderd. Volgens de deelnemers aan de digitale complotgemeenschappen overkwam dat hen steeds vaker waardoor de conclusie luidde dat ook *Nujij* onderdeel was van de gecensureerde media waar de waarheid niet op verkondigd mocht worden.⁴⁸⁰

5.3.2 Complotconstructies als eclectisch discours

Door deze inhoudelijke en persoonlijke verschillen reflecteerden de digitale gemeenschappen een eclectisch discours waarin nieuw rechts-radicalisme, libertarisme, christelijk denken en spiritueel denken zich met elkaar vermengden onder de gemeenschappelijke noemer van de Demmink-complotconstructie. Deels overlapte dit discours met wat in de vorige hoofdstukken is beschreven. Maar meer dan in de complotconstructies rond de moord op Pim Fortuyn en Eurabia, leende de Demmink-complotconstructie zich voor zeer idiosyncratische interpretaties van de werkelijkheid en gepersonaliseerde bijdragen.

De idiosyncratische dimensie laat zich bijvoorbeeld teruglezen in bijdragen van 'Martin Vrijland', die zich opwierp als beschermer van het traditionele gezin en pedofilie op een lijn stelde met homofilie. Volgens 'Vrijland' was het een belangrijk agendapunt van de Nieuwe Wereldorde om het traditionele gezin kapot te maken. 'Vrijland' meende daarom dat de staat doelbewust kinderen van hun ouders roofde en ze bij gay-koppels plaatste om zo de 'homo-agenda' door te voeren.⁴⁸¹ 'Vrijland' publiceerde

479 <http://zapruder.nl/en-nu-wij-over-nujij/>

480 Zie bijvoorbeeld: <http://www.geennieuws.com/2013/09/nujijnl-en-haar-censuur/>; <http://forum.fok.nl/topic/2088848>; <http://www.argusoog.org/2009/12/eigenaar-nujij-bilderberger-trilaterist-en-cia-agent/>

481 <http://martinvrijland.com/2013/03/25/opstelden-en-plasterk-en-de-machts-octopus/>; zie ook: <http://martinvrijland.com/2013/05/11/de-vrouw-moet-van-de-man-af/>; <http://martinvrijland.com/2013/02/02/therapeutische-virtuele-kinderporno/>

daarnaast lange stukken waarin hij zijn theorie ontvouwde dat mensen een godsconnectie hadden waardoor elk levend wezen in contact stond met scheppende energie. Zodra mensen in staat waren om de ‘destructieve kracht die deze wereld in haar driedimensionale vijfzintuigelijke belevingsangstgreep’ hield te doorzien, zouden alle machtsstructuren uiteenvallen. Daarbij werd de mensheid geholpen door de komst van de planeet Niburu die de ‘firewall-werking in ons brein als gevolg van de matrix die in stand wordt gehouden door de maan (als een soort zendmast die communiceert met ons reptielenbrein), zal verzwakken.’⁴⁸²

Uit de reacties onder het stuk bleek dat veel lezers van ‘Vrijland’ zich bezighielden met paddo’s, meditatie, channeling, charkras, Hopi-Indianen en andere spirituele zaken.⁴⁸³ Andere deelnemers konden vrij inhaken op de door ‘Vrijland’ aangesneden thema’s en hun eigen visie en interpretatie vooropstellen. Zo interesseerde ‘Gea van der Jagt’ zich vooral voor de rol van de maan in het grotere geheel: ‘Dit brengt mij tot de conclusie, dat de maan geen firewall is, maar als firewall wordt gebruikt. Men heeft dus de technologie ingezet om de maan naar eigen geloven te laten resoneren, om onze psyche en onze intuïtieve aard uit balans te brengen.’⁴⁸⁴ ‘Hanss’ daarentegen nam elke discussie ten baat om onder de aandacht te brengen dat het Vaticaan de bron van alle kwaad was. ‘NIET de ‘Zionisten’ maar de Jezuïeten (JESUITS) van het VATICAN trekken aan ALLE touwtjes, en dus ook aan de touwtjes van misleide en criminele Joden, om daardoor ALLE Joden de schuld te kunnen geven.’⁴⁸⁵

Door andere forumdeelnemers werd gesproken over ‘duistere occulte’s van vrijmetselaars/skulls-bones/illuminati’, een ‘satanisch spiritueel geestelijk afgeschermd duistere hogere hiërarchische context’, over de ‘luciferanen van de slangenorde die beschikken over het staatsapparaat’, of over een schaduwregering bestaande uit ‘mensen uit de politieke elite en corporaties en sommige facties van het militair-industriële complex (black-ops) die contacten hebben met niet-menselijke entiteiten’. Andere forumdeelnemers waren er van overtuigd dat de machthebbers ondergrondse steden hadden gebouwd voor het moment dat Planeet X/Nibiru, Zonnevlammen of een galactische supergolf de aarde zou vernietigen, of voor als ‘de mensen echt wakker worden’.

482 <http://martinvrijland.com/2013/10/28/wie-ben-ik/>

483 <http://martinvrijland.com/2013/10/28/wie-ben-ik/>

484 <http://martinvrijland.com/2013/10/21/interview-met-jesse-nouwen/>

485 <http://www.klokkenluideronline.is/artikel/24774/the-fairy-tale-of-the-netherlands#comment-100908>

De gepersonaliseerde bijdragen bestonden vooral uit verhalen van individuen die hun persoonlijke ervaring in de context van complotconstructies plaatsten. Hierboven haalden we Ben van den Brink aan die zijn eigen ervaringen met Bureau Jeugdzorg gebruikte om de aanval op Demmink te openen. Een groep onderzoekers formeerde zich rond Van den Brink en ‘ontdekte dat zijn dochters sinds september 2009 in een zwart pedofiel circuit zijn opgevangen en op sadistische wijze mishandeld en seksueel misbruikt zijn.’ Het gepersonaliseerde verhaal van Van den Brink sloeg vooral aan bij forumdeelnemers die zelf ook slechte ervaringen hadden met Jeugdzorg. ‘Dit brengt bij mijzoveel oud zeer naar boven...heel veel zo herkenbaarhet woord kindbescherming...ik word daar kotsmisselijk van...dit moet gestopt worden....en de kindbescherming waarom bestaat deze instantie nog....hebben die al niet genoeg levens kapot gemaakt...en beschadigd...onder andere de mijne,’ schreef bijvoorbeeld ‘Endah Dijkstra’.⁴⁸⁶

5.4 Injustice frames

Uitgaande van het idee dat in complotconstructies gecodeerde sociale kritiek wordt geventileerd op de machtsverhoudingen en de politieke orde, analyseren we de inhoud van de complotconstructies aan de hand van het begrip *injustice frames*: een verzameling van ideeën en symbolen die illustreren hoe ernstig het probleem is en wat gedaan kan en moet worden om het probleem op te lossen. Symbolen, beelden en argumenten worden in een *injustice frame* met elkaar verbonden in een onderliggend centraal idee dat aangeeft waarom er essentiële waarden op het spel staan en geeft daarmee richting aan denken en handelen. Het gaat daarbij dus niet zozeer om de betwiste feiten, maar om de onderliggende kritiek op epistemologische regulering en het ethos en de legitimiteit van instituties die in de complotconstructies wordt gearticuleerd. We bezien daarbij ook of we de politieke en sociale functies van complotconstructies, zoals veronderstelt in de literatuur, terugzien: een manier om orde aan te brengen in een complexe wereld waarin ideologieën en religies niet langer zin en betekenis geven; een ideologische revitalisering in reactie op de post-politieke constellatie waarin een nieuw antagonistisch ‘wij’ en ‘zij’ wordt geproduceerd.

486 <http://www.camilleri.nl/2013/12/ben-van-den-brink-leonie-minkema-en-hun-dochters/>; zie ook bijvoorbeeld http://niburu.co/index.php?option=com_content&view=article&id=5741:weer-meer-terreur-van-bureau-jeugdzorg&catid=9:binnenland&Itemid=22; <http://www.klokkenluideronline.is/2012/08/regering-financiert-kindermishandeling-door-jeugdzorg/>

Als eerste element bezien we de delegitimering van de politieke orde die plaatsvindt in de complotconstructies: de ideologische strijd om het ethos en de legitimiteit van politieke en maatschappelijke instituties en de epistemologische regulering in de samenleving. Vervolgens analyseren we de waarden die volgens de complotgemeenschappen bedreigd worden. In de literatuur is geopperd dat als de bedreigde waarden van existentieel belang worden geacht, de kans groter is dat van complotconstructies een impuls tot (gewelddadig) handelen uitgaat. Om dezelfde reden analyseren we ook de gepercipieerde dreiging die van de samenzweerders uit zou gaan; ook dat zou volgens de literatuur een stimulans tot (gewelddadige) politieke actie kunnen zijn. Daarna analyseren we hoe de tegenstelling tussen 'wij' en 'zij' in de complotconstructies wordt geconstrueerd als nieuwe antagonistische relatie waarin complotconstructies als substituutideologie functioneren. Hoe en waarom wordt de politieke orde of de politieke elite tot vijand geconstrueerd? En ontwikkelen er zich in de digitale gemeenschappen nieuwe politieke subjectiviteiten en identiteiten?

5.4.1 Delegitimering van de politieke orde

In de jaren 1998-2007 bestond het *injustice frame* dat rond de zaak-Demmink werd garticuleerd hoofdzakelijk uit het verwijt van klassenjustitie: hooggeplaatsten krijgen een andere behandeling dan normale burgers.⁴⁸⁷ Bij de combinatie van kindermisbruik en hooggeplaatste figuren uit de politieke of justitiële wereld drong zich immers al snel het beeld op van chantage, corruptie en vriendjespolitiek. Het verwijt van klassenjustitie bleek op veel webfora weerklank te ondervinden en te appelleren aan een sterk gevoel van (on)rechtvaardigheid. 'In schril contrast wordt Erwin L.⁴⁸⁸ voor het gooien van een waxinelichtje voor zware mishandeling vastgehouden terwijl voor de medeplichtige aan massamoord in Argentinië Jorge Zorreguieta in Nederland een villa wordt gebouwd, terwijl hij reeds langere tijd zonder vervolging in een appartement bij Noordeinde woonachtig is. Hoe is het mogelijk.'⁴⁸⁹ Andere forumleden verknoopten het ervaren onrecht met kleiner leed. 'Geweldig hoe gerechtigheid in dit land werkt. Pedofielen niet vervolgen en mensen die zich aan de maximumsnelheid houden bekeuren,' vond 'NiceGuysFinishLast'.⁴⁹⁰

487 <http://www.stelling.nl/followup/estoril.html>

488 Erwin Lensink gooide in 2010 tijdens Prinsjesdag een waxinelichtjeshouder naar de Gouden Koets. Zie verder paragraaf 5.6.1

489 <http://rondehuis.blogspot.nl/>; zie ook: <http://www.leugens.nl/2008/06/02/joris-demminck-roddel-en-pedofilie-deel-1/>

490 http://www.geenstijl.nl/mt/archieven/2013/07/hee_demminck_kom_je_ons_nou_ook_vervolgen_voor_deze_suggestieve_kop.html

De politieke en maatschappelijke orde werd echter al snel ook op een meer fundamentele wijze gedelegeerd. Het veronderstelde pedonetwerk kreeg steeds meer vertakkingen, waardoor in feite de gehele Nederlandse elite in het beklaagdenbankje terecht kwam. Zoals 'John Berrevoets' schreef: 'De beerput Demmink beperkt zich trouwens in het geheel niet tot Demmink maar strekt zich uit over geheel politiek Nederland, de MSM en ver daarbuiten. Je zou kunnen zeggen dat de gehele Nederlandse elite een vinger in deze pap heeft.'⁴⁹¹ Dat leverde tevens het argument op waarom Demmink al die jaren 'ongestoord zijn gang kon gaan': hij stond onder de bescherming van de elite, of kon de elite chanteren met hun eigen betrokkenheid bij perverse seksuele activiteiten. Ook de reguliere media werden in de complotconstructie betrokken: ze zouden bewust de feiten verzwijgen op last van de elite. Daarmee werd de epistemologische regulering en de vrijheid van meningsuiting een steeds belangrijker centrale tegenstelling in de complotconstructies: de feiten over de pedoseksuele netwerken mochten niet op tafel komen. Alleen de sociale media durfden deze druk te weerstaan en publiceerden wel de waarheid. Of Demmink zich nu wel of niet schuldig had gemaakt aan pedoseksuele praktijken was inmiddels eigenlijk geen interessante vraag meer. 'Demink is 100% een bekende en invloedrijke spil in een groot pedo netwerk in Nederland en zelfs Europa.....of dat bewezen kan worden of niet doet niet eens ter zake.....veel invloedrijke Nederlandse klootzakken in dit netwerk zullen er alles aan doen om deze eikel buiten schot te houden, om zelf en het netwerk buiten schot te houden (...) Het zijn hele grote viezerikken, met hele grote vieze invloed waar wij als "normale" burgers totaal geen weet van hebben.....', meende 'Wel/niet' op *GeenStijl*.⁴⁹²

Voor de stelling dat de monarchie diep betrokken was bij de pedofiele netwerken ondervond veel weerklank in de digitale complotgemeenschappen. De legitimiteit van de Oranjes werd in de digitale gemeenschappen veelal principieel betwist.⁴⁹³ Ook werd de monarchie verantwoordelijk gehouden voor ongeveer alles wat niet deugde in de wereld. 'Jacob Lageveen': 'Van opium tot oorlog, van georganiseerde pedofilie tot het mensen uit de vliegtuigen boven zee gooien. Ja, de heerschende families op aarde hebben hun one way ticket naar de hel al lang verdiend.' De website *Herstel de Republiek* toonde weinig consideratie met de Oranjes. 'Resultaat van

491 <http://www.artikel7.nu/?p=68764>

492 http://www.geenstijl.nl/mt/archieven/2012/10/dan_doen_de_vs_het_wel_de_zaak_demink.html; zie ook: http://www.niburu.co/index.php?option=com_content&view=article&id=5279:het-probleem-is-niet-joris-demink-update&catid=9:binnenland&Itemid=22

493 <http://herstelpolitiek.wordpress.com/2012/08/08/het-hitler-kabinet-regeert-nederland/#more-23>

die idiotie is dat Huis ten Bosch en De Horsten, met daarvoor Soestdijk en Het Loo gekarakteriseerd kunnen worden als complete pedo tenten en hoeren tenten (...) Wat aan de top van NL politiek, OM, politie, AIVD en RVD zit, dient ogenblikkelijk opgepakt te worden en in de donkerste kerkers van Nederland gegooid te worden. Want dat is uitsluitend puin. Een totaal incapabel stel hielenlikkers.⁴⁹⁴ Ook op de website *Artikel7* kon het Koninklijk Huis op weinig steun rekenen. 'De enige goede Oranje, is een aan stukken gehakte Oranje. Vies smerig roofzuchtig gespuis. Stuk voor stuk een waxinelichthouder door hun schedels beuken! Allemaal!,' meldde 'Zande'.⁴⁹⁵

Overheerste in eerste instantie een verwijt van klassenjustitie, in de jaren na 2007 lag de nadruk steeds meer op wereldwijd opererende geheime genootschappen die achter de schermen de touwtjes stevig in handen zouden hebben: de Bilderberg-organisatie, de Vrijmetselaars, de Illuminati en de Nieuwe Wereldorde. In dit *injustice frame* was de relatie met de Demmink-zaak niet altijd even duidelijk meer. Soms werd in zijn algemeen gesteld dat pedoseksualiteit een 'wapen in de handen van de NWO' was en daarmee vooral een symptoom van een achterliggend kwaad.⁴⁹⁶ Soms verliep de relatie via het koningshuis: omdat prins Claus werd verbonden met het pedoseksnetwerk, zou Beatrix haar op Bilderberg gebaseerde macht inzetten om de veronderstelde beerputten dicht te houden.⁴⁹⁷

In het verlengde van de wereldwijd opererende geheime genootschappen kwamen steeds meer occulte, spirituele, satanische en religieuze dimensies in de complot-constructies rond Joris Demmink naar voren. Pedoseksualiteit werd in de context van de Duivel en het 'Einde-der-Tijden' geplaatst. 'Dus of je nu op zoek bent naar de hoogste aansturing van dit netwerk via de pedo vertakking of via de CIA vertakking, in ALLE gevallen kom je terecht bij de wortel van het kwaad, te weten het "Lucifer broederschap" (= satanisme).'⁴⁹⁸ Andere forumdeelnemers spraken over een wereldwijd pedonetwerk waarin jaarlijks wereldwijd meer dan een miljoen kinderen zou verdwijnen voor misbruik.⁴⁹⁹ Ook nu werd de monarchie soms naar voren geschoven als

494 <http://herstelderepubliek.wordpress.com/2013/10/31/koning-willem-alexander-en-de-november-surprise/#more-27405>

495 <http://www.artikel7.nu/?p=65555>; zie ook: <http://www.artikel7.nu/?p=52994>

496 <http://www.wijwordenwakker.org/content.asp?m=P2029>

497 <http://www.geennieuws.com/2012/10/joris-demmink-waarom-werd-hij-destijds-door-donner-aan-genomen/>

498 <http://www.klokkenuideronline.is/2012/10/de-cia-en-satanisme/>; zie ook: http://www.niburu.co/index.php?option=com_content&view=article&id=5244:is-er-meer-dan-alleen-corruptie-onder-rechters&catid=20:het-complot&Itemid=33

499 http://xandernieuws.punt.nl/?id=611113&r=1&tbl_archief=&

belangrijke bron van kwaad. Volgens ‘Martin Vrijland’ voedde monarchieën zich met ‘menselijke energie door middel van onder meer pedofiele sex’.⁵⁰⁰

Waar de Demmink-complotconstructie in eerste instantie nog beperkt bleef tot een mild cynisme over hoe de elite klassenjustitie bedreef, richtte de woede en haat zich gaandeweg steeds meer tegen het hele politieke systeem, instellingen zoals Jeugdzorg en internationale instellingen. ‘Politici, ministers, staatssecretarissen en hun ambtelijke klik zijn volksgevaarlijke, machtsverslaafde, omgekochte psychopaten - geen ENKELE uitgezonderd,’ viel bijvoorbeeld te lezen op *Herstel de Republiek*.⁵⁰¹ Ook de SP en de PVV werden steeds vaker in het elitekamp geschaard, of gepresenteerd als partijen die door de elite waren opgericht om de onvrede onder de bevolking te kanaliseren.⁵⁰² De links-rechts-tegenstelling in de politiek werd volkomen achterhaald geacht. ‘Links, rechts etc bestaat niet, ze doen allemaal mee met het democratiespelletje, houdt het domme klootjesvolk bezig en laat ze denken dat ze wat te zeggen hebben. De kikkers worden gekookt, vandaar kikkerlandje dus,’ meende ‘robertpostnl’.⁵⁰³ Sommige forumdeelnemers hadden hun hoop nog op Geert Wilders gezet, maar vaak viel te beluisteren dat de angst voor moslims niets meer was dan de bekende verdeel- en heerstactiek van de machthebbers. ‘Links, rechts allemaal illusie. Het bestaat niet echt. En Wilders is een clown, een bliksemafleider voor mensen die denken dat stemmen wel iets uithaalt,’ meende bijvoorbeeld ‘FreeElectron’ op *Urubin*.

5.4.2 Bedreigde waarden

Naarmate de zaak-Demmink onderdeel werd van grotere complotconstructies werd het diepe gevoel van onrechtvaardigheid, dat werd aangesproken door het verwijt van klassenjustitie, aangevuld met andere waarden die op het spel stonden. Schrille tonen en krasse uitspraken werden daarbij niet geschuwd. Centraal element in het discours was het verwijt dat organisaties en netwerken als Bilderberg en de Nieuwe Wereldorde (NWO) doelbewust sociale ellende en politieke instabiliteit zouden veroorzaken om de bevolking rijp te maken voor de naderende politiestaat. ‘De doelstelling van de huidige NWO is het stichten van chaos en oorlogen op aarde om zodoende de weg vrij te maken voor de komende verlosser, de antichrist’, schreef

500 <http://martinvrijland.com/2013/02/02/onze-kersverse-koningin/>

501 <http://herstelderepubliek.wordpress.com/2014/01/22/tweede-kamer-geen-referendum-over-de-eu/>

502 <http://herstelderepubliek.wordpress.com/2014/01/22/tweede-kamer-geen-referendum-over-de-eu/>

503 <http://martinvrijland.com/2013/11/28/jetta-klijnsma-bijstandswet-terrorisme/>

‘Francis van Capelle’ op de website *Nederland wil Antwoord*.⁵⁰⁴ Volgens de schrijver werkte de overheid al met kleuren voor de verschillende populaties die in concentratiekampen moesten worden vastgezet: geel voor de mensen die niet geloofden in de NWO, rood voor christenen die zich fel uitspraken tegen de NWO en blauw voor de volgelingen van de rode lijst. ‘Iedereen wordt gechipt en men zal ze bewerken tot hoe ze iemand willen hebben, zo niet, dood!!!’

De nakende wereldwijde politiestaat en essentiële waarden die daardoor in gevaar kwamen - individuele vrijheid, onafhankelijkheid, democratie, soevereiniteit - leidden tot veel aandacht voor controletechnieken van overheden of de machten achter de schermen. Zo was er veel ophef over de vermeende oprichting van ‘EU-opvoedingskampen’ en het afschaffen van de vrijheid van meningsuiting op last van de EU, naar aanleiding van een document van het Europees Parlement uit oktober 2013 waarin werd opgeroepen tot maatregelen tegen intolerantie.⁵⁰⁵ Terroristische aanslagen werden steevast als *false flag*-operaties geïnterpreteerd, bedoeld om de bevolking rijp te maken voor de wereldwijde politiestaat.⁵⁰⁶ Ook de ‘onderhuidse chip’ die elke burger binnenkort verplicht zou worden te dragen, kreeg veel aandacht.⁵⁰⁷ De onthullingen door Edward Snowden over de interceptiepraktijken van de Amerikaanse NSA waren koren op de molen van de digitale complotgemeenschappen. ‘Martin Vrijland’ voorspelde dat het ‘nog slechts een kleine stap is om gebruikmakend van nanotechnologie uw hersenen vanuit dit NSA netwerk aan te sturen.’⁵⁰⁸

Ook anderszins werd een dreigend toekomstbeeld gearticuleerd waaruit een geest van directe bedreiging sprak. Zo waarschuwde Micha Kat op *Klokkenluideronline* dat het leven van miljarden mensen in de waagschaal werd gelegd: ‘Het doel van het Bilderberg NaZionisten kartel is hetzelfde: het veroveren en heersen over Europa en uiteindelijk ook over de rest van de wereld, met alle mogelijke politieke, economische en militaire middelen.’⁵⁰⁹ Op de website *OlympicZion*, een spin-off van *Klokkenluideronline*, schreef de beheerder dat ‘de gruwelijkste beroving, kaping, vermindering en onteigening uit de geschiedenis gaande is (...) Het doel hiervan is zoveel mogelijk mensen in mind/geest en ziel-control te krijgen en houden (zodat

504 <http://www.everyoneweb.com/NLWILANTWOORD>

505 <http://martinvrijland.com/2013/10/23/europese-heropvoedingskampen/>

506 <http://martinvrijland.com/2014/01/02/elke-vorm-van-terrorisme-is-door-het-westen-gedirigeerd/>

507 http://www.anarchiel.com/display/nederland_is_klaar_voor_de_onderhuidse_chip

508 <http://martinvrijland.com/2013/12/05/nsa-verzamelt-locatiedata-van-honderden-miljoenen-gsms-wereldwijd/>

509 <http://www.klokkenluideronline.is/2012/05/bilderberg-heeft-eu-gegijzeld/>

je een puppet wordt van het wezenloze slavenplan).⁵¹⁰ De wereld was volgens forumdeelnemers ‘een grote gevangenis geworden’ en vrije burgers waren verworpen tot ‘slaven van het systeem’.⁵¹¹ Nederland was een dictatuur, een deelstaat van de NWO en politici waren tuig, hoerenlopers en schoften.⁵¹² In de woorden van Ben van den Brink: ‘Nederland is een vieze ongekende PEDO STAAT en Vietnam is fucking niks vergeleken wat er in Nederland gebeurt ,overal worden er MET DE VOLLE WETENDHEID VAN DE OVERHEID JONGE KINDEREN GRUWELIJK MISBRUIKT EN OP ZEER GROTE SCHAAL IS ER TRAUMA BASED MIND CONTROLE AAN DE GANG ,SPORTVERENIGINGEN ,SCHOLEN ,JEUGDZORG EN KINDER DAG VERBLIJFEN !!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!’⁵¹³

5.4.3 Gepercipieerde dreiging

Uit bovenstaande blijkt al dat veel forumdeelnemers een groot gevaar zagen in de geheime genootschappen die de wereld zouden besturen. Ze voelden zich bedreigd door de nakende politiestaat. Ook de beschuldiging van *false flag*-operaties was een terugkerend waarschuwingssignaal in de complotgemeenschappen om aan te geven hoe ver de overheid bereid was te gaan in de kneveling van de bevolking. Zo werd de schietpartij door Tristan van der Vlis op 9 april 2011 in een winkelcentrum in Alphen aan den Rijn in die context geplaatst. Die dag schoot Tristan van der Vlis op willekeurige bezoekers van een winkelcentrum in Alphen aan den Rijn. Hij schoot zes mensen dood, verwondde er zeventien en pleegde vervolgens zelfmoord. De daad van Van der Vlis kwam voort uit een mengeling van mentale problemen, een religieuze fixatie en fascinatie voor geweld, rampen, pandemieën, hongersnoden en het Einde-der-Tijden (Openbaar Ministerie 2011). Volgens *Klokkenluideronline* ging het hier echter om een ‘psyop-operatie’: het volk bang maken, en wapenbezit verder

510 <http://www.klokkenluideronline.is/2012/06/13187/>

511 <http://slavernij.wordpress.com/about/>

512 <http://martinvrijland.com/2013/12/20/george-orwell-nieuwspraak-door-mark-rutte-soevereiniteitsoverdracht-naar-europa/>; http://www.geenstijl.nl/mt/archieven/2013/04/stand_nl_ncrv.html; http://www.geenstijl.nl/mt/archieven/2013/02/demminkdag_die_niet_door_ging.html; <http://www.geennieuws.com/2011/06/joris-demink-en-edgar-hoover-toeval/>; <http://www.geennieuws.com/2012/10/joris-demink-waarom-werd-hij-destijds-door-donner-aangenomen/>

513 <http://www.klokkenluideronline.is/2012/06/een-vrijheidsstrijder-worden/>; <http://www.klokkenluideronline.is/2012/06/een-wapen-en-machtsmiddel/>

aan banden leggen uit angst voor een revolutie van het volk.⁵¹⁴ Ook werd een link gelegd tussen Van der Vlis en Demmink: Van der Vlis zou tijdens zijn verblijf in GGZ-instellingen misbruikt zijn door hoge justitieambtenaren.⁵¹⁵ De sluiting gedurende enkele dagen van scholen in Leiden in april 2013 naar aanleiding van een dreigtweet werd geïnterpreteerd als een generale repetitie voor de komende staat van beleg.⁵¹⁶

De digitale complotgemeenschappen sloegen fel aan op berichten over de aanpak van de overheid van 'potentieel gewelddadige eenlingen'. Naar aanleiding van de doodsbedreigingen die politici te verduren kregen sinds de moord op Pim Fortuyn en de aanslag door Karst Tates, startte de overheid pilotprojecten om potentieel gewelddadige eenlingen in kaart te brengen, in de gaten te houden en op lokaal niveau in samenspraak met GGZ en andere hulpinstanties persoonsgebonden trajecten te ontwikkelen. Van een lijst van honderd potentieel gewelddadige individuen zouden zo'n tien individuen permanent in de gaten worden gehouden. Van publieksevenementen, zoals Koninginnedag, zouden deze personen weggehouden moeten worden.

Volgens de deelnemers aan de digitale gemeenschappen vormden zijzelf echter het ware object van deze aanpak. 'Razzia-wetten', oordeelde 'Martin Vrijland'. 'Schrijvers als Micha Kat en wellicht ikzelf kunnen prima in aanmerking komen voor een dergelijk beleid. Tenslotte zijn onze schrijfstijlen nogal kritisch en dat zou men dan kunnen vertalen als bedreigend.'⁵¹⁷ Toen tijdens de troonswisseling in april 2013 een demonstrant door de politie werd afgevoerd, bleek later dat de man per ongeluk was aangezien voor Micha Kat. Voor *Klokkenluideronline* aanleiding om te stellen dat Kat op de 'hitlist van Justitie' stond. 'Micha die nooit geweld heeft gebruikt is dus door

514 <http://www.klokkenluideronline.is/2011/04/is-de-auto-brief-van-tristan-een-fake/>. Omdat Micha Kat de hoofdredacteur van het NOS-Journaal, Marcel Gelauff, beschuldigde van 'medeplichtigheid aan massamoord door in opdracht van big farma de relaties tussen het drama en Alphen en de pillen van Tristan te verdonkeremanen', kreeg hij een smaadproces aan de broek. Hierop deed Micha Kat aangifte tegen Gelauff wegens het doen van een valse aangifte. In juni 2015 werd Kat tot tien maanden celstraf veroordeeld wegens smaad aan het adres van Gelauff

515 <http://www.klokkenluideronline.is/2011/04/kitty-nooy-met-de-dood-bedreigd/>; <http://www.klokkenluideronline.is/2011/07/tristan-was-chemisch-fukushima/>; <http://www.klokkenluideronline.is/2011/04/is-de-auto-brief-van-tristan-een-fake/>

516 <http://martinvrijland.com/2013/04/23/de-leidse-soap-politiestaat-oefening/>; de bedreiging bleek achteraf een grap te zijn geweest: <http://www.elsevier.nl/Nederland/nieuws/2013/11/Dreigement-Leidse-scholen-was-grap-Amerikaanse-backpacker-1403339W/>

517 <http://martinvrijland.com/2013/09/06/alle-razzia-wetten-in-1-week-tijd-doorgevoerd/>

Demmink op een obscure en door niemand te controleren lijst geplaatst van mensen die mogen worden geïntimideerd, gearresteerd en geïnterneerd zonder dat de wettelijke waarborgen en de normale rechtsbescherming een rol spelen.⁵¹⁸

Meer dan in de digitale complotgemeenschappen die we in de vorige hoofdstukken hebben beschreven, dachten forumdeelnemers dat hun eigen leven op het spel stond. Zo verhaalde 'Eheu' op *Anarchiel* hoe ze als gevolg van 'haar werk als klokkenluider' jaren had vastgezeten en gemarteld was.⁵¹⁹ 'Arend Zeevat' van het webforum *Argusoog* constateerde nadat hij over Bureau Jeugdzorg had gepubliceerd, 'ongewone activiteiten' rondom zijn huis.⁵²⁰ Ook voor het leven van 'Wim Dankbaar' werd gevreesd. 'De haas' schreef: 'Ik denk dat Dankbaar & co en de nog onbekende makers van de binnenkort verschijnende videodoc De Vuurwerkkramp zeer op hun tellen moeten passen. Ik denk dan bedreigingen, brandstichting of aanslagen van de kant van justitie.'⁵²¹ Elke keer als een webforum platlag of er anderszins computerproblemen optraden, ging de verdenking richting de staat of geheime krachten.⁵²² Toen *Boublog* enige tijd niet bereikbaar was, werd bijvoorbeeld vermoed dat het webforum 'slachtoffer is van krachten in ons land die zelfs Berlusconi in Italië of Kim Jong Un in Noord Korea doen laten verbleken.'⁵²³

Over de toekomst waren de complotpublieken somber. Men ging er vanuit dat de repressie alleen maar zou toenemen. Het bericht dat er een 'Hoax-wijzer'⁵²⁴ op internet was gelanceerd, die mensen moest waarschuwen voor webfora met onbetrouwbare inhoud, werd met een mengeling van afgrijzen en trots ontvangen. Volgens Micha Kat was Nederland op weg naar een nieuwe holocaust: digitale boekverbrandingen en zwarte lijsten van 'entartete websites'. 'We staan op de drempel van de uitroeiing van

518 <http://www.klokkenluideronline.is/2013/06/breaking-micha-op-hitlist-van-justitie/>

519 [http://www.anarchiel.com/stortplaats/toon/kinderporno-_en_kindermisbruiknetwerken_en_de_doofpotcomplotten_eromheen](http://www.anarchiel.com/stortplaats/toon/kinderporno-_en_kindermisbruiknetwerken_en_de_doofpotcomplotten_eromheen;); http://www.anarchiel.com/stortplaats/toon/rituele_setting_van_de_vaatstra_moord

520 <http://www.argusoog.org/nieuwe-zware-intimidatiepogingen/>

521 <http://donquijotte.wordpress.com/2013/11/13/vordering-roestigespijker-inzake-joris-demmink-toegewezen/>; <http://martinvrijland.com/2013/11/06/wim-dankbaar-karaktermoord-door-peter-r-de-vries-dwdd/>; zie ook: <http://olympiczion.nl/index.php/damage-control-wim-dankbaar-door-peter-de-vries/>

522 <http://www.klokkenluideronline.is/2013/05/hetze-tegen-complotters-geanalyseerd/>; zie ook: <http://nieuwsbreker.wordpress.com/2013/11/08/een-belangrijke-vraag-in-de-zaak-vaatstra-waarop-iedereen-het-antwoord-wil-weten/>; zie ook: <http://olympiczion.nl/index.php/terugkerende-symboliek-om-ons-te-hersenspoelen-en-voor-te-bereiden/>; <http://stevenbrownsblog.wordpress.com/2013/06/15/klokkenluider-is-black-hawk-down/http://www.klokkenluideronline.is/2013/11/marianne-op-bestelling-vermoord/>

523 <http://www.waarinholland.nl/2013/06/boublog-inmiddels-ook-offline/>

524 <https://sites.google.com/site/dehoaxwijzer/home>

andersdenkenden,' aldus Kat. 'Het is erger dan in 1940 mensen, veel erger. Mensen als Samsom en Pechtold tellen de minuten af tot ze 'andersdenkenden' in veewagens mogen laden en deporteren naar de Goelag nieuwe stijl: psycho-horrorkampen waar Ab Osterhaus en Ivo Opstelten de scepter zwaaien.'⁵²⁵ 'Martin Vrijland' repte over een 'digitale Jodenster', al was hij wat teleurgesteld dat zijn eigen webforum niet op de Hoax-wijzer voorkwam.⁵²⁶

Daarnaast gingen de forumdeelnemers ervan uit dat de AIVD alle schrijvers in de digitale complotgemeenschappen registreerde en in de gaten hield.⁵²⁷ Anderen meenden dat drones en andere hoogtechnologische snufjes ingezet werden tegen klokkenluiders. 'Huurmoordenaars zijn uit er wordt nu gewerkt met DRONES die vanaf grote hoogte omzichtbaar en dna vrij hun slachtoffers(de free thinkers) doden,' wist 'richard snoeker' bijvoorbeeld.⁵²⁸ De ervaringen van 'Elbert' gingen al terug tot 1991. 'Afluisteren van de telefoons, hacken in emails, straaljagers die ineens naast je in de akker verschijnen, bepaalde mensen op je af sturen en zo meer.'⁵²⁹ Deelnemers wisselden ervaringen uit over anoniem internetten en bellen, en het slopen van de chip in ID-kaarten ('Tip: Stop niet je ID kaart in de magnetron. Dit heeft me bijna mijn magnetron gekost').⁵³⁰

5.4.4 Constructie van 'zij'

De 'vijand' was in eerste instantie nog enigszins afgebakend: het verwijt van klas-senjustitie richtte zich vooral tegen justitie. Door de invoeging van geheime, op wereldschaal opererende genootschappen en satanische elementen, kreeg de vijand echter een diffuser gezicht. De NWO was prominent aanwezig. 'De NWO elite doen er alles aan om hun machtspositie te blijven behouden om het volk tot op het bot financieel kaal te plukken om het vervolgens cashloos slaafs te maken van de NWO RFID chip om te kunnen blijven kopen en verkopen,' meende bijvoorbeeld 'waterman10'.⁵³¹ 'Franss' zocht het meer in de hoek van de joden. 'Dit is allemaal de agen-

525 <http://www.klokkenluideronline.is/2013/11/daar-is-ie-de-eerste-websites-blacklist/>

526 <http://martinvrijland.com/2013/11/13/de-hoax-wijzer-vertelt-u-wat-u-niet-moet-lezen/>

527 <http://www.artikel7.nu/maatschappij/jasper-s-en-de-zaak-marianne-vaatstra.html>

528 <http://www.niburu.nl/blijvend-actueel/5013-niburu-klokkenluider-snowden-en-de-nsa-update-1#comment-76612>

529 <http://www.niburu.nl/blijvend-actueel/5013-niburu-klokkenluider-snowden-en-de-nsa-update-1#comment-76612>

530 <http://herstelderepubliek.wordpress.com/2013/06/12/groen-licht-de-onthullingen-van-prism/>

531 <http://martinvrijland.com/2013/10/10/de-methoden-van-de-aivd-in-beeld/>

da van de Joodse banksters die onze landverraders- politici als marionet besturen, die hiermee de kerken het Christengeloof kapot zoeken te maken.⁵³² Ook zeer idiosyncratische voorstellingen van de vijand kwamen voor. Zo werd gesproken over 'duistere occulte's van vrijmetselaars/skulls-bones/illuminati', een 'satanisch spiritueel geestelijk afgeschermd duistere hogere hiërarchische context', over de 'luciferanen van de slangenorde die beschikken over het staatsapparaat' of over een schaduwregering bestaande uit 'mensen uit de politieke elite en corporaties en sommige facties van het militair-industriële complex (black-ops) die contacten hebben met niet-menselijke entiteiten'. Andere forumdeelnemers waren ervan overtuigd dat de machthebbers ondergrondse steden hadden gebouwd voor het moment dat Planeet X/Nibiru, Zonnevlammen of een galactische supergolf de aarde zou vernietigen, of voor als 'de mensen echt wakker worden'.

Tegelijkertijd leende de Demmink-complotconstructie zich niet alleen voor een uitbreiding naar steeds grotere, machtigere en duistere wereldnetwerken, maar ook voor een verkleining van de veronderstelde vijand. Vooral Bureau Jeugdzorg was een gewild haatobject. Sommigen vermoedden dat de Staat der Nederlanden ('deelstaat en proeftuin van de New World Order') steeds meer bemoeienis met kinderen wilde. 'Huwelijk en gezin moeten worden vernietigd want mensen ontlene identiteit en krijgen voldoening uit hun rollen binnen het gezinsleven. Het gezin moet verdwijnen (samen met landen, ras en religie) voordat we onze nieuwe (wereld)identiteit kunnen aannemen,' veronderstelde 'schnijder'.⁵³³ Maar de Demmink-complotconstructie werd net zo makkelijk verweven met vaders die hun kinderen de dood mee innamen ('false flag operaties door de AIVD om Jeugdzorg meer macht te geven')⁵³⁴, de nieuwe plannen voor de Bijstandswet van staatssecretaris Jette Klijnsma ('Simpelweg een terroristische aanslag op de mensenrechten van de Nederlandse burger. Dit is het satanische werk van de EU-Nazi Agenda21')⁵³⁵, of dementerende ouderen die financieel werden 'uitgeknepen'.⁵³⁶

532 <http://boinnk.nl/blog/65679/de-eu-god-heeft-een-naam/>

533 <http://martinvrijland.com/2013/09/18/de-jeugdzorg-heeft-de-toekomst/>; zie ook: http://www.niburu.co/index.php?option=com_content&view=article&id=5827:de-clandestiene-slachtofferdatabase-van-jeugdzorg&catid=9:binnenland&Itemid=22; http://www.niburu.co/index.php?option=com_content&view=article&id=5772:weer-meer-terreur-van-bureau-jeugdzorg-update-3-9-2013&catid=9:binnenland&Itemid=22; <http://martinvrijland.com/2013/09/18/waarschuwing-tegen-de-gehaaide-methodes-van-bureau-jeugdzorg/>; <http://martinvrijland.com/2013/09/17/nog-een-schrijnend-jeugdzorg-verhaal/>

534 <http://martinvrijland.com/2013/09/10/de-volledige-afscheidsbrief-van-bernd-k-b/>

535 <http://martinvrijland.com/2013/11/28/jetta-klijnsma-bijstandswet-terrorisme/>

536 <http://www.klokkenluideronline.is/2012/08/betalen-en-je-smoel-houden-slaventuig/>

De complotconstructie rond Demmink bleek zo te functioneren als een *sticky concept*: een breed palet aan grieven, variërend van politiek-maatschappelijk ingebedde grieven tot hoogstpersoonlijke grieven en gevoelens van onrecht konden in de complotconstructie worden ingepast. Daarmee werkte de complotconstructie tevens als een harmonicamodel: de vijand kon uitgerekt worden tot duistere, wereldwijd opererende krachten, al dan niet ingebed in satanische of buitenaardse dimensies; evengoed kon de vijand worden ingeperkt tot kleine vijanden als Bureaus Jeugdzorg. Het onderliggende fundament dat de complotgemeenschappen met elkaar verbond en hun aantrekkingskracht op zeer uiteenlopende individuen bepaalde was het diepe wantrouwen en de weerzin tegen de elite in Nederland en het politieke systeem.

5.4.5 Constructie van ‘wij’

De digitale gemeenschappen waarin de Demmink-complotconstructie resoneerde boden de deelnemers houvast en identiteit. Enige heldhaftigheid was de complotdenkers niet vreemd. Vergelijkingen met de Tweede Wereldoorlog werden bijvoorbeeld niet geschuwd. Micha Kat op *Klokkenluideronline*: ‘Net als in de Tweede Wereldoorlog de mensen die Het Parool, Trouw en Vrij Nederland verspreidden in de holst van de nacht en met gevaar voor eigen leven moesten opereren de boodschap tegen onderdrukking en tirannie onder het volk te verspreiden, zo opereren ook wij met het zwaard van Damocles boven onze hoofden.’⁵³⁷ Naast ‘verzetsstrijders’ en ‘klokkenluiders’ betitelden de forumdeelnemers elkaar als ‘lieve mede wakkere strijders’, ‘waarheidszoekers’ en ‘lichtstrijders’ en benadrukten elkaars dapperheid. De favoriete term was ‘wakker worden’: de forumdeelnemers waren al wakker, de grote opgave was om de rest van de bevolking ook wakker te maken.

Het verwijt ‘complotdenker’ te zijn leidde soms tot woede. ‘Koen’: ‘Van binnen ben ik echt woest over zoveel bedrog, jarenlange misleiding en word ik nog elke dag weggezet als een complotdenker, als ik ook maar iets vertel aan anderen in mijn omgeving over deze zaken. Het is om te huilen in wat voor situatie we zitten met zoveel domme schapen, die maar niet wakker willen worden. Ik voel me echt eenzaam wat dit betreft.’⁵³⁸ ‘Rikketikkie’ had echter hoop. ‘Op mijn werk denken ze soms echt dat ik gek ben maar erg mooi vond ik het om vandaag te ervaren dat bij de “zwervers” inloop 2 jongeren zaten die erg wakker zijn betreft een Joris D, het satanisme, illumi-

537 <http://www.klokkenluideronline.is/2012/05/bericht-van-het-klol-team-voor-de-lezer/>

538 <http://herstelderepubliek.wordpress.com/2014/01/30/klaasje-van-amsberg-wist-van-de-prins-geen-kwaad/#more-29917>

nati, het eten enz. Wat ook grappig is dat die jongens zeiden dat er in de koffieshop veel over gesproken wordt, toch positief dat jongeren zich hiermee bezig houden.⁵³⁹

De actieve complotonderzoekers gaven soms zichzelf een schouderklopje, zoals 'Wim Dankbaar', die zichzelf vergeleek met Galileo Galilei.⁵⁴⁰ Forumdeelnemers waren omgekeerd vaak ook royaal met applaus. 'IIS' repte van de 'goddelijke roeping van de waarheidsstrijders' en 'Anti de Vriesmaffia' voorspelde dat er een een dag zou komen dat standbeelden 'omgesmolten zullen worden tot standbeelden van Wim Dankbaar en gelijkwaardige volkshelden. Ook straten, pleinen, bruggen e.d zullen zijn naam dragen.'⁵⁴¹ Ook Micha Kat was een held in de ogen van de complotpublieken, zeker toen eindelijk de artikel 12-procedure tegen Demmink slaagde. 'Het onvolprezen pionierswerk van Micha Kat, valt eigenlijk met geen pen te beschrijven,' schreef 'GuidoJ' bijvoorbeeld. 'De wijze waarop Micha zich 'vastbij' in deze smerig-riekende zaak, is eigenlijk een Nobelprijs voor de Vrede waard.'⁵⁴² Anderen roemden zijn heldenmoed en doorzettingsvermogen, waarbij hij zelfs zijn leven op het spel zou zetten. 'Ik zou het eerlijk gezegd niet durven,' schreef 'Elene'. 'Waar hij het tegen opneemt is een vreselijk grote vuurspuwende draak.'⁵⁴³ 'Groene Thee' toonde veel respect voor 'Arend Zeevat' van *Argusoog*. 'Wakker worden is één, maar daadwerkelijk de ballen hebben om eens niet op je tong te bijten en gewoon zeggen waar het op slaat is grootst. Daarom heb ik veel respect en bewondering voor mensen zoals Arend. Zonder dit soort mensen zaten we allang in een heropvoedingskamp.'⁵⁴⁴

De zelfidentificatie als vrijheidsstrijders en waarheidszoekers en de (zelf)felicities wijzen erop dat de digitale gemeenschappen de deelnemers ook een veilig thuishonk boden voor gelijkgestemden en een schuilplaats tegen de buitenwereld waar de complotdenkers op zijn zachtst gezegd niet altijd begrepen werden. Uit discussies bleek dat veel forumdeelnemers zich vervreemd van hun omgeving en de samenleving voelden. 'Mona': 'Deze wereld, deze realiteit, het lijkt wel een soort gevangenis waar Satan de grote baas blijktbaar is. Een systeem zonder gevoel, empathie en een-

539 <http://olympiczion.nl/index.php/complot-theorieen-bestaan-niet-de-media-en-desinformanten-maken-zichzelf-belachelijk/>; zie ook: <http://www.klokkenluideronline.is/2013/05/hetze-gegen-complotters-geanalyseerd/>; <http://hetuurvandewaarheid.info/2013/05/30/hetze-gegen-complotters-geanalyseerd/>; zie ook: http://zaprunder.nl/portal/artikel/demmink_in_het_hoofd_van_ee_n_aluhoedje/

540 <http://rechtiskrom.wordpress.com/2013/11/21/vader-jasper-s-belaagde-vrouw/#more-4498>

541 <http://martinvrijland.com/2013/11/06/wim-dankbaar-karaktermoord-door-peter-r-de-vries-dwdd/>

542 <http://www.wanttoknow.nl/nieuws/joris-demmink-voor-de-rechter-eindelijk/>

543 <http://www.wanttoknow.nl/overige/media/micha-kat-journalist-vervolgd-in-nederland/>

544 <http://www.argusoog.org/jeugd-zorg-gaat-tot-het-gaatje/>

heid. Het tegenovergestelde wat Jezus uitdroeg naar de mensen om hem heen.⁵⁴⁵ Eenzaamheid en een gevoel van isolement waren terugkerende thema's. In de digitale gemeenschappen werd openhartig gesproken over problemen binnen relaties, vervreemding van familie en vrienden, het gevoel onbegrepen te zijn of het gevoel dat het leven op aarde niet zo veel zin meer had. Ook werden tips uitgewisseld. 'Iris' wist de duistere manipulaties bij zichzelf weg te houden door zichzelf voor te houden dat ze een 'soeverein Goddelijk wezen' was en zichzelf elke dag in een '12 d schild te zetten' waardoor niemand haar energie meer kon wegzuigen.⁵⁴⁶

Daarnaast bleken de digitale complotgemeenschappen een belangrijke functie te vervullen voor individuen die in hun eigen leven slechte ervaringen met de autoriteiten hadden gehad. Uit egodocumenten bleek dat conflicten met de autoriteiten in eerste instantie debet waren aan verlies van vertrouwen in het systeem, om vervolgens gesystematiseerd te worden tot een algehele botsing met het systeem.⁵⁴⁷ Gepersonaliseerde grieven verbonden zich zo via de complotconstructies tot systeemhaat. Individuen vertelden openhartig over hun aanvaringen met werkgevers, gedwongen opname in inrichtingen, strijd met Bureau Jeugdzorg en stelden dat ze vaak hadden overwogen zelfmoord te plegen.⁵⁴⁸ Een aantal actieve deelnemers aan de digitale complotgemeenschappen bleek financieel berooid te zijn en in caravans of tuinhuisjes te wonen.⁵⁴⁹ Volgens Micha Kat trokken zijn 'tegen de macht en de staat' gerichte activiteiten nu eenmaal 'beschadigde mensen vol woede, haat en agressie' aan.⁵⁵⁰

Soms vertelden deelnemers openhartig over de bedreigingen die ze geuit hadden. 'H.C. Klomp', oud-marinier, die zich naar eigen zeggen al jarenlang verzette tegen misbruik van macht door de Nederlandse overheid, stelde 'geestelijk gemarteld te

545 <http://www.argusoog.org/jeugdzorg-gaat-tot-het-gaatje/>

546 <http://www.wijzijnklaar.nl/blog/?p=2954>; zie voor vergelijkbare verhalen: <http://www.argusoog.org/dankbaar-bedreigd-staakt-de-strijd/>

547 Zie bijvoorbeeld: <http://www.argusoog.org/jeugdzorg-gaat-tot-het-gaatje/>; <http://www.argusoog.org/intimidatie-op-intimidatie-2/>; <http://martinvrijland.com/2013/11/06/wim-dankbaar-karaktermoord-door-peter-r-de-vries-dwdd/>; <http://www.argusoog.org/vrije-man-met-veel-machtsvertoon-uitgeschakeld/>; <http://nicovandenham.blogspot.nl>

548 <http://www.argusoog.org/jeugdzorg-gaat-tot-het-gaatje/>; <http://www.argusoog.org/intimidatie-op-intimidatie-2/>

549 Zie bijvoorbeeld: <http://nieuwsbreker.wordpress.com/2013/10/14/hulp-voor-klokkenluider-franciscapelle/>; <http://www.sdn.nl/klomp.htm>; <http://martinvrijland.com/2013/09/06/alle-razzia-wetten-in-1-week-tijd-doorgevoerd>

550 <http://www.klokkenluideronline.is/2012/04/supergetuige-blijft-maar-scoren/>; <http://www.klokkenluideronline.is/2012/04/verklaring-micha-over-aanval-boublog/>

worden met de bedoeling mij uit te schakelen of de controle over mezelf te verliezen en door de chaos in het hoofd een misdrijf te plegen.⁵⁵¹ Klomp bedreigde de koningin. ‘Ik zakte verder en verder weg in de geestelijke verrotting. De stoppen sloegen bij mij volledig door. Hoe ik er toe ben gekomen, vraag het me niet. Ik weet het niet. Ik stuurde een dreigbrief naar de Koningin. In feite een schreeuw om hulp. Ik hoorde niets meer. Wederom schreef ik een dreigbrief. Deze keer schreef ik in mijn brief. Ik citeer; ‘Ik zal de Koningin beschieten met het doel haar te doden.. Ik ben toe aan het spelen van de finale’.⁵⁵² De bedreiging leverde hem vier maanden celstraf op. Nadien bleven de conflicten doorgaan en sympathiseerde ‘Klomp’ met anderen die stredden tegen de corruptie in Nederland, zoals rond de zaak-Demmink. ‘Veel mensen plegen zelfdoding, door overheidsterreur, maar dat haalt het nieuws niet, dat wil men niet. Ik word klaar gestoomd om Tristan van der Vlis op te volgen, dat doet de overheid door mij geestelijk zo te martelen via corrupte rechters en officieren van justitie. Verder stelen en vernietigen ze mijn kostbare eigendommen. De overheid is moedwillig schuldig aan dit drama en ook aan het drama als ze mij zover krijgen dat ik Tristan van der Vlis heb opgevolgd.’⁵⁵³

Individueen vonden op deze wijze steun en solidariteit in de digitale gemeenschappen, zo bleek uit de reacties en discussies op de webfora. Uit elkaars ervaringen werd moed geput. ‘Angel’: ‘Ben blij dus weer een strijder, tegen de grootste criminele organisatie in Nederland gevonden te hebben. ik ben zo blij dat mensen zoals jij er zijn. anders hadden we hier echt geen leven meer. petje af, dat jullie je zo “belangeloos” voor het recht inzetten.....’⁵⁵⁴ Rond individuen die door aanvaringen met de autoriteiten in de problemen waren gekomen ontstonden solidariteitsgroepjes.⁵⁵⁵ Deelnemers staken elkaar een hart onder de riem door de problemen toe te wijzen

551 <http://www.klokkenluideronline.is/2012/09/misbruik-van-de-macht/>

552 <http://www.sdnl.nl/klomp.htm>

553 <http://www.deroestigespijker.nl/pagina/de-roestige-spijker.html>; zie voor andere voorbeelden van egodocumenten bijvoorbeeld <http://nicovandenham.blogspot.nl/>; <http://www.talk2myra.com/het-boek-van-myra-de-weerdt-stik-maar/>

554 <http://martinvrijland.com/2013/11/06/wim-dankbaar-karaktermoord-door-peter-r-de-vries-dwdd/>

555 Zie bijvoorbeeld <http://nederlandvrij.com/2010/01/dossier-gepke-de-leef-een-vrouw-tegen-de-fascisten/> <http://nederlandvrij.com/2012/01/gepke-de-leef-opnieuw-voor-maanden-weggeborgen/>; Zie ook: <http://www.sdnl.nl/gepke-de-leef.htm>; http://anarchiel.com/display/gepke_de_leef_hoe_diep_wilt_u_zich_schamen_voor_uw_eigen_overheid; <http://www.klokkenluideronline.nl/artikel/4437/de-zaak-gepke-de-leef.html>; <http://maudoortwijn.wordpress.com/2014/01/04/aangifte-het-schenden-van-mensenrechten-door-instituten-richt-altijd-meer-schade-aan-dan-slechts-het-misdrijf-zelf/>; <http://nieuwsbreker.wordpress.com/2013/10/14/hulp-voor-klokkenluider-francis-capelle/>

aan ‘corrupte aristocraten en fascistten’, het ‘zieke pedoland Nederland in de greep van Bilderberg’, de ‘oranje bagger-monarchie’ of ‘machtswellustelingen die geen zak voorstellen op geen enkel gebied’. Naast veelvuldige verwijzingen naar voorgenomen zelfdoding, viel vaak ook een religieus ondergangsverlangen te noteren. ‘Brownsberg’: ‘Het systeem moet crashen om de NWO te implementeren, hoe sneller hoe beter voor diegenen die de Heer verwachten.’

5.5 Actiediscours

Uit bovenstaande analyse blijkt dat de complotconstructie rond Joris Demmink in de loop der tijd een andere invulling kreeg: overheerste eerst een verwijt van klassenjustitie, later ontstond een eclectisch discours waarin zowel grote maatschappelijke grieven als gepersonaliseerde grieven zich aan de complotconstructie hechtten en zo verdicht werden tot systeemhaat. Kwaadwillende machten achter de schermen zouden uit zijn op totale dominantie en onderwerping en alle democratische waarden bedreigen. Tegenover deze machtige vijand stonden de ‘vrijheidsstrijders’ en ‘waarheidszoekers’ die een sterke onderlinge verbondenheid tentoonspreidden. In deze paragraaf verleggen we de analyse naar het handelingsperspectief dat in de complotgemeenschappen werd aangehangen. Hoe dachten de digitale gemeenschappen de ‘vijand’ te kunnen bestrijden en de waarheid en vrijheid te herstellen? Welke actiemethoden werden aangehangen? Vertaalde de systeemhaat in woord zich ook in systeemhaat in daad?

5.5.1 Bewustmaking

Bewustmaking - of ‘wakker worden’ - was een centraal thema in de digitale complotgemeenschappen. Het voortdurend uitdragen van de waarheid om de rest van de bevolking te doen ontwaken was de primaire bestaansreden van de verschillende webfora. De potentiële bondgenoten werden echter nooit helder gedefinieerd of onderscheiden. Het ging in zijn algemeenheid om de bevolking of de massa. ‘Er moet een kritische massa onder de bevolking gecreeerd moeten worden van mensen die “wakker” zijn, zoals velen hier,’ schreef ‘schnijder’ bijvoorbeeld.⁵⁵⁶ Heel soms staken oudere politieke tegenstellingen de kop op, als bijvoorbeeld links en de islam van stal werden gehaald en tot volksvijanden gebombardeerd.⁵⁵⁷ Maar over het algemeen werden slechts ongedifferentieerde noties geventileerd over ‘het volk’ dat ontwaken

556 <http://martinvrijland.com/2013/11/02/dna-wijken-gerealiseerd-fascistische-praktijken-in-nederland/>

557 <http://www.geennieuws.com/2013/10/directe-democratie-vloek-of-zegen-deel-2/>

moest en in het geweer komen tegen de dreigende onderwerping, wereldwijde dictatuur dan wel de ondergang van de wereld.

De relatie met het volk was echter ingewikkeld. Het volk was hoofdobject van het bewustmakingsproces, maar tegelijkertijd leek het volk ook al opgegeven. Met enige regelmaat werd de vraag gesteld hoe lang het nog zou duren voordat Nederland dan wel Europa ontwaakte.⁵⁵⁸ Meestal leidde dit tot pessimistische beschouwingen over de ‘massa’, de *sheeple*, of de ‘kluit’. Burgers zouden ook gewoon te bang zijn om in het geweer te komen: bang voor problemen op het werk, bang voor de politie, bang om net als Pim Fortuyn vermoord te worden omdat ‘de NWO iedereen gewoon uitmoordt die hun plannen voor de global enslavement in de weg staat.’⁵⁵⁹ De apathie van de Nederlandse bevolking, vergeleken met het sociale verzet in andere EU-lidstaten tegen de bezuinigingen als gevolg van de bankencrisis, leidde tot pessimisme.⁵⁶⁰ Deelnemers aan de digitale gemeenschappen voelden zich gefrustreerd en machteloos omdat de door hen geopenbaarde waarheid maar niet tot een volksopstand leidde, maar gingen met de moed der wanhoop toch maar door.⁵⁶¹ ‘Maasdonk’ hield zich vast aan het idee dat ‘als de hel echt los breekt de wakkeren enigszins voorbereid zijn en de rest weet niet wat hen gebeurt. Ik ben liever voorbereid dan in de rug gestoken zonder dat je het aan ziet komen.’⁵⁶²

Ondanks de grote verwachtingen over het bewustmakende werk van de ‘waarheidszoekers’ was niet iedereen gerust op een goede afloop. ‘Staatsschopper’ ging ervanuit dat de kritische massa altijd klein zou blijven. Mensen waren nu eenmaal geprogrammeerd, en slechts een enkeling (‘zieners/helderzienden/magiërs’) wist die programmering te doorbreken.⁵⁶³ ‘Klaas’ balanceerde meer tussen hoop en vrees. Aan de ene kant was het hem duidelijk dat er ‘een snelle ontwaking van de massa plaatsvond’. Maar dat betekende direct ook een groot gevaar. ‘Een mega-false flag met een gelijktijdige implosie van de economie is nog de enige optie voor het Illuminati-scum. Het is alles of niets voor ze!’⁵⁶⁴

558 <http://martinvrijland.com/2013/12/20/george-orwell-nieuwspraak-door-mark-rutte-soevereiniteitsverdracht-naar-europa/>

559 <http://martinvrijland.com/2013/12/20/george-orwell-nieuwspraak-door-mark-rutte-soevereiniteitsverdracht-naar-europa/>

560 <http://www.geennieuws.com/2013/02/de-eu-een-tikkende-tijdbom/>

561 <http://martinvrijland.com/2013/02/21/die-grose-luge-machiavelli-vaatstra-anass/>

562 <http://martinvrijland.com/2013/02/21/die-grose-luge-machiavelli-vaatstra-anass/>

563 <http://martinvrijland.com/2013/07/09/openhartige-columnist-volkskrant/>

564 <http://www.klokkenluideronline.is/2013/09/joris-demink-saved-by-the-bell-2/>

5.5.2 Opstand en revolutie

Het moeizame ontwakingsproces van de Nederlandse bevolking leidde ertoe dat steeds vaker voor andere methoden werd gepleit. In de digitale gemeenschappen is een hard en gewelddadig actiediscours te vinden. Waar de hoop was opgegeven dat het Nederlandse volk door bewustwording de schellen van de ogen zouden vallen en in opstand zou komen, werd opgeroepen tot opstand, revolutie en deden geweldsfantasieën hun opgang. De tegenstanders werden daarbij volop gedehumaniseerd. ‘Mind over Matter’ schreef: ‘Oorlogscriminelen, smerig psychopatheuig, satanaanbiddende engnekken, uitnemen met bijl of vlammenwerper.’⁵⁶⁵ ‘Tonnerre’ was er in dezelfde discussie ook van overtuigd dat zonder geweld een revolutie nooit zou lukken. ‘Een lantaarnpaal en een touw is nog te goed voor die duivels. Vuile schoften, kinderverkrachters. Er komt een dag dat ze uit de regeringsgebouwen of war ze ook zitten, getrokken gaan worden en als de schurftige honden die ze zijn gewoon op straat doodgeslagen.’

Vooraf op *Herstel de Republiek* werd opgeroepen tot revoluties en geweld. De beheerder van het forum erkende dat het uiteraard niet ‘netjes en beschaafd’ was om met gewelddadig verzet te reageren op de ‘zwaar gestoorde elite’. ‘Maar in mijn optiek kan ik mij het volgende voorstellen: zodra er ergens weer onschuldige mensen het slachtoffer worden van een aanslag die uiteindelijk is terug te voeren als georganiseerd door dit soort organisaties, er als reactie 1 a 2 personen uit een van de 3 machtscentra door een sniper omgelegd worden, maakt niet uit wie.’ ‘Hunab Ku’ beriep zich op de Bijbel waarin nu eenmaal stond ‘dat wij de helpers van de SATAN, juist NIET zouden moeten vergeven’. ‘Laten we daar vooral gehoor aan geven! Vierendelen zoals in de middeleeuwen en plein publique!’⁵⁶⁶

Maar tegelijkertijd viel in de digitale complotgemeenschappen te beluisteren dat opstand en geweld uiteindelijk alleen maar de elite steviger in het zadel hielpen. ‘Het opstoken van oproer, rellen en revoluties werkt contra-productief. Het is datgene wat men graag wil, omdat men het kan bestrijden, gijzelen of simpelweg kapen en laten doodbloeden. ALLE revoluties zijn opgestookt door de machthebbers om het gevaar vroegtijdig te bezweren,’ schreef de beheerder van de *Herstel de Republiek*. Centrale gedachte was dat men vooral niet in de ‘woede agenda valstrik’ moest trappen. ‘Ze zijn ons aan het opfokken in de hoop dat we met geweld gaan reageren. Ze willen

565 <http://www.klokkenluideronline.is/artikel/24774/the-fairy-tale-of-the-netherlands#comment-100908>

566 <http://herstelderepubliek.wordpress.com/2013/05/29/gladio-21/>

graag dat we met geweld reageren, omdat dit hun fascistische NWO ten goede komt. BROEDERS EN ZUSTERS: TRAP NIET IN DEZE “WOEDE AGENDA” VALSTRIK !⁵⁶⁷

5.5.3 Spirituele hulp

Tegenover de militante taal stond daarom vaker een zachtere taal, van degenen die alle hoop hadden gesteld op individuele bewustwordingsprocessen en spirituele hulp. Sommige deelnemers baden om verlossing, zoals ‘A’: ‘Afgelopen zomer hebben wij, mijn vriendin en ik, gebeden en hard geroepen tot God op het strand van Terschelling. Het regende en waren alleen. We hebben God gevraagd Micha Kat te bevrijden en hebben Hem gedankt voor het offer van zijn leven, dat hij gesproken heeft voor hen die geen stem hebben en weerloos zijn, overgeleverd aan de willekeur van barbaren.’⁵⁶⁸ Goddelijke of spirituele interventies vormden vaker het perspectief, al was het maar omdat de machthebbers dan in ieder geval in het hiernamaals de rekening gepresenteerd zouden krijgen. ‘Arend Zeevat’: ‘Deze karmische wetmatigheid is gebaseerd op hogere kosmische wetten, die daarmee iedere ziel een leertraject willen bieden om tot een voortdurend groter wordend bewustzijn te komen aangaande de samenhang der dingen en de daaraan gekoppelde oorzaak en gevolgdynamiek.’⁵⁶⁹ Ook uit andere hoek werd gehoopt dat God uiteindelijk de rekening zou vereffenen. ‘Hoe vreselijk is het te vallen in de handen van de Levende God die zal oordelen over zulke wandaden. Hem is de Wrake...en zeker als het om kinderen gaat,’ voorspelde ‘PeKa8’.⁵⁷⁰

Anderen hoopten op een ‘onzichtbare revolutie’: ‘Een in de geest, waarbij mensen zich ervan bewust worden dat de huidige overheidsstructuren en economisch/financiële systemen niet beantwoorden aan de behoeften van mensen en deze planeet.’ Slechts een kleine vonk zou nog nodig zijn om de revolutie te laten uitbarsten. De voorwaarden waren immers aanwezig: de steeds groter wordende ‘staatsterreur’, de schulden en armoede, het uitzichtloze bestaan, de wanhoop en het ontbreken van enige hoop. ‘Er is niemand die bewust het kruitvat kan ontsteken, niemand weet wanneer dit zal gebeuren, maar dát het zal gebeuren lijkt welhaast zeker (...) Zo ontstaat misschien een echte revolutie waar de topvoetballer naast de uitkeringstrekker de

567 <http://www.klokkenluideronline.is/2012/07/trap-niet-in-de-woede-agenda-valstrik/>

568 <http://www.argusoog.org/groeiende-wakkerheid/>

569 <http://www.argusoog.org/intimidatie-op-intimidatie-2/>

570 http://xandernieuws.punt.nl/?id=611113&r=1&tbl_archief=&; zie voor andere voorbeelden: <http://www.argusoog.org/genoeg-is-meer-dan-genoeg/>; <http://herstelderepubliek.wordpress.com/2012/05/15/pensioenfondsen-leeghalen-om-banken-te-redden/>

barricaden op gaat.⁵⁷¹ Andere forumdeelnemers stelden hun hoop op de buitenaardsen. ‘Anti deVriesmaffia’: ‘Hoe gaat de elite worden verwijderd? Mijns inziens gaat dit met behulp van buitenaardsen, die pasgeleden ook de (nep?) meteoriet onschadelijk hebben gemaakt. Ook worden er al decenia lang nucleaire raketten onschadelijk gemaakt. Zonder hulp van de buitenaardsen waren we allang dood geweest.’⁵⁷²

Steeds nadrukkelijker werd echter de weg van individuele bewustwording gepropageerd en enige notie van maatschappelijke oppositie of maatschappelijke verandering achterwege gelaten. Volgens ‘Arend Zeevat’, de belangrijkste auteur van het webforum *Argusoog*, kon ‘alleen een van egobelangen gezuiverde ziel’ een steeds grotere waarheid gaan ontdekken. ‘Zeevat’ kwam na introspectie uiteindelijk tot de conclusie dat het de hoogste tijd was om de ‘innerlijke NWO’ te gaan onderkennen. ‘Deze te herkennen in de eigen emotionele schaduwen die voortkomen uit de eigen emotionele programmering vanuit de jeugd. Alleen van daaruit kan er een effectieve en scheppende nieuwe werkelijkheid ontstaan.’⁵⁷³ Ook anderen wezen erop dat de enige echte verandering in mensen zelf moest plaatsvinden. ‘Macht wordt misbruikt omdat je in je onderbewustzijn lelijke, duistere instincten hebt, welke nog een erfenis zijn van onze dieren vrienden,’ adviseerde ‘Vuur’. ‘Bestudeer je onderbewustzijn, verstopt het niet, maar word je bewust van je diepste verlangens. Alleen zo kan macht niet misbruikt worden en zelfs een zegen zijn..... zelfs creatief.’⁵⁷⁴ Op de site *Vuur01* was dan ook uitgebreid aandacht voor tantra, boeddhisme en allerlei andere technieken die de innerlijke bewustwording ten goede kwamen. Ook de Matrix was een geliefde metafoor. ‘Willem van den Hagemot’: ‘De ‘Matrix’ geeft een veel beter model van de werkelijkheid van strijd en overwinning dan Machiavelli. Want vrijheid begint met jezelf los te maken van het systeem, en te leren om zonder het systeem te denken.’⁵⁷⁵

5.6 Actieve systeemhaat in daad

Systeemhaat in woord was volop te vinden in de digitale gemeenschappen. Maar meestal bleef het bij woorden. Ondanks het soms militante taalgebruik bleken er vanuit de digitale complotgemeenschappen niet of nauwelijks pogingen te worden

571 http://niburu.co/index.php?option=com_content&view=article&id=6218:een-revolutie-begint-in-de-hersenen&catid=37:wereld&Itemid=50

572 <http://martinvrijland.com/2013/10/06/de-overwinning-nabij/>

573 <http://www.argusoog.org/blinde-waarheid-en-ziende-waarheid/>

574 <http://vuur01.wordpress.com/2013/11/22/doofpot-machtsmisbruik-is-er-wat-aan-te-doen/>

575 <http://martinvrijland.com/2013/02/21/die-grose-luge-machiavelli-vaatstra-anass/>

ondernomen om in de fysieke wereld actief te zijn of tot organisatie- of netwerkvorming over te gaan, of het verlangen naar opstand en revolutie in daden om te zetten. Soms werden digitale petitieën op touw gezet, overigens zonder al te veel succes. Zo had 'Alex' van *Nieuwsbreker* in oktober 2013 een petitie opgesteld 'om de politiek te stoppen'. Weinigen namen de moeite de petitie te ondertekenen. 'Ik geef op en rot hier binnenkort op,' concludeerde 'Alex'. 'Terug naar het straat leven. De waarheid is dat ik en anderen vechten maar het merendeel van het volk wil gewoon niet.'⁵⁷⁶ Ook *Argusoog* moest in 2012 erkennen dat hun oproep tot een 'massale buitenparlementaire beweging die ertoe leidt dat de burger-soevereiniteit wordt hersteld' niet het gewenste resultaat had opgeleverd. 'Blijkbaar is het allemaal nog niet erg genoeg.'⁵⁷⁷

Sporadisch werden vanuit de digitale complotgemeenschappen initiatieven genomen om op een georganiseerde manier politiek te bedrijven in de fysieke wereld. Een aantal deelnemers had hun geloof in de parlementaire democratie nog niet verloren en richtte een partij op om mee te doen aan de Tweede Kamerverkiezingen van 2012: de Soevereine Onafhankelijke Pioniers Nederland (SOPN).⁵⁷⁸ De SOPN omschreef zich als een 'volksbeweging voor eerlijkheid, openheid en verbondenheid'. Daarin zag het ook raakvlakken met de LPF. 'Net als Pim moet de SOPN helemaal niets hebben van achterkamertjespolitiek (...) De SOPN wil een resoluut einde maken aan antidemocratische zaken als corruptie, machtsmisbruik, belangenverstrengeling en stiekeme besluitvorming via het lobbycircuit.' Daartoe had de SOPN alvast een lijst gemaakt van de 'voornaamste verdachten van deze antidemocratische misdaden', waaronder Joris Demmink.⁵⁷⁹

Toen SOPN-leden in Den Haag symbolisch op het Binnenhof de 'oude politiek' wilde schoonboenen, ontstond er een handgemeen met de politie. Voor lijsttrekker Johan Oldenkamp het bewijs dat de SOPN aan de winnende hand was.⁵⁸⁰ De overtuiging was dat er minstens 76 zetels gehaald zouden worden.⁵⁸¹ Uiteindelijk stemden 13.000 mensen op de SOPN. Volgens sommige SOPN-ers was er sprake van stem-

576 <http://nieuwsbreker.wordpress.com/2013/10/31/petitie-om-de-politiek-te-stoppen-in-nederland/>;
http://www.petities24.com/petitie_om_de_politiek_te_stoppen_in_nederland#form

577 <http://www.argusoog.org/nederland-maffiastaat/>; <http://herstelderepubliek.wordpress.com/2012/01/14/nederland-maffiastaat/>

578 <http://www.sopn.nl/>

579 <http://www.sopn.nl/over-sopn/181-persconferentie-19-juni-sopn-en-pim-fortuyns-gedachtegoed.html>

580 <http://pateo.nl/nieuwsbrief019.htm>

581 <http://www.sopn.nl/over-sopn/67-eerste-bijeenkomst-soverein-onafhankelijke-partij-nederland.html>

busfraude. ‘Je denkt toch niet dat ze een partij toestaan die beweert dat de koningin onrechtmatig op de troon zit,’ aldus ‘Ton’.⁵⁸² Voor anderen was de stembusuitslag het bewijs dat het geen enkele zin had aan verkiezingen mee te doen. ‘Rianne’ schreef bijvoorbeeld: ‘De omroepen en hun hoernalisten bepalen tijdens de verkiezingen de onderwerpen en we leven in een fascistische dictatuur die op een parlementaire democratie moet lijken en 95 procent van de mensen stinkt erin.’⁵⁸³

Door sommige forumdeelnemers werd met nostalgie teruggedacht aan de jaren tachtig. ‘Nooitgedacht’ verhaalde over de sterke organisatie en onderlinge solidariteit van de kraakbeweging waardoor de confrontatie op straat aangegaan kon worden. ‘Wij hadden vertrouwen in elkaar, want wij dienden de goede zaak (...) Ik heb kameraden zien sterven en gehandicapt raken, omdat ze streden voor de goede dingen, comitted. En dat mis ik vandaag de dag.’ Hij zou graag weer de barricades opgaan, maar kon in het dagelijkse leven geen bondgenoten vinden omdat iedereen, hemzelf inclusief, alleen nog maar achter het toetsenbord zat. ‘En daarmee gaan we de strijd niet winnen, da’s zeker.’ Volgens ‘hanstimp’ had de staat van apathie ook te maken met de import van buitenlanders. ‘Onder andere door het moedwillig toedienen van een veelheid aan verschillende nationaliteiten en onaangepaste idioten zijn Nederlanders ontheemd en geïndividualiseerd geraakt en is het saamhorigheidsgevoel om zeep.’⁵⁸⁴ Ook elders viel soms enige jaloezie te noteren. ‘Misschien een raar voorbeeld als je ziet hoe b.v. motorclubs of krakers verenigingen of andere ideologische groepen bepaalde zaken pareren daar valt wellicht wat van te leren,’ suggereerde ‘fons’.⁵⁸⁵

De acties die wel op straat plaatsvonden werden vaak met kleine groepjes uitgevoerd. Micha Kat was voortdurend in de weer tegen Joris Demmink. Gewapend met een megafoon en een eigen camerateam (Joris Demmink TV - JDTV) posteerde hij bij uiteenlopende objecten, zoals het ministerie van Veiligheid en Justitie en advocatenkantoren die de ‘pedonetwerken van de elite’ zouden steunen. Daarbij kwam Kat steeds vaker in botsing met de autoriteiten. Ook individuen die door Kat met pedoseksnetwerken in verband werden gebracht of anderszins van misdrijven werden beschuldigd, stapten naar de rechter. In een paar jaar tijd kreeg Kat te maken met strafrechtelijke vervolgingen en veroordelingen wegens samenscholing, ordeverstoring, bekladding, overtreding van de APV, doodsb bedreigingen, bommeldingen, laster

582 <http://www.sopn.nl/over-sopn/268-zon-13000-mensen-stemden-sopn.html>

583 <http://www.argusoog.org/groeiende-wakkerheid/>

584 <http://herstelderepubliek.wordpress.com/2014/01/22/hoer-joris-demmink-zal-worden-vrijgepleit/#more-29795>

585 <http://www.argusoog.org/dankbaar-bedeigd-staakt-de-strijd/>

en smaad. Civiel-rechtelijk kreeg Kat het aan de stok met onder meer *De Telegraaf*. Omgekeerd spande Kat zelf ook allerlei rechtszaken aan tegen individuen die hem naar eigen zeggen demoniseerden en belasterden.⁵⁸⁶

Elke keer als Kat voor de rechter verscheen, kwamen ook enkele tientallen sympathisanten opdagen. Meestal verliepen de rechtszaken chaotisch, omdat Kat standaard de rechters wraakte, er ruzie ontstond over het wel of niet mogen maken van filmopnamen en zo nu en dan de publieke tribune onder veel misbaar werd ontruimd. Ook bij andere rechtszaken waarin individuen uit de complotgemeenschappen zich moesten verantwoorden, verzamelden de medestanders zich. Zo werd 'Wim Dankbaar' in 2013 vervolgd voor onder meer belasting, smaad en belediging in verband met de zaak-Vaatstra. De rechter oordeelde dat 'Dankbaar' door een psychiater onderzocht moest worden.⁵⁸⁷ Ook werd een kort geding tegen 'Dankbaar' aangespannen door de familie Vaatstra omdat hij het dagboek van moeder Maaïke wilde publiceren.⁵⁸⁸ De familie Vaatstra won het kort geding.⁵⁸⁹ De familie spande in januari 2014 wederom een kort geding aan toen een andere activist uit het anti-Demminkkamp, Frides Laméris, het dagboek wilde publiceren. Laméris, oud-theoloog, was voorheen actief in campagnes tegen vaccinaties tegen baarmoederhalskanker en tegen UMTS-stralingen⁵⁹⁰, en was oprichter van de beweging van verontruste vaders⁵⁹¹ en het 'Meldpunt Satanisch Ritueel Misbruik'.

Incidenteel kwam het tot massalere acties. In juni 2009 werd een demonstratie voor het huis van Joris Demmink georganiseerd. Zo'n honderd demonstranten verzamelden zich rond het huis. Vergelijkbare demonstraties vonden in 2012 en 2013 plaats.

586 <http://www.klokkenluideronline.is/2013/05/weer-dagvaarding-voor-micha/>

587 Journalist Chris Klomp, die verslag deed van de rechtszaak, werd onderwerp van haat op de sociale media omdat hij zich negatief had uitgelaten over de sympathisanten van Dankbaar. 'De groep lijkt strijdbaar, maar onderhuids zit iets veel gevaarlijkers. Een combinatie van bittere teleurstelling en angst. Ik herken individuele leden. Zie een bittere vrouw. Die eerder samen met haar man door haar obsessie hard in aanraking kwam met de rechtbank (...) Ik ben nu dertien jaar journalist en ken de Wim Dankbaaren van deze samenleving. Ik heb ze gesproken. Ze staan in mijn mailbox. Ze schromen niet om je te bedreigen, te beledigen en te schofferen als ze niet gehoord worden. Of erger: ooit was iemand zo boos dat zelfs een valse aangifte in de strijd werd gegooid. Het kostte me een verhoor van twee uur bij de politie en inzet van mijn netwerk om de belachelijke aanklacht van tafel te krijgen.'

588 <http://rechtiskrom.wordpress.com/2013/10/02/de-vervolgving-van-wim-dankbaar-deel-1/>; <http://martinvrijland.com/2013/12/12/interview-met-wim-dankbaar-over-dagboek-maaïke-vaatstra-terpstra/>; <http://boinnk.nl/blog/64379/dus-toch-nieuw-licht-op-de-zaak-marinanne-vaatstra/#comments>

589 <http://www.nuij.nl/algemeen/uitspraak-kort-geding-maaïke-terpstra-versus-wim.26344584.lynx>

590 <http://www.burgerministerievoorstralingsbescherming.nl/>

591 <http://www.verontrustevaders.nl/>

Over het succes van de demonstratie verschilden de meningen. Volgens de website van JDTV, waarop allerlei filmpjes te zien waren over anti-Demminkprotesten, was de demonstratie een groot succes. Anderen vonden het echter vooral een vernederende ervaring. 'Anti deVriesmaffia' schreef: 'Tijdens Demminkdag (D-Day) zijn we met maar liefst 110 mensen als vee begeleid en het tempo aangegeven door de NWO nazisdus in nazi marstempo(ik heb nog nooit zo hard hoeven lopen)naar de woning van Demmink begeleiden daar mochten we onder streng toezicht 20minuutjes roep-toeteren en toen weer in nazi-mars tempo weer terug naar het plein ge-begeleid door de NWO-nazis. Het was een zeer zware vernedering , ook omdat je minimaal 20.000 mensen verwacht en autos op zn kop en in de brand maar jullie waren er allemaal niet en met 110 man tegen 250 bewapende NWO-nazi- robotjes begin je echt niets.'⁵⁹²

Een relatief nieuw fenomeen was dat van de 'burgerarrestaties': deelnemers of betrokkenen uit de digitale complotgemeenschappen gingen over tot het verrichten van burgerarrestaties. Volgens 'René' school hier perspectief in. 'Ik wil wel eens zien wat er gebeurt als we een paar echte kopstukken gijzelen op dezelfde manier als talloze burgers nu door de overheid worden gegijzeld en dit dan wereldwijd live zal worden uitgezonden. Bijvoorbeeld te beginnen met magistraten die op beestachtige wijze kinderen roven en misbruiken en waarvan de feiten en bewijzen keihard op tafel liggen.'⁵⁹³ Deurwaarders en rechters hebben inmiddels ervaring met het fenomeen mogen opdoen. De 'arrestaties' bleken vooral symbolisch van aard. Van de burgerarrestaties van rechters werd filmisch verslag gedaan en de beelden werden op internet geplaatst.⁵⁹⁴ Ook van burgerarrestaties van deurwaarders werden filmopnamen op internet geplaatst.⁵⁹⁵

De in de literatuur geopperde dynamiek waarin digitale gemeenschappen vooral de functie hebben acties in de fysieke wereld voort te brengen en daar ook beter toe in staat zouden zijn omdat de digitale gemeenschappen voorheen onbereikbare individuen met elkaar kunnen verbinden, blijkt in de door ons onderzochte digitale complotgemeenschappen niet of nauwelijks voor te komen. Heel soms werd binnen de digitale complotgemeenschappen dan ook de vraag opgeworpen wat nu precies de zin was van al het vertoon van militantie op de sociale media. Volgens 'SlaafNL' waren er onderhand 'meer welwillende mensen in de goot geeindigd dan er resulta-

592 <http://martinvrijland.com/2013/10/06/de-overwinning-nabij/>

593 <http://www.klokkenluideronline.is/2012/06/een-vrijheidsstrijder-worden/>; <http://www.klokkenluideronline.is/2012/06/een-wapen-en-machtsmiddel/>

594 <http://www.youtube.com/watch?v=9dndXEZbTjI>

595 <http://www.youtube.com/watch?v=LIHiH3HESE>; <http://vitalifeiten.nl/?p=3358>

ten zijn geboekt'.⁵⁹⁶ Ook 'Jerome St-Jacques' - van wie er overigens 'niet direct' een coup hoefde te komen - maakte zich weinig illusies. 'Ik zou al erg tevreden zijn als er een groep mensen zou zijn die een fatsoenlijke demonstratie op touw konden zetten. Via Internetfora en Facebook uit iedereen wel zijn of haar onvrede maar als iemand dan vraagt of ze dat in Den Haag willen gaan vertellen in een grootse demonstratie heeft ineens niemand tijd.'⁵⁹⁷

'L.ul' was dezelfde mening toegedaan. 'Dat is wat we in Nederland doen als we het ergens niet mee eens zijn, comments volblaffen met onze eigen meninkjes. Of het nu hier over gaat of andere politieke zaken, bijna niemand doet daadwerkelijk iets. Het volk heeft meer macht dan de politiek, alleen als het er op aan komt zijn we nergens te bekennen, ja achter de computer. Maar daar ligt toch niemand echt wakker van.'⁵⁹⁸ 'Cozmic' was ook kritisch over de rol van de webfora. 'Dat soort sites zijn idd een soort soap achtige berichtgevers die je constant op het randje van je stoel laten zitten, alsof er eindelijk beweging komt in..... 4 jaar later zit je nog steeds op het randje van je stoel, want binnenkort gaat HET gebeuren. PSI ops, alle wannabees achter hun pc gekluisterd, wachtend op een revolutie. Oud, ziek en kreupel drukt op de LIKE knop en verwacht dat dat een ommekeer teweeg zal brengen. In wezen staan we hier op internet een beetje aan de zijlijn te roepen. Als het op actie neerkomt dan moet je weg van de muis. We kunnen elkaar informeren, meer niet.'⁵⁹⁹

5.6.1 Gewelddadige acties

Gewelddadige acties voortkomend uit de (digitale) gemeenschappen waarin de Demmink-complotconstructie floreerde vonden niet plaats, op een uitzondering na. In 2013 vermoordde Richard de W. een Britse toeriste in India omdat hij haar aanzag voor een AIVD-agente. Zowel op Facebook als Youtube besteedde De W. volop aandacht aan Joris Demmink en de Bilderberg-organisatie. Volgens zijn vrouw was hij psychotisch, dacht dat zijn huis werd afgeluisterd en dat spionnen hem op de hielen zaten. Hij stond onder behandeling voor achtervolgingswanen. In 1994 was De W. nog lijsttrekker van de Centrumdemocraten in Ridderkerk.⁶⁰⁰

596 <http://www.klokkenuideronline.is/2013/11/zaak-vaatstra-als-ultiem-scheidsgerecht/>

597 <http://www.stand.nl/stellingen/Binnenland/Er-moet-een-Coup-komen-tegen-de-Nederlandse-politiek>

598 http://www.geenstijl.nl/mt/archieven/2013/04/raad_van_europa_vraagt_onderzo.html

599 <http://www.wanttoknow.nl/nieuws/hoe-nederland-als-pedoland-aan-faam-wint/comment-page-2/#comments>

600 <http://www.elsevier.nl/Buitenland/nieuws/2013/4/Paranoide-Nederlander-dacht-spion-te-vermoorden-in-India-1229096W/>; zie voor YouTube filmpjes: <http://www.youtube.com/watch?v=n7KiaBXyyKo>

De complotconstructie rond Demmink werd wel verknoopt met een ander gewelddadig incident. Op 8 februari 2014 werd oud-minister Els Borst van Volksgezondheid (in de kabinetten Kok I en II) vermoord aangetroffen bij haar woning in Bilthoven. Op 26 januari 2015 werd de vermoedelijke dader, Bart van U. op grond van een DNA-match aangehouden. Van U. bleek al sinds de aanslagen van 9-11 grote vrees te hebben voor een islamitische aanslag in Nederland. Hij ging ervan uit zelf ook doelwit te zijn. Daarom liep hij met vuurwapens, messen en kogelwerende vesten rond. In een eerdere strafzaak tegen hem uit 2012, vanwege verboden wapenbezit, werd drie jaar celstraf opgelegd. De rechters oordeelden dat Van U. een groot gevaar vormde voor de samenleving door de combinatie van agressie, gewelddadigheid en waandenkbeelden. Door een reeks van fouten werd Van U. nooit behandeld, te vroeg vrijgelaten en werd geen DNA van hem afgenomen (Hoekstra e.a. 2015).

Volgens diverse complotfora speelde er echter iets anders. De vraag werd opgeworpen of Borst meer wist van de Demmink-zaak en daarover de openbaarheid zou hebben willen gaan zoeken. Volgens Micha Kat was Van U. van hogerhand als verdachte aangewezen om de echte verdachten uit beeld te houden. Dat een onderzoekscommissie onder leiding van Rein Jan Hoekstra ging uitzoeken of en welke fouten door het Openbaar Ministerie waren gemaakt bij de eerdere vervolging van Van U. was voor Kat het bewijs dat hier het staatsbelang in het geding was. 'Rein Jan Hoekstra was het brein achter het witwassen van de (eveneens op instigatie van Demmink) vermoorde Pim Fortuyn (...) alleen al aan de hand van de namen kan worden bewezen dat Els Borst is vermoord in opdracht van Joris Demmink.'⁶⁰¹

Andere incidenten waren niet of minder gewelddadig. Eén van de meest in het oog springende incidenten gerelateerd aan de digitale complotgemeenschappen was de actie van Erwin Lensink die Prinsjesdag 2010 een waxinelichtjeshouder naar de Gouden Koets gooide. Lensink, die toen al een flinke rij aanvaringen met de autoriteiten achter de rug had, was ervan overtuigd dat de Oranjes wederrechtelijk op de troon zaten en via de Bilderberg-organisatie betrokken waren bij de NWO. Lensink besteedde ook veel aandacht aan de zaak-Demmink.⁶⁰² Lensink werd voor het gooien van de waxinelichtjeshouder veroordeeld tot opname in een tbs-kliniek; een uitspraak die in hoger beroep ongedaan zou worden gemaakt. Vooral de psychiatrisering van Lensink en de twee jaar opsluiting die dat tot gevolg had leidde tot een

601 <https://sites.google.com/site/ncfnocancerfoundation/els-borst>; <http://www.klokkenuitdierenonline.is/tag/els-borst/>

602 <http://erwinlensinkvrij.nl/demmink-aanklacht>

woedende stroom reacties op internet en vele uitingen van solidariteit en sympathie. Lensink heette een ‘gevangene van de Kroon te zijn’ en een ‘politieke gevangene’.⁶⁰³ Het Nederlandse politieke systeem werd weggezet als een politiestaat, een dictatuur, een politiek correct regiem, een provincie van de EUSSR en haar vertegenwoordigers werden betiteld als ‘moderne Mengele’s’ en ‘Bilderberg-Babes’.⁶⁰⁴

Ook *Klokkenluideronline* schaarde zich achter Lensink: ‘Jij corrupt, belasting-ontduikend, met nazi’s en pedo’s samenzwerend, arrogant en incompetent nep-koninnetje Beatrix von Amsberg.... Als jij er niet voor zorgt dat Erwin L. per omgaande in vrijheid wordt gesteld dan zul je nog eens wat gaan meemaken in je gouden nep-koets op Prinsjesdag 2011... Nadere details volgen! Het volk kotst op je en je laffe schurkenstreken! Nu kun je nog kiezen voor een ‘veilige aftocht’ met je gedegeneerde mafia-familie maar als je te lang wacht...’⁶⁰⁵ Na zijn vrijlating bleef Lensink doorstrijden voor een veroordeling van de Oranjes vanwege hoogverraad en tegen allerlei vormen van onrecht. Op zijn eigen website is zijn strijd te volgen.⁶⁰⁶ In 2013 werd Lensink opgepakt omdat hij een gebiedsverbod overtrad. Op 11 april 2014 verstoorde Lensink een rechtbankzitting over de zaak-Demmink.⁶⁰⁷ In mei 2014 werd Lensink in Duitsland opgepakt omdat hij wilde demonstreren tijdens het bezoek van koning Willem-Alexander en koningin Maxima.⁶⁰⁸

5.6.2 Bedreigingen

Vaker echter waren de incidenten gerelateerd aan individuen uit de digitale complotgemeenschappen te categoriseren onder de noemer digitale bedreigingen en beledigingen. Meestal verklaarden de digitale complotgemeenschappen zich vervolgens solidair met de eenlingen en plaatsten hun vervolging in het kader van de niet-aflattende strijd van overheden tegen klokkenluiders en waarheidszoekers. Zo kreeg Hans H., een bekende naam in de digitale complotgemeenschappen, Justitie achter zich

603 <http://www.quofataferunt.com/viewtopic.php?f=73&t=37452>

604 [http://www.krapuul.nl/nieuws/51060/overheid-helpt-erwin-lensink-in-de-vernieling-in-naam-;](http://www.krapuul.nl/nieuws/51060/overheid-helpt-erwin-lensink-in-de-vernieling-in-naam-)
[http://archieff.artikel7.nu/?p=52897;](http://archieff.artikel7.nu/?p=52897) [http://herstelderepubliek.wordpress.com/2011/09/16/erwin-lensink-en-het-einde-van-de-rechtsstaat/;](http://herstelderepubliek.wordpress.com/2011/09/16/erwin-lensink-en-het-einde-van-de-rechtsstaat/) <http://www.klokkenluideronline.is/2012/07/micha-kat-en-de-justitiele-psychologie/>

605 <http://www.klokkenluideronline.is/2011/03/free-erwin-l-en-wel-nu/>

606 <http://erwinlensinkvrij.nl/>

607 <http://www.gelderlander.nl/regio/achterhoek/erwin-lensink-verstoort-zitting-zaak-dem-mink-1.4311311>

608 <http://www.ad.nl/ad/nl/1013/Buitenland/article/detail/3662375/2014/05/27/Belager-Gouden-Koets-opgepakt-in-Duitsland.dhtml>

aan nadat hij in 2005 toenmalig premier Balkenende bestookte met bedreigende e-mails. In 2007 deed de politie opnieuw huiszoeking bij H., nu vanwege de verdenking van het beledigen van moslims. Holtrop was zeer actief in het anti-Demminkkamp en verknoopte diens vermeende pedoseksuele activiteiten met vermeende moordaanlagen door de Nederlandse geheime dienst, en pedonetwerken waarbij leden van het Koninklijk Huis, rechters en hoge justitieambtenaren betrokken waren.⁶⁰⁹

Ook 'Vlunk', vaste gast bij *Klokkenluideronline*, maakte zich vanaf 2009 schuldig aan belediging en bedreiging van de koningin. Vlunk vervaardigde teksten als 'Het wordt tijd dat de hele familie tegen de muur wordt gezet en afgeschoten.' Motief: 'Zij is via de Bilderberggroep één van de belangrijkste veroorzakers van de huidige crisis, via de Club van Rome één van de bedenkers van de huidige man-made-global-warming hoax, ze int rechtstreeks belasting via de benzineprijs en haar aandeel in De Nederlandsche Bank (ok, dat doet die achterlijke huffer van een zoon nu) en krijgt bovendien nog een zakcentje dat dit jaar met 35 mille verhoogd is.'⁶¹⁰ De man werd in 2011 veroordeeld voor een poging tot zware mishandeling en voor het bedreigen van Balkenende en andere gezagsdragers. In 2012 werd 'Vlunk' vervolgd voor de beledigingen aan het adres van de koningin. Uit het rechtbankdossier bleek dat de man leed aan de ziekte van Asperger en zijn frustratie snel in agressie omzette. Op de achtergrond speelde een conflict met het UWV.⁶¹¹ 'Vlunk' kreeg veel bijval op de sociale media en de verontwaardiging over zijn veroordeling was groot.⁶¹²

Vergelijkbare motieven doken op bij Afghanistanveteraan Sietze Planting, die in 2011 vervolgd werd voor bedreigende e-mails aan het adres van premier Rutte. Planting stelde in Afghanistan achter een drugsnetwerk gerund door de Nederlandse overheid te zijn gekomen, een drugsnetwerk waar onder andere burgemeester Krikke van Arnhem bij betrokken zou zijn.⁶¹³ Planting verzamelde een groep veteranen om zich heen om ten strijde te trekken tegen het corrupte bestuur. 'Inmiddels is de situatie geëscaleerd door de onkunde, corruptie en het verraad aan tallozen die vielen opdat zij er een rotzooi van kunnen maken!! Wij zullen niet stoppen totdat de vijand volledig is geëlimineerd en als speler in het Arnhemse en Nederland is uitgeschakeld. Deze doelstellingen zullen wij levend of dood halen!!!,' schreef een van de veteranen op internet.⁶¹⁴

609 <http://www.de-stek.info/forum2/index.php?topic=8767.0>

610 <http://www.hpdetijd.nl/2009-04-19/oranjes-ook-gewone-mensen/>

611 <http://barracudanls.blogspot.nl/2012/08/vlunk.html>

612 <http://olympiczion.nl/index.php/olympiczion-in-gesprek-met-hans-timp-de-twitteraar/>

613 <http://www.stelling.nl/followup/krikke.html>

614 <http://www.stelling.nl/divers/briefarnhem.htm>

Op de sociale media kreeg Planting veel steun. Volgens 'Arend Zeevat' was de arrestatie van Planting een typisch voorbeeld van 'snatch and grab policy'.⁶¹⁵ Forumlid 'Gielah' stelde na het lezen van het verhaal van Planting: 'Wat ik me maar steeds afvraag is of Nederland alleen maar in SCHIJN een eerlijk en rechtvaardig land en een democratie geweest is, of dat het pas de laatste tijd onder invloed van de EU (Eurabie) en de Nieuwe Wereld Orde (...) een wetteloze en door niets of niemand meer gecontroleerde samenleving die onbeschaamd corrupt durft te wezen zo geworden is. Ineens lijken we wel een land achter het IJzeren Gordijn te zijn geworden... met alle onaangenaamheden van dien (links, de leiders permitteren zich alles, mensen mond-dood, vrijdenkers in psychiatrische ziekenhuizen opgenomen en de weinig overgebleven christenen en Joden de koppen van Jut voor allerlei geestloze dombo's).'⁶¹⁶ Op *Klokkenluideronline* werd veteranen opgeroepen de straat op te gaan. 'Sietze Planting verdwijnt onder onze neus, terwijl de straten wemelen van de pedofielen die met taakstraffen als papier prikken en het onderhouden van speeltuinen (geen GRAP!) door onze straten wemelen en onze kinderen verkrachten. Wat een GodVERGETEN land is dit!'⁶¹⁷ In 2013 werd Planting wederom vervolgd, nu vanwege een doodsbedreiging aan het adres van een rechter.⁶¹⁸

Gedwongen opname in een kliniek, hetgeen een aantal deelnemers aan de digitale complotgemeenschappen overkwam, leidde tot heftige digitale protesten. De zaak René Vissers⁶¹⁹ werd een soort testcase voor de complotgemeenschappen. Vissers, die inmiddels de geuzennaam 'Vrij mens van vlees en bloed' droeg, werd gedwongen opgenomen in een GGZ-instelling.⁶²⁰ Op de sociale media heette het dat een 'vrije man met veel machtsvertoon uitgeschakeld' was.⁶²¹ Vissers werd aangeduid als een 'vrijheidstrijder die de uitgang van de gekmakende Matrix had gevonden'. Conclusie: 'Dit nutteloze kut Vernederland, waarin het grootste deel van de bevolking zichzelf in een permanente slaapstand heeft geparkeerd en op afstand bediend wordt door de tele-visie, wordt geregeerd door criminele kinderverkrachters en een narco-

615 http://www.anarchiel.com/stortplaats/toon/staatsterreur_sietze_planting_updates

616 <http://www.amsterdampost.nl/sietze-planting-plotseling-in-vrijheid-gesteld/>; zie ook: <http://vrijere-publiektwente.webs.com/aboutus.htm>; http://nederlandvrij.com/2012/01/sietze-planting-spreekt/http://www.anarchiel.com/stortplaats/toon/staatsterreur_sietze_planting_updates; <http://www.vrijewereld.org/2011/12/18/pedofielen-en-andere-criminelen-in-de-arnhemse-politiek/>

617 <http://www.klokkenluideronline.is/2011/12/krikkegate-klokkenluider-al-week-vast/>

618 <http://www.boublog.nl/2013/08/29/sietze-planting-praat-met-myra/>

619 Zijn eigen website: <http://renescience.punt.nl>

620 <http://hetuurvandewaarheid.info/2011/06/01/hoe-het-zo-is-gekomen-met-de-vrije-man%e2%80%a6/>

621 http://zaplog.nl/zaplog/article/vrije_man_met_veel_machtsvertoon_uitgeschakeld

syndicaat.⁶²² ‘Het is voor mij duidelijk dat deze manier van handelen een bijzonder fascistoïde karakter heeft en laat zien in welke schaal van afglijden onze samenleving verkeert (...) Ik speculeer niet als ik zeg, dat we in het verleden van mensen afscheid hebben moeten nemen omdat zij een bepaalde orde onwelgevallig waren,’ concludeerde ‘Rob van de Zon’ die Vissers in de kliniek opzocht.⁶²³

De inzet van de psychiatrie om ‘dissidenten’ monddood te maken, was een terugkerend thema in de digitale gemeenschappen. ‘Degenen die denken dat alleen in de voormalige Sovjet Unie politieke dissidenten werden opgeborgen in psychiatrische ziekenhuizen, zijn niet op de hoogte van hetgeen er momenteel in Nederland gebeurt. De situatie wordt wat dit aangaat allengs zorgwekkender en begint steeds meer te lijken op de oude Sovjet-tijden.’⁶²⁴ Het psychiatrisch thema was ook prominent aanwezig bij Kat en ‘Dankbaar’. ‘Om de Vaatstra-doofpotten gesloten te houden worden met het uur krankzinniger middelen ingezet. Nu zijn het de horror-psychiaters die zich moeten ontfermen over de verkondigers van de waarheid zoals Wim Dankbaar. Eerder deed Justitie tot twee keer toe een poging Micha in het psycho-circuit onder te brengen (...) Met het uur glijdt onze rechtstaat verder af richting martelkamers en concentratiekampen.’⁶²⁵ Een aantal forumleden bleek zelf vergelijkbare ervaringen te hebben gehad. Zo schreef ‘John Dubbeld’: ‘Ik ben ook een dissident en met het zelfde lot beschoren als René; opname in de psychiatrie (...) Heb ik mij, als pionier, voor deze mensheid opgeofferd. Kan ik alleen maar hopen dat ondanks ik onder dwangmedicatie verkeer, oa. het opgelegde ‘mindcontrole-program’, mijn hersencellen scherp blijven en ik mij technologisch/wetenschappelijk wel desondanks kan blijven ontplooien.’⁶²⁶

Toen Karel Bagchus uit Amsterdam bezoek kreeg van de politie en een psychiater, vermoedden de complotpublieken dat dit te maken had met de anti-Demminkposter die op zijn voorraam hing. ‘De Nederlandse staatsterreur toont zich weer in volle glorie,’ aldus de website *Niburu*. ‘De gevestigde orde dreigt Karel met psychiatrisering en zijn naaste familie en vrienden voelen zich zodanig geïntimideerd dat ze onderduiken en zich niet meer durven vertonen in de buurt van Bagchus. Zo ook

622 <http://www.argusoog.org/vrije-man-met-veel-machtsvertoon-uitgeschakeld/>

623 <http://hetuurvandewaarheid.info/2011/06/01/op-bezoek-bij-rene-vissers%c2%a9/>

624 [http://hetuurvandewaarheid.info/2011/05/29/psychiatrie-als-repressiemiddel-in-bv-nederland/;](http://hetuurvandewaarheid.info/2011/05/29/psychiatrie-als-repressiemiddel-in-bv-nederland/)
http://anarchiel.com/display/vrijheid_voor_rene_vissers._tijd_voor_actie#c82626

625 <http://www.klokkenuideronline.is/2013/10/enter-the-horror-psychiaters/>

626 <http://www.argusoog.org/vrije-man-met-veel-machtsvertoon-uitgeschakeld/>

zijn vriendin.⁶²⁷ Toen bleek dat de man later alsnog gearresteerd werd, kopte Steven Brown: ‘Grote Laffe Amsterdamse politiemacht heeft vanmiddag de zeer beschaafde, bescheiden en lieve man Karel Bagchus, alsof het een Al Qaida Terrorist betreft, gearresteerd!’⁶²⁸ Het bleek dat de man was gearresteerd omdat hij de agenten voor fascistien uitmaakte. Filmpjes van de affaire werden direct op *Youtube* geplaatst. Forumleden schaarden zich achter de strijd van de man. ‘Stelletje klote Nazi’s. De loopjongens van de Oranje syfillis lijers die iedere opdracht klakkeloos opvolgen,’ aldus ‘Steven Hawkings’.⁶²⁹

5.6.3 Passieve systeemhaat in daad

In de digitale complotgemeenschappen bleek een defensieve tendens sterk aanwezig: niet de confrontatie met het verafschuwde systeem aangaan, maar intern migreren. Veel forumleden waren ervan overtuigd dat elke vorm van strijd alleen maar de negatieve energie versterkte en dat innerlijke bewustwording de enige weg was die gevolgd moest worden. Zo schreef ‘Mascha Roedelof’: ‘Juist strijden, zet de levenskrachten vast. Neemt de levenskrachten in bezit. Terwijl het diepste verlangen is een vrij mens te zijn. Het diepste verlangen is je levenskrachten vrij te laten stromen en in vrijheid te verbinden mét wie en wat jij wilt.’ ‘Dick’, die naar eigen zeggen ‘wel midden in de wereld staat maar niet meer van deze wereld is’, volgde dezelfde filosofie. ‘Nu heb ik 100% in mijzelf geïntegreerd dat mijn Weg er uit bestaat om alleen nog maar energie te steken in de totstandkoming van die Nieuwe Aarde. Ik voel me revolutionair, maar ga niet (meer) Strijden tegen een bestaand systeem, maar me 100 inzetten voor het nieuwe.. In mijn visie verdrijft het Licht vanzelf het Duister! Dat is een 100% wetmatigheid van de natuurlijke tijdcycli van hemel en aarde!’⁶³⁰

Vanaf 2008 kreeg deze wens concreet gestalte in de ‘soevereine mens’ die zijn of haar vrijheid terug claimde en zich helemaal uit het systeem terugtrok. ‘Anarchiel’ beschreef het onderliggende idee als volgt: ‘Kort gezegd komt het er op neer dat je jezelf “vrij mens” verklaart, waarbij je afstand neemt van - in mijn geval - het Nederlandse staatsburgerschap. Waarmee je je rechten en plichten binnen de boerderij die Nederland heet vaarwel zwaait. “Vrije mensen” wensen niet onvrijwillig en onder

627 http://niburu.co/index.php?option=com_content&view=article&id=7170:man-gearresteerd-vanwege-demminck-poster-update-24-02-2014--video&catid=9:binnenland&Itemid=22

628 <http://stevenbrownblog.wordpress.com/2014/02/19/karel-bagchus-met-grote-politiemacht-soeverein-uit-zijn-huis-gesleurd-en-verdwenen-in-dutch-koelag-archipel/#more-18876>

629 <http://www.youtube.com/watch?v=2JIFsZMMLv0>

630 <http://www.wanttoknow.nl/overige/media/peter-r-de-vries-complotdenker/>

dwang meegesleurd te worden in een volledig verziect systeem waar ze niet om hebben gevraagd en willen er daarom graag zo spoedig mogelijk afstand van nemen.⁶³¹ Populaire methode was uitschrijving uit het bevolkingsregister en ontkoppeling van het burgerservicenummer.⁶³² Ook de leerplicht en aangifteplicht van nieuw geboren kinderen werden gezien als een vorm van slavernij door de staat. ‘Het is namelijk in het belang van de Staat dat ook jouw kind(eren) naar school gaan. Dezelfde zinloze indoctrinatie ondergaan en robotjes worden (...) Een kind is 45 dagen van de moeder. Daarna is het van de Staat. Dit is een bedrog en mensenhandel op de grootst mogelijke en denkbare schaal,’ meende ‘zjoz’.

Johan Oldenkamp, oud-lijststrekker van de SOPN, was een van de voortrekkers in deze beweging. Oldenkamp had de koningin bericht dat het eigenaarschap van ‘de rechtspersoon met BSN 102698454’ volledig was overgegaan van de Staat der Nederlanden naar ‘de mens genaamd Johan van de familie Oldenkamp, levende als vrij en soeverein mens bij de gratie Gods.’ Oldenkamp meende daarom aan geen enkel contract meer gebonden te zijn en weigerde bijvoorbeeld zijn zorgverzekering te betalen.⁶³³ Eind december 2013 ging Oldenkamp nog een stap verder en gebood hij de gemeente Zeist om hem als overleden te registreren in het GBA.⁶³⁴

Websites als <http://www.ikclaimmijnnaam.nl/> en <http://www.destroman.nl> werden enthousiast aangeprezen in de digitale complotgemeenschappen. ‘Deze website is gemaakt voor alle Vrije Mensen van vlees en bloed. Hierop kan aan de wereld kenbaar gemaakt worden dat je je soevereiniteit als vrije mens op deze wereld claimt en niet langer een pion wilt zijn in het machtsspel van de elite der aarde,’ aldus de website. Op de website konden onder meer kentekenplaten voor ‘vrijmensen’ worden aangevraagd en was een ruilkring opgericht, waarbij mensen goederen en diensten konden verruilen buiten het geldsysteem om. Ruim 600 mensen zouden momenteel in de procedure zitten om zich soeverein te laten verklaren. Anderen waren bezig een stuk land in Gelderland te onteigenen om daar de *Verenigde Staten van Wonderland* op te richten.⁶³⁵

631 http://www.anarchiel.com/display/freemania_en_anarchiel.com_opnieuw_bekeken

632 <http://martinvrijland.com/2013/02/01/claim-uw-vrijheid-terug/>; zie ook: <http://vitalifeiten.wix.com/vitalifeiten>; <http://hetuurvandewaarheid.info/2011/06/22/vrijheid-is-niets-meer-te-verliezen-te-hebben/>

633 <http://www.pateo.nl/PDF/102698454.pdf>

634 http://www.pateo.nl/PDF/20131116_102698454.pdf

635 <http://www.projectwonderland.nl/welkom.htm>; In de Verenigde Staten is in de staat Alabama de ‘Republic for the United States’ uitgeroepen door ‘sovereign citizens’. Zie: <http://www.republicoftheunited-states.org/>

De interne migratie uit het systeem ging echter niet zonder slag of stoot gepaard. Oldenkamp verbood bijvoorbeeld ziektekostenverzekeraar CZ nog langer contact met hem op te nemen, op straffe van een boete van honderdduizend euro per contact.⁶³⁶ Toen de deurwaarder beslag kwam leggen op de bezittingen van Oldenkamp, stroomden van her en der sympathisanten toe om hem te ondersteunen.⁶³⁷ Ook andere vrije en soevereine mensen kwamen in conflict met de instanties. Zoals 'Alexander, Linda & de kinderen' uit Assen, die weigerden nog langer de hypotheek te betalen omdat ze het financiële systeem oneerlijk vonden. Het gezin was geheel in de ban van vrijheid. 'Vrijheid! Dat IS er gewoon. Vrijheid is een ingegraveerd Kosmisch recht. Wij willen gewoon Zijn, zonder ook maar iets te moeten. Wij gebruiken wat nodig is om te kunnen leven. Als echte vrijheid er nu mag zijn, hoeveel mensen, denkt u, zullen dan vandaag stoppen met werken?'⁶³⁸ Op internet zijn inmiddels allerlei filmpjes geplaatst van deurwaarders die beslag kwamen leggen, de toegang ontzegd werden, agenten die vervolgens deurwaarders kwamen ontzetten en de 'vrije mensen' al dan niet voor een afkoelingsperiode meenamen, of, in de woorden van de vrije mensen, ontvoerden.⁶³⁹

Naast het soeverein verklaren, was het idee je geheel uit het systeem terug te trekken populair, evenals het zelf opzetten van alternatieve economische, financiële en gezondheidsstelsels: stoppen met consumeren, weigeren om gevaccineerd te worden, geen auto rijden, geen gemanipuleerd voedsel eten.⁶⁴⁰ 'Earlgray': 'Heb overleving gereedschap bij je. Niets elektrisch. Leer survival! (...) Verder. Geloof! wij, de mensheid zijn in een ontwikkeling fase gekomen waardoor we in staat zullen zijn om te snappen waar het om gaat tussen God en ons. Spiritualiteit gaat met rasse schreden vooruit, en de trend is niet te stuiten, ook al zie je door de bomen de bos niet meer.'⁶⁴¹ Loskoppeling van het geldsysteem was ook een populaire gedachte, evenals het uitbreken uit de Matrix. 'Ga terug naar het land, ga je eigen eten verbouwen, zorg dat je zo afhankelijk mogelijk wordt, of blijf in de matrix en meedoen om deze failliete sprookjeswereld voor te laten bestaan. Een troost, hij flikkert vanzelf uiteen, maar zorg wel dat je er niet bij bent als het eenmaal zover is.' Het alternatief werd gezocht in massaal staken, het invoeren van een eigen munt en de oprichting van een eigen volksbank. Burgerlijke ongehoorzaamheid en massaal weigeren nog langer met het

636 http://pateo.nl/aansprakelijkstelling_CZ_3.htm

637 <http://www.sopn.nl/rechtspraak/119-wachten-op-de-deurwaarder.html>

638 <http://www.klokkenluideronline.is/2012/06/moedig-gezin-weigert-bank-te-betalen/>

639 Zie bijvoorbeeld: <http://vitalifeiten.nl/?p=3402>

640 Zie bijvoorbeeld www.artabana.nl

641 <http://www.argusoog.org/groeiende-wakkerheid/>

systeem te werken kwamen vaker als alternatief voorbij. ‘FreeElectron’ bepleitte de weg van eigen verantwoordelijkheid en burgerlijke ongehoorzaamheid: ‘Zoals cash betalen, geen facebook of twitter, ruilhandel, bewust kopen en eten, niet stemmen, dat soort dingetjes. Weiger zoveel mogelijk aan het systeem mee te werken maar wel binnen de wettelijke kaders.’⁶⁴²

Overigens was niet iedereen in de digitale gemeenschappen even gecharmeerd van de terugtrekking uit het systeem. ‘Dawn’: ‘Maak vooral jullie figuurtjes van licht. Vroeg of laat besef je dat je niet op een eiland woont en dat het erg dicht in je buurt komt. Dan beginnen ze met speciale sterren op je kleding, de rest laat zich raden! Geschiedenis, bekijk a.u.b. de geschiedenis het laat zien in wel stadium wij ons bevinden; dat is de toekomst. Het staat voor de deur, ieders deur! Ooit begon men mensen weg te werken die lastig bleken. En wat deed jij?’⁶⁴³

5.7 Tussenconclusie

De complotconstructie rond Joris Demmink ontwikkelde zich van een symbool voor klassenjustitie en corruptie tot een meer radicaal symbool voor de verderfelijke van het gehele politieke en maatschappelijke systeem. De in de vorige hoofdstukken prominent aanwezige tegenstelling tussen een linkse kwaadaardige elite die het volk monddood maakt en onderdrukt, was in de zaak-Demmink veel minder terug te vinden. Vooral onder invloed van de sociale media, met de website *Klokkenluideronline* voorop, verkreeg de complotconstructie een andere, radicalere invulling. Vrijwel de gehele Nederlandse politieke en maatschappelijke elite werd geacht medeschuldig te zijn aan het bestaan van ‘satanistische pedoseksuele netwerken’. Daarmee werd de gehele maatschappelijke en politieke orde gedelegeitmeerd, evenals instituties als de monarchie.

Naast de strijd om epistemologische regulering - de sociale media werden geacht de enigen te zijn die het aandurfd de ongecensureerde waarheid te verkondigen - zagen we ook de politieke en sociale functies van complotconstructies terug. De gecodeerde sociale kritieken die complotconstructies bevatten vertaalden zich in dit geval in een frontale aanval op ‘de’ elite die steeds onnipotenter werd voorgesteld

642 <http://urubin.com/forums/showthread.php?tid=50190>

643 <http://www.argusoog.org/vrije-man-met-veel-machtsvertoon-uitgeschakeld/>. Overigens zou later ruzie uitbreken tussen Vissers en de bij Argusoog betrokken mensen: <http://www.argusoog.org/stroman-radio-is-en-blijft-in-beweging-een-update/>

en sterk werd gedehumaniseerd. Dit gebeurde mede onder invloed van religieuze en spirituele invloeden in de digitale complotgemeenschappen. De elite werd voorgesteld als ‘koudbloedige entiteiten’ die het werktuig van satan waren. Zo ontstond een eclecticisch discours waarin zowel maatschappelijke grieven als persoonlijke grieven konden samensmelten tot hermetische haat tegen de autoriteiten. Op die wijze werd ook een nieuwe antagonistische relatie geproduceerd; een masternarratief dat orde, zingeving en betekenis in een complexe wereld bood, vriend en vijand definieerde en een positief zelfbeeld van ‘waarheidszoeker’ produceerde.

Meer dan in de vorige casussen zagen we in de complotconstructie rond Joris Demmink de werking van sterk gepersonaliseerde grieven en idiosyncratische wereldvisies. Enerzijds heeft dit zeer waarschijnlijk te maken met de technologische ontwikkelingen in de sociale media. Het werd immers steeds makkelijker voor individuen om uitgebreid hun levensverhalen te publiceren. Conflicten met de autoriteiten waren vaak debet aan het wantrouwen, de frustratie en de woede. Dat konden aanvaringen zijn met bijvoorbeeld het UWV. Maar ook ervaringen met Bureau Jeugdzorg of de eigen gedwongen opname speelden vaak een rol. Daarin schuilt een tweede verklaring. De complotconstructie rond Joris Demmink appelleerde aan een complex van grieven die zich eenvoudig in het culturele script van de complotconstructie lieten invoegen. Pedoseksualiteit is een zaak die onder de gehele bevolking afgrijzen en woede oproept. Ook het onder toezicht stellen van kinderen door Bureau Jeugdzorg is een diep in het persoonlijk leven ingrijpende kwestie. Het idee dat dergelijk vrijwel onverdraaglijke zaken de schuld zijn van machtige elites, kan individuele en maatschappelijke verlichting bieden door het duidelijke goed-fout-schema dat gepresenteerd wordt. Het feit dat Demmink topambtenaar op Justitie was zal daarbij ook een rol hebben gespeeld: het departement is immers verantwoordelijk voor alle gevoelige dossiers die in de complotconstructie naar boven doken: verdwenen kinderen, de moord op Marianne Vaatstra, Jeugdzorg, vervolging en opsporing, gedwongen opname in een kliniek. Demmink speelde vaak nog slechts zijdelings een rol in het geheel; hij fungeerde vooral als symbool van een geperverteerde elite en het grote Kwaad in de wereld.

Daarnaast laat de complotconstructie rond Demmink ook twee andere fenomenen scherper naar voren komen dan in de voorafgaande empirische hoofdstukken. Ten eerste een maatschappelijk reservoir van boze, gekrenkte en gefrustreerde individuen die zich om welke reden dan ook ernstig misdaan voelen door de autoriteiten. Vaak was een combinatie met mentale problemen en sociaaleconomische marginali-

sering te zien. Individuen die zich met de rug tegen de muur voelden staan, speculerend over zelfmoord of dreigend de volgende Tristan van der Vlis te worden - hiertoe in de eigen perceptie min of meer gedwongen door de autoriteiten. Ten tweede de wens om zich geheel uit de samenleving terug te trekken, al dan niet in de vorm van individuele spirituele verlichting. Hierin zien we het fenomeen van 'conspirituality' terug dat we in hoofdstuk twee aanhaalden: de vermenging van complotconstructies met spiritualiteit. Deze tendens kent zijn vreedzame varianten, maar kan soms ook grimmige trekken krijgen. Het schuurt en botst soms tussen de soevereine mensen en de autoriteiten.

Tegelijkertijd zijn er ook parallellen te zien met de vorige hoofdstukken: de machteloze woede die zich niet weet te vertalen in georganiseerd protest of verzet. Maar ook hier zijn verschillen te zien. Waar de in de complotconstructies rond de moord op Fortuyn en rond Eurabia vervatte politieke woede zich in ieder geval nog deels lieten representeren door partijen als de LPF en de PVV en daarmee nog een verbinding met het politieke systeem had, ontbreekt zo'n verbinding vrijwel geheel in de complotconstructie rond Joris Demmink: slechts wat Kamervragen en een rapport van een europarlementariër (zie paragraaf 5.2). Mede daardoor hebben de digitale complotgemeenschappen rond Joris Demmink een nog meer eclecticisch, diffuus en daardoor ongrijpbaar karakter dan de gemeenschappen die in de vorige hoofdstukken zijn beschreven.

6. Conclusie

*'Lekker verzet; het enige wat is verzet, zijn wat toetsen op een keyboard.'*⁶⁴⁴

*'Zij doen tenminste iets en komen achter hun toetsenborden vandaan. Wat dat betreft hebben ze meer lef dan alle reaguurders (inclusief moi) op GeenStijl bij elkaar. Nee, Nederland langzaam laten islamiseren terwijl je langs de zijlijn boze berichtjes op het internet plaatst, dat helpt! Als er in mei 1940 al internet en GS geweest was, dan had Nederland zich tegen de Duitse invasie 'verzet', door het open van heel veel boze topics in de social media en het fotoshoppen van Hitler.'*⁶⁴⁵

In dit slothoofdstuk zullen we op basis van het exploratieve, empirische onderzoek dat in de voorafgaande hoofdstukken is gepresenteerd, de onderzoeksvraag beantwoorden die ten grondslag lag aan dit onderzoek: *'In hoeverre bevorderen complotconstructies systeemhaat en in hoeverre gaat hier een risico voor de nationale veiligheid vanuit?'* Daartoe zullen we de belangrijkste elementen van de tussenconclusies uit de drie empirische hoofdstukken samenvatten. Voor de overzichtelijkheid zullen we beide deelvragen in de onderzoeksvraag afzonderlijk beantwoorden. Vervolgens zullen we in paragraaf 6.3 uitgebreider stilstaan bij de gevolgtrekkingen die we aan de conclusies kunnen verbinden en formuleren we een aantal verklaringen voor onze bevindingen. In paragraaf 6.4 bekijken we opnieuw het concept systeemhaat en construeren we als alternatieve conceptualisering een typologie van *systeemkritische posities*. In paragraaf 6.5 gaan we nader in op de vraag of langdurig geventileerd wantrouwen de democratische rechtsorde kan ondergraven. Vervolgens vatten we in paragraaf 6.6 een aantal beleidsconsequenties samen. Ten slotte doen we in paragraaf 6.7 een voorzet voor een onderzoeksagenda naar een aantal fenomenen die relevant zijn voor bestudering van actuele systeemkritische posities.

6.1 In hoeverre bevorderen complotconstructies systeemhaat?

In de literatuur zijn complotconstructies geconceptualiseerd als gecodeerde sociale kritieken die vraagtekens zetten bij het ethos en de legitimiteit van de politieke instituties en de epistemologische regulering in een samenleving. Daarbij fungeren complotconstructies als substituutideologieën en substituutreligies die het vacuüm opvullen dat traditionele betekenis- en zingevende ideologieën en religies achter

644 <http://www.klokkenluideronline.is/2013/11/zaak-vaatstra-als-ultiem-scheidsgerecht/>

645 'du Roi Soleil' in reactie op de dakbezetting van een moskee in Dordrecht door leden van Identitair Verzet. http://www.geenstijl.nl/mt/archieven/2015/12/breek_moskee_bezet_in_dordrech.html

hebben gelaten. Omdat complotconstructies weliswaar allen een vergelijkbare narratieve structuur hebben maar in de kern leeg zijn, fungeren ze als discursieve ruimtes die gevuld kunnen worden met een ratjetoe aan grieven en eisen onder de totaliserende en onwrikbare tegenstelling tussen een kwaadwillende elite en een geknecht volk. Door macht weer aan te wijzen en vriend en vijand te definiëren construeren complotconstructies een nieuwe antagonistische relatie.

Uit de empirische hoofdstukken blijkt dat de door ons onderzochte complotconstructies inderdaad grotendeels deze politieke en sociale functies vervulden. In de post-politieke Nederlandse constellatie die initieel onder de paarse kabinetten vorm kreeg, fungeerden complotconstructies als vluchthaven voor velerlei politiek en maatschappelijk ongenoegen dat buiten de geïnstitutionaliseerde politieke orde verklaard was. Het eclecticische karakter van het discours dat in de door ons onderzochte complotgemeenschappen vorm kreeg werd bovendien gefaciliteerd door de als rizoom functionerende sociale media.

Binnen het complotdiscours voltrokken zich wel verschuivingen. Waar in eerste instantie in de complotconstructies rond de moord op Pim Fortuyn nog een tamelijk herkenbare (nieuw rechts-radical) politieke scheidslijn tussen links en rechts werd gearticuleerd, werden de pijlen allengs meer op het gehele politieke establishment en de politieke orde gericht. Daarmee verdichtte het wantrouwen en ongenoegen zich steeds meer tot systeemhaat: fundamentele weerzin, wantrouwen en woede tegen de hele politieke en maatschappelijke orde en de symbolen en vertegenwoordigers ervan. Niet langer werd alleen het links-rechts-schema gehanteerd; het onderscheid tussen links en rechts werd in toenemende mate gheredefinieerd als een bewuste poging van de machten achter de schermen om het volk te doen geloven dat er nog zoiets als een democratische keuze bestond. Een conglomeraat van vijanden verscheen op het toneel, bevolkt door het militair-industriële complex, Illuminati, veiligheidsdiensten, vrijmetselaars, de Oranjes, Bilderberg en de Nieuwe Wereldorde.

Een verklaring voor deze verschuiving ligt zowel in de opkomst van webfora die diverse complotconstructies tot hoofdbestanddeel van hun discours hadden, zoals *Want to Know*, *Argusoog*, *Boinnk*, *Wij worden Wakker* en *Boublog* als in de neergang van een aantal webfora die primair vanuit een nieuw rechts-radicaal gedachtegoed opereerden, zoals het *Forum voor de Vrijheid* en het *Pim Fortuyn Forum*. Zowel de opkomst van de meer algemene complotwebfora als de neergang van de nieuwe rechts-radical webfora vond ruwweg plaats in de periode 2007-2009. Dat wil overigens niet zeggen dat het nieuw rechts-radical gedachtegoed en de daarbinnen

plaatsvindende vermenging met complotconstructies niet meer in Nederland aanwezig is. Recent is er zowel op Twitter als op Facebook een heropleving van het gedachtegoed te traceren. Maar omdat deze laatste ontwikkelingen zich buiten het door ons onderzochte tijdsvak voltrokken, gaan we daar hier niet verder op in.

Een vergelijkbare ontwikkeling zien we terug in de Eurabia-complotconstructie en de complotconstructies rond Joris Demmink. Waar eerst vooral linkse politici en bestuurders werden aangevallen, of - in het geval van Demmink - een verwijt van klassenjustitie overheerste, verscheen gaandeweg een gezamenlijke maar diffuse vijand op het toneel die uit naam van de vrijheid van meningsuiting, de democratie en de beschaving bestreden diende te worden. Een eclectische mix van politieke signalen kenmerkte de digitale gemeenschappen. Daarmee kon systeemhaat ook gemakkelijk buiten de toch al niet scherp afgetekende oevers van het nieuw rechts-radicalisme treden. Specifieke kritiek vervloede met een meer algemene, ongerichte kritiek op het systeem, de overheid, de politici, of de Illuminati en de Nieuwe Wereldorde als alles overwoekerende machtsstructuren die het Kwaad vertegenwoordigden en samenspannen tegen het volk. De complotconstructies rond de moord op Fortuyn, Eurabia en Joris Demmink lieten echter ook raakvlakken zien met breder in de samenleving levend ongenoegen. Ongenoegen met de islam en migratie, ongenoegen met de Europese Unie, ongenoegen met de ongecontroleerde financiële systemen. Ongenoegen met wat in de literatuur is aangeduid als steeds autonomer opererende systemen die de burger het idee gaf dat zijn of haar stem er niet meer toe deed - en daar had de burger natuurlijk vaak ook gelijk in. Hoewel menig complotconstructie de grenzen van de verbeelding danig tart, staan ze niet los van bredere maatschappelijke ontwikkelingen en gevoelens van ongenoegen.

Het idee genegeerd te worden, buitenspel te staan, is een recept voor woede. Zoals Joost Niemöller het eens verwoordde: 'Ook woedende mensen kunnen leven met democratie. Maar niet met genegeerd worden.'⁶⁴⁶ Op paradoxale wijze vergroot de toegenomen mogelijkheid om de eigen stem te laten horen (via sociale media, maar ook doordat vrijwel elk regulier medium en elke organisatie voortdurend de 'stem van de burger' zegt te willen horen) de frustratie dat er doorgaans met die stem alsnog niets gebeurt - afgezien van korte hypes, waarin een organisatie of autoriteit in ieder geval symbolisch buigt voor de digitale stemmen indien ze maar luid genoeg worden uitgesproken. De vrijheid van meningsuiting werd de toetssteen voor de nieuwe politieke correctheid en werd uitbundig gevierd om maar niet het verwijt te krijgen 'oude'

646 Joost Niemöller: <http://www.dagelijksestandaard.nl/2011/02/het-verraad-van-bolkestein>

politiek correcte censuur te bedrijven. Elke mening telde voortaan mee, elke mening was even waardevol. De ongeremde vrijheid van meningsuiting bleek echter een slecht helende balsem voor de gekrenkte ziel. Enige verwarring bleek te bestaan over het verschil tussen het recht op vrijheid van meningsuiting en het direct in beleid omzetten van deze meningen. Volgens Jos van der Lans (2005) organiseerde dit proces zijn eigen cynisme. Omdat er niet geluisterd werd, werd er nog harder geschreeuwd en gescholden en liepen de frustraties verder op. Het idee dat er dus wel machten achter de schermen actief moeten zijn krijgt op die manier ook meer logica en aantrekkingskracht - waarom zou er anders niet geluisterd worden?

Cruciaal in zowel de complotconstructies als in het breder levende maatschappelijk ongenoegen is het idee door zowel vijanden van binnen als van buiten bedreigd te worden. De dreiging van buiten die de complotconstructies articuleerden, appelleerde aan een algemeen gevoel van bedreiging van culturele eigenheid en identiteit en uitlevering aan een vijand van buitenaf. De complotconstructies rond de islam en Eurabië - 'ons is niets gevraagd, het is ons opgedrongen door machten met een geheime agenda' - liepen naadloos over in een algemenere complotconstructie over de Europese Unie: de EUSSR of het Vierde Rijk. De complotconstructies borduurden daarbij succesvol verder op het idee van miskennis door een vijand te lokaliseren en schuld te attribueren: het zijn *anderen* die schuldig zijn aan de miserabele situatie.

De dreiging van binnenuit kreeg twee dimensies: de gewone burger werd zowel bedreigd en misbruikt door een onaantastbare globale elite van bovenaf, als door migranten van onderaf - de klassieke vijfde colonne. Het voornaamste verwijt aan de autoriteiten was dat ze in plaats van de burger tegen deze bedreigingen te beschermen, partij koos voor de 'uitvreter' van boven en beneden. De metafoor van de 'hardwerkende Nederlander' is in feite de *mainstream*-vertaling van het idee dat de gewone Nederlander speelbal is van parasitaire krachten van onderop en bovenaf. In de Amerikaanse literatuur wordt deze tendens 'producerism' genoemd: een politieke ideologie die de blanke middenklasse aan zich probeert te binden door hun productiviteit te bewieroken en in contrast te plaatsten met de 'onproductieve' bankiers en speculanten van boven, en de minderheden van onder. Complotconstructies en rechts-populisme verbinden zich in deze stroming (Berlet en Lyons 2000).

Vanaf 2008 zouden de bankencrisis, maar ook allerlei overheidsmaatregelen die door de digitale gemeenschappen werden geïnterpreteerd als instrumenten van de controlestaat, ingevoegd en opgezogen worden in de complotconstructies. Maar ook kleinere stenen des aanstoots konden via het culturele script van complotconstruc-

ties van betekenis worden voorzien. Complotconstructies werken zo als een harmoniecamodel. Ze lenen zich niet alleen voor een uitbreiding naar steeds grotere, machtigere en duistere wereldnetwerken, maar ook voor een verkleining van het haatobject. Bureau Jeugdzorg was bijvoorbeeld een gewild haatobject binnen de digitale complotgemeenschappen rond de zaak-Demmink.

Complotconstructies bleken tevens te fungeren als substituutreligie. Spiritualiteit, christelijk Einde-der-Tijd-denken en satanisme deden hun intrede in de digitale complotgemeenschappen met de komst vanaf ongeveer 2008-2009 van webfora die 'conspirituality' articuleerden. De 'machten achter de schermen' werden in de context van het christelijke denken geplaatst en als het werk van de Duivel gearticuleerd. In spirituele interpretaties werden de kwade machten in een discours geplaatst van negatieve energieën, kosmische veranderingen of buitenaardse interventies. Maar ook machten achter de schermen die in meer wereldse interpretaties als bijvoorbeeld de Nieuwe Wereldorde werden gedefinieerd, konden makkelijk in het religieuze discours worden getrokken via het toevoegsel de 'satanische' NWO, of in het spirituele discours door de NWO voor te stellen als bevolkt door 'reptielachtigen' of 'koudbloedige entiteiten'. Naast ongenoegen met de post-politieke constellatie openbaarde zich zo via de complotconstructies ook een zingevingscrisis.

Het onderliggende fundament dat de complotgemeenschappen met elkaar verbond en de aantrekkingskracht die het op zeer uiteenlopende individuen uitoefende, bleef het diepe wantrouwen en de weerzin tegen de elite in Nederland en het politieke systeem, op zowel nationaal als Europees niveau. Het onderscheid dat vaak gemaakt wordt in de literatuur over politieke legitimiteit tussen enerzijds gezagsdragers en anderzijds de politieke instituties en het democratische bestel blijkt in werkelijkheid vloeibaar. Samenvattend stellen we dat complotconstructies een belangrijke rol spelen in de opkomst van het verschijnsel systeemhaat. Onvrede en ongenoegen verdichten zich via complotconstructies tot systeemhaat. Systeemhaat aangedreven door complotconstructies reflecteert daarmee de post-politieke constellatie van Nederland. Complotconstructies vormen door hun eclecticische signatuur en een aantrekkelijk binair schema van goed en fout zowel een substituutideologie als een substituutreligie die identiteit, zingeving en verklaring biedt voor een eclecticische soep aan maatschappelijke en persoonlijke grieven die niet langer een vertaling konden vinden in de politieke en sociale instituties, kanalen en organisaties die vanaf de jaren negentig verbrokkelden en, grotendeels van hun inhoud en functie ontdaan, voortleefden als simulacra van het politieke.

Sociale media faciliteerden deze ontwikkeling op meerdere manieren. Doordat de poortwachtersfunctie die de traditionele media vervullen geen opgeld doet in de digitale wereld was het eenvoudiger om zowel complotconstructies te verspreiden als er kennis van te nemen. Tegelijkertijd fungeerden de webfora als virtuele huiskamers waarin de deelnemers een clubgevoel konden ontwikkelen en voortdurend in het eigen gelijk werden bevestigd. Dat is op zich geen nieuw verschijnsel - mensen worden liever bevestigd in wat ze toch al dachten, dan dat ze hun wereldbeeld op de proef laten stellen door kritische, afwijkende meningen. Maar de sociale media hebben dit fenomeen wel naar een hoger plan getild.

De opkomst van populistische partijen en populistische politiek faciliteerden eveneens complotconstructies die zich tegen het systeem richtten. De overeenkomsten tussen complotdenken en populisme zijn al in het theoretisch hoofdstuk aangestipt. Essentieel is dat populistische partijen zich tegenover het politieke systeem plaatsen en zich positioneren als enige echte oppositiepartij. Daarnaast reflecteren ze inhoudelijk veel thema's die ook in de complotgemeenschappen leven - identiteit, nationaliteit, tegen de Europese Unie, immigratie, multiculturele samenleving en vluchtelingen, de financiële wereld maar bovenal afkeer tegen, en wantrouwen in 'het establishment', 'de' politiek of 'de' machthebbers. Ook dragen ze de belofte uit dat er geen 'wicked problems' zijn, maar dat er eenduidige oorzaken en dus eenduidige en eenvoudige oplossingen zijn voor alle stenen des aanstoots die delen van de bevolking percipiëren.

6.2. Risico's voor de nationale veiligheid

In de inleiding hebben we een aantal verwachtingen uit de literatuur opgevoerd over de mogelijke risico's voor de nationale veiligheid die uit door complotconstructies aangedreven systeemhaat zouden kunnen voortvloeien. In de literatuur wordt complotconstructies en daaruit voortvloeiende systeemhaat een gewelddadig potentieel toegedicht. De harde scheiding die in complotconstructies tussen 'wij' en 'zij' wordt geconstrueerd, de dehumanisering van de vijand, de gewelddadige taal en het gevoel van een existentiële bedreiging - al dan niet gemengd met Einde-der-Tijden-fantasieën - zouden de weg naar geweld openen. In onze empirische hoofdstukken zijn we deze elementen volop tegengekomen.

Maar het veronderstelde effect - geweld - hebben we veel minder aangetroffen. Bovendien valt bij de meeste gewelddaden geen haarzuivere of eenduidige relatie te

leggen tussen complotconstructies, systeemhaat en geweld. Het meest duidelijke incident betrof de in India gepleegde moord op een Britse toeriste door oud-lijst-trekker Richard de W. van de Centrumdemocraten. Hij zag de toeriste aan voor een AIVD-agente. De W. besteedde zowel op Facebook als Youtube volop aandacht aan Joris Demmink en de Bilderberg-organisatie. De W. stond onder behandeling voor achtervolgingswanen. De actie van Karst Tates tegen de koninklijke familie kwam waarschijnlijk voort uit een 'afkeer tegen alles', en waarschijnlijk uit een meer gerichte haat tegen de monarchie als symbool van een verachtelijk maatschappelijk systeem of als kristallisatiepunt van persoonlijke diffuse grieven. De schietpartij van Tristan van der Vlis op willekeurige bezoekers van een winkelcentrum in Alphen aan den Rijn kwam voort uit een mengeling van mentale problemen, een religieuze fixatie en fascinatie voor geweld, rampen, pandemieën, hongersnoden en het Einde-der-Tijden. Het vierde gewelddadige voorbeeld is de moord op Els Borst door Bart van U.⁶⁴⁷ Hij werd gedreven door complotconstructies over een nakende islamitische aanslag in Nederland en meende bovendien persoonlijk doelwit te zijn. De autoriteiten zouden niet in staat zijn of bereid zijn hem te beschermen. Maar bij al deze voorbeelden geldt dat een mix van grieven, persoonlijke problemen, soms mentale problemen en contextfactoren een rol speelt - complotdenken leidend tot systeemhaat kan niet eenvoudig uitgeroepen worden tot het dominante mechanisme dat in deze voorbeelden het geweld verklaart.

6.2.1 Maatschappelijke onlusten

Grootschalige onlusten gebaseerd op systeemhaat deden zich in Nederland niet voor. Het lukte de complotgemeenschappen vrijwel nooit om de digitale aanhang de straat op te krijgen, voor zover dat überhaupt al werd geprobeerd. Mobilisatie vanuit extreemrechtse en nieuw rechts-radicalen hoek was niet bepaald indrukwekkend te noemen; bovendien vielen de initiatieven al snel weer uiteen door onderlinge ruzies. De digitale complotgemeenschappen waarin Joris Demmink figureerde wisten een drietal demonstraties te organiseren, ook al waren daar de aantallen niet bijzonder indrukwekkend: rond de honderd mensen. Daarnaast waren er soms kleine manifestaties op straat of tijdens rechtszaken, vooral geïnspireerd door Micha Kat. Soms waren er wat ongeregelde heden bij manifestaties op straat, maar ook dat bleef beperkt tot wat duw- en trekwerk, een charge van de ME en een paar arrestaties.

⁶⁴⁷ Bart van U. werd in april 2016 veroordeeld tot tbs met dwangverpleging. Van U. verklaarde dat hij Borst in 'opdracht van God' had gedood om haar euthanasiebeleid. Zie: <http://www.nrc.nl/nieuws/2016/04/13/tbs-voor-bart-van-u-voor-doodslag-els-borst-en-zus-a1407951>

Wat wel een relatief nieuwe trend is, is dat complotconstructies hun ingang vinden bij zich nieuw formerende sociale protestbewegingen die zich vooral richten tegen het sociaaleconomische beleid van de huidige regering. Op 1 mei 2014 demonstreerden bijvoorbeeld zo'n honderd mensen onder het vaandel van de *Contra Club* in Den Haag tegen de regering. In de demonstratie liepen mensen mee die de taal bezigden die we kennen uit de complotgemeenschappen: premier Rutte en andere politici waren geen mensen, maar reptielen of koudbloedigen.⁶⁴⁸ Uit de leuzen op de demonstratie, maar ook uit de inhoud van de onderliggende Facebookpagina's, bleek een sterke invloed van allerlei complotconstructies. Oproepen tot solidariteit met sociaal zwakkeren wisselden zich af met verhalen tegen kindermisbruik; het neerschieten van de MH17 was een *false flag*-operatie; het ebola-virus paste in de depopulatieagenda van de Nieuwe Wereldorde.⁶⁴⁹ Zowel nieuw rechts-radicalisme (*De Nieuwe Realist*, *De Dagelijkse Standaard*), libertarisme (*De Vrij spreker*), complotdenken (*Bovendien*, *Want to Know*, *Klokkenluideronline*), als de beweging van soevereine mensen vulden de pagina's. Ook werd doorgelinkt naar *Fubar*, een relatief nieuw webforum dat sterk anti-links en anti-islam is en ook prominent aandacht aan Demmink geeft.⁶⁵⁰ Ruim 1.100 mensen ondersteunden op Facebook de *ContraClub*.

Eind 2014 werd vanuit deels dezelfde groeperingen in Den Haag een demonstratie georganiseerd onder het motto *Break the System*. Ditmaal kwamen er bijna duizend mensen op af. Sociaal-politieke grieven voerden de boventoon, maar de organisatie had ook als gastspreker Micha Kat uitgenodigd. Toen een deel van de demonstranten naar het Binnenhof wilde optrekken greep de ME in en ontstonden er wat relletjes. Deelnemers aan de demonstratie reageerden boos. 'Dit kabinet is de vijand van het volk, ze zijn dictatoriaal en buiten eigen bevolking uit. Wij mogen verrekken van Den Haag en dat terwijl ze wel heel goed voor zichzelf zorgen. Het zijn gewoon criminelen.' 'Olaf Ramakers' schreef: 'Wij als Nederlander mogen niks meer. Alleen als je buitenlander bent mag je alles doen wat je wilt en zeggen wat je wilt.'⁶⁵¹ Op Facebook omschrijft *Break the System* zich als een politieke actiegroep die 'noch links, noch rechts' is en actie voert 'voor het volk en de spreekbuis van het volk wil zijn'.⁶⁵² De Facebook-pagina van *Break the System* is inmiddels door ruim 18.000 mensen

648 <http://www.youtube.com/watch?v=uEsa2YG4GJM>

649 <https://nl-nl.facebook.com/contracclubactiegroep>; <http://www.contraclub.nl>

650 <http://fubarfubar.blogspot.nl/>; later omgezet naar <http://fubar.mobi/>

651 <http://www.rtlnieuws.nl/nieuws/binnenland/burgemeester-maakte-einde-aan-demonstratie-break-system>

652 Zie <https://www.facebook.com/breakthesystem> en www.breakthesystem.nl

leuk bevonden.⁶⁵³ Hier laat zich wel de functie van complotconstructies als substituut-ideologie terugzien, maar ook hier kan geen eenduidige lijn worden getrokken tussen complotconstructies, systeemhaat en geweld - in dit geval op straat.

6.2.2 Bedreigingen

Uit het empirisch onderzoek blijkt dat de actieve manifestaties van systeemhaat zich vooral materialiseerden in digitaal geuite bedreigingen. Soms gaat het om algemene bedreigingen gericht aan een diversiteit van gezagsdragers of het systeem, soms gaat het om specifiek tegen individuen geuite digitale bedreigingen. Een deel van de bedreigingen is afkomstig van eenlingen die met mentale problemen kampen; bij anderen staan persoonlijke grieven en problemen op de voorgrond; weer anderen lijken meer politiek-ideologisch gemotiveerd te zijn. Voor zover bekend zijn de geuite bedreigingen niet omgezet in daden, ook niet in een voorbereidend stadium.

De impact van (doods)bedreigingen op gezagsdragers kan echter groot zijn, ook al blijft het bij dreigen. Verschillende politici en bestuurders zijn met hun werk gestopt; anderen worden incidenteel of structureel beveiligd; weer anderen zien het als een vervelende bijkomstigheid van hun werk en negeren het zo veel mogelijk. Daarbij moet worden aangetekend dat het uiten van (doods)bedreigingen bepaald niet voorbehouden is aan systeemhaters; evenmin zijn het slechts gezagsdragers die object van bedreiging zijn. Het kan zo'n beetje iedereen overkomen, zo leert bijvoorbeeld de website 'doodsbedreigingen'.⁶⁵⁴ De website verzamelde in een periode van anderhalf jaar (2013-2015) bijvoorbeeld meer dan 5.000 doodsbedreigingen die op Twitter geplaatst waren.

Verder moet in het oog worden gehouden dat de sociale media hebben geleid tot een uitvergroting en vergrote toegankelijkheid van de publieke discursieve ruimte en een premie op impulsiviteit in zich dragen. Waar vroeger politieke haat alleen hoorbaar en zichtbaar was voor de medestamgasten, of de familie en burens rond de barbecue, kan tegenwoordig iedereen met een internetaansluiting zijn grieven direct en impulsief aan een in principe onbeperkt publiek kenbaar maken, zonder eerst naar papier,

653 <https://www.facebook.com/breakthesystem>. Zie ook de website <http://www.breakthesystem.nl/>

654 Op de twittersite doodsbedreigingen (<https://twitter.com/doodsbedreiging>) worden dagelijks de verse doodsbedreigingen verzameld. Als deze uitingen serieus zouden zijn, zou er inmiddels een dramatische stijging in de moordstatistiek zichtbaar moeten zijn, hetgeen niet het geval is. Bovendien zou er dan ook geen bouwcrisis in Nederland zijn, want heel bouwend Nederland zou voortdurend bezig zijn de scholen te herstellen die in brand zijn gestoken of opgeblazen, al dan niet met het ontzielde lichaam van een leraar of lerares erin.

pen, adres, enveloppe en postzegel te hoeven zoeken. En omgekeerd kan iedereen daar kennis van nemen, en op een idee worden gebracht. Digitaal bedreigen is daarmee sterk cultureel geritualiseerd.

6.2.3 Passieve systeemhaat

Een tweede categorie van 'daden' die een bedreiging voor de nationale veiligheid kan vormen werd in de inleiding omschreven als 'anti-integratief radicalisme' of passieve systeemhaat: personen of groeperingen die zich afzijdig houden van de maatschappij, soms gepaard gaand met het verketteren van andere groeperingen of het streven naar een parallelle samenleving. In de digitale gemeenschappen is een tendens te ontwaren die neerkomt op terugtrekking uit het systeem in combinatie met de nadruk op individuele bevrijding en verlichting. Het post-politieke karakter van systeemhaat uit zich in die zin ook in de volstrekt weggeslagen hoop dat traditionele manieren van politiek bedrijven of actievoeren nog een perspectief op verandering of bevrijding in zich dragen. De idee van een maatschappelijk perspectief op verandering, of een maatschappelijke verankering van verzet, is gaandeweg ingeruild voor een, meestal individuele, terugtrekking uit het systeem - geestelijk of fysiek. 'Interne migratie' - het je zover mogelijk terugtrekken uit het systeem, of de 'Matrix' - is momenteel een sterke tendens in de onderzochte digitale gemeenschappen. Het gaat bovenal om een individuele 'geestelijke strijd'. Het is een ten diepste spiritueel verlangen naar zingeving, verlichting en een radicaal andere, vredige wereld dat de digitale complotgemeenschappen doordrenkt. In hoofdstuk twee benoemden we dit als 'conspirituality' (Ward en Vaos 2011). Het harde politieke cynisme dat uit veel complotconstructies spreekt, vermengt zich met spiritueel optimisme gericht op maatschappelijke en individuele transformatie. De 'duistere krachten' waarvan vermoed wordt dat ze achter staatsgrepen, oorlogen, hongersnood, terrorisme en vernietiging zitten, kunnen ondanks hun ogenschijnlijk onaantastbare macht verslagen worden door positivisme, nieuwe bewustzijnsvormen, spirituele kracht en kosmische energie.

Hoezeer 'het systeem' in woord ook wordt aangevallen en gedelegeerd en vertegenwoordigers ervan gedehumaniseerd, een defensief verlangen naar interne migratie is vaak sterker dan een offensieve mentaliteit. Maar getalsmatig lijkt het hier om een vooralsnog marginaal verschijnsel te gaan en moet het gevaar dat ervan uitgaat niet overdreven worden. Het politieke bestel heeft in de ogen van de deelnemers in de digitale gemeenschappen afgedaan, maar een politiek of maatschappelijk alternatief is niet voorhanden. Wat rest is fundamentele, maar tegelijk diffuse en vooral

machteloze weerzin, wantrouwen en woede tegen het systeem. Maar bovenal en paradoxaal genoeg sluit het zich afkeren van het systeem goed aan bij het neoliberale discours waarin burgers voortdurend te horen krijgen dat ze vooral niet te veel naar de overheid en de politiek moeten kijken en het zelf maar moeten zien te redden in de ‘participatiesamenleving’. Ook de nadruk op individuele bevrijding en verlichting reflecteert maatschappelijke veranderingen. De idee van maatschappelijke maakbaarheid is immers ingeruild voor een discours van individuele maakbaarheid.

6.2.4 Gewelddadige acties van eenlingen

Het grootste risico voor de nationale veiligheid lijkt te liggen in individuen die gedreven door persoonlijke grieven en mentale problemen en gevoed door een haatdragend discours tegen alles wat met ‘het systeem’ heeft te maken tot geweld overgaan, al dan niet als wraak voor aangedaan leed of als vorm van zelfrealisering. De vier hierboven aangehaalde voorbeelden van gewelddadige incidenten komen allen op het conto van eenlingen. Uit reacties van deelnemers in de digitale complotgemeenschappen blijkt bovendien dat een aantal individuen zich met de rug tegen de muur voelt staan: in hun perceptie zijn ze ‘kapotgemaakt’ door de overheid of instanties, of aan hun lot overgelaten. Sommigen speculeren over zelfmoord, anderen dreigen dat ze een ‘nieuwe Tristan’ zullen worden, soms zijn er hints te lezen dat individuen overwogen hebben geweld te gebruiken.

Daarbij spelen de complotconstructies in de digitale gemeenschappen wel een bijzondere rol, zonder ze tot allesverklarende factor uit te roepen. Ten eerste lenen complotconstructies zich goed voor invoeging van gepersonaliseerde grieven. Uit egodocumenten die bijvoorbeeld in de digitale complotgemeenschappen rond Demink te vinden zijn, blijkt dat persoonlijke strijd met de autoriteiten voor veel individuen een belangrijke drijfveer was om zich met de digitale complotgemeenschappen te engageren. Klein begonnen conflicten werden gesystematiseerd tot een algemene woede tegen het systeem en via complotconstructies ingedikt tot een hermetische systeemhaat. De complotgemeenschappen legitimeerden dergelijke gepersonaliseerde woede en haat en kunnen individuen de idee geven door velen ondersteund te worden en niet alleen te staan. Bovendien meent een aantal individuen ook persoonlijk in gevaar te zijn: de machten achter de schermen zouden hen kapot willen maken, vervolgen, arresteren, psychiatriseren of zelfs vermoorden.

Ten tweede geven de digitale complotgemeenschappen ruim baan aan individuen

waarvan met enige zekerheid gezegd kan worden dat mentale problemen hen niet vreemd waren. Niet alleen omdat een zekere vorm van paranoia gewoon was in de gemeenschappen en interpretaties van de werkelijkheid die enige standaarddeviaties verwijderd zijn van wat doorgaans tot de arena der plausibiliteit wordt gerekend niet ongewoon waren; maar ook door de cruciale rol die de vrijheid der meningsuiting speelde: het buiten de orde verklaren van meningen was eigenlijk geen optie. Maar het zou een vergissing zijn om iedereen die zich met complotconstructies bezighoudt weg te zetten als 'gekken'. Ook hier gaat het slechts om een zeer kleine minderheid.

Tot nu toe gaat het om incidenten en niet om een trend. In die zin moet het risico niet overdreven worden. Nederland staat niet bol van de tikkende tijdbommen die elk moment af kunnen gaan. Problematischer vanuit het perspectief van veiligheidsorganisaties lijkt de hoge mate van onvoorspelbaarheid die van systeemhaat uitgaat en de vervagende grenzen tussen politiek of religieus gemotiveerde individuele gewelddadigheden, door mentale stoornissen aangedreven gewelddaden, *spree shootings* of spontaan geweld tegen overheidsfunctionarissen of medeburgers. Een gekrenkt individu dat - al dan niet onder invloed van psychosociale problemen - de idee heeft over het hoofd te worden gezien of te zijn miskend, verhaalt zijn gepersonaliseerde woede, rancune en frustraties op een vertegenwoordiger of symbool van het systeem of willekeurig op 'de' samenleving en verschaft zich daarmee tevens een toegangskaartje tot de geschiedenisboeken - al dan niet ingebed in een van internet geplukt soort van politiek verhaal. Wraaklust en paranoia gebaseerd op diffuse woede kunnen alle kanten opgaan. Dat betekent ook dat geweld zich tegen 'de' samenleving kan richten waarbij willekeurige burgers het slachtoffer worden en dat niet alleen het 'systeem' zoals in dit proefschrift opgevat - gezagsdragers, instituties en symbolen - doelwit kan vormen.

Dat is niet alleen voor veiligheidsorganisaties problematisch. Ook voor wetenschappelijke onderzoekers is het niet eenvoudig om dergelijke gewelddaden te onderzoeken, te verklaren of te duiden. De dodelijke rit van Karst Tates blijft bijvoorbeeld grotendeels in raadselen omhuld. Dat heeft uiteraard ook gevolgen voor de betekenis die de samenleving aan dergelijke incidenten kan geven. Hoewel betekenisgeving nooit een neutraal, objectief proces inhoudt, zijn gewelddaden als die van Karst Tates buitengewoon moeilijk te plaatsen en te verklaren.

6.3 Verklaringen voor het geringe risico voor de nationale veiligheid

Elke aanslag is er één te veel en bedreigingen, ook al is het niet meer dan een ritueel, kunnen een grote impact hebben op gezagsdragers en daarmee het politieke proces en zijn dus een onwenselijk verschijnsel. Maar als de daadwerkelijke, fysieke manifestaties van systeemhaat afgezet worden tegen de vloedgolf van haat en gewelddadige taal die te vinden is in de digitale gemeenschappen, gaapt er toch wel een kloof. De in de literatuur veronderstelde mechanismen over de gewelddadige doorvertaling van door complotconstructies aangedreven systeemhaat blijken in de praktijk minder werkzaam te zijn. Hoe valt dat te verklaren?

6.3.1 Eclectisch karakter van systeemhaat

Het eclectische karakter van door complotconstructies aangedreven systeemhaat maakt enerzijds dat systeemhaat eenvoudig gevuld kan worden met allerlei betekenissen en invullingen, maatschappelijke grieven en persoonlijke grieven. Dat maakt het een aantrekkelijke en makkelijk te bereiken vluchtheuvel voor vele soorten maatschappelijk en persoonlijk ongenoegen. Tegelijkertijd zit daar ook de zwakte van het nieuwe protestfenomeen. Door de harde scheiding tussen een kwaadaardige, homogene elite en een onschuldig, homogeen volk, wordt voorbijgegaan aan de antagonismen die binnen elke samenleving spelen en de bevolking verdelen. In navolging van Žižek (2006) stellen we dan ook dat systeemhaat niet alleen een reactie is op de post-politieke constellatie, maar zichzelf ook niet aan het post-politieke karakter heeft weten te onttrekken. Daardoor mist het aan concrete, materiële aanknopingspunten om sociale en politieke strijd op te organiseren, een ideologische richting, een visie op de gewenste samenleving, strategie en tactiek. Waar de door ons onderzochte complotconstructies wel enige politieke doorwerking hadden, bleek het cruciaal te zijn dat er verbindingen bestonden tussen de complotgemeenschappen en ‘certificerende actoren’ die door hun maatschappelijke positie in staat en bereid waren de complotconstructies een podium en daarmee legitimiteit te verschaffen.

Daarmee samenhangend ontbreekt het ook aan een focus om de strijd op te richten. Zelfs als de ‘vijand’ in de complotconstructies weer een naam kreeg, had hij vaak nog steeds geen locatie. Het is lastig te bepalen waar te demonstreren tegen de Illuminati, waar de ramen van de Nieuwe Wereldorde zich bevinden om die desgewenst in te kunnen gooien, waar gestaakt kan worden tegen de invloed van Bilderberg of welke sabotageactie effectief is om de ‘reptielachtigen’ van de werelddominantie af

te houden. De systeemhaat is een bindmiddel om tegen te zijn; zodra de vraag naar alternatieven en strategieën wordt opgeworpen, komen alle onderlinge verschillen naar de voorgrond en blijkt de praktijk weerbarstig. Het is op die manier ook te begrijpen dat individuele gezagsdragers nog het meest makkelijke aanknopingspunt zijn om de haat op te richten. Zij personaliseren het verachte systeem en hebben bovendien een naam en gezicht.

6.3.2 Digitale complotgemeenschappen als veilige thuishaven

Digitale complotgemeenschappen vormen een comfortabel alternatief voor fysieke manifestaties van systeemhaat doordat ze een veilig thuishonk bieden voor gelijkgestemden. In de literatuur over betwiste politiek is gewezen op het belang van subjectiviteit, identiteitsvorming, emoties en zelfrealisering; deelname aan protestmilieus is niet slechts een rationele afweging ingegeven door een soort kosten-batenanalyse over de te vermoeden opbrengst van de inspanningen. De digitale gemeenschappen bieden een veilige schuilplaats tegen de als boosaardig gepercipieerde buitenwereld - of dat nu de 'terreur van de politiek correcte linkse kerk' is, de almacht van de Illuminati, of de buitenwereld die complotdenkers als 'gekkies' wegzet. Uit meerdere uitspraken op de webfora blijkt dat deze functie essentieel is voor de deelnemers aan de complotgemeenschappen. De geventileerde woede en geschoktheid over het schandaal van de dag is vooral zelfbevestigend, geeft een goed gevoel, scheidt een onderlinge band en lucht op. Concrete politieke actie is niet nodig om het gevoel te delen kritisch en politiek relevant te zijn. Het idee door te hebben hoe de wereld in elkaar steekt en dat men zelf al 'wakker' genoeg is om niet in de leugens te trappen die het systeem de bevolking dagelijks voorschotelt blijkt voldoende bevestiging en een positieve identiteit te creëren.

6.3.3 Digitale gemeenschappen als podium voor virtuele heldhaftigheid

De sociale media zijn het gedroomde podium voor virtuele heldhaftigheid. Zodra de grote woorden en gewelddadige overtuigingen praktische consequenties kregen of dreigden te krijgen, verdween veel van de geëtaleerde heldhaftigheid - na de aanslagen van Breivik wisten de redacteurs van *Het Vrije Volk* bijvoorbeeld niet hoe snel ze hun webforum moesten schonen van alle haatoproepen die Breivik in praktijk had gebracht. Ook de spaarzame internetschrijver die zich voor de rechtbank moest verantwoorden, bleek plotseling minder heldhaftig dan de schrijfsels deden vermoeden. Oproepen tot geweld, verminking, aanslagen, foltering, verkrachting of moord bleken

in het kader van de vrijheid van meningsuiting te moeten worden begrepen en een oproep tot maatschappelijk debat te behelzen, of eigenlijk niet serieus bedoeld te zijn maar een superieure, reviaanse vorm van ironie te behelzen. Adviezen van advocaten zullen ongetwijfeld debet zijn geweest aan deze verdedigingslinie. Maar ook de cultuur van de sociale media speelt een belangrijke rol. Uit de schaarse voorbeelden van introspectie van deelnemers aan het luidruchtige debat op de sociale media blijkt keer op keer dat men zichzelf eigenlijk nauwelijks toerekeningsvatbaar acht zodra de computer of smartphone aangaat en verandert in een schuimbekkende haatspuier die in niets meer lijkt op de aardige sociale persoon uit het echte leven.⁶⁵⁵

Dat het gekrakeel op de sociale media tamelijk willekeurig kan zijn, geen representatief beeld geeft van de werkelijkheid en vooral ook een ego-cultuur weerspiegelt wordt makkelijk over het hoofd gezien. Bert Brussen, een actief twitteraar en betrokken bij *GeenStijl*, vertolkte in een openhartig moment hoe Twitter vooral een voertuig voor narcisme was. 'Voor mij was twitteren een eenvoudige wijze om een rel te schoppen, een te snel medium waar het onmogelijk is géén ruzie te krijgen, een grenzeloos vehikel om dingen te zeggen waar mensen letterlijk van over de rooie kunnen gaan (soms jarenlang met angstaanjagende obsessies als gevolg), een machine die al dan niet ironische bedoelde woede of al dan niet eloquente lompe scheldpartijen opwaardeerde naar totale psychologische oorlogsvoering.'⁶⁵⁶ In *Vrij Nederland* zou hij zich later omschrijven als een 'man met een groot ego en lange tenen (...) terecht gekomen in een eeuwige spiraal van wraak', bij wie een ontzettende woede kon opborrelen als hij zich afgewezen voelde of het ergens niet mee eens was. 'Op het moment dat ik achter mijn computer kruip, treed ik onmiddellijk in mijn eigen universum. Er zit niemand tegenover je, je ziet geen gelaatsuitdrukkingen. Als je boos wordt, is er niets wat die woede tempert (...) Ik ben heel druk geweest met iets waarvan ik nu al niet meer weet waar het over ging. Het is compleet zinloos, maar ik word daar toch door gevangen. Het was een cultuurtje van choqueren, van heel heftige dingen roepen, en zeker in het begin was er geen enkel besef van de buitenwereld. Nooit iemand die erbij dacht: die mensen over wie het gaat, krijgen dat ook te zien.'⁶⁵⁷ Hetgeen de vraag opwerpt of de sociale media niet iets te veel gezag zijn toegekend door de buitenwereld als heldhaftige en nobele verdedigers van het vrije woord en wenkend en leerzaam alternatief voor de oude media.

655 Asha ten Broeke, 'In het brein van de reaguurder', *Vrij Nederland*, 19 december 2013

656 <http://www.dejaap.nl/2012/01/24/de-geschiedenis-van-mijn-twitterloosheid/>

657 Sander Donkers, 'Interview met Bert Brussen: "Ik werd ziek van de verzuring in mezelf"', *Vrij Nederland*, 25 april 2013

Wat verder een rol speelt is dat de geposeerde heldhaftigheid in de digitale gemeenschappen direct beloond werd: in de digitale gemeenschappen wordt voortdurend een positief zelfbeeld gearticuleerd waarmee elke deelnemer zich gratis kan omhangen. In het zelfbeeld van de deelnemers zijn ze klokkenluiders, vrijheidsstrijders, waarheidszoekers en verzetshelden die onversaagd als een dappere voorhoede zeggen wat niet gezegd mag worden, de waarheid tegen alle censuur in verkondigen, het risico nemen vervolgd of erger te worden door de autoriteiten en als ware patriotten op de bres staan voor de beschaving. De deelnemers bevestigen elkaar voortdurend in hun dapperheid en het belang van hun onverschrokken strijd voor waarheid en bevrijding. Er bestaat in die zin geen echte noodzaak om het digitale domein te verlaten voor het fysieke domein om dit zelfbeeld in stand te houden en voortdurend te bevestigen en bevestigd te krijgen; het is zelfs zeer sterk af te raden omdat de deceptie dan direct op de loer ligt. Zeker voor degenen die in de complotgemeenschappen zeer idiosyncratische interpretaties van de wereld kunnen uiten zonder een strobreed in de weg gelegd te worden. Digitale gemeenschappen zijn daarmee een veilige thuishaven voor persoonlijke expressie, zelfrepresentaties die niet noodzakelijkerwijs iets met de werkelijkheid van doen hoeven hebben, narcisme en een ventiel om de woede te laten ontsnappen. De digitale vrijheid van meningsuiting werd zo primair een voertuig voor de hoogst individuele expressie van een gevoel van grandiositeit en, als keerzijde, miskennis. Vrijheid van meningsuiting als ongeremde zelfexpressie en zelfaanjagende woede. Ik dreig, dus ik besta.

6.3.4 Het vluchtige en vrijblijvende karakter van sociale media

Sociale media hebben een vluchtig en vrijblijvend karakter. In de wetenschappelijke literatuur overheerst de mening dat de sociale media voor een ingrijpende verandering van politieke betrokkenheid en mobilisatie zouden zorgen. De aandacht was dan ook vooral gericht op - vermeende - succesvolle voorbeelden van de mobiliserende kracht van sociale media (Aday e.a. 2010). Zo werd enthousiast gesproken over de Twitter-revoluties van de Arabische lente. Meer in het algemeen werd hoog opgegeven van de potentie van sociale media om vrijheid te bewerkstelligen en een wereldwijde politieke transformatie te bewerkstelligen omdat de regels voor politiek engagement en actie zouden zijn herschreven. De nieuwe technologieën zouden massamobilisatie bespoedigen, massale politieke participatie mogelijk maken, wereldwijd de democratie en vrije markt dichterbij brengen en zelfs een nieuw soort van 'global citizens' produceren.

Maar de Arabische lente liet ook zien dat na de massale mobilisaties, waar sociale media zeker een grote rol in hebben gespeeld, de machtsstrijd toch echt weer op een tamelijk traditionele manier beslecht werd door hecht georganiseerde organisaties met duidelijke politieke doelen, en macht uiteindelijk nog steeds uit de loop van een geweer komt. Er lijkt in de literatuur te weinig aandacht te zijn voor onderliggende factoren die belangrijk zijn in het wel of niet mobiliseren tot actie, maar vooral in het bekliven van verandering. Zo werd oorspronkelijk in de literatuur hoog opgegeven over fenomenen als Occupy en de Indignados in Spanje, waarbij vooral de rol van de sociale media positief werd geanalyseerd. Van Occupy is echter al lange tijd niets vernomen en de pleinen in Spanje zijn niet langer bezet. Daarom is het noodzakelijk om te onderkennen dat sociale media juist ook een rem kunnen zijn voor mobilisatie op straat, of alleen vluchtig tot mobilisatie in staat zijn.

Uit ons onderzoek blijkt dat het in ieder geval geen automatisme is dat op de sociale media geventileerde politieke betrokkenheid en woede zich ook in praktisch handelen vertaalt. Dit heeft naast de vluchtigheid te maken met het vrijblijvende karakter van sociale media. Net zoals een digitale doodsb bedreiging met een klik op de muis of de smartphone de wereld in is te sturen, is met hetzelfde gemak de 'like'-knop aangeklikt om solidariteit te tonen met welke zaak dan ook, of een oproep geretweet. Dat geeft voldoening, maar is bovendien comfortabel en gemakkelijk; meer dan een beweging van de duim is niet nodig en enige consequentie voor het eigen leven heeft het niet. Daarna vragen andere dringende kwesties in de *time line* al weer de aandacht. Daarmee treedt een structurele hyperigheid, kortademigheid en vooral vrijblijvendheid het politieke handelen binnen. Het is post-politieke betrokkenheid: een ontkenning van tegenstellingen, belangen, macht en de cocktail van lastige dilemma's waarvoor men komt te staan zodra aan woorden consequenties moeten worden verbonden.

6.4 Reflectie: systeemhaat opnieuw bezien

Op basis van de empirische bevindingen van het onderzoek geven we een eerste aanzet tot nadere theorievorming over door complotconstructies aangedreven systeemhaat. We beginnen met het concept systeemhaat, gedefinieerd als 'fundamentele weerzin, wantrouwen en woede in woord en/of daad tegen politieke instituties, hun vertegenwoordigers en symbolen, die niet te plaatsen is in bestaande ideologieën en organisatievormen.' Als 'sensitising concept' heeft systeemhaat zijn waarde in dit onderzoek bewezen: het bood een waardevolle suggestie voor de richtingen

waarin te kijken. Het opende het venster op een eclectische cocktail van onvrede, frustratie, woede en haat die zich vooral digitaal manifesteert. Het concept maakte het ook mogelijk om de gelaagdheid, complexiteit en interne tegenstrijdigheden van het fenomeen in zijn volle omvang te ontwaren.

Tegelijkertijd is die geconstateerde verscheidenheid reden om het begrip 'systeemhaat' zowel nader te specificeren als conceptueel te integreren in een bredere terminologie. Dat heeft er bovenal mee te maken dat het woord 'haat' een negatieve, destructieve connotatie heeft. Achter de vaak woedende woorden in de digitale gemeenschappen school echter lang niet altijd haat; veel forumdeelnemers verhouden zich niet alleen destructief tot het politieke systeem en de instituties en symbolen ervan, maar verlangen eerder naar restauratie of renovatie ervan.

Achter de door ons aangetroffen afkeer van het politieke en maatschappelijke systeem gaan verschillende motivaties, doelen en alternatieven schuil. Niet elke - fundamentele - kritiek op de huidige orde is per definitie bedreigend, antidemocratisch of potentieel gewelddadig. In de complotgemeenschappen zijn ook veel burgers te vinden die zich opwinden over persoonlijke of maatschappelijke onrechtvaardigheid, ondoordringbare politieke en economische systemen die zich deels losgemaakt hebben van de maatschappelijke context, of burgers die 'democratisch vervreemd' zijn. Deels vindt middels deze discussie een strijd plaats over wat de essentie van democratie is en welke rol burgers nog kunnen vervullen in het politieke systeem - het gaat in feite om het zelfomschreven verlangen het politieke systeem te heroveren op de politici, bestuurders en managers. Veel woede gaat dan ook niet zozeer principieel over het democratische politieke systeem, maar keert zich eerder tegen het politieke establishment en heeft daardoor anti-politieke trekken en reflecteert rancune en ressentiment (Hardisty 2000; Hay en Stoker 2009: 226; Mudde 1996 en 2004; Schedler 1996 en 1997; Stoker 2006: 47-48). 'Ze luisteren niet naar ons' drukt in feite de democratische vervreemding uit, waarbij de suggestie wordt gewekt dat dat in Nederland eerder anders was. Hetgeen uiteraard betwijfeld kan worden, waardoor het in wezen gaat om democratische fantoompijn.

De zaken waar de forumdeelnemers zich over opwinden leven breder in de maatschappij. Bovendien valt er doorgaans geen zucht naar totalitaire oplossingen te ontwaren, maar vertegenwoordigen deze burgers eerder een verlangen naar een andere samenleving. Voor een deel van de digitale gemeenschappen gaat het om het terugdringen van de multiculturele samenleving, een halt toeroepen aan de in hun ogen voortschrijdende islamisering van de samenleving, herstel van de nationale soe-

reiniteit of herstel van orde en gezag. Een ander deel verlangt naar een samenleving die kleinschaliger is, betrokken, zinvol, sociaal rechtvaardig, solidair, democratisch en transparant. Bovenal reflecteren deze posities, hoe verschillend van inhoud dan ook, de hoop dat een alternatief mogelijk is voor het gedepolitiseerde technocratisch beheer van de bestaande orde.

Elke politieke macht heeft kritische confrontatie en tegenmacht nodig. Complotconstructies als gecodeerde sociale kritieken kunnen daartoe een voertuig zijn. Ook binnen een democratisch stelsel worden heikele zaken onder het tapijt geschoven, bewaken machtsnetwerken zorgvuldig buiten de schijnwerpers van de publiciteit hun posities en belangen, worden klokkenluiders vaak geslachtofferd, is de macht bewust of onbewust naar niveaus verplaatst waar burgers weinig inbreng hebben, zijn politiek en bedrijfsleven regelmatig wel zeer innig met elkaar verstrengeld en komen verschillende soorten van vriendjespolitiek, nepotisme en corruptie voor. De redenering valt te verdedigen dat dit in feite vraagt om democratische woede als reactie. Dat die woede vaak hard, ongenueanceerd en ongericht wordt gearticuleerd mag geen reden zijn om het dan maar in zijn geheel terzijde te schuiven of te delegitimeren.

Daarnaast dient onderkend te worden dat binnen de complotgemeenschappen ook een tendens naar terugtrekking uit het systeem valt te ontwaren die met het woord 'haat' niet goed omschreven wordt. Woede tegen het systeem is prevalent, maar het uit zich defensief in een verlangen parallel aan het bestaande systeem een wereld te creëren die de kiemen van een maatschappelijk of individueel alternatief in zich draagt. Het geloof dat de bestaande politieke participatievormen nog enige wezenlijke verandering zouden kunnen bewerkstelligen is weggeslagen. Ook dit is een breder levende tendens in de maatschappij als men kijkt naar allerlei kleinschalige, autonome projecten die burgers organiseren buiten of naast het systeem: broodfondsen, kleinschalige energieopwekking, alternatieve verzekeringssystemen, alternatieve munteenheden, ruilhandel, burgerhulp.⁶⁵⁸

We stellen daarom voor om een conceptueel onderscheid aan te brengen naar de generieke termen die een houding representeren (in dit geval: fundamentele weerzin, wantrouwen en woede tegen politieke instituties, hun vertegenwoordigers en symbolen) en het object van die houding: wil men het democratische politieke systeem renoveren, zich eraan onttrekken of het vernietigen? We gebruiken de term *systeemkritische posities* om de fundamentele weerzin, wantrouwen en woede aan te duiden.

658 Zie bijvoorbeeld www.nudge.nl

We gebruiken het begrip systeemkritische posities om aan te geven dat het om méér gaat dan afkeer van specifiek beleid of een bepaalde regeringscoalitie; fundamentele kritiek op het functioneren van het politieke systeem en haar instituties staat centraal. Vervolgens onderscheiden we binnen systeemkritische posities naar *systeemaversie*, *systeemdesertie* en *systeemhaat*. We vatten dit niet op als een klassieke categorisering waarbij elke categorie heldere grenzen en bepalende eigenschappen kent en daarmee hiërarchisch geordend kan worden. Eerder moet het opgevat worden als een vorm van ‘family resemblance’ zoals door Wittgenstein geïntroduceerd: de categorieën kennen - overlopende - gezamenlijke karakteristieken die ze in wisselende mate bezitten, maar verschillen tegelijkertijd ook onderling van elkaar en er is niet één bepalend kenmerk dat de ‘family’ definitief onderscheidt van anderen (Collier en Mahon 1993).

Onder *systeemaversie* scharen we fundamentele weerzin, wantrouwen en woede over het politieke en maatschappelijke systeem, die doorgaans niet te plaatsen is in bestaande ideologieën en organisatievormen, en gericht is op herpolitiseren van het politieke en maatschappelijke systeem. Binnen systeemaversie kunnen verschillende concrete praktijken worden onderscheiden, een continuüm variërend van passief schelden op politici, bestuurders en managers, tot actieve ‘boze betrokkenheid’: burgers die individueel of min of meer georganiseerd proberen het politieke systeem te herpolitiseren en te ‘heroveren’ op politici, bestuurders en managers en daarbij een confronterende stijl niet schuwen.

Onder *systeemdesertie* scharen we fundamentele weerzin, wantrouwen en woede over het politieke en maatschappelijke systeem, die doorgaans niet te plaatsen is in bestaande ideologieën en organisatievormen en gericht is op de creatie van alternatieve of parallelle structuren naast of buiten het politieke en maatschappelijke systeem. Binnen systeemdesertie kunnen verschillende praktijken worden onderscheiden, een continuüm variërend van positieve en constructieve initiatieven die geen wezenlijke tegenstelling tot, of confrontatie met bestaande structuren inhouden, tot negatievere en hardere initiatieven die wel kunnen schuren met de bestaande democratische structuren of waarden. Systeemdesertie kan zich bovendien individueel vertalen, zoals in een individuele speurtocht naar spirituele verlichting en zingeving, of min of meer georganiseerd plaatsvinden.

Het woord *systeemhaat* reserveren we voor fundamentele weerzin, wantrouwen en woede over het politieke en maatschappelijke systeem, die doorgaans niet te plaatsen is in bestaande ideologieën en organisatievormen en zich grimmig, destructief en

potentieel gewelddadig tegen het politieke en maatschappelijke systeem keert. Binnen systeemhaat kunnen verschillende praktijken worden onderscheiden, een continuüm variërend van het bedreigen van gezagsdragers tot gewelddadige praktijken die individueel of min of meer georganiseerd kunnen plaatsvinden.

Dat levert de volgende typologie op:

Systeemkritische posities		
Systeemaversie	Systeemesertie	Systeemhaat
Schelden	Spirituele verlichting	Dreigen en haatzaaien
<div style="border: 1px solid black; padding: 10px; width: 80px; margin: 0 auto;">Continuum</div>	<div style="border: 1px solid black; padding: 10px; width: 80px; margin: 0 auto;">Continuum</div>	<div style="border: 1px solid black; padding: 10px; width: 80px; margin: 0 auto;">Continuum</div>
Boze betrokkenheid	Alternatieve en parallelle structuren	Geweld

6.5 Reflectie: discursieve delegitimering

Dit proefschrift vindt zijn oorsprong in de zorgen van de Nationale Coördinator Terro-rismebestrijding en Veiligheid (NCTV) naar moeilijk te duiden bedreigende of gewelddadige incidenten zoals die zich de afgelopen tien jaar in Nederland voordeden. Voor dit fenomeen gebruikt de NCTV het woord systeemhaat. Eén van de relevante vragen was in hoeverre zich nieuwe risico's voor de nationale veiligheid aandienden. De conclusie luidt dat de risico's voor de nationale veiligheid gering zijn - in termen van het risico van aanslagen, maatschappelijke onrust en doodsbedreigingen. Ook pas-sieve systeemhaat - het systeem de rug toekeren - lijkt vooralsnog weinig risicovol te zijn. In die zin is er geen reden tot zorg en zouden politici en bestuurders er goed aan

doen het gekrakeel op de sociale media niet uit te vergroten tot nationaal veiligheidsprobleem. Toch zijn er waar het gaat om discursieve delegitimering twee processen te benoemen die de aandacht vragen. Ten eerste de lange termijn consequenties van een voortdurende discursieve delegitimering van de democratische rechtsorde. Ten tweede de dynamiek die ontstaat tussen de woede die op de sociale media wordt geuit en de reacties daarop door het politieke en maatschappelijke establishment.

6.5.1 Lange termijn consequenties van discursieve delegitimering

De lange termijn consequenties van discursieve delegitimering moeten begrepen worden in de context van de waarden waarvoor de democratische rechtsorde staat. In 2004 pleitte de AIVD (2004a) voor een brede conceptualisering van het begrip 'democratische rechtsorde'. De AIVD schreef dit in het kader van islamisme, maar de betekenis reikt verder. Volgens de inlichtingen- en veiligheidsdienst staat de rechtsorde niet alleen voor een bepaalde vorm van staatsinrichting (de verticale verhouding) maar ook voor voorwaarden waaraan de interactie tussen burgers moet voldoen (de horizontale verhouding). Daarbij gaat het om zaken als sociale cohesie, respect voor het open karakter van de samenleving, respect voor pluriformiteit en diversiteit in de samenleving, het uitgangspunt van de principiële gelijkwaardigheid van individuen, respect voor uiteenlopende belangen en respect voor andere morele en levensbeschouwelijke oriëntaties. 'Binnen een samenleving waar diverse groepen als volstrekte vreemden naast elkaar leven, of waar bepaalde groepen andere groepen uitsluiten, kan een democratische rechtsorde - zeker in de Nederlandse context - slechts moeizaam functioneren,' aldus de AIVD (2004a: 14). Wie de sociale media die onderdeel uitmaakte van dit onderzoek volgt, kan moeilijk concluderen dat aan bovengenoemde uitgangspunten altijd werd voldaan. Volgens de AIVD moeten dergelijke mechanismen van uitsluiting en onverdraagzaamheid niet in termen van direct (gewelddadig) gevaar voor de veiligheid worden begrepen, laat staan als de opmaat voor de omverwerping van het systeem, maar wel als anti- en ondemocratische tendensen die op termijn de democratische rechtsorde kunnen uithollen.

Bovendien kan deze discursieve delegitimering de vorm aannemen van 'split delegitimation' (Sprinzak 1991): afkeer van minderheden of andersdenkenden vermengt zich met afkeer van het politieke systeem omdat de overheid ervan verdacht wordt de minderheden de hand boven het hoofd te houden in plaats van de belangen van de oorspronkelijke bevolking voorop te stellen. Gekoppeld aan anti- en ondemocratische tendensen binnen bijvoorbeeld de salafistische bewegingen, waarbinnen de

democratische rechtsorde principieel wordt afgewezen en afzijdigheid van ‘ongelovigen’ wordt gepredikt (AIVD en NCTV 2015), kan er een situatie ontstaan waarin niet direct gevaar in termen van geweld gericht tegen het politieke systeem dreigt, maar maatschappelijke polarisatie wel vormen kan aannemen die kernwaarden van de democratische rechtsorde aantast. Dit sluit aan bij een waarschuwing die in de wetenschappelijke literatuur is te vinden (hoofdstuk twee): systematisch en fundamenteel wantrouwen tegen maatschappelijke instituties kan een samenleving zijn samenhang doen verliezen, maakt bestuur onmogelijk, veroorzaakt politieke en sociale instabiliteit en bedreigt op termijn de rechtsorde, zeker als het gaat om een diverse of multiculturele samenleving.

6.5.2 Dynamiek tussen sociale media en het establishment

Hierboven stelden we dat politici en bestuurders er goed aan zouden doen het gekrakeel op de sociale media niet uit te vergroten als veiligheidsprobleem. Toch kan de idee dat er in Nederland tal van individuen rondlopen die de daad bij het dreigende woord willen voegen, ook al is dat idee niet gegrond, tot reële effecten in de praktijk leiden. In de sociologie wordt dit het Thomas-theorema genoemd: ‘If men define situations as real, they are real in their consequences’ (Thomas & Thomas 1982: 572). Een voor dit onderzoek relevant voorbeeld van het Thomas-theorema zijn de 25 kogelbrieven en ongeveer 60 andere dreigbrieven die na de moord op Pim Fortuyn aan politici, bestuurders en bekende Nederlanders werden gestuurd; achteraf bleek dat het werk te zijn van een fysiek en mentaal gehandicapt persoon die nooit de bedoeling had zijn dreigementen tot uitvoering te brengen. Inmiddels had echter het idee onder politici, bestuurders en columnisten postgevat dat er een reëel en acuut gevaar dreigde, waarop sommigen besloten zich uit publieke functies terug te trekken. ‘Weg uit de gevaarlijk geworden politiek,’ zoals Paul Schnabel het verwoordde. ‘De kogelbrieven leken het definitieve bewijs van een veranderd maatschappelijk klimaat, waarin op een afwijkende mening weinig anders meer leek te kunnen volgen dan een letterlijke oorlogsverklaring’ (Schnabel 2003: 8). Als zo’n beeld zich eenmaal heeft gevestigd, is het haast ondoenlijk om het nog terug te draaien en er niet naar te handelen.

Het risico is dat het Nederlandse veiligheidsbeleid te veel wordt aangedreven door de slecht begrepen werking van sociale media. Dat werkt ook op een meer algemene manier door in de politiek. Het vooral op de sociale media continu geventileerde wantrouwen tegen de overheid en de politiek - discursieve delegitimering - kan de

overheid en het democratische proces ondermijnen indien het ertoe leidt dat politiek en bestuur zelf gaan geloven dat ieder moment een veenbrand kan oplaaien. De angst voor de digitale schandpaal of het digitale schervengericht zit er diep in. De reputatie en de betrouwbaarheid van een politicus, bestuurder of overheid kan snel aan diggelen liggen - ook al bestaan de zelfbenoemde 'rechters' doorgaans uit kleine clubjes en gaat het meestal om hypes die weer snel overwaaien. De reguliere media spelen daar ook een rol in door ruim baan te geven aan digitale stemmen, uit angst ooit weer 'de stem van het volk' te missen, zoals het verwijt na de episode-Fortuyn luidde. Van de weeromstuit kwam er vanuit de reguliere media volop aandacht voor de 'stem van het volk' - en die stem was luidruchtig te horen op de sociale media en daarmee eenvoudig de nieuwskolommen binnen te halen. Wie of wat die digitale stemmen precies representeerden bleef echter onduidelijk. Het feit dat 'de sociale media explodeerden' over enig onderwerp bleek nieuwswaardig genoeg.

De institutionele ankers die de reguliere media schraagden en een logica vormgaf waar het ging om nieuwsselectie en benadering van onderwerpen zijn losgeslagen en nieuwe ankers blijken tot op de dag van vandaag niet gevonden. Reguliere media voelen zich gedwongen de sociale media nauwlettend in de gaten te houden om niet weer het verwijt te krijgen de stem van het volk gemist te hebben; tegelijkertijd drongen zo ook de mores van de sociale media de reguliere media binnen waar het ging om nieuwswaardigheid en stijl. Alles en iedereen een stem en ongeremde vrijheid van meningsuiting, om maar niet het verwijt van politieke correctheid te krijgen: het is nog steeds het politieke frame dat de dynamiek beheerst. Het fenomeen van wat Jonathan van het Reve in *De Volkskrant* treffend de 'censuurschwalbe' noemde deed opgang: tegenargumenten of kritiek op een standpunt worden niet opgevat als normaal, laat staan noodzakelijk onderdeel van een discussie, maar als een poging om iemand de mond te snoeren.⁶⁵⁹ Een andere mening wordt ongeveer gelijkgesteld als een hoogstpersoonlijke aanval op de eigen integriteit, eigenwaarde en het existentiële recht op bestaan. In elke inhoudelijke tegenwerping worden de sluipende schreden van een huurmoordenaar gehoord die door de elite op pad is gestuurd om met weer een politieke tegenstander af te rekenen. Ook lijkt het erop dat niet iedereen in de digitale gemeenschappen bereid is zonder slag of stoot de idee achter zich te laten dat je in Nederland niets mag zeggen van de politiek correcte dictatuur. Op webfora waar voortdurend zo'n beetje álles kon worden gezegd, werd tegelijkertijd

659 Jonathan van het Reve, 'Je mag het zeggen (maar sommige opvattingen over de vrijheid van meningsuiting slaan nergens op)', *De Volkskrant*, 26 januari 2013

de overtuiging beleden dat wat men zei, niet gezegd mócht worden en dat de nachtelijke klopp op de deur nooit ver weg was.

Het gevolg is een voortdurende politieke angst voor reputatieschade, nerveuze en onzekere politici en bestuurders die voortdurend reageren op het veronderstelde schandaal van de dag, inconsistent beleid, en de belofte dat er naar de stem van het volk geluisterd wordt - hetgeen in de meeste gevallen uiteindelijk toch weer niet blijkt te kloppen - waardoor een zelfversterkend proces in gang is gezet waarbij onder de streep het beeld van een onbetrouwbare overheid overeind blijft. De omarming door het establishment van de miskende burger helpt daarbij niet echt omdat het nauwelijks vergezeld gaat van fundamentele veranderingen. Een slogan als 'Nederland teruggeven aan de Nederlanders' speelt in op een ongedefinieerd gevoel van verlies - kennelijk is Nederland van de Nederlanders afgepakt, maar door wie, wanneer, hoe en waarom blijft onduidelijk - en wordt Nederland nu weer teruggegeven aan de rechtmatige eigenaren - maar hoe, waarom, wanneer, door wie en aan wie blijft even onduidelijk.

Het is dan ook nauwelijks verwonderlijk dat politici die de suggestie voeden dat de Nederlandse overheid zaken in de doofpot probeert te houden, de nieuwe helden van de sociale media zijn geworden. Zo wordt CDA-Kamerlid Pieter Omtzigt op webfora als *GeenStijl* en *De Dagelijkse Standaard* uitbundig lof toegezwaaid omdat hij veel Kamervragen stelt over zowel de Demmink-zaak als de ramp met de MH17.⁶⁶⁰ Dát zowel Demmink als de MH17 een doofpot is, staat voor veel forumdeelnemers als een paal boven water. Dat een Kamerlid er dezelfde opvatting op na blijkt te houden, is dan een prettig steuntje in de rug. In een interview in maart 2013 stelde Omtzigt dat 'zijn werk niet zonder risico' is en dat hij door minstens drie geheime diensten werd gevolgd. Daarbij haalde hij ook de zaak-Demmink aan: 'Kijk maar even naar de zaken waarmee ik me bezig hou. Magnitsky in Rusland, Demmink, undercover naar Pakistan om daar familie van christenen te bezoeken die ter dood veroordeeld zijn. Daar worden andere landen niet blij van. En van Joris Demmink wordt de Nederlandse politieke klasse niet blij!' Ook snapte hij wel dat zoveel complotdenkers 'doorgeslagen' waren in het dossier-Demmink. 'Er zijn er zoveel doorgeslagen dat je je moet afvragen, waarom ze zijn doorgeslagen! Omdat...nou ik ga daar niks over zeggen. Het werk dat ik doe is niet zo onschuldig als het lijkt. De rechter spreekt zich er binnenkort over uit.'⁶⁶¹

660 <http://www.geenstijl.nl/mt/archieven/2015/01/schaamteloos.html>; <http://joostniemoller.nl/2015/03/ook-vandaag-sloeg-rutte-de-mh17-doofpot-weer-dicht-maar-wat-een-stank>; <http://politiek.tpo.nl/2013/03/17/we-kunnen-nog-veel-van-pvv-leren/>

661 <http://politiek.tpo.nl/2013/03/17/we-kunnen-nog-veel-van-pvv-leren/>

De suggestie dat zaken onder de pet worden houden is in feite een soort verdunde, homeopathische versie van de doorwrochte complotconstructie. Volgens Barkun (2003) wordt complotdenken zelfs het nieuwe paradigma voor de beoordeling van politiek, in plaats van het democratisch paradigma. Politieke besluiten worden niet begrepen als het resultaat van belangenconflicten, strijd, machtsverschuivingen, incidenten, onderhandelingen en compromissen, maar a priori als de uitkomst van een complot. 'Wat en wie zou hier achter zitten', is de eerste reactie bij elke gebeurtenis. Het geeft aan hoe lastig het is de grens te trekken tussen - in de woorden van Rosanvallon - democratisch wantrouwen gericht op versterking van de publieke zaak, en wantrouwen dat vooral meer wantrouwen zaait en daarmee op termijn de publieke zaak juist ondermijnt. En het trekken van die grens is uiteraard ook geen neutrale wetenschappelijke methode, maar in de praktijk zelf inzet van politiek-ideologische strijd, gebaseerd op verschillende posities, perspectieven en belangen.

Het nauwgezet volgen van politici en instituties en het blootleggen van hypocrisie, opportunisme of doofpotten kan het democratisch bestel versterken, maar kan ook een nihilistische afkeer en stigmatisering van instituties en autoriteiten tot gevolg hebben. Wat sluimert, is een conflict tussen op sociale media gearticuleerd wantrouwen, en het politieke regiem dat legitimiteit baseert op verkiezingen en daarvan afgeleide gezagsposities. De slag om de politieke en epistemologische regulering doordrenkt daarmee de samenleving, de media en de politiek. Vooralsnog wijst niets erop dat er nieuwe, productievere verhoudingen tot stand komen tussen de luidruchtige digitale stemmen en de 'oude' politiek en media. Nooit eerder zaten politiek, bestuur en burger elkaar zo dicht op de huid, in een ijzeren omklemming gegrondvest op onbegrip, onbehagen en wederzijds wantrouwen. De post-politieke constellatie doet zich overal gelden. Wat resteert is wantrouwen en machteloze woede. Wat resteert is een post-politiek feestmaal bestaande uit systeemhaat opgediend op een bedje van complotconstructies dat de honger naar identiteit, erkenning en zingeving voor heel even stilt.

6.6 Beleidsconsequenties

Dit proefschrift heeft laten zien dat achter het fenomeen van systeemhaat - in dit proefschrift als sensiterend concept gebruikt - een gelaagd en complex geheel schuil gaat dat een genuanceerde en nuchtere benadering verdient. De drie verschillende systeemkritische posities die we in paragraaf 6.4 hebben geconceptualiseerd vragen daarom ook verschillende beleidsreacties.

Het fenomeen *systemaversie* zou geen onderwerp van belangstelling vanuit veiligheidsperspectief moeten zijn. Het gaat hier wezenlijk om sociale en politieke fenomenen die zich soms wellicht hard en confronterend manifesteren, maar geen risico of bedreiging vormen in de zin van gevaar voor de rechtsorde of nationale veiligheid, of antidemocratische tendensen. De strijd gaat om de invulling van democratie en herpolitiseren van de democratie en het politieke op een zelfreferentieel politiek systeem dat weinig organische verbindingen meer kent met de samenleving. Dat vraagt om politieke en maatschappelijke antwoorden. Wel ligt op de lange termijn het risico van discursieve delegitimering op de loer die het democratische proces kan hinderen, maar ook dat vraagt bovenal om een politiek en maatschappelijk antwoord.

Het fenomeen *systemedesertie* ligt wat ingewikkelder. Het gaat grotendeels om een vreedzame tendens om alternatieve structuren te creëren of om hoogst individuele spirituele verlichting. In deze tendens manifesteren zich wel allerlei grieven tegen de dominante orde en wellicht een zingevingscrisis in het Westen, maar ook dit zijn sociale en politieke fenomenen die niet het veiligheidsdomein ingetrokken dienen te worden. Dat kan echter anders liggen bij manifestaties van systeemdesertie die zich harder en meer confronterend uiten. Binnen de in dit proefschrift onderzochte gemeenschappen was de wens tot terugtrekking uit het systeem soms ook onverdraagzaam en confronterend te noemen, ook al gaat het hier in ieder geval voorlopig om tamelijke marginale fenomenen. Maar het kan wel als een ‘weak signal’ van toekomstige verdere maatschappelijke fragmentatie worden beschouwd. De terugtrekking uit het systeem verloopt niet altijd zonder slag of stoot. In Nederland zien we de eerste voorbeelden van botsingen tussen ‘soevereine mensen’ en uiteenlopende autoriteiten en instanties - deurwaarders, politieagenten, rechters, verzekeraars, belastinginspecteurs en woningbouwcorporaties. Het gaat daarbij voorlopig om moleculair verzet en geweld - het schuurt en botst tussen de soevereine mensen die zich uit het systeem willen terugtrekken en verschillende autoriteiten en instanties.

In het buitenland krijgen deze botsingen soms een grimmiger karakter, zoals in de Verenigde Staten. De FBI meldde dat vanaf 2000 zes agenten zijn gedood door ‘sovereign citizens’ of ‘freeman’ die controles niet accepteerden. Complotconstructies zijn dominant aanwezig onder de ‘sovereign citizens’, met als kernidee dat de (federale) overheid illegaal is en daarom niet gehoorzaamd dient te worden. De beweging wordt geschat op honderd- tot driehonderdduizend individuen en groeide de afgelopen jaren sterk. De groei van de beweging kan leiden tot meer confrontaties met

wetshandhavers en dus tot meer gewelddadige incidenten, zo verwachtte de FBI.⁶⁶² In juni 2014 vermoordden Jerad en Amanda Miller bijvoorbeeld in de VS twee agenten en een burger voordat zij zichzelf doodden. Uit huiszoeking bleek dat ze aanslagen op rechtbanken voorbereiden en moordaanslagen op overheidsfunctionarissen. De Miller's bleken ideologisch onderdak te hebben gevonden in een sovereign citizens-milieu waarin complotconstructies volop aanwezig waren, virulente haat tegen de federale overheid en het politieke systeem werd gecultiveerd, patriottisme en een fundamentalistische interpretatie van het christendom werden verheerlijkt en geweldsfantasieën volop bloeiden.

Zowel systeemaversie als systeemesertie vragen vooral om politieke interesse of een politiek antwoord. Complicerende factor is dat waar het gaat om een aantal onderliggende grieven die in de door ons geanalyseerde *injustice frames* naar voren zijn gekomen, de traditionele politieke stromingen het eigen handelingsvermogen ingeperkt hebben. Dit geldt voor in ieder geval vier dimensies. Ten eerste zijn door de deregulering van de financiële markten nationale staten ernstig beperkt in hun mogelijkheden zelfstandig sociaaleconomisch en fiscaal beleid te voeren, waardoor ook politieke alternatieven zich nauwelijks meer kunnen realiseren.

Door de (semi-)privatisering en uitbesteding van vroegere overheidstaken heeft de politiek ten tweede minder mogelijkheden om invloed uit te oefenen op belangrijke maatschappelijke gebieden die voorheen als de kern van de publieke sector golden; op politiek niveau geldt de verplaatsing van de politiek naar internationale governance-structuren als een vergelijkbare uitholling van de politieke mogelijkheden.

Ten derde is door de invoering van het nieuwe publiek management de publieke sector deels ontdaan van publieke waarden. Waar de overheid door leidende politieke stromingen hoofdzakelijk wordt gezien als servicebureau voor het bedrijfsleven, burgers primair worden beschouwd als consumenten van overheidsdiensten, de markt het belangrijkste maatschappelijke ordeningsprincipe representeert en een politieke visie op de gewenste samenleving als ongewenst wordt beschouwd, ontbreekt het meer en meer aan een geloofwaardig discours en geloofwaardige praktijk die publieke waarden centraal stelt en een politieke discussie over de gewenste samenleving mogelijk maakt. Of de de traditionele middenpartijen bereid en in staat zijn om als het ware over de eigen schaduw heen te springen en de hand in eigen boezem te steken valt uiteraard te bezien.

662 <http://www.fbi.gov/stats-services/publications/law-enforcement-bulletin/september-2011/sovereign-citizens>

Ten vierde lijkt herpolitisering nauwelijks mogelijk nu Nederland niet alleen opnieuw een paars kabinet kent, maar feitelijk een zakenkabinet doordat een 'constructieve oppositie' het kabinet politiek in leven houdt.

Omgekeerd hebben politiek en bestuur ook veel minder mogelijkheden om op gestructureerde wijze om te gaan met het diffuse ongenoegen. Waar vroeger maatschappelijk ongenoegen gekanaliseerd werd in een scala aan organisaties in de civil society die - zij het soms pas na een lange periode van conflict - als legitiem gesprekspartner erkend werden en daarmee aan het politieke en maatschappelijke systeem werden verbonden of erin geïncorporeerd, is het nu nauwelijks te bepalen op welke digitale deur het best aangeklopt kan worden. Waar vroeger dergelijke maatschappelijke organisaties opereerden als spreekbuis voor een bevolkingsdeel en daarmee ook als participatie- en emancipatiemachine fungeerde, is het nu onduidelijk wie nog wie representeert.

Waar het gaat om het fenomeen *systeemhaat* is veiligheid wel potentieel in het geding. Hier ligt een taak voor het bestuur, politie en Openbaar Ministerie en veiligheidsdiensten. Soms gaat het daarbij om het stellen van een principiële, normatieve grens aan haatdragende en bedreigende taal, hoezeer dat ook vooral een digitaal ritueel is. De bestaande aanpak van 'potentieel gewelddadige eenlingen' met de nadruk op individuen die een combinatie van sociaaleconomische problemen, mentale problemen en fixatie vertonen verdient daarnaast voortzetting, hoe ingewikkeld en kostbaar het ook is om de noodzakelijke netwerken blijvend en effectief te laten werken. Het probleem van de 'verwarde mensen' staat sinds 2014 prominenter op de politieke agenda sinds bekend werd dat de politie de handen vol heeft aan overlast, bedreigingen en soms geweld van verwarde personen. In 2014 moest de politie 60.000 keer in actie komen voor dergelijke incidenten.⁶⁶³ Naast de effecten van bezuinigingen en vermarkting op de geestelijke gezondheidszorg en sociaal werk, blijkt dat het ook nog steeds schort aan goede samenwerking en informatie-deling tussen alle betrokken organisaties, zoals in het geval van de moord op Els Borst (Hoekstra e.a. 2015). Maar ook veiligheidsdiensten dienen alert te zijn op systeemhaat, door de in paragraaf 6.2 geconstateerde vervagende grenzen tussen politiek of religieus gemotiveerde individuele gewelddadigheden, door mentale stoornissen aangedreven gewelddaden, *spreet shootings* of spontaan geweld tegen overheidsfunctionarissen of medeburgers.

663 <http://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/nieuws/plan-voor-verwarde-mensen-volgend-jaar-zomer.9491574.lynkx>

6.7 Wetenschappelijke onderzoeksagenda

De ‘familie’ van systeemkritische posities die we in paragraaf 6.4 hebben voorgesteld is uiteraard een sterk vereenvoudigde en statische weergave die de dynamiek van de sociale werkelijkheid nooit geheel recht kan doen. Individuen en digitale gemeenschappen kunnen verschillende posities innemen in deze typologie, meerdere posities innemen of in de loop der tijd van positie verschuiven. Op vergelijkbare wijze kunnen zich verschuivingen voltrekken in de mate van (on)georganiseerdheid, de mate van activiteit of passiviteit en de vermenging van complotconstructies met andere maatschappelijke protestfenomenen. Daarom besluiten we dit proefschrift met een voorstel voor een onderzoeksagenda naar een aantal fenomenen die volgens ons wetenschappelijk nog onvoldoende uitgekristalliseerd zijn en relevant zijn voor een beter begrip van de dynamiek van systeemkritische posities.

6.7.1 Complotconstructies als gecodeerde sociale kritieken

In dit onderzoek hebben we drie complotconstructies kwalitatief geanalyseerd. Het lijkt geëigend om complotconstructies nader te onderzoeken. Om te beginnen zijn er meer complotconstructies die een aantrekkingskracht uitoefenen als gecodeerde sociale kritieken. Zo circuleren er een groot aantal complotconstructies binnen de moslimgemeenschappen. De aanslag op de redacteurs van *Charlie Hebdo* in januari 2014 in Parijs werd bijvoorbeeld als een *false flag*-operatie weggezet. Het zou relevant zijn om nader te onderzoeken of deze complotconstructies dezelfde sociale en politieke functies vervullen als de door ons onderzochte complotconstructies en welke gecodeerde sociale kritieken zij articuleren. Algemeener geldt dat de bestudering van complotconstructies zinvol is in onderzoek naar politieke legitimiteit omdat ze fundamentele vraagtekens zetten bij het ethos en de legitimiteit van de politieke en maatschappelijke orde en de epistemologische regulering in een samenleving. Een beter overzicht van, en inzicht in oude en nieuwe complotconstructies en de manier waarop ze zich ontwikkelen en verspreiden, kan relevante informatie opleveren over ervaren legitimiteit: waarom, wanneer en hoe ontstaat diepe twijfel over de legitimiteit van de politieke en maatschappelijke orde en de schragende instituties?

Daarnaast lijkt meer onderzoek geïndiceerd naar de onderlinge wisselwerking tussen complotconstructies zoals die zich - digitaal - in de samenleving manifesteren en de ‘certificerende actoren’ die complotconstructies een zekere legitimiteit kunnen verschaffen en daarmee ook een politieke of maatschappelijke doorwerking. In dit

onderzoek bleek dat certificerende actoren een mediërende rol spelen bij het op de maatschappelijke en politieke agenda plaatsen en houden van grieven die in complotconstructies worden gelanceerd waardoor ook een zekere mate van kanalisering plaatsvond en de verbindingen tussen complotgemeenschappen en politieke orde niet geheel verbroken werden. Meer onderzoek naar deze dynamiek kan meer inzicht opleveren in het belang en de precieze rol van certificerende actoren.

Ten slotte is het zinvol verder onderzoek te doen naar de vermenging tussen complotconstructies en politieke en sociale grieven. Complotconstructies ontstaan niet in een maatschappelijk vacuüm en zijn vaker niet dan wel in zuivere vorm te vinden. Complotconstructies kunnen zich dan ook in mindere en meerdere mate, en zwakkere en sterkere mate vermengen met andere protestuitingen. Een beter begrip van deze dynamiek kan bijdragen aan het duiden en analyseren van de rol die complotconstructies spelen in systeemkritische posities.

6.7.2 Eclectisch en post-politiek karakter van systeemkritische posities

Het is relevant om nader te bestuderen of het eclecticische karakter van systeemkritische posities onder invloed van complotconstructies zich breder doet gelden dan in de door ons onderzochte digitale gemeenschappen. In de loop van het onderzoek kwamen voorbeelden naar boven - bijvoorbeeld in relatie tot Occupy en de Indignados - die niet verder uitgewerkt zijn omdat ze buiten de onderzoeksopzet vielen, maar wel indiceerden dat systeemkritische posities als eclecticisch fenomeen aangedreven door complotconstructies breder aanwezig is (zie bijvoorbeeld Anonymous 2012).⁶⁶⁴ Gemeenschappelijke noemer lijkt te zijn dat het hele politieke bestel en de politieke kaste corrupt en verdorven is en dat het daarom niet langer zin heeft om gevestigde of geïnstitutionaliseerde kanalen van participatie of protest te gebruiken of the denken in termen van links en rechts. Daarvoor in de plaats is een diffuse, deels gepersonaliseerde protestidentiteit gekomen die ontvankelijk is voor allerlei complotconstructies en daar op haar beurt ook weer door wordt aangedreven. Het is de politiek-sociologische vraag of deze eclecticische en post-politieke systeemkritische posities nog langer geanalyseerd moeten worden als aberraties van oorspronkelijke ideologieën, of als een zich nieuw vormend ideologisch discours moeten worden opgevat.

⁶⁶⁴ Zie voor een analyse van de Nederlandse Occupybeweging <http://voedlink.nl/node/378>

6.7.3 Rol van sociale media

In Nederland gingen boze burgers politici, bestuurders en elkaar de afgelopen vijftien jaar hoofdzakelijk met virtuele knuppels te lijf. Hoe onsmakelijk, onwenselijk en intimiderend dat vaak ook moge zijn, het kan ook een *blessing in disguise* zijn vanuit het oogpunt van openbare orde en nationale veiligheid. Op abstracter niveau leidt dat tot de vraag of sociale media, in tegenstelling tot de claim dat ze tot meer mobilisatie, activisme en invloed leiden, niet ook het omgekeerde effect kunnen bewerkstelligen. Dat vraagt om meer nuchter onderzoek naar het effect van de sociale media op politiek handelen. Evgeny Morozov muntte in een kritisch commentaar het begrip 'slacktivism': 'Feel-good online activism that has zero political or social impact.'⁶⁶⁵ Morozov stelt enigszins cynisch dat 'slacktivism' de deelnemers de illusie geeft een zinvolle invloed op de wereld te hebben zonder iets meer te hoeven doen dan lid te worden van een Facebook groep. 'Slacktivism' is de ideale vorm van activisme voor een luie generatie, aldus Morozov. Waarom het risico lopen van confrontaties met de politie, arrestaties of andere consequenties als je in de virtuele wereld risicoloos je stem kan laten horen - zelfs zeer luid, militant en heldhaftig? En, gezien de fixatie van de reguliere media voor alles wat digitaal is, weet je je haast vanzelfsprekend verzekerd van aandacht, aldus Morozov. Tenminste zolang het doel niet al te controversieel is. Dat die media-aandacht vervolgens weinig effectief blijkt te zijn, is van secundair belang. En, vraagt Morozov, weegt de mogelijke winst van deze vluchtige media-aandacht op tegen het organisatorische verlies dat meer traditionele activistische bewegingen leiden omdat sympathisanten de comfortabele en veilige klik op de muis verkiezen boven het minder vrijblijvende handwerk op straat?

Digitale woede of betrokkenheid is niet op voorhand een voorloper van verzet op straat of voorbode van aanslagen en straatgeweld. Meer onderzoek naar de rol die sociale media spelen in moderne manifestaties van ongenoegen, protest en verzet lijkt daarom geëigend. Volgens Aday (2010: 5) bestaat er op dit moment namelijk slechts één, ontnuchterend antwoord op de vraag of en welke effecten sociale media hebben op betwiste politiek: *no one knows*. Aday heeft een onderzoeksmodel voorgesteld om het effect van sociale media op politiek handelen preciezer te kunnen onderzoeken, dat uit vijf niveaus bestaat: individuele transformatie, intergroeprelaties, collectieve actie, het beleid van regiers en externe aandacht. Het lijkt zinvol om aan deze analytische niveaus twee nieuwe niveaus toe te voegen. Ten eerste de aard van de betwiste politiek en de daarin geconstrueerde grieven. Representeren

665 Evgeny Morozov, 'The Brave New World of Slacktivism', foreignpolicy.com, May 19th 2007

ze breder gedeelde maatschappelijke tegenstellingen en kunnen ze zich vermengen met bestaande organisaties en politieke programma's? Ten tweede de tijdsdimensie. Het lijkt erop dat sociale media vooral in staat zijn in relatief korte tijd veel aandacht te genereren en daarmee ook een mobiliserend effect te hebben. Maar op de langere termijn speelt vrijblijvendheid en vluchtigheid de digitale protestvormen waarschijnlijk parten.

6.7.4 Systeemesertie als post-politieke verzetsnotie

In de door ons onderzochte digitale complotgemeenschappen kwamen we de sterke tendens tegen van interne migratie: niet de confrontatie met het systeem aangaan, maar jezelf zo veel mogelijk uit het systeem terugtrekken. Ook hier zijn we gaandeweg het onderzoek meer voorbeelden van tegengekomen als bijvangst, die suggereren dat ook hier een bredere benadering en meer onderzoek wenselijk is. In de wetenschap is ook een discussie gaande over de vraag hoe de nieuwe protestbewegingen te duiden en of 'desertie' een nieuwe verzetsnotie is en hoe dit te duiden en te kwalificeren (zie bijvoorbeeld Negri en Hardt 2000; Castells 2012: 144-145; Van Oenen 2002).

Als het klopt dat systeemesertie geen incidentele en marginale oprisping is, is de vraag interessant in hoeverre de letterlijke terugtrekking uit het systeem ook een bedreiging is voor het democratische gehalte van de samenleving of de nationale veiligheid. De wetenschappelijke literatuur geeft daar weinig houvast in. Muller e.a. (1982: 241) stelden dat indien anti-politiek sentiment niet leidt tot observeerbare, actieve politieke gedragingen, de relevantie ervan voor zowel de wetenschap als de maatschappij niet bijzonder groot is. Gest (2010: 13) stelde echter dat terugtrekking uit het politieke systeem het stelsel minder representatief maakt en een sociale kloof produceert tussen burgers die wel en niet aan het systeem meedoen. Bovendien meent Gest dat het op principiële grond ongewenst is dat in een democratische samenleving grotere groepen burgers menen dat de democratische samenleving en zichzelf niet langer convergerende belangen hebben (2010: 16). In Nederland heeft de Raad voor Openbaar Bestuur de zorg uitgesproken dat als instituties geen vertrouwen meer opwekken en genegeerd worden, zij uiteindelijk zoveel gezag verliezen dat zij hun functie niet meer kunnen uitoefenen (2010: 36). De - toenmalige - vicevoorzitter van de Raad van State, Tjeenk Willink, verwoordde het op een vergelijkbare wijze: 'Een democratie die zijn burgers verliest, houdt op te bestaan. Dat is mijn grootste angst.'⁶⁶⁶

666 NRC, 'De revolutie prediken voor ze uitbarst', 16 april 2011

Gest (2010) schetste in zijn bezorgdheid over systeemdesertie het gevaar van 'apar-tism': groepen burgers die zich losmaken van de samenleving en hun eigen enclaves stichten - hetzelfde risico waar de AIVD op doelde met de term 'anti-integratief radicalisme'. De 'neo-tribalisering' van de moderne samenleving komt vaker voorbij in sociologische analyses (Maffesoli 1996). Individuen zoeken naar nieuwe identiteiten, gemeenschappen en verbondenheid buiten het kader van de democratische natie-staat - dat kunnen life style-gemeenschappen zijn, hobby's, new age bewegingen, religieuze bewegingen, verzetsbewegingen, digitale gemeenschappen of fysieke vrij-plaatsen. Identiteiten en loyaliteiten kunnen lokaal zijn, regionaal, internationaal, fy-siek of digitaal vormgegeven worden, en meer of minder vluchtig zijn, meer of minder dwingend. In de periode dat Maffesoli zijn analyse schreef, overheerste het positieve, postmoderne gevoel dat het vrijblijvend spelen met identiteiten en het overstijgen van grenzen per definitie de vrolijke bevrijding uit knellende banden betekende - de ironische knipoog overheerste. Momenteel lijkt het zoeken naar nieuwe stamloyali-teiten en identiteiten in ieder geval deels ook een grimmiger karakter te hebben. Zo'n beetje alles waarvan sinds de jaren negentig afscheid was genomen in de beleving van de maatschappelijke elites - economische crises, ideologie, bevlogenheid, soli-dariteit, identiteitspolitiek, religie, soevereiniteit, nationalisme, expansiedrift, etnische zuivering, loyaliteit - heeft zich inmiddels weer op het toneel gemeld. En hoe. De ironische knipoog heeft plaatsgemaakt voor een verbeten grimas.

Ook desertie uit het systeem lijkt daarom om nader onderzoek te vragen en kan als vraagstuk van politieke legitimiteit opgevat worden. Conceptueel en theoretisch lig-gen er onbeantwoorde vragen: hoeveel maatschappelijke en politieke participatie vraagt een politieke orde? Of gaat het niet om participatie, maar om loyaliteit? Kan een politieke orde imploderen? Is interne migratie uit het systeem pas een probleem als het zich niet alleen mentaal of spiritueel vertaalt, maar ook praktische consequen-ties krijgt? En welke praktische consequenties zouden een negatief effect kunnen hebben? Vallen staatsverlaters te categoriseren? Empirisch doemen daarvan afge-leide vragen op: valt desertie uit het systeem te kwantificeren? Hoe manifesteert het zich in de praktijk?

Met deze - multidisciplinaire - onderzoeksagenda beëindigen we dit proefschrift. Het moge duidelijk zijn dat we pleiten voor een serieuze benadering van complotcon-structies en de systeemkritische posities die ze voortbrengen. De schouders ophalen - er is niks mis met het democratische systeem - of complotdenkers wegzetten als zonderlingen is uiteraard de makkelijkste reactie, maar niet de meest verstandige.

Complotdenkers en complotconstructies kunnen beschouwd worden als kanaries in de kolenmijn: ze duiden op fundamentele problemen met de geloofwaardigheid en legitimiteit van post-politieke constellaties.

Annex I - Overzicht van gebruikte digitale bronnen

In dit proefschrift is vooral gebruik gemaakt van digitale bronnen. In de empirische hoofdstukken hebben we al kort de omvang en het bereik van de belangrijkste webfora geprobeerd te duiden. Dit echter met de nodige slagen om de arm, omdat de kwantitatieve duiding van webfora ingewikkeld is. Deels is dit een technische kwestie: onafhankelijk inzicht krijgen in bijvoorbeeld het aantal bezoekers dat een webforum ontvangt is uitgesloten. De forumbeheerders zijn de enige die daar echt inzicht in hebben. Soms publiceren forumbeheerders een overzicht van het aantal gebruikers van de webfora, maar het is natuurlijk niet zeker dat dit ook de echte cijfers zijn. Bovendien zijn de gegevens ook lang niet altijd onderling vergelijkbaar. Het aantal 'hits' verwijst bijvoorbeeld naar het aantal bestanden dat is opgevraagd. Indien iemand een webpagina bezoekt waarop bijvoorbeeld tien afbeeldingen staan, worden elf 'hits' geteld: een voor de pagina zelf, tien voor de plaatjes. Dat zijn dus gegevens die niet heel veel zeggen over het gebruik en bereik van een webforum. Sommige webfora publiceren alleen *pageviews*; dit zegt wel iets over hoeveel HTML-pagina's worden bekeken, maar niets over het aantal bezoekers dat die pagina's heeft bekeken. Als bijvoorbeeld een onderzoeker een hele dag een webforum heeft bekeken, levert dat een groot aantal *pageviews* op, maar is er slechts één bezoeker actief.

Het aantal 'unieke bezoekers' is misschien nog de meest duidelijke meting. Er bestaan bedrijven die het internetverkeer bijhouden en analyseren en informatie publiceren over de unieke gebruikers van de meeste webfora. Onbekend is echter hoe precies deze metingen zijn. Ook staan of vallen die metingen met het gebruik van cookies en browser plug-ins; in feite kleine monitoringinstrumenten die door kritische internetgebruikers die geen persoonlijke data willen prijsgeven kunnen worden uitgezet of geblokkeerd.

Daarnaast is de interpretatie van de gegevens ingewikkeld. Het is bekend dat sommige forumdeelnemers onder meerdere identiteiten berichten publiceren of reacties geven. Alleen wie het IP-adres van bezoekers kan achterhalen - de webbeheerder - kan inschatten hoe vaak er sprake is van meerdere identiteiten. Ook is uit het onderzoek duidelijk geworden dat een aantal forumdeelnemers zich op verschillende webfora manifesteerden. Onduidelijk is hoe groot dat percentage is. Het heeft daarom niet veel zin om een optelsom te maken van alle dagelijkse gebruikers van alle onderzochte websites - dat zou een sterk vertekend beeld kunnen opleveren. En het is uiteraard ook niet mogelijk om de motieven te achterhalen van bezoekers: is

het vanuit grote politieke betrokkenheid, gaat het juist om politieke tegenstanders of bijvoorbeeld wetenschappelijke onderzoekers of journalisten?

Daarnaast speelt het tijdsframe een rol. In onderstaand overzicht is gebruik gemaakt van een internettool die het internetverkeer registreert. Dat zijn echter actuele registraties. Het is op die manier niet mogelijk historisch verkeer terug te halen. In dit onderzoek vaak aangehaalde webfora als het *Pim Fortuyn Forum* of het *Forum voor de Vrijheid* scoorden in 2015 laag als het gaat om dagelijks internetverkeer, maar dat zegt niets over het aantal dagelijkse bezoekers dat ze in bijvoorbeeld 2002, 2005 of 2011 hadden. Ook dat maakt de data onderling slecht vergelijkbaar.

Nieuwe communicatietoepassingen zijn vaak nog slechter te analyseren. Een nieuwe ster aan het firmament is bijvoorbeeld het in 2009 gelanceerde *WhatsApp*. De tool stelt gebruikers van smartphones in staat om met elkaar berichten, foto's en filmpjes uit te wisselen. Dit berichtenverkeer is inhoudelijk niet in kaart te brengen of te analyseren. Hoeveel gebruikers via *WhatsApp* elkaar bijvoorbeeld complotberichtjes doorsturen is dus niet vast te stellen.

Het bereik van de door ons onderzochte webfora kan groter worden als berichten worden doorgeplaatst op algemene nieuwssites, zoals *NuJij* (zie ook hoofdstuk vijf). Meer gebruikers dan alleen degenen die de weg hebben gevonden naar de complotgemeenschappen kunnen zo in aanraking komen met complotconstructies.

Ten slotte dient de vraag gesteld te worden hoe essentieel kwantitatieve gegevens zijn. In de context van dit onderzoek, waar we ook keken naar de mogelijke risico's voor de nationale veiligheid, is het niet op voorhand mogelijk te stellen dat een webforum dat relatief veel bezoekers trekt, in politieke termen ook meer invloed heeft. Dat heeft deels te maken met de wisselwerking met andere actoren - zoals we in de conclusie hebben beargumenteerd - maar ook met het gegeven dat het risico voor de nationale veiligheid niet in eerste instantie is gelegen in de mogelijke opkomst van sterk georganiseerde groeperingen of sociale bewegingen, maar eerder in de daden van eenling. En zo'n eenling kan net zo goed geïnspireerd worden door het gedachtegoed op een relatief klein webforum als op een groter forum.

Met al deze slagen om de arm willen we toch iets van een kwantitatieve duiding geven. Onderstaand overzicht van webfora die veelvuldig in dit onderzoek zijn gebruikt is gebaseerd op gegevens over het aantal bezoekers dat per dag de webfora bezocht, gerangschikt naar omvang.⁶⁶⁷ Indien mogelijk geven we ook het cijfer van

667 www.urlm.nl

het aantal geregistreerde leden - hetgeen vooral bij de 'oude' webfora te vinden was. Voorts geven we, indien aanwezig, cijfers over het aantal 'likers' op de Facebook-pagina's van de webfora en/of het aantal volgers op Twitter. In voetnoten zullen we - indien relevant voor een goed begrip - de data in hun context zetten. Daarna zetten we nog van een aantal webfora, waarvan bovenstaande data niet beschikbaar waren, andere voorhanden data op een rijtje.

Naam	Actieve periode	Bezoekers per dag	Leden	Facebook	Twitter
GeenStijl ⁶⁶⁸	2003-heden	101.556	-	104.856	64.000
Dagelijkse Standaard ⁶⁶⁹	2009-heden	9.828	-	5.144	3.699
Niburu	2002-heden	3.299	-	2.210	562
Grenswetenschap	2004-2014	2.574	-	-	447
Want to Know	2008-heden	2.200	-	8.529	1.380
Zapruder/Zaplog ⁶⁷⁰	2006-heden	1.755	31.083	-	426

668 *GeenStijl* is met stip het grootste webforum. Dit kan echter een vertekend beeld opleveren. *GeenStijl* is geen webforum waar complotconstructies veel aandacht krijgen. Uitzondering is wanneer het gaat om de moord op Pim Fortuyn en - soms - de kwestie-Demmink. Maar over het algemeen maakt *GeenStijl* - en het reagerende publiek - complotdenkers juist belachelijk: 'alu-hoedjes'. *GeenStijl* staat wel bekend als het 'shock-log' dat politici, bestuurders en anderen stevig aanpakt; met een voorkeur voor personen met een linkse politieke opvatting - de 'Linksmensch' - maar in principe kan iedereen de toorn van *GeenStijl* en haar 'reaguurders' over zich heen krijgen. Daarmee valt - zeker in de bijdragen van sommige reaguurders - systeemhaat terug te vinden op *GeenStijl*, maar niet als dominante trend. Het gaat eerder om afkeer van het establishment en dus systeemaversie. Voorts moet niet uit het oog verloren worden dat *GeenStijl* vooral een commercieel project is; en je trekt nu eenmaal het grootste aantal bezoekers door te schockeren.

669 *De Dagelijkse Standaard* werd op 9 februari 2009 opgericht door Joshua Livestro. Livestro, een naar eigen zeggen bekeerd christen en woonachtig in Engeland, was van 1999 tot 2002 persoonlijk medewerker van Europees Commissaris Frits Bolkestein in Brussel. Van oktober 2002 tot april 2003 vormde hij samen met Bart Jan Spruyt de directie van de conservatieve denktank Edmund Burke Stichting. In 2007 was Livestro tevens korte tijd columnist voor het tv-programma Buitenhof, als opvolger van Ronald Plasterk. Na acht columns werd hem gezegd dat hij niet meer terug hoefde te komen. Volgens de redactie liet de kwaliteit van zijn column te wensen over, volgens Livestro was hij ontslagen vanwege zijn rechtse mening. Hij zei hierover in zijn eigen column in *De Telegraaf* dat 'afwijkende meningen stelselmatig worden genegeerd of nog erger: gecensureerd'. Op 20 november 2010 werd bekend dat Livestro (freelance) adviseur was geworden van Sarah Palin. Vaste deelnemers aan *De Dagelijkse Standaard* waren onder meer Hans Labohm, Michael van der Galiën, Bart Jan Spruyt, Dirk-Jan van Baar, Joost Niemöller en Derk Jan Eppink. Ook de politici Richard de Mos (PVV), Johan Driessen (PVV), Halbe Zijlstra (VVD) en Raymond Knops (CDA) schreven met enige regelmaat artikelen voor *De Dagelijkse Standaard*. Joost Niemöller heeft sinds 2014 ook zijn eigen podium (*De Nieuwe Realist*) waarin hij veel aandacht besteedt aan de ramp met de MH17; hij beschuldigt de Nederlandse regering ervan de waarheid in een doofpot te willen stoppen en onterecht de Russen de schuld te geven. *De Nieuwe Realist* trekt dagelijks 2.340 bezoekers.

670 Naar eigen opgave kreeg Zaplog in 2009 10.000 unieke bezoekers per dag die bijna 200.000 pagerviews per dag genereerden; In juli 2013 zou het gaan om 110.327 unieke bezoekers per maand en 4.329.782 hits

Krapuul	2009-heden	1.170	-	280	2.111
Vrijspreker	2004-heden	1.638	-	1.575	2.150
Artikel7	2010-2013	1.427	-	-	-
Argusoog	2007-2013	1.264	-	416	472
Klokkenluider online ⁶⁷¹	2003-2015	1.070	-	-	409
Bovendien	2005-heden	1.030	-	740	-
Camilleri ⁶⁷²	2010-heden	959	-	-	5.008
SOPN ⁶⁷³	2012-heden	913	-	-	498
Amsterdam Post	2000-2013	889	185	-	791
Martin Vrijland	2012-2015	749	-	11.000	909
Meer Vrijheid	2002-heden	702	-	77	246
Waar in Holland	-2014	655	-	73	223
Boinnk ⁶⁷⁴	2007-heden	585	-	-	-
Anarchiel ⁶⁷⁵	2009-2015	562	-	-	-
Pateo	2009-heden	562	-	777	-
Steven Brown	2006-heden	538	-	-	1.866
Wij Worden Wakker	2007-2014	421	-	10.403	-
GeenNieuws	2007-heden	398	-	-	137
Het Vrije Volk ⁶⁷⁶	2001-2011	398	-	-	-
Kleintje Muurkrant	1997-heden	374	-	-	-
Nederland Vrij	2008-heden	351	-	-	-
Pim Fortuyn Forum ⁶⁷⁷	2001-2013	351	2.757	-	-
Urubin	2011-heden	304	55	469	474
Wees Waakzaam	2011-heden	257	-	636	494
SDNL	1999-heden	187	-	-	82
Olympic Zion	2012-2014	164	-	-	-

671 Naar eigen zeggen kreeg *Klokkenluideronline* in 2009 bijna vijfduizend bezoekers per dag. Sinds april 2015 is *Klokkenluideronline* voortgezet als revolutionair-online

672 *Camilleri* is een website waarop misdaad en misdaadsbestrijding centraal staat. Aandacht aan complotconstructies is er slechts incidenteel en dan vooral rond de kwestie-Demmink

673 De *Soevereine Onafhankelijke Pioniers Partij* kreeg bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 13.000 stemmen

674 Volgens het forum heeft het sinds 2010 14.329.063 unieke bezoekers gehad; omgerekend zou dat betekenen gemiddeld 7.000 bezoekers per dag

675 Volgens het forum heeft het sinds 2009 82.683.361 pageviews gehad

676 Het betreft hier het doorgeplaatst archief van het *Het Vrije Volk*; in 2011 is er doorgestart op twitter met 696 volgers. Naar eigen zeggen (2011) trok het HWV in haar beste dagen tussen de tien- en vijftien-duizend bezoekers per dag. De laatste jaren liepen de bezoekersaantallen gestaag terug en bedroegen in 2011 nog de helft van wat het was.

677 Het *Pim Fortuyn Forum* was destijds een groot webforum dat nu in de statistieken niet meer terugkomt. In 2008 had het forum bijvoorbeeld 1.114 geregistreerde leden die meer dan 21.000 berichten hadden geplaatst. Bij het sluiten van het webforum in 2013 waren er 105 geregistreerde leden en was het totaal aantal geplaatste berichten meer dan 87.000

Forum voor de Vrijheid ⁶⁷⁸	2007-2013	164	-	-	-
Boublog	2007-heden	140	-	-	-
Nieuwsbreker	2012-heden	140	-	-	3
QFF	2010-heden	117	-	-	271
Stomverbaasd	2007-heden	94	-	-	73
Herstel de Republiek ⁶⁷⁹	2010-heden	91	-	-	-
Vrije Chroniquers	2012-heden	89	-	-	-
Franklin ter Horst	-	84	-	-	-
Het Vrije Woord	-	63	-	-	-
Uitkijk	2011-2015	59	-	-	-
Dewanand	2006-heden	59	-	-	-
Het Uur van de Waarheid	2008-heden	56	-	-	-
De Stek/Cor Stoker ⁶⁸⁰	2004-2015	56	-	-	-
Recht is Krom/Wim					
Dankbaar	2011-2015	54	-	-	-
De Roestige Spijker	2012-2015	54	-	-	-
Spookje	2012-2015	54	-	-	-
Maud Oortwijn	2013-heden	51	-	-	119
Misdefinitie ⁶⁸¹	2004-2014	42	-	-	10
Holland Protect	2004-heden	40	-	-	-
Wij zijn Klaar	2005-2015 ⁶⁸²	37	-	-	-
Actiefront	2005-heden	37	-	-	-
Yayabla	2006-heden	35	-	-	-
Terug naar de Bron	2004-heden	33	-	-	-
Heemland	2000-heden	33	-	-	-
Tora Yeshua	? -heden	28	-	166	138
Wacho ⁶⁸³	2012-heden	28	-	2.558	1.354
Pim Fortuyn Com	2001-2015	28	-	2.529	1.342
Internetkluis ⁶⁸⁴	2007-2013	19	-	-	-

678 De oud-beheerder van het *Forum voor de Vrijheid* heeft indexering van het forum technisch onmogelijk gemaakt. Uit gegevens die tijdens dit onderzoek zijn opgeslagen blijkt dat er in 2008 744 geregistreerde forumdeelnemers waren

679 Volgens het forum heeft het vanaf maart 2010 4.766.310 hits gehad

680 Volgens eigen opgave had het forum *De Stek* 30 geregistreerde leden die in totaal 88.470 berichten plaatsten; het forum '*Cor Stoker*' had naar eigen opgave sinds februari 2003 2.322.938 bezoekers ontvangen. Cor Stoker is in april 2015 overleden.

681 Aan *Misdefinitie* is een YouTube kanaal verbonden met 55 abonnees

682 Gestopt in 2015 en voortgezet als besloten Facebook-pagina

683 Het bij *We Are Change Holland* behorende YouTube videokanaal heeft 2.199 abonnees. Dit cijfer geeft het bereik waarschijnlijk het beste weer, omdat *Wacho* zich vooral toelegt op de productie van video-materiaal

684 Naar eigen opgave had het forum in 2011 10.281 berichten geplaatst door 57 geregistreerde leden. In 2013 ging het om 21.470 geplaatste berichten door 69 leden

Wim Jongman	2011-heden	19	-	-	-
Hoeiboel ⁶⁸⁵	2006-heden	12	-	-	1.566
Don Quijote ⁶⁸⁶	2012-heden	10	80	-	-
Herstel Politiek	2012-heden	10	-	-	-
Fundamenteel	2002-2003	10	-	-	-

685 Uit een langjarig overzicht blijkt dat *Hoeiboel* per dag 597 bezoekers trok. Uit eigen opgave blijkt verder dat er sinds 2008 4.950.453 pageviews zijn genoteerd, een totaal aantal bezoekers van 3.271.009 en een totaal aantal unieke bezoekers van 1.508.452

686 Volgens eigen opgave is het forum sinds 2014 ongeveer 190.000 keer bekeken

Overige webfora

E.J. Bron	E.J. Bron vertaalt vele artikelen uit vooral het Duits en wordt veelvuldig aangehaald door andere webfora. Het is echter niet mogelijk gegevens over het aantal dagelijkse bezoekers te achterhalen (dat geldt ook voor de overige hieronder vermeldde webfora). Uit eigen opgave blijkt dat het forum vanaf de start in 2001 16.392,071 hits heeft gekregen; 642 personen krijgen e-mail updates; er zijn 482 volgers via Facebook
Vrije Forums	In de periode 2007-2014 zijn naar eigen opgave 21.610 berichten geplaatst door 70 leden
Pim Fortuyn Forum	In de periode 2000-2002 zijn er naar eigen opgave 8.045 berichten geplaatst door 2.757 leden
Darkisland	In de periode 2002-2004 bezochten volgens eigen opgave 4.000 mensen per dag het forum
Volkert van der graaf net	In 2013 zou het forum naar eigen zeggen gemiddeld 380 bezoekers ontvangen
Polinco	In februari 2002 stonden er naar eigen opgave 548 leden geregistreerd die in totaal 34.387 berichten hadden geplaatst; Het twitteraccount PolincoNieuws heeft momenteel 524 volgers
Xander Nieuws	Het forum heeft op Twitter 420 volgers; de Facebookpagina van Xandernieuws wordt door 551 personen leuk bevonden
Erwin Lensink Vrij	Erwin Lensink heeft op Twitter 812 volgers
Demmink Doofpot	De Demmink Doofpot heeft op Twitter 1.092 volgers vanaf 2010
Dutch Faith Freedom	Het webforum heeft naar eigen opgave 991 leden die in totaal 357.352 berichten hebben geplaatst

Crethi Plethi	Crethi Plethi heeft op Twitter 607 volgers; de bijhorende Facebook-pagina wordt door 515 personen leuk bevonden
EindeTijd	De Eindtijdbode heeft naar eigen opgave 21.987 unieke bezoekers ontvangen en heeft op de site 1.170 volgers. Op Twitter zijn er 113 volgers
Dutch Defense League	De Dutch Defense League kende een kort bestaan als actiegroep in 2007. Inmiddels is de groep terug op de sociale media. Op Twitter heeft DDL 3.140 volgers. De Facebook-pagina's worden door 2.600 mensen leuk bevonden

Literatuur

- Aanhangsel van de Handelingen (2010-1011) *Antwoord van minister Donner (Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) op vragen van het lid Dibi (GroenLinks) over het bericht «De totale oorlog van de elite tegen 't volk»*. Aanhangselnummer 1676, ontvangen 4 maart 2011
- Aday, S., H. Farrell, M. Lynch, J. Sides, J. Kelly & E. Zuckerman (2010) *Blogs and bullets. new media in contentious politics*. Washington: United States Institute of Peace
- Aerts, R. (2009) *Het aanzien van de politiek. Geschiedenis van een functionele fictie*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker
- AIVD (2002) *Jaarverslag 2001*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken
- AIVD (2004a) *Van dawa tot jihad. De diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken
- AIVD (2004b) *Jaarverslag 2003*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken
- AIVD (2009) *Jaarverslag 2008*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken
- AIVD (2012) *Het jihadistisch internet. Kraamkamer van de hedendaagse jihad*. Den Haag: AIVD
- AIVD en NCTV (2015) *Salafisme in Nederland: diversiteit en dynamiek*. Den Haag: AIVD/NCTV
- Aminzade, R., J.A. Goldstone, D. McAdam, E.J. Perry, W.H. Sewell jr, S. Tarrow & C. Tilly (2001) *Silence and Voice in the Study of Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press
- Ankersmit F.R. & Velde H. te (Eds.) (2005) *Trust: Cement of Democracy?* Leuven: Peeters
- Anonymous (2012) 'Activist Intervention: Occupy - The End of the Affair', *Social Movement Studies*, Vol. 11, Nos. 3-4, pp. 441-445
- Aupers, S. (2002) 'Everything is connected. Naar een sociologie van paranoia en complottheorieën', *Sociologische Gids*, Jrg. 49, Vol. 3, pp. 313-326

- Aupers, S. (2012) “Trust no one”. Modernization, Paranoia and Conspiracy Culture’, *European Journal of Communication*, Vol. 26, No. 4, pp. 22-34
- Bakker, E. en B. de Graaf (2010) *Lone Wolves. How to prevent this Phenomenon?* The Hague: ICCT
- Bale, J.M. (2007) ‘Political paranoia v. political realism: on distinguishing between bogus conspiracy theories and genuine conspiratorial politics’, *Patterns of Prejudice*, Vol. 41, No. 1, pp. 45-60
- Barker, R. (2000) ‘Hooks and Hands, Interests and Enemies: Political Thinking as Political Action’, *Political Studies*, Vol. 48, pp. 223-238
- Barker, R. (2001) *Legitimizing Identities. The Self-Representation of Rulers and Subjects*. Cambridge: Cambridge University Press
- Barkun, M. (2003) *A Culture of Conspiracy: Apocalyptic Visions in Contemporary America*. Berkely: University of California Press
- Bartlett, J. and C. Miller (2010) *The power of unreason. Conspiracy theories, extremism and counter-terrorism*. London: Demos
- Bartlett, J., J. Birdwell and M. Littler (2011) *The New Face of Digital Populism*. London: Demos
- Basham, L. (2001) ‘Living with the conspiracy’, *The Philosophical Forum*, Vol. XXXII, No. 3, pp. 265-280
- Beetham, D. (1991) *The Legitimation of Power*. New York: Palgrave
- Bennet, W.L. & A. Segerberg (2009) ‘Collective Action Dilemmas with Individual Mobilization through Digital Networks’, *CCCE Working Paper # 2*
- Bennett, W.L. & A. Segerberg (2012) ‘The Logic of Connective Action’, *Information, Communication & Society*, Vol. 15, No. 5, pp. 739-768
- Berger, P., and T. Luckmann (1966) *The Social Construction of Reality*. Garden City, N.Y.: Doubleday
- Berlet, C. (1998) ‘Dances with Devils - How Apocalyptic and Millennialist Themes Influence Right Wing Scapegoating and Conspiracism’, *The Public Eye magazine*, Fall 1998

Berlet, C. & M. Lyons (2000) *Right-wing populism in America: Too close for comfort*. New York: Guilford Press

Berwick, A. (2011) *2083 - A European Declaration of Independence. De Laude Novae Militiae Pauperes commilitones Christi Templique Solomonici*. London (pseudoniem van Anders Behring Breivik)

Bessi A, Coletto M, Davidescu GA, Scala A, Caldarelli G, et al. (2015) 'Science vs Conspiracy: Collective Narratives in the Age of Misinformation', *PLoS ONE* 10(2): e0118093

Bhabha, H.K. (1990) *Nation and Narration*. London and New York: Routledge

Birchall, C. (2001) 'Conspiracy Theories and Academic Discourses: The necessary possibility of popular (over)interpretation', *Continuum*, Vol. 15, No. 1, pp. 67-76

Birchall, C. (2006) *Knowledge Goes Pop: From Conspiracy Theory to Gossip*. Londen: Berg

Blee, K.M. and K. A. Creasap (2010) 'Conservative and Right-Wing Movements', *Annual Review of Sociology*, Vol. 36, pp. 269-286

Blumer, H. (1954) 'What is wrong with social theory?', *American sociological review*, Vol. 19, No. 1, pp 3-10

Bogaerts, S., P. Okur, M. Willems & L. van der Knaap (2013) *Solistische dreigers: Ontwikkeling van een instrument voor risicotaxatie van solistische dreigers*. Tilburg: Tilburg University

Bovenkerk, F. (2005) *Bedreigingen in Nederland*. Verkenning in opdracht van Politie en Wetenschap. Utrecht: Willem Pompe Instituut Universiteit Utrecht

Bovens, M. en A. Wille (2010) 'Politiek vertrouwen in Nederland: Tijdelijke dip of definitieve daling?', in: Andeweg, R. & Thomassen, J. (Eds.) *Democratie Doorgelicht: Het functioneren van de Nederlandse democratie*. Leiden: Leiden University Press, pp. 21-43

Bowen, G.A. (2006) 'Grounded Theory and Sensitizing Concepts', *International Journal of Qualitative Methods*, Vol. 5, No.3, pp. 1-9

Boym, S. (1999) 'Conspiracy Theories and Literary Ethics: Umberto Eco, Danilo Kiš and The Protocols of Zion', *Comparative Literature*, Vol. 51, No. 2, pp. 97-122

Bratich, J. (2008) *Conspiracy Panics: Political Rationality and Popular Culture*. New York: State University of New York Press

Bratich, J. (2014) 'Occupy All the Dispositifs: Memes, Media Ecologies, and Emergent Bodies Politic', *Communication and Critical/Cultural Studies*, Vol. 11, No. 1, pp. 64-73

Brink, G. van den (2004) *Schets van een beschavingsoffensief. Over normen, normaliteit en normalisatie in Nederland*. Den Haag: WRR

Brug, W. van der & P. van Praag (2007) 'Erosion of Political Trust in the Netherlands: Structural or Temporarily? A Research Note', *Acta Politica*, Vol. 42, pp. 443-458

Buijs, F. (1995) *Overtuiging en geweld, Vreedzame en gewelddadige acties tegen apartheid*. Amsterdam: Babylon-De Geus

Burger, P. (2014) *Monsterlijke verhalen: misdaadsagen in het nieuws en op webforums als retorische constructies*. Leiden: Leiden University

Buuren, J. van (2012) 'Performative Violence? The Multitude of Lone Wolf Terrorism', *Terrorism. An Electronic Journal and Knowledge Base*, Vol. 1, No. 1, pp. 1-25

Buuren, J. van & B. de Graaf (2014) 'Hatred of the System: Menacing Loners and Autonomous Cells in the Netherlands', *Terrorism and Political Violence*, Vol. 26, No. 1, pp. 156-184

Calhoun, F. and S. Weston (2003) *Contemporary threat management: A practical guide for identifying, assessing, and managing individuals of violent intent*. San Diego: CA. Specialized Training Services

Capoccia, G. (2002) 'Anti-System Parties. A Conceptual Reassessment', *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 14, No. 1, pp. 9-35

Carr, M. (2006) 'You are now entering Eurabia', *Race & Class*, Vol. 48, No. 1, pp. 1-22

Castells, M. (1997). *The Power of Identity. The information Age: Economy, Society and Culture*. Vol. II. Cambridge: Blackwell

Castells, M. (1998) *The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. III: End of Millenium*. Oxford: Blackwell

- Castells, M. (2012) *Networks of Outrage and Hope. Social Movements in the Internet Age*. Cambridge: Polity Press
- Clouse, R.G. (2007) *The End of Days. Essential Selections from Apocalyptic Texts Annotated and Explained*. Woodstock: Skylight Illuminations
- Collier, D. & J.E. Mahon (1993) 'Conceptual "Stretching" Revisited: Adapting Categories in Comparative Analysis', *American Political Science Review*, Vol. 87, No. 4, pp. 845-855
- Commissie feitenonderzoek (2002) *De veiligheid en de beveiliging van Pim Fortuyn. Feiten en verantwoordelijkheden*. Den Haag: SDU Uitgevers
- Cooke, A.C. (2011) 'Black Community, Media, and Intellectual Paranoia-as-Politics', *Journal of Black Studies*, Vol. 42, No. 4, pp. 609-626
- COT (2007) *Lone Wolf terrorism*. Final draft 6/7/2007. Case study for Work Package 3 'Citizens and governance in a knowledge-based society'
- Crouch, C. (2001) *Coping with Post Democracy*. London: Fabian Society
- Crouch, C. (2004) *Postdemocracy*. Cambridge: Polity
- Cuperus, R. (2003) 'The Populist Deficiency of European Social Democracy', *IPG*, No. 3, pp. 83-109
- D'Anjou, L. (2005) 'Narcisme, Populisme en Politiek', *Sociologie*, Jrg. 1, Vol. 3, pp. 271-291
- Dekker, P. (2007) *Political cynicism in the course of time. Negative attitudes towards politics in The Netherlands, 2002-2007*. Paper for the Political Psychology section at the ECPR general conference Pisa, 6-8 September 2007
- Dekker, P., T. van der Meer, P. Schyns en E. Steenvoorden (2009) *Crisis in aantocht? Verdiepingsstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven 2008*. Den Haag: SCP
- Dekker, P. en J. den Ridder (red) (2011) *Stemming onbestemd. Tweede verdiepingsstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven*. Den Haag: SCP
- Deleuze, G. en F. Guattari (1976) *Rhizome*. Paris: Minuit
- Deleuze, G. en F. Guattari (1980) *Capitalisme et Schizophrénie II*. Paris: Mille Plateaux.

Derksen, W. (2003) 'Lokale partijen, een andere politiek : een onderzoek naar de lokale partijen bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1998', in: *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2001*. Groningen: DNPP, pp. 117-141

Demant, F, M. Slootman, F. Buijs en J. Tillie (2008) *Teruggang en uittreding. Processen van deradicalisering ontleed*. Amsterdam: IMES

Dijk, T.A. van (2003) *De Rasoel-Komrij affaire*. Critics-L

Dijstelbloem, H. en J.W. Holtslag (2010) 'De veranderende architectuur van het bestuur', in: H. Dijstelbloem, P. den Hoed, J.W. Holtslag & S. Schouten (red.) *Het gezicht van de publieke zaak. Openbaar bestuur onder ogen*. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 15-55

Docters van Leeuwen, A.W.H. (2009) 'Leviathan of Golem. Over populisme, de kloof en de elite', *Bestuurskunde*, Nr. 1, pp. 34-44

Dogan, M. (2010) 'Political legitimacy: new criteria and anachronistic theories', *International Social Science Journal*, Vol. 60, No. 196, pp. 195-210

Donselaar, J. van (1995) *De Staat paraat? De bestrijding van extreem-rechts in West-Europa*. Amsterdam: Babylon - De Geus

Donselaar, J. van, F.Claus en C. Nelissen (1998) *Monitor racisme en extreem-rechts. Tweede rapportage: media*. Leiden/Den Haag: Leids Instituut voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek/ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Donselaar, J. van en P.R. Rodrigues (2002) *Monitor racisme en extreem-rechts. Vijfde rapportage*. Amsterdam: Anne Frank Stichting, Leiden: Departement Bestuurskunde, Universiteit Leiden

Donselaar, J. van en P.R. Rodrigues (2006) *Monitor Racisme & Extremisme. Zevende rapportage*. Amsterdam: Anne Frank Stichting, Leiden: Departement Bestuurskunde, Universiteit Leiden

Dryzek, J. S. (1988) 'The Mismeasure of Political Man', *Journal of Politics*, Vol. 50, No. 3, pp. 705-725

Durodié, B. (2007) 'Fear and Terror in a Post-Political Age', *Government and Opposition*, Vol. 42, No. 3, pp. 427-450

- Easton, D. (1965) *A Systems Analysis of Political Life*. New York: John Wiley
- Edelman, M. (1964) *The Symbolic Uses of Politics*. Urbana: University of Illinois Press
- Edwards, C. & L. Gribbon (2013) 'Pathways to Violent Extremism in the Digital Era', *The RUSI Journal*, Vol. 158, No. 5, pp. 40-47
- Elchardus (2002) *De dramademocratie*. Tielt: Lannoo
- Ellemers, J. E. (2002) 'Het fenomeen Fortuyn. De revolte verklaard', in: *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2001*. Groningen: DNPP, pp. 252-266
- Emirbayer, M. en C.A. Goldberg (2005) 'Pragmatism, Bourdieu, and collective emotions in contentious politics', *Theory and Society*, Vol. 34, pp. 469-518
- Eysenck, H. J. (1976) 'Introduction', in H. J. Eysenck (Ed.) *Case studies in behaviour therapy*. London: Routledge, pp. 1-15
- Fallaci (2002) *De woede en de trots*. Amsterdam: Bert Bakker
- Fallaci (2005) *De kracht van de rede*. Amsterdam: Bert Bakker
- Featherstone, M. (2001) 'The Obscure Politics of Conspiracy Theory', in J. Parish and M. Parker (eds) *The Age of Anxiety: Conspiracy Theory and the Human Sciences*. Oxford: Blackwell
- Fein, R.A. and B. Vossekuil (1999) 'Assassination in the United States: An Operational Study of Recent Assassins, Attackers, and near-Lethal Approachers', *Journal of Forensic Sciences*, Vol. 44, No. 2, pp. 321-333
- Feldman, M. (2011) 'Research Report', *e-Extreme*, Vol. 12, No. 1
- Fennema, M. & W. van der Brug (2006), 'Nederlandse anti-immigrantenpartijen in Europees perspectief', in: F. van Tubergen & I. Maas (eds.) *Allochtonen in Nederland in internationaal perspectief*. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 63-88
- Fenster, M. (1999) *Conspiracy theories: Secrecy and power in American culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Flyvbjerg, B. (2001) *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again*. Cambridge: Cambridge University Press

Flyvbjerg, B. (2006) 'Five Misunderstandings About Case-Study Research', *Qualitative Inquiry*, Vol. 12, No 2, pp. 219-245

Fossen, T (2011) *Political legitimacy and the pragmatic turn*.
Utrecht: Universiteit Utrecht

Fukuyama, F. (1992) *The end of history and the last man*. Free Press

Galen A.I. & J.J.M. Van Holsteyn (2003) 'A new kid on the block: Pim Fortuyn and the Dutch parliamentary election of May 2002', *British Elections & Parties Review*, Vol. 13, No. 1, pp. 29-46

Gest, J. (2010) *Alienation in the Global Era: Anti-System Behavior and Apartist Worldviews*. London: PSA

Gill, P., Horgan, J. & P. Deckert (2014) 'Bombing Alone: Tracing the Motivations and Antecedent Behaviors of Lone-Actor Terrorists', *Journal of Forensic Sciences*, Vol. 59, No. 2, pp. 425-435

George, A.L. en A. Bennet (2005) *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge: MIT Press

Goddard, M. (2011) 'Towards an Archaeology of Media Ecologies: "Media Ecology", Political Subjectivation and Free Radios', *The Fibreculture Journal*, Vol. 17, pp. 6-17

Goldberg, C. (2003) 'Fanatic Hatred and Violence in Contemporary America', *Journal of Applied Psychoanalytical Studies*, Vol. 5, No. 1, pp. 9-19

Goldberg, R.A. (2010) *Enemies Within: The Conspiracy Culture of Modern America*. Florida: The John O'Sullivan Memorial Lecture Series

Goldzwig, S.R. (2002) 'Conspiracy rhetoric at the dawn of the new millennium: A response', *Western Journal of Communication*, Vol. 66, No. 4, pp. 492-506

Gosa, T.L. (2011) 'Counterknowledge, racial paranoia, and the cultic milieu: Decoding hip hop conspiracy theory', *Poetics*, Vol. 39, pp. 187-204

Graaf, B. de & C. Zwierlein (2013) 'General and Interdisciplinary Approaches, Early Modern Foundation', *Historical Social Research*, Vol. 38, No. 1, pp. 46-65

Gross, N. (2009) 'A Pragmatist Theory of Social Mechanisms', *American Sociological Review*, Vol. 74, pp. 358-379

Hall, P. & R. Taylor (1996) 'Political Science and the three new institutionalisms', *Political Studies*, Vol. 44, pp. 52-73

Handelingen (2006-2007) *Debat over het kabinetsstandpunt ten aanzien van het rapport 'Dynamiek in islamitisch activisme' van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR)*, TK 93 93-5260, 6 september 2007

Hardisty, J. (2000) *Mobilizing Resentment: Conservative Resurgence from the John Birch Society to the Promise Keepers*. Boston: Beacon Press

Hasian, M. (1997) 'Understanding the power of conspiratorial rhetoric: A case study of the protocols of the elders of Zion', *Communication Studies*, Vol. 48, No. 3, pp. 195-214

Hay, C. & G. Stoker (2009) 'Revitalising Politics: Have we lost the plot?', *Representation*, Vol. 45, No. 3, pp. 225-236

Hedström, P. & R. Swedberg (1998) *Social Mechanisms. An Analytical Approach to Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press

Heins, V. (2007) 'Critical theory and the traps of conspiracy thinking', *Philosophy & Social Criticism*, Vol. 37, No. 7, pp. 787-801

Hendriks, F. (2009) 'Contextualizing the Dutch drop in political trust: connecting underlying factors', *International Review of Administrative Sciences*, Vol 75, No. 3, pp. 473-492

Hibbing, J.R. en E. Theiss-Morse (2002) *Stealth democracy: America's beliefs about how government should work*. Cambridge: Cambridge University Press

Hippe, J, P. Lucardie & G. Voerman (2004) 'Kroniek 2002. Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 2002', in: *Jaarboek 2002 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*. Groningen: DNPP, pp. 20-180

Hirschmann, A.O. (1970) *Exit, Voice and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations and States*. Cambridge: Harvard University Press

Hoekstra, R.J., E. van Hoorn, L. de Wit en R. Zuijderhoudt (2015) *Het rapport van de Onderzoekscommissie strafrechtelijke beslissingen openbaar ministerie naar aanleiding van de zaak-Bart van U*. Amsterdam: Balans

- Hofstadter, R. (1996) *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*. Cambridge, Massachusetts: First Harvard University Press
- Holm, N. (2009) 'Conspiracy Theorizing Surveillance: Considering Modalities of Paranoia and Conspiracy in Surveillance Studies', *Surveillance & Society*, Vol. 7, No. 1, pp. 36-48
- Holsteyn, J.J.M. van & A.I. Galen (2003) 'Never a dull moment: Pim Fortuyn and the Dutch parliamentary election of 2002', *West European Politics*, Vol. 26, No. 2, pp. 41-66
- Houtman, D. (2003a) 'De onttovering van de wereld en de crisis van de sociologie: hoe de sociologen van God's schoot zijn getuimeld', in: D. Houtman, J. van Male en B. Steijn (red) *Cultuur telt: sociologische opstellen voor Leo d'Anjou*. Maastricht: Shaker, pp. 35-57
- Houtman, D. & P. Achterberg (2010a) 'Two lefts and two rights. Class voting and cultural voting in the netherlands, 2002', *Sociologie*, No. 1, Vol. 1, pp. 61-76
- Houtman, D. & P. Achterberg (2010b) 'De Haagse kaasstolp en de mensen in de samenleving. Populisme en personalisering in de Nederlandse politiek', *Sociologie*, Vol. 6, No. 1, pp. 102-11
- Houtman, D. en P. Achterberg (2010c) 'Populisme in de polder. Stemmen en mopperen in een post-confessionele politieke cultuur,' in: *Kritiek: Jaarboek voor socialistische discussie en analyse*. Amsterdam: Aksant
- Ignazi P. (1992) 'The Silent Counter-Revolution: Hypotheses on the Emergence of Extreme Right-Wing Parties in Europe', *European Journal of Political Research*, Vol. 22, No. 1. pp. 3-34
- Jackson, P. and G. Gable (2011) *Lone wolves: myth or reality?* London: Search Light
- James, D.V., P.E. Mullen, J.R. Meloy, M.T. Pathé, F.R. Farnham, L. Preston, and B.L. Darnley (2007) 'The role of mental disorder in attacks on European politicians 1990-2004', *Acta Psychiatrica Scandinavica*, Vol. 116, pp. 334-344
- Jameson, F. (1988) 'Cognitive mapping', in: C. Nelson & L. Grossberg (eds) *Marxism and the Interpretation of Culture*. London: Macmillan, pp. 347-357
- Jasper, J.M. (1998) 'The Emotions of Protest: Affective and Reactive Emotions in and around Social Movements', *Sociological Forum*, Vol. 13, No. 3, pp. 397-424

- Juergensmeyer, M. (2000) *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*. Berkeley: University of California Press
- Kamerstukken (2005-2006) *Raad Algemene Zaken en Externe Betrekkingen. Verslag van een algemeen overleg*, 21501-02 nr. 637
- Kamerstukken (2006-2007) *Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Justitie (VI) voor het jaar 2007. Kabinetsreactie op WRR rapport 'Dynamiek in islamitisch activisme'*, 30800-VI nr. 115, 5 juli 2007
- Kamerstukken (2009-2010) *Koninginnedag 2009. Verslag van een algemeen overleg*, 32054 nr. 2
- Kamerstukken (2010-2011) *Terrorismebestrijding*, 29 754 nr. 206, 13 september 2011
- Keeley, B.L. (1999) 'Of conspiracy theories', *The Journal of Philosophy*, Vol. 96, No. 3, pp. 109-126
- Kirby, A. (1997) 'Is the state our enemy?', *Political Geography*, Vol. 16, No. 1, pp. 1-12
- Klandermands, B. (1997) *The Social Psychology of Protest*. Oxford: Blackwell
- KLPD (2009) *Onderzoeksrapportage Koninginnedag 2009. Bevindingen Recherche Onderzoek Dienst Nationale Recherche*. Driebergen: KLPD
- Knight, P. (2000) *Conspiracy Culture: From Kennedy to the X files*. London/New York: Routledge
- Koenis, J. (2012) *De democratisering van het ressentiment. Emancipatie en onbehagen in de Nederlandse politiek*. Maastricht: Universiteit van Maastricht
- Koning, M. de (2011) 'Radicalization Series V: Freedom Fighters, Conflict and Culture Talk', *Closer. Anthropology of Muslims in Europe*, 27 July 2011
- Koole, R.A. (1993) 'De ondergang van de sociaal-democratie? De PvdA in vergelijkend en historisch perspectief', in: *Jaarboek 1992 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*. Groningen: DNPP, pp. 73-98
- Koole, R.A. (2010) 'Populisme en politieke legitimiteit', in: *Jaarboek Vereniging van Griffiers 2010*. Den Haag: Sdu Uitgevers, pp. 44-54

- Koole, R.A. (2011) 'Politieke partijen: de druk op hun intermediaire rol', in: Rudy Andeweg, Jacques Thomassen (Red.) *Democratie doorgelicht. Het functioneren van de Nederlandse democratie*. Leiden: Leiden University Press, pp. 161-164
- Koopmans, R. & J. Muis (2009) 'The rise of right-wing populist Pim Fortuyn in the Netherlands: A discursive opportunity approach', *European Journal of Political Research*, Vol. 48, pp. 642-664
- Koster, W. de & D. Houtman (2008) 'Stormfront is like a second home to me', *Information, Communication & Society*, Vol. 11, No. 8, pp. 1155-1176
- Krell-Laluhová, Z. and S. Schneider (2004) *Legitimacy and the democratic quality of the political order in Britain, Germany, and Switzerland: A discourse analytical perspective*. Paper for presentation at the ECPR Joint Sessions of Workshops, University of Uppsala, Sweden, April 13-18, 2004
- Kruglanski, A.W., X. Chen, M. Dechesne, S. Fishman and E. Orehek (2009) 'Fully Committed: Suicide Bombers' Motivation and the Quest for Personal Significance', *Political Psychology*, Vol. 30, No. 3, pp. 331-357
- Laclau, E. (2005) *On Populist Reason*. Verso: Londen
- Landes, R. (2006) 'Scapegoating', in: P.N. Stearn (ed) *Encyclopedia of Social History*. New York: Garland Publishers Inc., p. 659
- Lans, J. van der (2005) *Koning Burger. Nederland als zelfbedieningszaak*. Amsterdam: Augustus
- Leeuwen, T. van (2008) *Discourse and Practice, New Tools for Critical Analysis*. Oxford Scholarship Online: May 2008
- Lipset, S.M. (1959) 'Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy', *The American Political Science Review*, Vol. 53, No. 1, pp. 69-105
- Lipset, S.M. (1994) 'The Social Requisites of Democracy Revisited', *American Sociological Review*, Vol. 59, pp. 1-22

Lucardie, P. (2000) *Right-Wing Extremism in the Netherlands: Why it is still a marginal phenomenon*. Paper presented at the Symposium Right-Wing Extremism in Europe, Academy for Politics and Current Affairs of the Hanns Seidel Foundation, Munich, in cooperation with the European Centre for Research and Action on Racism and Antisemitism (C.E.R.A.), Paris at Berlin, 3-5 November 2000

Lucardie, P. (2004) 'Ex oriente lux : Nieuwe partijen in Nederland vergeleken met Duitse soortgenoten,' in: *Jaarboek 2003 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*. Groningen: DNPP, pp. 198-231

Lucardie, P. & G. Voerman (2012) *Populisten in de Polder*. Amsterdam: Boom

Luckmann, T. (1987) 'Comments on Legitimation', *Current Sociology*, Vol. 35, pp. 109-117

Maffesoli, M. (1996) *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*. London: Sage

Mair, P. (1996) 'Party Systems and Structures of Competition', in: L. LeDuc, R.G. Niemi and P. Norris (eds) *Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Perspective*. Thousands Oaks: Sage Publication

Malkki, L. (2010) *How Terrorist Campaigns End: The Rode Jeugd in the Netherlands and the Symbionese Liberation Army in the United States*. Helsinki: University of Helsinki, Department Economic and Political Studies

Man Kong Lum, C. (2000) 'Introduction: The intellectual roots of media ecology', *New Jersey Journal of Communication*, Vol. 8, No.1, pp. 1-7

Marcus, G.E. (1999) *Paranoia within Reason. A Casebook on Conspiracy as Explanation*. Chicago: The University of Chicago Press

Mayer, J. (2001) 'Cults, Violence and Religious Terrorism: An International Perspective', *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 24, No. 5, pp. 361-376

McArthur, B. (1995) 'They're out to Get Us: Another Look at Our Paranoid Tradition', *The History Teacher*, Vol. 29, No. 1, pp. 37-50

Melley, T. (2000) *Empire of Conspiracy. The Culture of Paranoia in Postwar America*. Ithaka/London: Cornell University Press

- Meloy, J. R. e.a. (2011) 'Factors Associated with Escalation and Problematic Approaches Toward Public Figures', *Journal of Forensic Science*, Vol. 56, No. S1, pp. 128-135
- Mercea, D. (2011) 'Digital prefigurative participation: The entwinement of online communication and offline participation in protest events', *New media & society*, Vol 14, No. 1, pp. 153-169
- Miller, S. (2002) 'Conspiracy theories: public arguments as coded social critiques: a rhetorical analysis of the TWA flight 800 conspiracy theories', *Argumentation and Advocacy*, Vol. 39, No. 1, pp. 40-56
- Ministerie van Veiligheid en Justitie (2011) *Nationale contraterrorestrategie 2011-2015*. Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie
- Mintz, F.P. (1985) *The Liberty Lobby and the American Right: Race, Conspiracy, and Culture*. Westport, CT: Greenwood
- Moore, E.C. (1891) 'Some Recent Theories of the Origin of the Apocalypse', *Journal of Biblical Literature*, Vol. 10, No. 1, pp. 20-43
- Moors, H., L. Balogh, J. van Donselaar en B. de Graaff (2009) *Polarisatie en radicalisering in Nederland. Een verkenning van de stand van zaken in 2009*. Tilburg: IVA beleidsonderzoek en advies
- Mouffe, C. (2002) *Politics and passions. The stakes of democracy*. London: Centre for the Study of Democracy
- Mudde, C. (1996) 'The Paradox of the Anti-Party Party: Insights from the Extreme Right', *Party Politics*, Vol. 2, No. 2, pp. 265-276
- Mudde, C. (2004) 'The Populist Zeitgeist', *Government and Opposition*, Vol. 39, No. 4, pp. 542-563
- Mullen, P. et al. (2007) *The Role of Psychotic Illnesses in Attacks on Public Figures* (not officially published)
- Muller, N.M., T.O. Jukam & M.A. Seligson (1982) 'Diffuse Political Support and Antisystem Political Behavior: A Comparative Analysis', *American Journal of Political Science*, Vol. 26, No.2, pp. 240-264

- Nagel, T. (1987) 'Moral Conflict and Political Legitimacy', *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 16, No. 3, pp. 215-240
- NCTB (2010a) *Individuele bedreigers van publieke personen in Nederland. Fenomeenanalyse en een beleidsverkenning*. Den Haag: NCTB
- NCTB (2010b) *Projectinitiatiedocument Pilot Dreigingsmanagement*. Den Haag: NCTB 2010
- Negri, A. & M. Hardt (2000) *Empire*. Harvard: Harvard University Press
- Nelen, H., B. Leeuw, F. Bakker & T. Herrenberg (2012) *Pilot Dreigingsmanagement. Een ex ante evaluatie*. Maastricht: Maastricht University
- Nelen, H., M. Mol, J. Plaisier & M. Peters (2013) *Pilot Dreigingsmanagement De implementatie en wijze van uitvoering onder de loep*. Den Haag: WODC
- Nesser, P. (2012) 'Single Actor Terrorism: Scope, Characteristics and Explanations', *Perspectives on Terrorism*, Vol. 6, No. 6
- Nijdam, M.J., B.P.R. Gersons en M. Olf (2010) 'Dutch politicians' coping with terrorist threat', *The British Journal of Psychiatry*, Nr. 197, pp. 328-329
- Oenen, G. van (2002) 'Hier spreekt uw gezagvoerder. Gezag en tegenspraak in een postpolitiek tijdperk', *Krisis*, Vol 3. Nr. 1, pp 59-75
- O'Kane, R.H.T. (1993) 'Against Legitimacy', *Political Studies*, Vol. XLI, pp. 471-487
- Openbaar Ministerie (2011) *Samenvatting resultaten Rijksrechercheonderzoek; bijlage bij Kamerstukken 2010-2011 - Brief regering; Aanbieding strafrechtelijk onderzoek en het onderzoek van de Rijksrecherche inzake het schietdrama Alphen aan den Rijn - Schietincident Alphen aan den Rijn, 32739, nr. 2, 15-07-2011*
- Ost, D. (2004) 'Politics as the Mobilization of Anger. Emotions in Movements and in Power', *European Journal of Social Theory*, Vol. 7, No. 2, pp. 229-244
- Ostaaijen, J. van (2012) 'Ondertussen in de lokale politiek. De ontwikkeling van lokale politieke partijen, de Leefbaarbeweging en Pim Fortuyn', *Beleid en Maatschappij*, Vol. 39, No. 2, pp. 194-212
- Oudenampsen, M. (2011) 'Politiek Populisme: spreken tot de verbeelding', *Open #20*

- Pantucci, R. (2011) *A Typology of Lone Wolves: Preliminary Analysis of Lone Islamist Terrorists*. London: ICSR
- Parkinson, J. (2003) 'Legitimacy problems in deliberative democracy', *Political Studies*, Vol. 15, No. 1, pp. 180-196
- Pels, D. (2003) *De geest van Pim. Het gedachtegoed van een politieke dandy*. Anthos: Amsterdam
- Pennings, P. & H. Keman (2002) *The Dutch Parliamentary Elections of 2002: Fortuyn versus the Establishment*. Working Papers Political Science No. 01/2002, Amsterdam
- Pipes, D. (1997) *Conspiracy. How the Paranoid Style Flourishes and Where It Comes From*. New York: Free Press
- Praag, Ph. Van (2003) 'De LPF-Kiezer: Rechts, Cynisch of modaal?' In: *Jaarboek 2002 Documentatiecentrum Politieke Partijen*. Groningen: DNPP, pp. 96-116
- Prooijen, J.W. van & N.B. Jostmann (2013) 'Belief in conspiracy theories. The influence of uncertainty and perceived morality', *European Journal of Social Psychology*, Vol. 43, pp. 109-115
- Prooijen, J.W. van & P. A.M. van Lange (2014) *Power, Politics and Paranoia. Why People Are Suspicious of their Leaders*. Cambridge: Cambridge University Press
- Prooijen, J.W. van & E. van Dijk (2014) 'When consequence size predicts belief in conspiracy theories: the moderate role of perspective taking', *Journal of Experimental Social Psychology*, Vol. 55, pp. 63-73
- Quillen, Chris (2002) 'A Historical Analysis of Mass Casualty Bombers', *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 25, No. 5, pp. 279-292
- Raad van State (2013) *Verzoek om voorlichting inzake de verankering van de democratische controle bij de hervormingen in het economisch bestuur in Europa ter bestrijding van de economische en financiële crisis*. Advies W01.12.0457/l. 18 januari 2013, Ministerie Algemene zaken
- Räikkä, J. (2009) 'On Political Conspiracy Theories', *The Journal of Political Philosophy*, Vol. 17, No. 2, pp. 185-201

- Rancière, J. (2004) 'Introducing disagreement', *Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities*, Vol. 9, No. 3, pp. 3-9
- Rancière, J. (2006) *Hatred of Democracy*. London: Verso
- Rapoport, D.C. (2004) 'The Four Waves of Modern Terrorism', in: A. K. Cronin & J. M. Ludes (Eds) *Attacking Terrorism. Elements of a Grand Strategy*. Georgetown: Georgetown University Press
- Rasoel, M. (1990) *De ondergang van Nederland - Land der naïeve dwazen*. Amsterdam: Gerard Timmers Prods
- Ridder, J. den & P. Dekker (2015) *Meer democratie, minder politiek? Een studie van de publieke opinie in Nederland*. Den Haag: SCP
- ROB (2010) *Vertrouwen op democratie*. Den Haag: ROB
- Rock, D. (2005) 'Chronocentrism and British criminology', *British Journal of Sociology*, Vol. 56, No. 3, pp. 473-492
- Roeland, J., S. Aupers en D. Houtman (2010) 'Authenticiteit. De culturele obsessie met echt en onecht', *Sociologie*, Vol. 6, no. 2, 128 pp
- Rosanvallon, P. (2008) *Counter-democracy. Politics in an age of distrust*. Cambridge: Cambridge University Press
- Rossem, M. van (2010) *Waarom is de burger boos? Over hedendaags populisme*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam
- Ryan, C, en W. Gamson (2006) 'The Art of Reframing Political Debates', *Contexts*, Vol. 5, No.1, pp. 13-18
- Schedler, A. (1996) 'Anti-Political-Establishment Parties', *Party Politics*, Vol. 2, No. 3, pp. 291-312
- Schedler, A. (1997) 'Anti-Politics - Closing and Colonizing the Public Sphere', in: A. Schedler (ed) *The End of Politics? Exploration into Modern Antipolitics*. London: MacMillan Press Ltd, pp. 1-20
- Schneider, S. (2010) *Good, Bad, or Ugly? Narratives of Democratic Legitimacy in Western Public Spheres*. Paper for Presentation at the Annual Conference of the CPSA, Montréal, 1-3 June 2010; Workshop on "Democracy, the State, and the State of Democracy in Comparative Perspective"

- Schnabel, P. (2003) 'Voorwoord', in: SCP, *Het theorema van Thomas*. Den Haag: SCP
- Schoo, H.J. (2004) *De erfenis van Fortuyn. De Nederlandse democratie na de opstand van de kiezers*. Amsterdam: Uva
- Schoo, H.J. (2008) *Republiek van vrije burgers. Het onbehagen in de democratie*. Amsterdam: Bert Bakker
- Shachaf, P. and Noriko Hara (2010) 'Beyond vandalism: Wikipedia trolls', *Journal of Information Science*, Vol. 36, No. 3, pp. 357-370
- Simmons, A. J. (1999) 'Justification and Legitimacy', *Ethics*, Vol. 109, No. 4, pp. 739-771
- Smith, H. J., & Ortiz, D. J. (2002) 'Is it just me? The different consequences of personal and group relative deprivation', in: I. Walker & H. J. Smith (Eds.) *Relative deprivation: Specification, development, and integration*. Cambridge, England: Cambridge University Press, pp. 91-115
- Smith, H. J., Pettigrew, T. F., Pippin, G. M., & Bialosiewicz, S. (2012) 'Relative deprivation: A theoretical and meta-analytic review', *Personality And Social Psychology Review*, Vol. 16, pp. 203-232
- Spaaij, R. (2010) 'The Enigma of Lone Wolf Terrorism: An Assessment', *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 33, No. 9, pp. 854-870
- Spaaij, R. (2012) *Understanding Lone Wolf Terrorism: Global Patterns, Motivations and Prevention*. Dordrecht: Springer
- Springer, N.R. (2009) *Patterns of Radicalization: Identifying the Markers and Warning Signs of Domestic Lone Wolf Terrorists in our Midst*. Monterey: Naval Postgraduate School Monterey
- Sprinzak, E. (1991) 'The Process of Delegitimation: Towards a Linkage Theory of Political Terrorism', *Terrorism and Political Violence*, Vol 3, No. 1, pp. 50-68
- Stebbins, R.A. (2001) *Exploratory research in the social sciences*. Thousand Oaks: Sage
- Steffek, J. (2009) 'Discursive legitimation in environmental governance', *Forest Policy and Economics*, Vol. 11, pp. 313-318

- Stewart, C. J., C.A. Smith & R. Denton (1994) *Persuasion and social movements*. Prospect Heights, IL: Waveland Press
- Stoker, G. (2006) *Why Politics Matter - Making Democracy Work*. London: Palgrave
- Stokkom, B. van (2010) *Wat een huffer! Ergernis, lichtgeraaktheid en maatschappelijke verruwing*. Amsterdam: Boom
- Strauss, A. en J. Corbin (1998) *Basics of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage
- Swami, V. en A. Furnham (2014) 'Political paranoia and conspiracy theories', in: J.W. van Prooijen & P. A.M. van Lange (Eds) *Power, Politics and Paranoia. Why People Are Suspicious of their Leaders*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 218-236
- Swyngedouw, E. (2010) 'Apocalypse Forever? Post-political Populism and the Spectre of Climate Change', *Theory, Culture & Society*, Vol. 27, No. 2-3, pp. 213-232
- Taffel, S. (2013) 'Scalar entanglement in digital media ecologies', *European Journal of Media Studies*, No. 3
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979) 'An integrative theory of intergroup conflict', in W.G. Austin & S. Worchel (Eds.) *The social psychology of intergroup relations* Monterey, CA: Brooks Cole, pp. 33-47
- Tarrow, S. (1993) 'Cycles of Collective Action: Between Moments of Madness and the Repertoire of Contention', *Social Science History*, Vol. 17, No. 2, pp. 281-307
- Tarrow, S. (2001) 'Silence and Voice in the Study of Contentious Politics: Introduction', in: R.R. Amazinde e.a. (eds) *Silence and Voice in the Study of Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1-13
- Tellis, W. (1997) 'Introduction to Case Study', *The Qualitative Report*, Vol. 3, No. 2
- Tiemeijer, W. (2010) 't Is maar wat je democratie noemt...', in: Dijkstra, H., P. den Hoed, J.W. Holtslag & S. Schouten (red) *Het gezicht van de publieke zaak. Openbaar bestuur onder ogen*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Tillaart, J. van den, F. Berndsen, G. Homburg & F. Kriek (2012) *Monitor agressie en geweld openbaar bestuur. Meting 2012*. Amsterdam: Regioplan
- Tilly, C. en S. Tarrow (2007) *Contentious Politics*. Londen: Paradigm Publishers

- Tinnell, J. (2011) 'Transversalising the Ecological Turn: Four Components of Felix Guattari's Ecosophical Perspective', *The Fibreculture Journal*, Vol. 28, pp. 35-64
- Thomas, W.I. & D.S. Thomas (1982) *The child in America: Behavior problems and programs*. New York, A. A. Knopf
- Thomassen, J.J.A. (2000) 'Politieke veranderingen en het functioneren van de parlementaire democratie in Nederland', in: J.J.A. Thomassen, C.W.A.M. Aarts en H.v.d. Kolk (ed.) *Politieke veranderingen in Nederland*. Den Haag: SDU, pp. 203-217
- Thomassen, J. (2010) *De permanente crisis van de democratie*. Enschede: Universiteit van Twente
- Turner, P. (1993) *I Heard it through the Grapevine: Rumor in African-American Culture*. Berkely: University of California Press
- Valk, I. van der (2012) *Islamofobie en discriminatie*. Amsterdam: Pallas Publications
- Veen, I. (2007) *Moord namens de 'Kroon'? Het ultieme leven van Pim Fortuyn*. Soesterberg: Aspekt
- Velde, H. te (2010) *Van regentenmentaliteit tot populisme. Politieke tradities in Nederland*. Amsterdam: Bert Bakker
- Victoroff, J. (2005) 'The Mind of the Terrorist. A Review and Critique of Psychological Approaches', *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 49, No. 1, pp. 3-42
- Voerman, G. en A.P.M. Lucardie (2002) 'Van Paars naar Pim. Politieke cultuur in de jaren negentig (1994-2002)', *Spiegel Historiael*, Vol. 37, No. 11/12, pp. 512-518
- Vossen, K. (2006) 'De andere jaren zestig. De opkomst van de Boerenpartij (1963-1967)', in: *Jaarboek 2004 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*. Groningen: DNPP, pp. 245-266
- Vossen, K. (2010a) 'Van Nierstrasz tot nu. De geboorte van het Nederlandse populisme 1916-1918.' In: Wolffram, D.J. (Ed.), *De wil van de burger. Essays over de constitutie van de Nederlandse politiek*. Groningen: Kossmann Instituut, pp. 53-64
- Vossen, K. (2010b) 'Populism in the Netherlands after Fortuyn: Rita Verdonk and Geert Wilders Compared', *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 11, No. 1, pp. 22-38

- Vossen, K. (2012) 'Van marginaal naar mainstream? Populisme in de Nederlandse geschiedenis', *BMGN - Low Countries Historical Review*, Vol. 127, Vol. 2, pp. 28-54
- Waal, J. van der, P. Achterberg & D. Houtman (2007) 'Class Is Not Dead - It Has Been Buried Alive: Class Voting and Cultural Voting in Postwar Western Societies (1956 -1990)', *Politics & Society*, Vol. 35, No. 3, pp. 403-426
- Wajahat, A., E. Clifton, M. Duss, L. Fang, S. Keyes and F. Shakir (2011) *Fear, Inc. The Roots of the Islamophobia Network in America*. Washington: Centre for American Progress
- Walgrave, S. & J. Verhulst (2006) 'Towards 'New Emotional Movements'? A Comparative Exploration into a Specific Movement Type', *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest*, Vol. 5, No. 3, pp. 275-304
- Walle, S. Van de, S. Van Roosbroek and Geert Bouckaert (2008) 'Trust in the public sector: is there any evidence for a long-term decline?', *International Review of Administrative Sciences*, Vol. 74, No. 1, pp. 47-64
- Wansink, H. (2004) *De erfenis van Fortuyn. De Nederlandse democratie na de opstand van de kiezers*. Amsterdam: Meulenhoff
- Ward, C. en D. Voas (2011) 'The Emergence of Conspirituality', *Journal of Contemporary Religion*, Vol. 26, No. 1, pp. 103-121
- Waterman, B. (2005) 'The Bavarian Illuminati, the Early American Novel, and Histories of the Public Sphere', *The William and Mary Quarterly Third Series*, Vol. 62, No. 1, pp. 9-30
- Weber, M. (1956) *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: J.C.B. Mohr
- Wessel, M. van (2009) *Citizen understandings of politics and their political disaffection: we can learn if we ask citizens themselves*. Working Paper Wageningen University
- Wieviorka, M. (2003) *The Making of Terrorism*. Chicago: University of Chicago Press
- White, J.R. (2001) 'Political Eschatology: A Theology of Antigovernment Extremism', *American Behavioral Scientist*, Vol. 44, No. 6, pp. 937-956
- Wright-Neville, D. & D. Smith (2009) 'Political rage: terrorism and the politics of emotion', *Global Change, Peace & Security: formerly Pacifica Review: Peace, Security & Global Change*, Vol. 21, No. 1. pp. 85-98

WRR (2006) *Dynamiek in islamitisch activisme. Aanknopingspunten voor democratisering en mensenrechten*. Amsterdam: Amsterdam University Press

Ye'or, B. (1985) *The Dhimmi: Jews and Christians Under Islam*. Madison: Fairleigh Dickinson University Press

Ye'or, B. (2005) *Eurabia - The Euro-Arab Axis*. Madison: Fairleigh Dickinson University Press

Yin, R.K. (1994) *Case study research: design and methods*. Thousand Oaks, CA: Sage (2nd edition)

Žižek, S. (1999) 'The Matrix, or two sides of Perversion', *Philosophy Today*, Vol. 43

Žižek, S. (2006) 'Against the Populist Temptation', *Critical Inquiry*, Vol. 32, pp. 551-574

Žižek, S. (2011) 'Basic instincts: The rioters' impotent envy', *ABC*, September 1, 2011

Zomeren, M. van, Postmes, T., & Spears, R. (2012) 'On conviction's collective consequences: Integrating moral conviction with the social identity model of collective action', *British Journal of Social Psychology*, Vol. 51, pp. 52-71

Dankwoord

Graag wil ik de leden van mijn promotiecommissie danken voor hun kritische en constructieve begeleiding van dit proefschrift: Edwin Bakker, Beatrice de Graaf, Paul Nieuwenburg en Paul Abels. Daarnaast wil ik alle collega's van het - toenmalige - Centrum voor Terrorisme en Contraterrorisme danken voor de verkregen adviezen en steun. Ook wil ik alle anderen die ik in de loop der jaren heb gesproken over dit proefschrift - binnen en buiten de academische gemeenschap - danken voor hun commentaar, suggesties en aansporingen.

Lang geleden deed Bob Hoogenboom mij de leidraad aan de hand die ik bij het schrijven van dit proefschrift gevolgd heb:

*'Hell - is sitting on a hot stone reading your own scientific publications.'*⁶⁸⁷

Of het me gelukt is deze 'hel' te vermijden is uiteraard aan het oordeel van de lezer.

⁶⁸⁷ Sand-Jensen, K. (2007) 'How to write consistently boring scientific literature', *Oikos*, Vol. 116, pp. 723-727

CURRICULUM VITAE

Jelle van Buuren is op 3 oktober 1963 geboren in Noordwijk. In 2009 behaalde hij cum laude zijn masterdiploma aan de Vrije Universiteit voor de master 'Besturen van Veiligheid'. Van 2009 tot 2011 was hij aan de Vrije Universiteit verbonden als onderzoeker en docent. In 2011 startte hij zijn promotieonderzoek aan het Centrum voor Terrorisme en Contraterrorisme - inmiddels opgegaan in het Institute of Security and Global Affairs - aan de faculteit Campus Den Haag - inmiddels hernoemd tot Faculty Governance and Global Affairs - van de Universiteit Leiden, Daarvoor was hij werkzaam als onderzoeker en journalist voor diverse media met als onderwerp veiligheid, specifiek de Europese politie- en justitiesamenwerking.

Summary

In this PhD-research, the main question addressed is whether or not conspiracy constructions are boosting hatred against the political system - and if conspiracy constructions could prompt violent actions against politicians, institutions or symbols of the political system. Based on research into digital communities in which conspiracy constructions flourish, the research concludes that conspiracy constructions function as substitute ideologies and substitute religions in a post-political setting. Offering a clear master narrative of 'Us' and 'Them', and making a complex world eligible again, conspiracy constructions function as coded social critiques informing those who feel alienated, neglected and betrayed by the political establishment.

However, as conspiracy constructions neglect real social and political opposites, cleavages and antagonisms that divide each society and construct a fictitious homogeneous 'People', the political mobilizing potential of conspiracy constructions is almost absent. Notwithstanding the violent and hateful discourse on social media one should not exaggerate the risks in terms of national security. The popularity of conspiracy constructions and the hateful discourse against the political system signals foremost powerlessness, despair and resentment that finds an outlet on social media.

